

نقش توسعه روستایی در

اقتصاد افغانستان

محمد توسلی غرجستانی

قال رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ):
مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الْفَقْرَ، وَلَكِنْ أَخَافُ عَلَيْهِمْ
سُوءَ التَّذْيِيرِ.

پیامبر خدا (ص):

بر امت خویش نه از فقر، بلکه از برنامه ریزی
نادرست بیمناکم.

«عَوَالِي النَّالِي، ج ۴»

نقش توسعه روستایی در اقتصاد افغانستان

محمد توسلی غرجستانی

۱۳۹۰

سرشناسه : توسلی غرجستانی، محمد -۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور : نقش توسعه روستایی در اقتصاد افغانستان/ محمد توسلی غرجستانی.
مشخصات نشد : قم، اندیشه سازان هدایت، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری : ۲۴۰ ص. جدول، نمودار.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۳۳۶-۰-۱-۰-۱ رال : ۴۰۰۰ :
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۳۷.
موضوع : عمران روستایی -- افغانستان
موضوع : رشد اقتصادی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
موضوع : افغانستان - اوضاع اقتصادی
رده بندی کنگره : ۱۳۹۰ ع ۸ HN۴۹/۹
رده بندی دیویی : ۳۰۷/۱۲۱۲۰۹۵۸۱ :
شماره کتابشناسی ملی : ۲۳۰۷۷۶۹ :

نقش توسعه روستایی در اقتصاد افغانستان

مؤلف : محمد توسلی غرجستانی

ناشر : اندیشه سازان هدایت

صفحه آرا و طراح جلد : مؤلف

ناظر کیفی : ر. محمدی

نوبت چاپ : اول

سال انتشار : ۱۳۹۰ ش

شمارگان : ۱۰۰۰ جلد

چاپ : صدر

قیمت : ۴۰۰۰ تومان (۱۸۰ افغانی)

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۳۳۶-۰-۱-۰-۱

E-mail: Tavassoli86@gmail.com

کلیه حقوق برای مؤلف محفوظ است.

فهرست مطالب

پیشگفتار	۹
مقدمه	۱۱
اهداف تحقیق	۱۲
سابقه تحقیق	۱۳

بخش اول

کلیات: مفاهیم و اصطلاحات

۱. توسعه اقتصادی	۱۷
۲. تفاوت رشد اقتصادی با توسعه اقتصادی	۲۰
۳. شاخص‌هایی توسعه	۲۴
۴. معیارها و شاخص‌هایی کشورهای توسعه نیافته	۲۵
۵. عدالت (عدالت اقتصادی)	۲۶
۶. عدالت در اندیشه سنتی یونان باستان	۳۰
۷. فرهنگ	۳۱

بخش دوم

اصول توسعه اقتصادی عدالت محور در فرهنگ اسلامی

فصل اول: اهمیت توسعه اقتصادی، عدالت و علم در اسلام

۱. توسعه اقتصادی و عدالت در فرهنگ اسلامی	۳۵
۲. ارزش علم و عالم در فرهنگ اسلامی	۴۰
۱-۲. ارزش علم و عالم از منظر آیات	۴۰
۲-۲. جایگاه دانش، دانشمندان و دانش‌پژوهان در روایات	۴۱
۲-۳. اهتمام زمامداران اسلامی به گسترش علم و فرهنگ	۴۷

فصل دوم: اهمیت برنامه‌ریزی، کار و خود کفایی در اسلام

۱. برنامه‌ریزی در آموزه‌های دینی ۵۱
۲. ارزش کار و کارگر در اسلام و نقش آن در فرایند توسعه ۵۳
۳. خود کفایی در اسلام ۵۸

فصل سوم: جایگاه توسعه کشاورزی و دامداری در اسلام

- اهمیت کشاورزی در اسلام ۶۴
- جایگاه دامداری در اسلام ۶۶
- فصل چهارم: عدالت اجتماعی - اقتصادی و راه‌های تحقق آن در جامعه**
۱. عدالت اجتماعی آرمان الاهی ۶۹
۲. ممنوعیت ظلم و اجحاف ۷۵

بخش سوم

اوضاع اجتماعی و اقتصادی افغانستان

فصل اول: افغانستان در یک نگاه

۱. اطلاعات عمومی درباره افغانستان ۸۱
۲. اوضاع اجتماعی و فرهنگی ۸۴
- ۱-۲. جمعیت ۸۴
- ۲-۲. بهداشت و سلامت ۸۵
- ۳-۲. آموزش و پرورش ۸۸
۳. جغرافیای اقتصادی ۹۰
- ۳-۱. کوه‌های مشهور ۹۲
- ۳-۲. رودخانه‌های مهم ۹۳
- ۳-۳. زمین‌های قابل استفاده ۱۰۱
- ۳-۴. نفت، گاز و سایر معادن ۱۰۶

فصل دوم: اوضاع اقتصادی افغانستان

مقدمه	۱۱۱
۱. واردات و صادرات	۱۱۵
۲. زراعت و مالداري	۱۱۸
۳. مخابرات و ارتباطات	۱۱۹
۴. توليد ناخالص داخلي (GDP)	۱۲۲
۵. بودجه ملي	۱۲۷
۶. رشد اقتصادي و درآمد سرانه	۱۳۴
۷. شاخص قيمت ها	۱۳۷
۱-۷. قيمت مواد غذايي	۱۳۸
۲-۷. قيمت فرآورده های دامی	۱۴۲
۳-۷. قيمت ساير کالاها	۱۴۴
پيوست بخش سوم: آمار شرکت های توليدي و خدماتي	۱۴۷

بخش چهارم

توسعه مناطق روستايي افغانستان چالش ها و راهکارها

فصل اول: توسعه روستايي و چالش های پيش رو

مقدمه	۱۸۵
۱. ويژگي هایي فقر روستايي	۱۸۶
۲. چالش های توسعه روستايي در افغانستان	۱۸۷
۱-۲. تخریب زیرساخت های اقتصادی - اجتماعی	۱۸۷
۲-۲. گزارشی از تخریب زیر ساخت های اقتصادی - فرهنگی ...	۱۸۹
۳-۲. عدم توانایی در مصرف بودجه توسعه ای	۲۰۱
۴-۲. وجود فساد گسترده و بوروکراسی	۲۰۳

فصل دوم: عوامل توسعه روستایی

۱. زمین و خاک مساعد ۲۰۷
۲. آب‌ها و رودخانه‌ها ۲۰۹
- ۱-۲. استفاده کاربردی از آب در مصارف عمومی ۲۱۰
- ۲-۲. تولید انرژی هیدرولیک و برق آبی ۲۱۲
- ۲-۳. حفر چاه و استفاده بهینه از منابع آبی زیر زمینی ۲۱۴
۳. استخراج معادن و منابع زیر زمینی ۲۱۵
۴. بازسازی راه‌های ارتباطی ۲۱۵

فصل سوم: راهبردها و راهکارهای توسعه روستایی

۱. راهبردهای توسعه روستایی ۲۱۷
۲. راهکارهای توسعه روستایی ۲۲۰
- ۱-۲. آموزش دانش کاربردی محور ۲۲۲
- ۲-۲. استفاده بهینه و کارا از زمین ۲۲۳
- ۳-۲. استفاده از رودخانه‌ها و آب‌ها ۲۲۴
- ۴-۲. تأسیس بنگاه‌های کوچک و زود بازده ۲۲۵
- ۵-۲. پرورش ماهی و آبزیان ۲۲۷
- ۶-۲. ترویج و توسعه کشت زعفران ۲۲۸
- ۷-۲. برگزاری نمایشگاه محصولات کشاورزی و دامی ۲۳۰
- ۸-۲. حمایت از صنعت توریسم ۲۳۱
- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی ۲۳۳
- کتابنامه ۲۳۸

پیشگفتار

آنچه در این جزوه گردآوری و تدوین شده است، توسعه روستایی از منظر فرهنگ اسلامی و آموزه‌های دینی و نقش آن در اقتصاد افغانستان است. اسلام و آموزه‌های دینی برای توسعه درآمد، ایجاد اشتغال و فرصت‌های برابر اقتصادی-اجتماعی با هدف فقر زدایی و تحقق عدالت اجتماعی-اقتصادی اهتمام فوق العاده‌ی قایل است. این مهم از طریق شاخص‌ها و معیارهایی زیر قابل تحقق است؛ لزوم آموزش دانش و فن و اهمیت گسترش آن، مدیریت و برنامه‌ریزی، ارزش کار و کارگر و نقش آن در فرایند توسعه و عدالت اجتماعی از منظر فرهنگ اسلامی. شاخص‌های فوق بیانگر توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاه عمومی از منظر آموزه‌های دینی می‌باشد که در صورت تلفیق با فرصت‌های موجود در روستاها، پیشرفت و توسعه روستایی را به دنبال خواهد داشت.

از سوی دیگر ظرفیت‌ها و توانمندی‌های بالفعل و بالقوه در روستاهای افغانستان استعداد هرگونه توسعه و رشد اقتصادی را دارا می‌باشند. مهمترین شاخص و ظرفیت روستاها با هدف ارایه راهکار توسعه‌ای و فقر زدایی را می‌توان در فاکتورهای ذیل نشان داد؛ آموزش کارا و راهبردی منابع انسانی با رویکرد مهارت آموزی در راستای تحقق عادلانه توزیع درآمد، استفاده بهینه و کارا از منابع آبی و خاکی کشور از طریق افزایش سطح زیر کشت محصولات کشاورزی، تولید برق آبی و تأمین آب شرب سالم و مواد غذایی از طریق تولید محصولات استراتژیک، تأسیس بنگاه‌های کوچک و زود بازده با هدف بهینه پروسس محصولات کشاورزی، استخراج معادن و منابع زیر زمینی، حمایت از صنعت توریسم و تدویر نمایشگاه محصولات کشاورزی و

صنایع دستی در شهرهای بزرگ کشور با هدف بازاریابی داخلی و خارجی برای فرآورده‌های روستایی.

با توجه به فاکتورهای فوق، توسعه و رشد اقتصادی روستاها نقش بارز و مستقیمی بر رشد تولید ناخالص داخلی و توسعه اقتصاد ملی افغانستان خواهد داشت. با عنایت به آنچه اشاره شد، ضرورت توسعه روستایی و تحقیق پیرامون آن و ارایه راهکاری لازم و مفید می‌تواند در تحقق این مهم کمک نماید، تحقیق حاضر که ثمره سه سال پژوهش بوده، با رویکرد فوق انجام شده است.

هرچند می‌دانم که نبشته که پیش‌روی شماست، نه اولین کار در این زمینه بوده و نه آخرین پژوهش در این موضوع خواهد بود؛ لیکن در راستای آغاز کار و پژوهش کامل‌تر و عملیاتی در این زمینه می‌تواند مفید واقع شود.

در اینجا وظیفه خود می‌دانم از تمام عزیزانی که به نحوی در به ثمر رسیدن این اثر مؤثر بوده‌اند؛ بویژه از جناب حجة الاسلام و المسلمین دکتر عیسوی که راهنمایی‌های لازم را مبذول داشته و همچنین از جناب آقای حسین فیاض که برخی نکات مفید را پیرامون بخش سوم و چهارم تذکر داده است، سپاس‌گزاری و ابراز امتنان نمایم. همچنین از سایر عزیزانی که به نحوی در این راستا نقش داشته‌اند و بخصوص از همسرم خانم کریمی که در سامان رساندن این وجیزه کمال همکاری را نموده، تشکر نمایم.

از پیشنهادات و انتقادات سازنده شما عزیزان به گرمی استقبال می‌گردد.

محمد توسلی غرجستانی

بهار ۱۳۹۰

مقدمه

یکی از فاکتورهای مهم و تأثیرگذار در جوامع امروزی توسعه اقتصادی با رویکرد عدالت محوری است. رسیدن به این امر نیازمند بهره‌گیری از عوامل و پتانسیل‌های مختلف و توجه به نقش سازنده و مهم آنها در توسعه اقتصادی است. یکی از عواملی که می‌تواند در توسعه اقتصادی عدالت محور و افزایش درآمد ملی و به تبع آن درآمد سرانه نقش بسزایی داشته باشد، توسعه مناطق روستایی و افزایش بهره‌وری در آن است. در فرهنگ اسلامی و آموزه‌های دینی نسبت به توسعه بخش‌هایی مختلف روستاها با نگرش عدالت محوری توجه و عنایت ویژه‌ای شده است. در کشوری مثل افغانستان که بیشترین حجم تولیدات ناخالص داخلی (GDP) آن از طریق کشاورزی و دامداری (مالداری) تأمین می‌شود، ضرورت و اهمیت تحقیق راهبردی و نقش آن در این زمینه غیر قابل انکار است. توسعه متوازن و با رویکرد عدالت محورانه می‌تواند به ایجاد اشتغال توأم با افزایش سطح رفاه عمومی منجر گردد. آنچه در مورد مناطق روستایی افغانستان با توجه به شرایط جغرافیایی و فرصت‌های موجود می‌تواند از کارآیی لازم و مفید برخوردار باشد و به هدف توسعه کشور ما را نزدیک سازد؛ توسعه کشاورزی و حمایت از آن و تأسیس بنگاه‌های کوچک زود بازده و تأمین سرمایه لازم آن با نگاه عمیق به فرهنگ و عنعنات ملی با استفاده از آموزه‌های دینی می‌باشد.

کشورهای در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته به اشکال گوناگون در تأمین نیازمندی‌های اولیه و اساسی خود به واردات وابسته‌اند. در این کشورها کالاهای استراتژیک و مهم از خارج تأمین می‌شود که وابستگی

مذکور به خارج علاوه بر ایجاد کسری در تراز پرداخت‌ها (بیلانس تجاری)، زمینه ساز وابستگی فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را بدنبال دارد. برای تأمین نیازمندی‌های ضروری و رسیدن به خود کفایی ملی و توسعه اقتصادی عدالت محور (عدالت اقتصادی - اجتماعی) توسعه مناطق روستایی امری است لازم و مهم، چه این‌که بدون توسعه روستاها رسیدن به توسعه پایدار و همه جانبه ممکن نیست. این امر با توجه به موقعیت جغرافیایی و ژئوپولیتیک و شرایط اقتصادی کشورها متفاوت است اما در کشوری مثل افغانستان که بیشترین حجم تولیدات ناخالص داخلی (GDP) آن از طریق کشاورزی و دامداری تأمین می‌شود، امری مهم و حیاتی تلقی می‌گردد.

اهداف تحقیق

هدف یا اهداف پژوهش در این تحقیق عبارت است از:

۱. شناخت مشکلات، ظرفیت‌ها و توانمندی‌های مناطق روستایی بخصوص روستاهای افغانستان و استفاده کارا و مؤثر از آنها در مسیر توسعه و شکوفایی؛

۲. طرح اجمالی توسعه مناطق روستایی افغانستان با نگرش توسعه اقتصادی عدالت محور باتکیه بر بنگاه‌های مرتبط با بخش کشاورزی و صنایع تبدیلی وابسته.

مناطق روستایی افغانستان با داشتن ظرفیت‌ها و استعدادهای در زمینه تولید محصولات کشاورزی و دامی، مستعد توسعه اقتصادی شمرده می‌شود. آبهای سطحی، رودخانه‌های مهم جاری که حتی برخی از کشورهای همسایه نیز از آن بهره می‌گیرند و زمین‌های حاصلخیز جزو از ظرفیت‌های این حوزه اقتصادی تلقی می‌گردد؛ در عین حال به

خاطر برخی از چالش‌ها و موانع تاکنون نتوانسته‌اند به رشد و توسعه اقتصادی نایل شوند. در این پژوهش ما بدنبال آرایه راهکار جهت تحقق اهداف بیان شده با توجه به ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود باتکیه بر آموزه‌های عدالت گستر فرهنگ اسلامی می‌باشیم.

سابقه تحقیق

هر چند که در برخی موارد تحقیقات و مطالعات اولیه در این خصوص از سوی دولت‌های وقت افغانستان و همچنان برخی از کشورها و مؤسسات خارجی در گذشته صورت گرفته‌اند، اما از یک نظم خاص و زمانبندی معین برخوردار نبوده و در مرحله عمل نیز دچار چالش گردیده و برخی از آنها اصلاً به مرحله اجرا گذاشته نشده‌اند. اما تحقیق و پژوهش با ویژگی "نقش توسعه مناطق روستایی در اقتصاد افغانستان و با رویکرد عدالت محوری" یا تحقق عدالت اقتصادی - اجتماعی از طریق توسعه روستاها و با استفاده از توانمندی‌های آن، تا هنوز صورت نگرفته است، از این جهت پژوهش حاضر تا حدودی ناب و بدون سابقه محسوب می‌گردد و امید است که نتیجه آن گام کوچکی در راستای توسعه اقتصادی و گسترش عدالت اجتماعی در سطح ملی باشد.

حال بحث را با طرح چند پرسش که در واقع این پژوهش در پاسخ به آن نگارش یافته است، ادامه می‌دهیم.

الف. پرسش اصلی

توسعه روستایی مبتنی بر عدالت چه نقشی بر توسعه اقتصاد ملی دارد؟

ب. پرسش‌های فرعی

۱- فرهنگ اسلامی و توسعه روستایی چه رابطه‌ای با هم دارد؟

۲- چگونه می‌توان از ظرفیت‌ها، استعدادها و فرصت‌های موجود در روستاها با تکیه بر آموزه‌های دینی در راستای توسعه اقتصاد ملی بهره جست؟

۳- چگونه می‌توان چالش‌ها و تهدیدهای موجود در روستاهای افغانستان را تبدیل به فرصت‌ها کرد؟

فرضیه این تحقیق بر این مبنا استوار است که با توجه به آموزه‌های دینی و مقولات فرهنگ غنی اسلام و عنایت ویژه آن به امر تولید (کشاورزی، دامداری و صنایع کوچک) با نگاه عدالت محورانه و پتانسیل موجود در منابع انسانی و طبیعی موجود در روستاها با استفاده از روش‌های نوین فنی و برنامه‌ریزی علمی، توسعه مناطق روستایی نقش بارزی در توسعه اقتصاد ملی و تحقق عدالت اقتصادی- اجتماعی دارد.

در این تحقیق و پژوهش به طور کلی از روش اسنادی (مکتوب) و روش مشاهده‌ای استفاده می‌شود. تجزیه و تحلیل تحقیق نیز به روش تحلیل محتوا (توصیفی) و در برخی موارد از روش تحلیل آماری و نموداری استفاده می‌گردد.

پژوهش حاضر دارای یک مقدمه، چهار بخش و نتیجه می‌باشد که هر بخش نیز متشکل از چندین فصل و زیر مجموعه می‌باشد.

- بخش اول: کلیات (مفاهیم و اصطلاحات)

- بخش دوم: توسعه اقتصادی عدالت محور در فرهنگ اسلامی

- بخش سوم: اوضاع اقتصادی، اجتماعی افغانستان

- بخش چهارم: توسعه مناطق روستایی افغانستان چالش‌ها و

راهکارها

- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی.

بخش اول

_____ کلیات: مفاهیم و اصطلاحات

در این بخش به تبیین و تعریف اصطلاحات متداول و دخیل در پژوهش پرداخته می‌شود.

۱. توسعه اقتصادی (Economic Development)

توسعه در لغت، «گشاد کردن، فراخ کردن، گشادی، فراخی»^۱ معنا شده است اما توسعه در اصطلاح چیست؟ توسعه اقتصادی چه مفهوم دارد و ارکان آن کدام است و تفاوت آن با رشد اقتصادی در چه نکاتی نهفته است؟ در این راستا از سوی متخصصان فن تعبیر و تعاریفی مختلف ارایه شده‌اند. در اینجا به چند مورد از تعاریفی که در این باب ارایه شده است؛ اشاره می‌کنیم و سپس تعریف مورد نظر را مورد کنکاش قرار داده و بعد تفاوت یا تفاوت‌های توسعه اقتصادی با رشد اقتصادی را تبیین خواهیم نمود.

الف. لوئیس (W. Arther Lewis): «لوئیس، توسعه اقتصادی را فرایندی می‌داند که موجب افزایش تولید سرانه شاغلین نیروی کار در بلند مدت می‌گردد»^۲

ب. می‌زیر (Grald M.Meier): «می‌زیر، توسعه اقتصادی را فرایندی می‌داند که موجب افزایش درآمد سرانه در بلند مدت می‌شود»^۳

ج. هیگینز (B. Higginz): «هیگینز، توسعه اقتصادی را فرایندی می‌داند

۱. معین، محمد؛ فرهنگ فارسی معین، ج ۱ ص ۱۱۶۵.

۲. شهنام طاهری، توسعه اقتصادی و برنامه ریزی، ص ۱۲، چاپ سوم، ۱۳۸۰، نشر هوای تازه، تهران.

۳. همان

که اقتصاد از یک دوگانگی (بخش سنتی و مدرن) به یک اقتصاد مدرن برسد.^۱

د. سیمون کوزنتز (Simon Kuznets): «کوزنتز توسعه اقتصادی را افزایش ظرفیت‌های تولیدی و تنوع در تولیدات یک جامعه در بلند مدت می‌داند»^۲

ه. استریتن پل (Streetent Paul): «توسعه یعنی نوگرایی و مدرن شدن، و مدرن شدن یعنی تغییر زندگی انسان و تغییر خود انسان. توسعه یعنی بهبود ابعاد مرتبط بهم: سطح و میزان محصول و درآمد ملی، شرایط تولید، سطح زندگی (تغذیه، مسکن، بهداشت و آموزش)، شرایط و محیط کار، نهادها و سیاست‌ها»^۳

و. تودارو (Todaro): «هر کشوری در راه توسعه تلاش می‌کند، زیرا توسعه هدفی است که اکثر مردم آن را ضروری می‌دانند. در حالی که پیشرفت اقتصادی یکی از عوامل مهم توسعه است، اما تنها عامل نیست، و دلیل آن این است که: توسعه صرفاً پدیده‌ای اقتصادی نیست توسعه نهایتاً باید علاوه بر جنبه مادی و پولی زندگی مردم، سایر جنبه‌ها را نیز در بر گیرد لذا باید به عنوان جریان چند بعدی که مستلزم تجدید سازمان تجدید جهت‌گیری مجموعه نظام اقتصادی و اجتماعی کشور است، مورد توجه قرار گیرد»^۴

ز. سایمون کوزنتس: افزایش بلند مدت تولید به منظور افزایش عرضه

۱. همان

۲. همان

۳. همان ص ۱۴

۴. تودارو؛ توسعه اقتصادی در جهان سوم ج ۱ ص ۱۱۵، به نقل از فرهنگ تشریحی اقتصاد؛ حسن توانایان فرد، ص ۲۸۸

کل تا بتوان نیازهای جمعیت را تأمین کرد. افزایش ظرفیت بلند مدت تولید بستگی به ترقیات نوین فنی و تطبیق آن با شرایط نهادی و ایدئولوژیک مورد تقاضای آن دارد.^۱

ح. طاهری: «توسعه یعنی فرایند بهبود با توجه به مجموعه‌ای از شاخص‌ها و معیارها یا ارزشها. توسعه فرایند بهبود در مبانی علمی و فنی تولید و دگرگونی و بهبود در سطح زندگی، شرایط کار و نحوه مدیریت نهادهای اساسی، اجتماعی و فرهنگی هر کشور به طور بنیادی و اساسی و به صورت سیستمی و مجموعه‌ای در کنارهم می‌باشد.»^۲

ق. «توسعه اقتصادی فرایندی که مبین تغییرات کیفی است و در بلند مدت باعث افزایش درآمد واقعی سرانه یا درآمد خالص ملی می‌شود.»^۳

این تعاریف را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

الف. تعاریفی که توسعه اقتصادی را برابر با افزایش درآمد سرانه در بلند مدت و گسترش کمی تولیدات قرار داده اند نه گسترش کیفی آن و این مفهوم بیانگر رشد اقتصادی است. به عبارت دیگر؛ در تعاریف لوئیس، می‌زیر و کوزنتس توسعه اقتصادی مساوی با رشد اقتصادی قرار داده شده است در حالی که رشد اقتصادی شرط لازم توسعه اقتصادی است نه شرط کافی.

ب. تعاریف دیگری که رشد اقتصادی را لازمه توسعه اقتصادی قلمداد

۱. سایمون کوزنتس؛ رشد نوین اقتصادی، ترجمه: مرتضی قره باغیان، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۲، ص ۱۷

۲. شهنام طاهری؛ توسعه اقتصادی و برنامه ریزی، ص ۱۲

۳. منیژه نخعی آغمیونی و رضا نجار زاده، واژه‌های کلیدی اقتصاد خرد و کلان، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۲ تهران

کرده‌اند یعنی توسعه اقتصادی علاوه بر رشد اقتصادی شامل تغییرات کیفی در نحوه تولید و افزایش درآمد سرانه‌ی که موجب سطح افزایش رفاه عمومی و بهبود زندگی را فراهم سازد، می‌گردد.

بنابر این بهترین تعریف، تعریفی است که هر دو جنبه (کمی و کیفی) را لحاظ کرده باشد. توسعه اقتصادی یعنی افزایش درآمد سرانه در بلند مدت با استفاده کارا از فناوری و تکنولوژی با هدف ایجاد تغییرات در سطح رفاه عمومی جامعه و افزایش آن منطبق با فرهنگ و عنایات ملی- مذهبی و شرایط حاکم بر آن. از این رو برخی از نویسندگان تفاوت و فرق‌های را بین توسعه اقتصادی و رشد اقتصادی بیان کرده‌اند.

۲. تفاوت رشد اقتصادی^۱ با توسعه اقتصادی^۲

برخی معتقداند که می‌توان رشد بدون توسعه و توسعه بدون رشد داشت. برخی دیگر معتقد هستند که رشد اقتصادی شرط لازم توسعه اقتصادی است نه شرط کافی. یعنی توسعه اقتصادی بدون رشد اقتصادی محقق نمی‌شود.

استریتن: «می‌توان بدون توسعه، رشد اقتصادی داشت همچنین

می‌توان توسعه بدون رشد اقتصادی داشت»^۳

سنتیس: «هر تفاوتی میان تئوریهای رشد و توسعه در بهترین حالت خود فقط برای مقاصد عملی می‌تواند قابل قبول باشد»^۴

۱. Economic Growth

۲. Economic Development

۳. شهنام طاهری؛ توسعه اقتصادی و برنامه ریزی، ص ۱۵

۴. همان

تفاوت رشد اقتصادی و توسعه آن در دو ویژگی (کمّی و کیفی تولید) نهفته است:

«رشد اقتصادی یعنی افزایش تولید ملی (یا درآمد ملی) در یک سال نسبت به سال قبل مثلاً می‌گویند تولید ملی در سال جاری ۶ درصد نسبت به سال قبل رشد داشته است. ولی توسعه اقتصادی یعنی استفاده از آخرین تکنولوژی درون‌زا در امر تولید و توزیع و مصرف. بنابراین اگر تراکتور تولید داخل باشد (درون‌زا باشد) و بجای گاوآهن از آن استفاده شود یا بجای چرتکه از ماشین حساب استفاده شود می‌گویند اینها نشانه توسعه اقتصادی است. لذا توسعه اقتصادی وسیله است ولی رشد اقتصادی هدف می‌باشد.»^۱

چارلز کیندلبرگر:

«رشد اقتصادی به عنوان یک «پدیده ایستا» به معنای ازدیاد میزان تولید است و از این نظر، هرگاه تولیدات یک جامعه رشد کمّی نشان دهد (در حالی که جمعیت ثابت باشد) اقتصاددانان معتقد هستند که رشد اقتصادی حاصل شده است، زیرا «تولید سرانه» افزایش یافته است. لیکن توسعه اقتصادی به عنوان یک «پدیده پویا» فقط افزایش در میزان تولید نیست بلکه شامل تمام تغییرات فنی و بنیادی مانند پیشرفت فنی و تغییرات بنیادی که در میزان اشتغال از طریق رشد جمعیت و همچنین تغییرات سازمانی در چگونگی روش و نوع تولید و سرمایه‌گذاری در «صنایع زیر بنایی» مانند آب، برق، تلفن، ارتباطات، بهداشت و فرهنگ و غیره می‌شود.»^۲

۱. فرهنگ تشریحی اقتصاد، ص ۲۸۹

۲. چارلز کیندلبرگر؛ توسعه اقتصادی، به نقل از تاریخ عقاید اقتصادی، فریدون تفضلی؛

اسمیت معتقد است که:

«رشد اقتصادی که از دو عامل انباشت سرمایه و تقسیم کار ناشی می‌شود، مسیر خود را تا موقعی ادامه می‌دهد که رشد «تولید سرانه» از رشد «مصرف سرانه» بیشتر باشد. بنا براین، بر اثر ازدیاد بازده، رشد اقتصادی حاصل می‌شود، این جریان رشد در شرایط پویا تبدیل به «توسعه اقتصادی خود افزا» می‌شود. بنابراین با پیشرفت فنی، انباشت سرمایه و رشد جمعیت، توسعه اقتصادی تحقق می‌پذیرد.»^۱

گلیس و دیگران: اصطلاحات رشد اقتصادی و توسعه اقتصادی بارها به جای یکدیگر به کار می‌روند، اما تمایز بنیادینی میان آنها وجود دارد. «رشد اقتصادی» دلالت بر افزایش تولید یا درآمد سرانه دارد. اگر تولید کالاها و خدمات، به هر وسیله ممکن، در یک کشور افزایش یابد، می‌توان این افزایش را رشد اقتصادی تلقی کرد. «توسعه اقتصادی» متضمن چیزی بیش از رشد اقتصادی است. توسعه اقتصادی، علاوه بر افزایش درآمد سرانه، به معنای تغییرات بنیادین در ساختار اقتصاد است.^۲ باتوجه به آنچه ارایه گردید تفاوت علمی بین رشد و توسعه اقتصادی وجود دارد زیرا توسعه در برگیرنده یک ارتباط متقابل و دیالکتیک میان تغییرات کمی و کیفی است در حالی که رشد در برگیرنده تغییرات کمی تنهاست.

«مهمترین و عمده ترین نکته‌ای که می‌توان بر آن تأکید داشت این است که توسعه جریانی هموار، (خطی) دارای یک جهت و ساده

۱. تفضلی، فریدون؛ تاریخ عقاید اقتصادی، تهران، نشر نی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۳

۲. گلیس و دیگران؛ توسعه اقتصادی، ترجمه: غلامرضا آزاد (ارمکی)، تهران، نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۸۵، ص ۳۴

نیست بلکه به جای آن توسعه جریانی است نامتعادل، غیر مستمر، غیر سازگار. توسعه جریانی دیالکتیکی است که در آن هر تغییری در اقتصاد به همراه خود مشکلات و تعدیل‌های جدیدی را به وجود می‌آورد. توسعه فرایندی غامض و متضاد است. فرایندی است توأم با بحران‌ها و دردها و مشکلات به مانند زایش و تولد یک نوزاد که در عین حال برای آینده، امیدهایی را محقق می‌سازد. توسعه چیزی نیست که حکومت‌ها از بالا بخواهند بلکه چیزی است که در درون جامعه باید بجوشد و نموکند.^۱

در آموزه‌های اسلامی ودعاهای مأثور و معمول کراراً به توسعهٔ رزق که همان افزایش درآمد (رشد اقتصادی) و ثمره توسعه و پیشرفت اقتصادی است پرداخته شده است که دقت در آن‌ها ما را با نگاه مکتب اقتصادی اسلام نسبت به مقولات رشد، پیشرفت و توسعهٔ اقتصادی آشنا می‌سازد. برای روشن شدن بحث، برخی از آن دعاها به عنوان نمونه در پاورقی مورد اشاره قرار گرفته است.^۲

۱. طاهری، شهنام؛ توسعهٔ اقتصادی و برنامه ریزی، ص ۱۷

۲. □ اللَّهُمَّ أَوْسِعْ عَلَيَّ فِي رِزْقِي وَ أَمْدُدْ لِي فِي عُمْرِي (خدایا رزقم را وسیع و عمر مرا طولانی فرما). (الکافی ج ۲ ص ۵۵۳)

□ در دعای روز پنجشنبه می‌خوانیم ... وَسَعَةً فِي الْحَالِ مِنَ الرِّزْقِ الْحَلَالِ ... (و حالیا رزق وسیع از طریق حلال نصیبم فرما...)

□ وَ أَوْسِعْ عَلَيْنَا مِنْ رِزْقِكَ (و بر ما رزق و نعمت را وسیع گردان). (جمال الاسبوع، سید ابن طاووس الحسینی، ص ۱۶۵ و بحار الانوار ج ۸۸ ص ۱۷۳)

□ وَ أَنْ تُوسِّعَ عَلَيَّ فِي رِزْقِي (و در روزی من توسعه بده). (الکافی ج ۴ ص ۱۶۲)

□ وَ وَسَّعْتَ عَلَيَّ رِزْقَكَ (و بر من روزیت را توسعه بده) (بحار الانوار ج ۹۱ ص ۳۴)

۳. شاخص‌هایی توسعه

برای توسعه به خصوص توسعه اقتصادی می‌توان شاخص‌ها و معیارهایی را در نظر گرفت که قضاوت در مورد توسعه یافتگی و عدم آن بر اساس این معیارها میسر است. البته معیارها و شاخص‌هایی که در سطور بعدی ارایه می‌شود ناظر به مطلق توسعه است.

الف) درآمد خانوارها باید به حد کافی باشد به طوری که بتوانند بسته معیشتی (سبد کالای خانوار) خود را که شامل حد اقل غذا، سرپناه، پوشاک، کفش و بهداشت و درمان می‌شود را فراهم کنند.

ب) برای سرپرستان خانوارها، کار، وجود داشته باشد. اشتغال و کار نه فقط تضمین کننده حد اقل معیشت برای افراد می‌تواند باشد بلکه بدون داشتن کار و شغل افراد نمی‌توانند استعدادهای خود را بروز داده و آنها را شکوفا کرده و در زندگی از نظر مادی و معنوی پیشرفت کنند.

ج) افزایش دسترسی افراد به آموزش و ازدیاد نرخ باسوادی در جامعه.

د) برخورداری عموم جامعه از امکانات و فرصت مشارکت در اداره جامعه و حکومت.

ه) استقلال ملی به این مفهوم که سایر دولتها به میزان زیادی نتوانند بر

→ **اَللّٰهُمَّ اَوْسِعْ عَلَيْنَا وَاَعْلَىٰ فُقَرَاءِ الْمُؤْمِنِيْنَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُسْلِمِيْنَ وَ الْمُسْلِمَاتِ**
(پروردگارا! [رزق] مرا و تمام فقرا مؤمن و مسلمان را توسعه بده). (الکافی ج ۶ ص ۲۹۲)

■ امام باقر (ع) در دعایی چنین می‌فرماید: خداوندا! از تو رفاه در زندگی را تا زنده هستم مسألت می‌کنم. به من چندان روزی نده که سرکش و گستاخ شوم و به فقر نیز گرفتارم مساز که نگون بخت گردم. (الحیة؛ ج ۴، ص ۲۷۹)

- تصمیمات دولت ملی نفوذ و تأثیر به سزا داشته باشند.^۱
- میردال (Gunar Myrdal) شاخصهای دیگری را برای ارزیابی توسعه که آنها را آرمانهای نو شدن می‌نامد به شرح زیر برمی‌شمارد:
- الف) خرد گرایی؛
 - ب) توسعه دانش و اجرای مؤثر برنامه‌ریزی توسعه؛
 - ج) افزایش بهره‌وری؛
 - د) ارتقاء سطح زندگی؛
 - ه) برابری اقتصادی و اجتماعی؛
 - و) بهبود نهادها و رفتارها و عادات و رسوم؛
 - ز) استحکام و قوام ملی؛
 - ح) استقلال ملی؛
 - ط) دموکراسی به طور ریشه‌ای و گسترده در سطح جامعه؛
 - ی) انضباط اجتماعی.^۲

۴. معیارها و شاخص‌های کشورهای توسعه نیافته

- ویژگی‌هایی کشورهای کمتر توسعه یافته یا توسعه نیافته عبارت اند از:
۱. فقر مطلق، یعنی: تنها توانایی تأمین کمترین حد از ضرورت‌های معیشتی از قبیل مواد غذایی، پوشاک و سرپناه؛
 ۲. درآمد سرانه پایین؛
 ۳. نرخ رشد اقتصادی نازل؛
 ۴. پایین بودن سطح مصرف؛

۱. طاهری، شهنام؛ توسعه اقتصادی و برنامه ریزی، ص ۱۳

۲. همان، ص ۱۴

۵. نرخ بالای زاد و ولد؛
 ۶. کمبود خدمات بهداشتی؛
 ۷. نرخ بالای مرگ و میر؛
 ۸. آسیب پذیری در نتیجه وابستگی به اقتصاد خارجی؛
 ۹. محدودیت انتخاب مصرف کننده؛
 ۱۰. بیکاری گسترده؛
 ۱۱. عدم توزیع صحیح درآمد؛
 ۱۲. اهمیت بیش از حد بخش کشاورزی در اقتصاد ملی.
- همچنین می توان درصد بالای بی سواد، کمبود سرمایه، اختلاف عمیق طبقاتی، دوگانگی یا چند گانگی اقتصادی، نارسایی سیستم پولی، عدم رغبت به سرمایه گذاری، ضعف ساختار اقتصادی، فقدان تکنولوژی مناسب و کم کاری را به موارد بالا اضافه نمود.^۱

۵. عدالت Justice (عدالت اقتصادی)

عدالت در لغت:

«داد کردن، دادگر بودن، انصاف داشتن، دادگری. عدالت اجتماعی: عدالتی که همه افراد جامعه از آن برخوردار باشند. عدل: داد کردن، داد دادن، نهادن هر چیزی بجای خود».^۲

یکی از اهداف هر انسان چه از بُعد فردی و چه از بُعد اجتماعی رسیدن به عدالت است. عدالت دارای حسن ذاتی است یعنی بذاته دارای ارزش و اعتبار است. عدالت در هر چیزی می تواند محقق شود از

۱. اقتصادنا؛ ضmann، ص ۷۴۴

۲. محمد معین؛ فرهنگ فارسی معین، ج ۲ ص ۲۲۷۹

جمله در اقتصاد و امور مرتبط با سطح رفاه اقتصادی - اجتماعی عمومی. برخی از دانشمندان مسلمان به عدالت اقتصادی اشاره کرده‌اند که در ذیل به برخی از اظهارات آن‌ها عطف توجه می‌نماییم.

ابن مسکویه: ابن مسکویه (متوفی در سال ۴۲۰ ه.ق.) عدالت اقتصادی را به شرح زیر بیان کرده است:

«عدالتی که مقتضی معیشت (اقتصاد.م) و از امور اختیاری به شمار می‌رود و در سه موضع تحقق می‌پذیرد نخست آنچه تعلق به حفظ اموال و کرامات دارد و دوم آنچه راجع به قسمت معاملات و خرید و فروش است و سوم آنچه راجع به اموری است که در وی ظلم و تعدی می‌شود مثل تأدییات و سیاسات اما عدالت در قسمت اول راجع به مال است (به نسبت منفصله) که بین چهار است مراعات می‌شود و نسبت می‌دهیم اول را به دوم.»^۱

خواجه نصیرالدین طوسی:

«لفظ عدالت از روی دلالت مبنی است از معنی مساوات و تعقل مساوات بی اعتبار وحدت ممتنع، چنانکه وحدت به مرتبه اقصر و درجه اعلی از مراتب و مدارج شرف و کمال مخصوص و ممتاز است و سریان آثار او از مبدأ اول که واحد حقیقی اوست در جملگی موجودات است... پس چون اعتبار عدالت کنند در اموری که مقتضی نظام معیشت (اقتصاد.م) بود و اراده را در آن مدخلی باشد آن سه نوع بود: اول آنچه تعلق به قسمت اموال و کرامات دارد. دوم آنچه تعلق به قسمت معاملات و معاوضات دارد. سوم آنچه تعلق به قسمت اموری

۱. توانایان فرد، حسن؛ فرهنگ تشریحی اقتصاد، ص ۳۴۳

دارد که تعدی در آن مدخلی بود چون تأدیبات و سیاسات.^۱

امام محمد غزالی: وی در تفسیر آیه کریمه «أَنْ لَا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ» می‌نویسد:

«این آیه یعنی تا اندازه در نگذرید در «ترازو» و وزن او به عدل قایم دار و آن که اگر کسی نیاز به ازدواج داشته باشد و بتواند ازدواج نکند و یا کسی غذا نخورد تا رنجور شود و نتواند کار کند این برقرار نکردن «وزن» است و عدل آن است که «وزن» بدون کم و کاست مستقر گردد. کسی که اسراف در شهوت و مصرف مواد غذایی کند در استقرار وزن زیاده‌روی کرده است.»^۲

همانگونه که ملاحظه می‌شود غزالی مفهوم آیه را به مسائل اقتصادی گسترش داده است که این کار می‌تواند رابطه مسائل اقتصادی و امور اعتقادی را به خوبی بر قرار سازد و برای اقتصاددانان اسلامی در استنباط مسائل اقتصادی مفید واقع شود.

سید محمد باقر صدر: شهید صدر بعد از این که بیان می‌کند که اقتصاد اسلامی از سه رکن (اصل مالکیت مزدوج، اصل آزادی اقتصادی در چارچوب خاص و اصل عدالت اجتماعی) تشکیل شده است؛ در باره عدالت اجتماعی چنین می‌نویسد:

«رکن سوم در اقتصاد اسلامی عبارت است از: اصل عدالت اجتماعی که اسلام آن را در قالب سیستم توزیع ثروت در جامعه اسلامی مجسم نموده است که مشتمل بر عناصر و ضماناتی می‌باشد، این عناصر که

۱. طوسی، خواجه نصیرالدین؛ اخلاق ناصری، فصل هفتم، به نقل از فرهنگ تشریحی

اقتصاد، ص ۵۶۲

۲. همان ص ۵۶۲

عهده‌دار توزیع اند، قادرند که عدالت اسلامی را محقق سازد و آن را با ارزش‌های که مرتکز اند هماهنگ سازد. پس اگر اسلام عدالت اجتماعی را مطرح کرده است، مبادی و مقدمات اساسی که مذهب (مکتب) اقتصادی از آن به وجود می‌آید، تضمین نموده است... کافی نیست که ما تنها از اسلام صدای عدالت اجتماعی را بشناسیم (و بشنویم)، و بلکه لازم است که ما مفاهیم تفصیلی عدالت و مدلول خاص اسلامی آن را بدانیم. شکل اسلامی عدالت اجتماعی مشتمل بر دو اصل کلی می‌باشد که هر کدام ویژگی‌ها و تفصیلاتی خود را دارد: یکی از آن دو؛ اصل تکافل عام است و دیگری؛ اصل توازن اجتماعی. و در قالب مفهوم اسلامی تکافل و توازن است که ارزش‌های عادلانه اجتماعی تحقق می‌یابند و عدالت اجتماعی مورد نظر اسلام به وجود می‌آید.^۱

عدالت اجتماعی که از نظر شهید صدر رکن سوم اقتصاد اسلامی را می‌سازد، در اولین بیانیه رسمی و سیاسی پیامبر اعظم (ص) در حکومت جدید آن حضرت منعکس گردید. آغاز کار سیاسی آن حضرت با ایجاد اخوت بین مهاجرین و انصار، و تطبیق اصل تکافل میان آن‌ها در راستای تحقق عدالت اجتماعی مورد نظر اسلام، شروع گردید.^۲

۱. صدر، سید محمد باقر؛ اقتصادنا؛ ص ۲۸۸؛ تحقیق دفتر تبلیغات اسلامی، شعبه خراسان،

ناشر، مؤسسه بوستان کتاب قم، چاپ دوم ۱۳۸۲

۲. همان

۶. عدالت در اندیشه سنتی یونان باستان

مفهوم عدالت را مانند بسیاری از مفاهیم فلسفی و علمی، برای اولین بار فیلسوفان یونان باستان مورد بررسی عقلی و استدلالی قرار دادند. یونان باستان، عمدتاً کمال را در طبیعت می‌جستند و انحراف از مسیر و منزلت طبیعی را موجب نقصان و خسران می‌دانستند. به عقیده آن‌ها، عدالت به عنوان والاترین فضیلت‌ها عبارت است از قرار گرفتن هر چیز در جایگاه طبیعی خود، آن‌ها وضعیت طبیعی موجودات را وضعیت مطلوب و عادلانه تلقی می‌کردند و از این رو صفات غیر طبیعی را مترادف با ظالمانه به کار می‌بردند. آن‌ها بر این رأی بودند که

«از یکسو، عدالت چیزی نیکو است از سوی دیگر عدالت عبارت است از این‌که به هرکس چیزی را که شایسته او است بدهیم و چیز شایسته بشر را هم قانون، قانون مدینه، تعیین می‌کند. ولی قانون ممکن است احمقانه، بد و زیانبار باشد. بنابراین، برای آن‌که عدالت نیکو باشد باید آن را مستقل از قانون در نظر گرفت. پس ناگزیر عدالت را چیزی تعریف می‌کنیم که بنا به عادت، به هرکس آن چیزی داده شود که متناسب با طبیعت او است.»^۱

البته این نظر که عدالت را مستقل از قانون در نظر بگیریم درست به نظر نمی‌رسد. قانون ممکن است ظالمانه باشد اما چیز شایسته بشر را قانون مطلق تعیین نمی‌کند بلکه قانون مطابق با موازین عدل، عقل و فطرت بشر تعیین می‌کند و اگر این ویژگی رعایت گردد، عقل و فطرت بشری قانونی که ظالمانه باشد، وضع و تأیید نخواهد کرد.

۱. نیلی، مسعود و همکاران؛ اقتصاد و عدالت اجتماعی؛ ص ۱۶، تهران، نشر نی، ۱۳۸۶ به نقل از حقوق طبیعی و تاریخ؛ لئو اشتراوس ص ۱۶۶

۷. فرهنگ (Culture)

واژه «فرهنگ» در زبان فارسی با مفهوم «Culture» در زبان انگلیسی و فرانسه شباهت نزدیک دارد. (Culture) از فعل لاتینی «Culere» به معنای «پروراندن» گرفته شده است.^۱

بورس کوئن:

«فرهنگ را می‌توان به مجموع رفتارهای اکتسابی و ویژگی اعتقادی اعضای یک جامعه معین تعریف کرد. کلمه اساسی و مهم در تعریف یادشده، کلمه اکتسابی است که فرهنگ را از رفتارهای برخاسته از وراثت و ویژگی‌های زیستی متمایز می‌کند».^۲

در «دایرة المعارف فارسی» آمده است:

«مفهوم فرهنگ چندان سودمند بوده است که آن را توسعه داده در سایر علوم اجتماعی و ادبیات و علوم زیستی نیز به کار می‌برند. از آغاز پیدایش نوع بشر، فرهنگ مایه‌ی تمایز انسان از گروه‌های حیوانی بوده است، آداب و عادات و اندیشه‌ها و اوضاعی که گروهی در آن شرکت دارند، از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابند و این انتقال، بیش از آن که از راه وراثت باشد، از راه آموختن است، پیروی از این نمادها در دیگر نماهنگ آداب و عادات با نظام پاداش و کیفر مخصوص به هر فرهنگ پیدا می‌کند».^۳

-
۱. چنگیز پهلوان، فرهنگ شناسی، تهران: پیام امروز، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۳-۴
 ۲. کوئن، بورس؛ مبانی جامعه شناسی؛ ترجمه و اقتباس غلامعباس توسلی و رضا فاضل؛ تهران، سمت، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۴ ص ۵۹
 ۳. دایرة المعارف فارسی، به سرپرستی غلام حسین مصاحب، تهران: امیر کبیر، کتابهای حیبی، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۱۸۹۵

تی.اس.الیوت، در کتاب «درباره فرهنگ» چنین آورده است:
 «مجموعه‌ی از شناخت، باور، هنر، اخلاقیات، قانون، سنت و ظرفیت‌ها
 و عادت‌هایی که فرد به عنوان عضوی از جامعه کسب می‌کند».^۱
 فرهنگ مطلوب (Ideal Culture): الگوهای رفتار آشکار که رسماً
 پذیرفته شده است.^۲
 فرهنگ پذیری (Acculturation):

«اقتباس عناصر فرهنگی فرهنگ دیگر».^۳ گهگاه یک فرهنگ از فرهنگی
 دیگر عناصری را می‌پذیرد. این فراگرد را فرهنگ پذیری می‌گویند.
 هرگاه چنین وضعی پیش‌آید، هر دو فرهنگی که در تماس با یکدیگر
 قرار می‌گیرند، معمولاً دگرگون می‌شوند، گرچه ممکن است که این
 دگرگونی برای یکی بسیار مهم‌تر از دیگری باشد.^۴

-
۱. تی.اس.الیوت، درباره فرهنگ، مترجم: حمید شاهرخ، تهران: نشر مرکز، ۱۳۶۹، چاپ اول، ص ۲۰
 ۲. کوئن، بروس؛ مبانی جامعه شناسی؛ ترجمه و اقتباس غلامعباس توسلی و رضا فاضل؛ تهران، سمت، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۴ ص ۸۱
 ۳. همان
 ۴. کوئن، بروس؛ درآمدی به جامعه شناسی؛ ترجمه محسن ثلاثی، تهران، توتیا، چاپ پانزدهم، ۱۳۸۶، ص ۴۷

بخش دوم

— توسعه اقتصادی عدالت محور

در فرهنگ اسلامی

فصل اول

اهمیت توسعه اقتصادی، عدالت و علم در اسلام

۱. توسعه اقتصادی و عدالت در فرهنگ اسلامی

عدالت اجتماعی و رفاه عمومی در فرهنگ اسلامی از جایگاه و خاستگاه مهمی برخوردار است. آنچه به عنوان آموزه‌های اسلامی و دینی در منابع مهم و دست اول ما وجود دارد و به حیث اهداف بعثت انبیا و ارسال رسولان الهی^۱ معرفی شده است؛ عدالت و تحقق آن در جامعه بشری است. در دین اسلام برای رسیدن به این هدف، راهکارها و راهبردهای پیش بینی شده است که اگر بر اساس آن عمل شود، در جامعه اسلامی عدالت اجتماعی و اقتصادی محقق خواهد شد. یعنی جامعه اسلامی به مرحله‌ای از رشد و ترقی و پیشرفت اقتصادی می‌رسد که نیازمند و فقیری در آن یا وجود ندارد و یا بسیار اندک می‌باشد.

یکی از ویژگی‌هایی حکومت جهانی حضرت مهدی (عج) طبق منابع فریقین پیشرفت و رفاه اقتصادی، تحقق عدالت اجتماعی و امنیت کامل می‌باشد. چنانکه پیامبر خدا (ص) فرمود:

«مهدی در میان امت من می‌باشد، چه عمر او طولانی باشد و چه کوتاه، هفت سال یا هشت سال و یا نه سال حکومت می‌کند در حالی که عدالت و قسط در سرزمین تحت حکومت او موج می‌زند همچانی که

۱. إنا أرسلنا رُسُلنا بِالْبَيِّناتِ وَ أَنْزَلنا مَعَهُمُ الْكِتابَ وَ الْمِيزانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ. حدید،

قبل از او ظلم و جور به بالاترین درجه خود می‌رسد. در زمان ظهور آن حضرت آسمان باران پر منفعت خود را و زمین خیر و برکت خود را به مردم ارزانی می‌دارد. بگونه‌ی مردم در رفاه و آسایش می‌باشند که قبلاً چنین رفاهی را ندیده‌اند.^۱

در اسلام از ارتکاب برخی اعمال که موجب فاصله طبقاتی و محرومیت عده‌ی از انسان‌ها از امکانات و ضروریات اولیه زندگی شود، (مثل افزایش درآمد از طریق: ربا، غل و غش در معاملات، احتکار، گرانفروشی، رانت اقتصادی (تلقی رکبان)، خرید و فروش کالاهای نجس و حرام و تداول سرمایه میان یک عده ثروتمند و استثمار دیگران و ...) به شدت نکوهش گردیده است. برای روشن شدن موضوع، بحث را در چند محور که در واقع مقدمه‌ی قریب توسعه و پیشرفت از دیدگاه اسلام شمرده می‌شود؛ دنبال می‌کنیم:

۱. جایگاه و ارزش علم، تعلیم و عالم در فرهنگ اسلامی؛
۲. ارزش و اهمیت نظم و انضباط در آموزه‌های دینی؛
۳. ارزش و جایگاه کار و کارگر و نقش آن در فرایند توسعه از منظر فرهنگ اسلامی؛
۴. اهمیت و ارزش توسعه کشاورزی و دامداری در اسلام؛
۵. عدالت اجتماعی - اقتصادی و راه‌های تحقق آن در جامعه.

۱. عن أبي سعيد الخدري قال: قال رسول الله (ص): (يَكُونُ فِي أُمَّتِي الْمَهْدِيُّ إِنْ طَالَ عُمُرُهُ أَوْ قَصُرَ عُمُرُهُ يَمْلِكُ سَبْعَ سِنِينَ أَوْ ثَمَانِيَّ سِنِينَ أَوْ تِسْعَ سِنِينَ، فَيَمْلَأُهَا قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مَلَأْتُ جَوْرًا، وَتَمْطُرُ السَّمَاءُ مَطَرَهَا وَتَخْرُجُ الْأَرْضُ بَرَكَتِهَا، قَالَ: وَتَعِيشُ أُمَّتِي فِي زَمَانِهِ عَيْشًا لَمْ تَعِشْهُ قَبْلَ ذَلِكَ). المصنف - ابن أبي شيبة الكوفي ۸ / ۶۷۸.

قبل از آن که به محورهای بالا پردازیم ذکر یک نکته ضروری به نظر می‌رسد و آن اینکه بر خلاف تصور یک عده کج اندیش و سطحی نگر، اسلام برای رشد اقتصادی و پیشرفت مادی و همچنان برای ثروت و مال همانند امور معنوی و کمال مطلوب اهمیت بسزایی قایل است و در برخی موارد افزایش درآمد و توسعه در زندگی را جزو عبادات و مقدمه رسیدن به امور معنوی شمرده است و فقر و ناداری را به منزله کفر و تباهی دین قلمداد کرده است. متأسفانه این عده به بهانه دنیای مذموم و مستمسک قرار دادن برخی از روایات که دلبستگی به دنیا را مورد سرزنش قرار داده‌اند، همه نعمت‌های دنیایی و منابع که دست قدرت الهی آن را برای استفاده بشر آفریده است، مورد نکوهش قرار می‌دهند.

در حالی که در دعاهای مأثور از معصومین (ع) تأمین روزی، توسعه رزق، ادا دین، بی نیازی از فقر به طور مکرر از خدا خواسته شده است و در دعای که بعد از هر نماز واجب ماه رمضان خواندنش توسط پیامبر خدا (ص) توصیه شده است، از چهارده فراز، هفت فراز آن به طور صریح در مورد توسعه روزی، ادا دین، بی نیازی از فقر و افزایش درآمد می‌باشد.^۱ شاید جامع‌ترین سخن و نیایش در این زمینه دعایی است که از امام باقر(ع) نقل شده است: «خداوندا! از تو رفاه در زندگی را تا زنده هستم مسألت می‌کنم. به من چندان روزی مده که سرکش و

۱. اللَّهُمَّ ادْخِلْ عَلَى أَهْلِ الْقُبُورِ السُّرُورَ اللَّهُمَّ اغْنِ كُلَّ فَقِيرٍ، اللَّهُمَّ أَشْبِعْ كُلَّ جَائِعٍ، اللَّهُمَّ اكْسُ كُلَّ غُرْبَانٍ، اللَّهُمَّ اقْضِ دَيْنَ كُلِّ مَدِينٍ، ... اللَّهُمَّ سُدِّ فَقْرُنَا بِغِنَاكَ، اللَّهُمَّ اقْضِ عَنَّا الدَّيْنَ وَ اغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ، إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. مفاتیح الجنان ص ۳۵۷

گستاخ شوم و به فقر نیز گرفتارم مساز که نگون بخت گردم».^۱

اگر دنیا و آنچه متعلق به دنیا است، بی ارزش و ضد ارزش و در تقابل با خدا محوری می بود، این همه توصیه و سفارش به دعا‌های بالا در باب توسعه رزق و درآمد و بی نیاز شدن از فقر و فاقه چه معنایی می تواند داشته باشد؟.

شهید مطهری در باره نظر اسلام راجع به ثروت چنین می گوید:

«ما آنگاه که می خواهیم نظری به نظام اقتصادی اسلام بیفکنیم اول باید ببینیم نظر اسلام در باره ثروت و مال چیست؟ ممکن است کسی بپندارد که اسلام اساساً ثروت را مطرود و به عنوان یک امر پلید و دور انداختنی می شناسد، چیزی که پلید و مطرود و دور انداختنی است دیگر مقرراتی نمی تواند داشته باشد؛... جواب این است که اشتباه بزرگی است این اشتباه؛ در اسلام مال و ثروت هیچ وقت تحقیر نشده است، نه تولیدش، نه مبادله اش، نه مصرف کردنش؛ بلکه همه این ها تأکید و توصیه شده است و برای آنها شرایط و موازین مقرر شده است و هرگز ثروت از نظر اسلام دور افکندنی نیست بلکه دور افکندنش (اسراف، تبذیر، تضییع مال) حرام قطعی است».^۲

و آنگهی تحقق عدالتی که هدف بعثت پیامبران الهی بوده است بدون رشد اقتصادی و عدالت اقتصادی - اجتماعی که همه افراد جامعه از یک زندگی متعادل برخوردار باشند؛ حاصل نخواهد شد. زندگی متعادل اقتصادی برای تک تک افراد جامعه در صورت فراهم می شود که

۱. الحیاء؛ ج ۴، ص ۲۷۹

۲. مطهری، مرتضی؛ نظری به نظام اقتصادی اسلام؛ ص ۱۵، انتشارات صدرا، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۵، تهران.

افراد فرصت برابر و مساوی را در زمینه کسب و فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی داشته باشند. به عبارت دیگر؛ توزیع درآمد و برخورداری انسان‌ها از رفاه عمومی بدون رشد و توسعه اقتصادی و افزایش ثروت محقق نخواهد شد. نتیجه این امر این است که عدالتی که جزو مهمترین اهداف پیامبران الهی است، بدون افزایش ثروت و رشد اقتصادی در جامعه محقق و عملی نخواهد گردید.

دکتر شریعتی نیز در این مورد می‌نویسد:

«پیامبران الهی یا چوپان بودند یا کارگران صنعتی که اینان از چوپانان محروم‌تر زندگی می‌کردند و علیه نظام استثمارگرانه‌ای که محرومیت را در جامعه به وجود آورده بود مردم را آگاه و بسیج می‌کردند و با درهم ریختن بساط ظلم، عدل و قسط را مستقر می‌ساختند.»

وی «سه طبقه سرمایه‌داران، دولتمردان و شریعتمداران را کسانی می‌داند که مردم را به استثمار و محرومیت در می‌آورند. و چون ادیان الهی علیه این سه طبقه مبارزه را آغاز می‌کردند این سه طبقه نیز به کمک یکدیگر با پیامبران الهی و رسالت آنان و پیروان آنان به مخالفت و ستیز می‌پرداختند. سرمایه‌داران کاکران را استثمار می‌کنند. دولتمردان مقررات قانون و ارتش و پلیس را به خدمت استثمارگر در می‌آوردند تا استثمار شونده را به طور قانونی قانع کنند. و اگر نشد با زور او را به سکوت و تحمل استثمار وادار می‌نمایند و شریعتمداران از طریق تحریف دین خدا و سوء استفاده از غریزه مذهبی مردم آنان را به تحمل استثمار به این نامه (بهانه) که دنیا محل گذر است و به این امید که در آخرت هرچه استثمار بیشتر شوند از ثواب جاویدان بیشتر برخوردار

می‌شوند تشویق می‌نمایند.»^۱

۲. ارزش علم و عالم در فرهنگ اسلامی

۲-۱. ارزش علم و عالم از منظر آیات

دین اسلام و آموزه‌های آن برای دانش و دانشمند جایگاه بس رفیع و ارجمندی قایل است. چنانکه اولین آیاتی که در آغاز بعثت در غار حرا بر پیامبر اسلام (ص) نازل شد با خواندن و تعلیم و تعلم همراه بود.^۲ تا جای که ذات احدیت مقام اهل علم و اهل ایمان را به نحو مساوی رفعت می‌بخشد^۳ و به هرکس دانش داده شود، خیر کثیر و فراوانی به او داده شده است^۴ و اصولاً از منظر قرآن بین دانیان و غیر دانیان تفاوت مهمی وجو دارد^۵ از این رو مهمترین امتیازی که باعث برتری حضرت آدم (انسان) بر فرشتگان الهی گردید و موجب کرنش آنها را در برابر آدم فراهم نمود؛ علم و آگاهی وی بود.^۶ با توجه به عنایت ارزشمند اسلام به دانش و دانش‌پروری است که بیش از ۴۲۰ بار از واژه علم و مشتقات آن در آیات متعدد قرآن یاد شده است. و در بیش از ۳۰۰ آیه از قرآن کریم مردم به تفکر، تذکر و تعقل دعوت شده‌اند و یا به پیامبر اکرم

۱. توانایان فرد، حسن؛ فرهنگ تشریحی اقتصاد؛ ص ۳۶۲

۲. اقرأ بسم ربك الذی خلق... علق، آیات ۱-۵

۳. یرفع الله الذین آمنوا منکم و الذین اوتوا العلم درجات... مجادله، آیه ۱۱

۴. یؤتی الحکمة من یشاء و من یؤت الحکمة فقد أوتی خیراً کثیراً. بقره، آیه ۲۶۹.

۵. هل یستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون. زمر، آیه ۹.

۶. و علم آدم الاسماء کلها ثم عرضها علی الملائکه فقال أنبئونی باسماء هؤلاء ان کنتم صادقین. بقره، آیه ۳۱.

(ص)، استدلالی را برای اثبات حق یا از بین بردن باطلی می‌آموزد، و در هیچ آیه‌ای مردم را امر نکرده که به هر چیزی که از جانب او است نفهمیده و بدون تفکر و تدبر ایمان آورند و حتی در یکی از آیات، بدترین جنبندگان و مخلوقات الهی را کسانی می‌داند که اهل تفکر و تعقل نیستند.^۱ اصولاً تفکر و تعقل در آفرینش آسمان و زمین، اختلاف مرتکز در روز و شب، آیات و مناظر فرح‌بخش الهی و منابع طبیعی خدادادی که در راستای تأمین معیشت انسان‌ها کاربرد دارند^۲ و ذات احدیت آنها را در اختیار بندگان قرار داده است، یکی از خواسته‌های الهی می‌باشد.

۲-۲. جایگاه دانش، دانشمندان و دانش‌پژوهان در روایات

در روایات نیز تعابیری مختلف پیرامون علم، تعقل و تفکر و صاحبان آن‌ها شده است که بیانگر جایگاه و ارزش علم، تعلّم و عالم از این منظر می‌باشد.

۱. خیر و برکت دنیا و آخرت همراه با دانش است.^۳
۲. علم، سرآمد همه‌ی خیرها است.^۴
۳. هرکس بر پایه‌ای جز دانش رفتار کند، بیش از آنکه اصلاح

۱. ان شر الدواب عند الله الصم البکم الذین لا یعقلون. انقال، آیه ۲۸

۲. بقره، ۱۶۴

۳. رسول الله (صلی الله علیه و آله):.... خیر الدنیا و الآخرة مع العلم. (بحار الأنوار، ج ۱ ص ۲۰۴)

۴. عنه (صلی الله علیه و آله): العلم رأس الخیر کله. (همان ج ۷۷ ص ۱۷۵)

- کند، فساد به بار می آورد.^۱
۴. دانش اساس و ریشه‌ی هر خیری است.^۲
۵. دانش مایه سرافرازی دنیا و رستگاری آخرت است.^۳
۶. دانش پژوهی و طلب علم بر هر فرد مسلمان واجب است و خداوند جویندگان آن را دوست دارد.^۴
۷. دانش پژوهی و عمل بر طبق آن کمال دین است.^۵
۸. دانش پژوهی و سپس به کارگیری و آموزش آن برای خدا به دیگران باعث بزرگی و عظمت در ملکوت آسمانها می گردد.^۶
۹. دانش پژوهی و دانش پروری بُعدی مکانی نمی شناسد چون بر هر فرد مسلمان واجب است.^۷
۱۰. ارزش یک ساعت تفکر و تأمل، بیش از یک شب زنده داری^۸ داری^۸ و یا بیش از یک سال عبادت است.^۹

۱. عنه (ص): من عمل علی غیر علم کان ما یفسد اکثر مما یصلح. (الکافی، ج ۱ ص ۴۴)

۲. غرر الحکم، ۴۲۱۲

۳. همان، ۷۳۴۹

۴. الکافی ج ۱ ص ۳۰

۵. همان ص ۳۱

۶. همان ص ۳۵

۷. وسائل الشیعه، ج ۲۷ ص ۲۷

۸. الکافی، ۴۵

۹. مستدرک الوسائل ج ۱۱ ص ۱۸۳

۱۱. تفکر باعث بیداری قلب^۱ و موجب رو آوری به کار نیک و عمل به آن می‌شود.^۲

۱۲. عبادت تنها کثرت نماز و روزه نیست بلکه تفکر در امر الهی و نشانه‌های قدرت اوست.^۳

با عنایت به روایات بالا و مستندات آن توجه اسلام به علم و عالم پروری و تفکر در آیات الهی و مناظر و منابع آفریده شده توسط ذات احدیت ما را به فرهنگ دانش‌پروری و گسترش علم‌آموزی در تمام زوایای زندگی از جمله در امور اقتصادی و معیشتی رهنمون می‌سازد. توسعه اقتصادی- اجتماعی بدون توسعه منابع انسانی اگر محال نباشد، امری بسیار مشکل می‌باشد. توسعه منابع انسانی از طریق؛ آموزش کارا، فنی، مهارت آور، بهبود وضعیت بهداشت و درمان، بهبود وضعیت تغذیه و از بین بردن سوء تغذیه و ارائه آموزش‌های ضمن کار محقق می‌شود. در صورتی که توسعه انسانی به نحوی صحیح اجرایی و عملیاتی گردد، می‌تواند بهره‌وری و کارایی درست از منابع تولیدی موجود را ارتقا بخشد. بنابراین یکی از عوامل موفقیت توسعه و رشد اقتصادی، توسعه منابع انسانی است.

مناسب است که در اینجا پیرامون روایتی که از وجود پیامبر بزرگوار اسلام (ص) نقل شده است و در ظاهر علوم را در سه بخش؛^۴

۱. الکافی ج ۲ ص ۵۴

۲. همان ص ۵۵

۳. همان

۴. إِنَّمَا الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ وَفَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ وَ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ وَ مَا خَلَاهُنَّ فَهُوَ فَضْلٌ. اصول کافی؛ ج ۱ ص ۳۲ و وسائل الشیعة؛ ج ۱۷ (آل البيت) ص ۳۲۷.

یعنی علم به آیات محکمه الهی، احکام، احادیث و سنت پیامبر منحصر کرده است؛ توضیح مختصری ارایه شود. زیرا هر گروه و نحله‌ی حدیث پیامبر را که علم را فریضه عادل می‌داند، بر علم و دانش مورد نظر خویش تطبیق کرده‌اند و تحصیل آن را واجب و فریضه می‌دانند. اما آیا واقعا چنین است و رهبر عالی‌قدر اسلام تنها به یک یا چند علم محدود و خاص نظر داشته است و سایر علوم را از دایره آن خارج می‌داند؟ بهتر است پاسخ برخی از دانشمندان اسلامی را در این زمینه بشنویم و بخوانیم و بعد در مفاد واقعی آن نگاه دوباره مبذول داریم که مقصود و مفهوم آن چیست؟.

فیض کاشانی در کتاب محجة البیضاء چنین می‌نگارد:

«مقصود پیامبر هیچ‌کدام از اینها به طور انحصار نیست؛ اگر مراد حضرت منحصراً یکی از رشته‌های تفسیر، کلام، اخلاق، حدیث، فقه، عرفان و غیره بود تصریح می‌فرمود. پس باید دید از نظر اسلام انجام چه اموری برای هر فرد، واجب مستقل (وجوب عینی) و یا بر عده‌ای خاص بر حسب نیاز (وجوب کفایی) واجب و لازم است، تا اگر راه انجام آن تکلیف، تحصیل علم و یا کسب مهارت و تخصصی می‌باشد، تحصیل آن علم و تخصص واجب گردد.»^۱

شهید مطهری بعد از طرح روایت مذکور چنین می‌نویسد:

«در صدر اسلام مردم هیچ‌گونه آشنایی با اسلام نداشتند و وظیفه آنان آشنایی با متون اصلی، یعنی قرآن و احادیث پیامبر اکرم (ص) بود؛ در آن وقت هیچ علمی اعم از کلام، فقه، اصول، منطق و تاریخ اسلام وجود نداشت و این روایت ناظر به تکلیف و وضع آن روز مسلمانان است؛ ولی

۱. محجة البیضاء؛ ج ۱ ص ۴۲

بعدها مسلمانان با متون اصلی آشنا شدند و علوم دیگری مدوّن گردید که برای جامعه لازم و به حال مسلمانان مفید بود و یادگیری آن علوم فرض گردید.^۱

علاوه بر این، در روایت معروف «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ»^۲ و روایات دیگری از این سنخ، دانش پژوهی و کسب علم به صورت مطلق ذکر شده و مقید به دانش و علم خاصی نشده است. و آنکه در قرآن مجید موضوعاتی برای مطالعه و تفکر پیشنهاد شده است که برآیند آنها علوم طبیعی، زیست شناسی، زیست بوم شناسی، نجوم، تاریخ و غیر آن است. چنانکه در آیه ۱۶۴ سوره بقره آمده است: «در آفرینش آسمانها و زمین، گردش شب و روز، حرکت کشتی بر روی آب که به وسیله آن بشر منتفع می گردد، آمدن و ریزش باران از آسمان که موجب حیات زمین می گردد، حیواناتی که بر روی زمین و آسمان گسترده و معلقند، و در تغییر مسیر بادهای ابرهایی که میان آسمان و زمین مسخرند، در همه اینها نشانه های قدرت و حکمت پروردگار نهفته است برای مردمی که عقل دارند و می اندیشند».^۳

بنابراین آنچه که مسلم است این است که منظور از علم و دانش در آیات و روایات مطلق علم و دانش است نه یک یا چند علم خاص و

۱. مطهری، مرتضی؛ ده گفتار؛ ص ۱۴۵

۲. وسائل الشیعة؛ ج ۲۷ (آل البيت) ص ۲۶

۳. ان فی خلق السماوات و الارض و اختلاف الیل و النهار و الفلک التي تجری فی البحر بما ینفع الناس و ما انزل الله من السماء من ماء فاحیا به الارض بعد موتها و بث فیها من کل دابة و تصریف الريح و السحاب المسخر بین السماء و الارض لآیات لقوم یعقلون.

معدود. محدود ساختن و منحصر کردن آن به یک یا چند دانش خاص نیازمند دلیل و قید می‌باشد که مقام کنونی فاقد چنین ویژگی است.

حال این پرسش مطرح است که با این همه تأکید و سفارش مؤکد اسلام و پیشوایان دینی به امر دانش و دانش‌پژوهی، چرا جامعه اسلامی و سیاست‌مداران و رهبران آن به این امر توجهی شایسته و لازم را نکرده‌اند که نتیجه این اهمال و سهل‌انگاری، عقب‌ماندگی و توسعه نیافتگی فعلی کشورهای اسلامی است. روزگاری که غربی‌ها در قرون وسطی و بربریت بسر می‌بردند و گرفتار دادگاه‌های تفتیش عقاید بودند، مسلمانان پرچم علم‌آموزی و دانش‌گستری را در کشور پهناور اسلامی به اهتزاز درآورده بودند، اما چرا این کاروان علم‌آموزی و دانش‌گستری که به سرعت و شتاب به پیش می‌رفت، ناگهان از سیر صعودی و پیشرفت بازماند و مسیر انحطاط و عقب‌ماندگی را طی کردند؟ چرا پیشگامان دانش‌گستری و دانشمندان اسلامی به وظیفه‌ی که آموزه‌های دینی، فرهنگ و حیانی و ارزش‌های اسلامی بر عهده آنان نهاده بودند، عمل نکردند؟.

پاسخ این پرسش به لغزش و افتادن مسئولان و دانشمندان در دام قدرت طلبی و تلاش مزورانه جهت حفظ قدرت و ریاست و برخورداری از امکانات اجتماعی به هر نحو ممکن بر می‌گردد. چنان‌که یکی از دانشمندان معاصر اقتصاد اسلامی در بحث انحراف و انحطاط اقتصادی مسلمان‌ها معتقد است که:

«همزمان با سستی ورزیدن رهبری سیاسی در ارائه الگوی خوب، عالمان و متخصصان که در عرصه سیاسی قدرت بزرگی داشتند نیز در

تحقق این امر شکست خوردند و به جای این که پرچم اصلاحات اجتماعی - اقتصادی را بر دوش کشیده، برای بهبود وضع مردم از جهت مادی و معنوی، سستی و کاهلی را از خود دور کنند، بسیاری از آنها چاپلوسانی شدند که درصدد تضمین بیشترین سهم ممکن از دستاوردهای اجتماعی برای خود بر آمدند. آن‌ها به درک این حقیقت موفق نشدند که ارزش‌های اسلامی مسئولیت بزرگی را برای تمام کسانی که در مراکز صاحب نفوذ قرار دارند، تعیین کرده است و بر تمام آن‌ها واجب کرده که این قدرت را در جهت مصلحت اجتماعی - اقتصادی و سیاسی، به طور کامل مورد استفاده قرار دهند.^۱

۲-۳. اهتمام زمامداران اسلامی به گسترش علم و فرهنگ

در فرهنگ اصیل اسلامی زمامداران و حاکمان وظایف، اختیارات و مسئولیت‌هایی دارند که می‌بایست مطابق آن عمل نمایند. یکی از آنها وظیفه فراهم سازی زمینه تعلیم و تربیت مردم می‌باشد. پیامبر بزرگوار اسلام (ص) و سایر پیشوایان دینی و برخی از خلفا همانگونه که در گفتار بر اهمیت دانش و دانش‌پژوهی و دانش‌گستری تصریح کرده اند در مقام عمل نیز ارزش فوق العاده‌ی برای آن قایل شده‌اند که اینک به چند مورد از باب نمونه اشاره می‌شود:

۱. بعد از آن که جنگ بدر با پیروزی مسلمانان پایان یافت [پیامبر (ص)] گروهی از مشرکان را به صورت اسیر با خود به مدینه

۱. چپرا، محمد عمر؛ اسلام و چالش اقتصادی؛ مترجمان: سید حسین میر معزی، علی اصغر هادوی نیا، احمد علی یوسفی و ناصر جهانیان، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ص ۳۶۵، چاپ دوم، ۱۳۸۵.

آوردند. در میان این اسرا کسانی بودند که مالی برای خرید و آزاد ساختن خود نداشتند، ولی با سواد بودند و خواندن و نوشتن می‌دانستند. از سوی دیگر در میان مسلمانان مدینه، یعنی انصار، کسی خواندن و نوشتن نمی‌دانست؛ از این رو پیامبر اسلام مقرر فرمود که هر یک از اسیران ده نفر از مسلمانان را خواندن و نوشتن بیاموزد تا خود را آزاد سازد. آنها نیز چنین کردند و گروهی از یاران پیامبر مانند «زید بن ثابت» در این مدرسه خواندن و نوشتن را آموختند.^۱

۲. امام علی (ع) در باب حقوق متقابل دولت و مردم چنین می‌فرماید: «ای مردم مرا بر شما حقی است و شما را بر من حقی، اما حقی که شما بر گردن من دارید، این است که شما را نصیحت و اندرز دهم، حقوق و سرمایه ملی تان را افزایش دهم و برای اینکه در جهل و نادانی گرفتار نمانید در امر تعلیم و تربیت تان کوشا باشم و اما حقی که من بر شما دارم این است که به بیعت و پیمان تان وفادار بمانید و در حضور و غیابم نصیحت و اندرزم دهید و در زمان فراخوانی، دعوتم را اجابت نمایید و آنگاه که شما را دستوری دهم اطاعت کنید.»^۲

۳. در زندگی «هارون الرشید» می‌خوانیم که دستور داد در سراسر کشور پهناور اسلامی کنار هر مسجد مدرسه‌ای بسازند.^۳ این یعنی

۱. قربانی، زین العابدین؛ تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی؛ ص ۲۸

۲. نهج البلاغه، تحقیق: شیخ محمد عیده؛ ج ۱ ص ۸۴، دار المعرفه، بیروت

۳. وجدی، فرید؛ دائرة المعارف قرن بیستم؛ ج ۶، ص ۶۰۸

اینکه عبادت جدایی از تعلیم و تربیت نیست و به عبارت دیگر؛ تعلیم و تربیت خود عبادت است و عبادت بدون تعلیم و تربیت و تعلیم و تربیت بدون عبادت و خود ساختگی، در مکتب اسلام جایی ندارد.

۴. مأمون عباسی هنگامی که بر «میشل سوم» امپراتور روم، غلبه کرد و قرار شد با او از در صلح درآید یکی از شرایط صلح را چنین قرار داد که پادشاه باید یک نسخه از تمام کتاب‌های یونانی را در اختیار او قرار دهد تا او به وسیله افرادی که به زبان‌های مختلف آشنایی کامل داشتند به ترجمه آنها بپردازد. در پی این توافق، مأمون افرادی را که به زبان‌های مختلف آشنایی کامل داشتند به کشورهای بیگانه اعزام کرد تا هر نوع کتاب علمی را که در زمینه علوم مختلف به زبان‌های گوناگون نوشته بودند جمع‌آوری کنند و به بغداد بفرستند. آنها کتاب‌های ارزنده زیادی نزد مأمون فرستادند. نوشته‌اند کتاب‌های ارسال شده، «صد بار شتر» بوده است. مأمون برای ترجمه این کتاب‌ها در سال ۲۱۵ هـ ق «بیت الحکمه» را که یک انجمن علمی بود و رصدخانه و کتابخانه عمومی داشت در بغداد تأسیس کرد.^۱

در اینجا به همین چند نمونه که اهتمام عملی مسلمانان و رهبران آنها را نسبت به دانش و دانش‌گستری و توسعه بنیادی آن به لحاظ کمی و کیفی نشان می‌دهند، بسنده می‌کنیم و پاسخ این پرسش که چه اتفاقی

۱. قربانی، زین العابدین؛ تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی؛ ص ۲۹ و خلیلیان اشکذری، محمد جمال؛ فرهنگ اسلامی و توسعه اقتصادی؛ ص ۶۵

افتاد که با این همه تأکید اسلام بر دانش و دانش‌آموزی و دانش‌گستری و وفریضه دانستن آن، کاروان علمی مسلمان‌ها از اقرانش عقب ماند؛ از برخی مطالبی که بیان گردید روشن می‌شود و امید است که زمامداران و حاکمان اسلامی با عبرت‌آموزی از گذشته، آینده و راه روشن فردا را برای پیشرفت و ترقی ملل اسلامی مد نظر قرار داده و نگذارند فرصت‌ها و توانمندی‌های بالفعل و بالقوه آنان بیش از این به‌هدر روند.

فصل دوم

اهمیت برنامه‌ریزی، کار و خود کفایی در اسلام

۱. برنامه‌ریزی در آموزه‌های دینی

انسان‌ها در زندگی فردی و جمعی خویش نیازمند نظم و انضباط و برنامه‌ریزی می‌باشند. کاروان بدون نظم و برنامه‌ریزی و فاقد مدیریت کاربردی کاروان ورشکسته و از هم پاشیده تلقی می‌گردد. موفقیت در امور اقتصادی- اجتماعی نیازمند برنامه و پلان درست و حساب شده می‌باشد هر جامعه و کشوری که بدون نظم و انضباط مالی بخواهد توسعه و پیشرفت را تجربه کند، با شکست مواجه خواهد شد. از این جهت برنامه‌ریزی و نظم در فرهنگ دینی ما نیز از جایگاه و پایگاه بس مهمی برخوردار است. بر اساس آنچه در روایات آمده است:

برنامه‌ریزی درست در زندگی باعث (افزایش) روزی^۱ می‌گردد و سامان بخشیدن به زندگی نشانه عاقل بودن انسان است^۲ و اصولاً سر و سامان دادن به زندگی و اصلاح امور اقتصادی دنیا دوستی شمرده نمی‌شود.^۳ لذا پیامبر خدا (ص) فرمود: بر امت خویش، نه از فقر، بلکه از برنامه‌ریزی نادرست بیمناکم.^۴

امام علی (ع) در باره نظم و انضباط و برنامه‌ریزی پیامبر اکرم (ص) که

۱. مَنْ أَحْسَنَ تَدْبِيرَ مَعِيشَتِهِ رَزَقَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى. (اسد الغابة، ج ۵ ص ۳۳۶)

۲. إِنَّ مِنْ عَقْلِ الرَّجُلِ إِسْتِصْلَاحَ مَعِيشَتِهِ. (بغية الباحث، الحارث ابن اسامه، ص ۲۶۰)

۳. الجامع الصغير، ج ۲ ص ۵۴۵، کنز العمال، ج ۳ ص ۵۰

۴. عوالی اللئالی، ابن ابی جمهور الاحسائی، ج ۴ ص ۱۳۹

الگوه و اسوه برای ما بلکه برای تمام بشریت است، فرمود:

«زمانی که آن حضرت به منزل می‌رفت اوقات خود را به سه بخش تقسیم می‌کرد: بخشی را برای [عبادت] خدا، بخشی را برای اهل بیت و قسمت دیگر را برای خودش اختصاص می‌داد، سپس بخشی مربوط به خویش را بین خود و مردم تقسیم می‌کرد و عام و خاص را می‌پذیرفت و چیزی از آن را مضایقه نمی‌کرد»^۱

امام علی (ع) نیز بعد از سفارش فرزندان خود به تقوای الهی، به رعایت نظم مؤکداً سفارش فرموده است.

«من شما دو نفر را (امام حسن و امام حسین) و تمام فرزندان و خاندانم و کسانی که سفارشم به آنان می‌رسد؛ به تقوا و نظم در امور سفارش می‌کنم»^۲

اصولاً انسان‌ها و جامعه‌ای که فاقد برنامه‌ریزی و حسن تدبیر باشند، در تأمین مایحتاج و نیازمندی‌های خود با مشکل روبرو خواهند گردید. این امر زمانی به یک چالش بزرگ ملی و غیر قابل کنترل تبدیل خواهد شد که سوء تدبیر و عدم برنامه‌ریزی درست در راستای امور بزرگ مملکتی و ملی باشد. برخی از کشورهای جهان سوم که از برنامه‌ریزی کاربردی محور و درایت درست برای توسعه اقتصادی خود بهره گرفتند، در مدتی کوتاه تبدیل به کشوری صنعتی و توسعه یافته گردیدند^۳ اما بسیاری از این کشورها که زمامداران و رهبران آنها فاقد

۱. بحار الانوار؛ ج ۱۶ ص ۱۵۰ و عیون اخبار الرضا؛ ج ۲ ص ۲۸۳؛ شیخ صدوق

۲. نهج البلاغه؛ شیخ محمد عبده؛ ج ۳ ص ۷۶، دار المعرفه، بیروت.

۳. مثل کشور کره جنوبی که توانست با برنامه‌ریزی درست در مدت کوتاه به پیشرفت و توسعه یافتگی دست یازد. امجد، محمد؛ بررسی مقایسه‌ای توسعه اقتصادی در ایران و کره جنوبی؛ ص ۱۴۳، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

برنامه‌ریزی و درایت کافی در تدبیر امور و اقتصاد ملی بودند، همچنان عقب مانده و توسعه نیافته باقی مانده‌اند. لذا اسلام با آگاهی تمام از پیامد ناگوار و منفی فقدان برنامه‌ریزی و تدبیر امور؛ روی شالوده برنامه‌ریزی و انضباط مالی تأکید فراوان نموده است و از این جهت از نظر رهبر عالی‌قدر اسلام پیامد و نتیجه منفی فقدان برنامه‌ریزی و سوء تدبیر بدتر از فقر و فلاکت دانسته شده است زیرا ملت و کشوری که فقیر باشند اما از ویژگی درایت و برنامه‌ریزی بهره‌مند باشند، می‌توانند چالش ناداری خود را تبدیل به فرصت کرده و در مدت کوتاهی از فقر نجات یابند لیکن مردم و کشوری که فاقد درایت و برنامه‌ریزی در زندگی و امور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشند، دارایی موجود و سرمایه بالفعل خود را بر اثر سوء تدبیر و فقدان برنامه‌ریزی کارآمد و درست، در زمانی اندک از دست خواهند داد.

۲. ارزش کار و کارگر در اسلام و نقش آن در فرایند توسعه

اسلام برای کار و کارگر اهمیت و مقام بس ارجمندی قایل است و گاهی آن را در ردیف جهاد در راه خدا و زمانی آن را بهترین نوع عبادت دانسته است. کار جوهر هر ملت و انسانی است. جامعه و مردمی که بیکار، تنبل و فاقد وجدان کاری باشند همیشه نیازمند به دیگران، بدون عزت و اقتدار و استقلال می‌باشند. اسلام و فرهنگ متعالی آن با عنایت به پیامد و نتیجه منفی بیکاری و تنبلی و آثار سوئی که بر آن مترتب است بر ارزش و مقام کار و کارگر و اشتغال تأکید فراوان نموده است. اینک به فراخور حال به مواردی از اهمیت، جایگاه و ارزش کار و کارگر در آموزه‌های دینی و فرهنگ اسلامی اشاره می‌شود:

- هر کس کاری شایسته‌ای انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، در حالی که مؤمن است، او را به حیات پاک زنده می‌داریم؛ و پاداش آنها را به بهترین اعمالی که انجام می‌دادند، خواهیم داد.^۱
- پیامبر خدا (ص) نهی کرد؛ از اینکه کارگر قبل از آنکه اجرتش مشخص شود، به کار گرفته شود.^۲
- هر کسی به کارگر نسبت به مزد او ستم کند خداوند اعمال او را نابود کرده و بوی بهشت را بر او حرام می‌سازد، در حالی که بوی بهشت از فاصله پانصد سال قابل استشمام است.^۳
- خداوند گناه هر گناهکاری را می‌بخشد مگر کسی که بدعت‌گذاری نموده و دین جدیدی به وجود آورده، یا مزد کارگری را غصب کرده است، و یا شخصی که انسان آزاد را فروخته است.^۴
- کسی که برای تأمین زندگی خانواده‌اش تلاش می‌کند، بسان مجاهد در راه خداست.^۵
- برخی از گناهان گناهانی هستند که تنها تحمل سختی‌ها برای تأمین زندگی، آنها را می‌پوشاند.^۶
- مزد کارگر را قبل از آن که عرقش خشک شود، پردازید.^۷

۱. نحل، آیه ۹۷

۲. وسائل الشیعة (آل البيت) ج ۱۹ ص ۱۰۵

۳. همان ص ۱۰۷

۴. همان ص ۱۰۸، و ج ۱۶ ص ۵۵

۵. منتهی المطلب، علامه حلی ج ۲ ص ۱۰۰۰

۶. التحفة السنية (مخطوط) ص ۲۲۷

۷. مستدرک الوسائل ج ۲ ص ۵۰۸

- هر کس نسبت به دستمزد کارگر ستم کند، ملعون است.^۱
- از پیامبر خدا (ص) سؤال شد: کدام کسب پاکیزه‌تر و برتر است؟ حضرت فرمود: کار و تلاش شخص که با دستش انجام می‌دهد و هر داد و ستد صادقانه و پسندیده‌ای.^۲
- از پیامبر خدا (ص) سؤال شد: کدام کسب و شغل بهتر است؟ حضرت فرمود: کسب صادقانه و نیک.^۳
- رسول خدا (ص) موقع رحلت خود چنین وصیت فرمود: ای علی! کشاورزان در محضر تو مورد ستم قرار نگیرند.^۴
- آن گاه که پیامبر خدا (ص) از جنگ تبوک بازگشت، سعد انصاری به پیشواز وی آمد. پیامبر پس از آن که دست او را فشرد، به وی فرمود: به چه سبب دستانت این گونه رشته رشته (چاک چاک) شده است؟ گفت: ای رسول خدا! به ریسمان و بیل دست بر می‌کشم و هزینه خانواده‌ام را فراهم می‌کنم. پیامبر خدا دست وی را بوسید و فرمود: این دستی است که هرگز آتش به آن نمی‌رسد.^۵

۱. مستدرک الوسائل ج ۲ ص ۵۰۸

۲. همان ص ۱۰

۳. همان ص ۱۱

۴. مکاتیب الرسول ج ۳ ص ۵۳۷

۵. اسد الغابة عن انس بن مالک: إن رسول الله (صلى الله عليه و آله) لما أقبلَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ اسْتَقْبَلَهُ سَعْدُ الْأَنْصَارِيِّ، فَصَافَحَهُ النَّبِيُّ (ص)، ثُمَّ قَالَ لَهُ: مَا هَذَا الَّذِي أَكْتَبَ يَدَيْكَ؟ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُضْرِبُ بِالْمَرْءِ وَالْمِسْحَاةِ فَأَنْفَقَهُ عَلَى عِيَالِي. فَقَبَّلَ يَدَهُ رَسُولُ اللَّهِ وَ قَالَ: هَذِهِ يَدٌ لَا تَمَسُّهَا النَّارُ أَبَدًا. اسد الغابة، ج ۲ ص ۴۲۰

- اگر روز قیامت بپاه شود در حالی که در دست یکی از شما شاخه درختی است، اگر توان کاشت آن را دارد قبل از آنکه محشور شود، باید غرس کند.^۱
- هیچ مسلمانی چیزی را کشت نکرد یا درختی را غرس نکرد مگر این که در قبال استفاده پرندگان یا انسان و یا حیوان از آن، صدقه‌ی برای او نوشته می‌شود.^۲
- هیچ شخصی درختی را غرس نکرد مگر اینکه خداوند برای او به اندازه‌ی محصولات آن درخت پاداش می‌نویسد.^۳
- هر که درختی را بنشانند و آن را نگهداری کند و به آن رسیدگی نماید، تا به بازدهی برسد، برای او به اندازه محصولات آن که از این درخت بدست می‌آورد؛ در نزد خدا صدقه است.^۴
- هیچ شخص نیست که زمینی را آباد کند و از آن طریق تشنه‌ای سیراب شود، یا رزق و روزی او از آن جهت تأمین شود، مگر اینکه خداوند در برابر این کردار پاداشی برای او می‌نویسد.
- هر کس زمین موات را آباد کند برای او پاداشی است، و آنچه از رزق و روزی از آن زمین بدست می‌آورد، برای او پاداش صدقه را دارد.^۵

۱. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۴۱۰

۲. همان

۳. همان

۴. همان

۵. همان

باتوجه به روایات فوق معلوم می‌شود که کار و کارگر در فرهنگ اسلامی از جایگاه بس رفیع و پایگاه مهمی برخوردار است. به سبب کار است که افراد زندگی خود و خانواده خود را تأمین می‌کنند و این عمل در نزد خدا ارزش عبادت و پاداش آن را در پی دارد و خداوند مؤمن صاحب حرفه و امین را دوست دارد.^۱ کار و تلاش است که جوهره استقلال و خود کفایی و موجب عزت و سربلندی و سرفرازی انسان و مملکتی را فراهم می‌کند. کار و کوشش است که موجب تأمین درآمد اقتصادی و بهبود رفاه و آسایش عمومی را فراهم می‌سازد. مردم و ملتی که از لحاظ اقتصادی قوی و خود اتکا باشند، در مقابل دیگران از پتانسیل و استعداد خود باوری استفاده نموده و هیچگاه مورد استثمار و استعمار آن‌ها قرار نمی‌گیرند. بر عکس ملت و مردم خمود، تنبل، سست و بی‌کار همیشه وابسته به دیگران و سربار دیگران هستند که این امر موجب بی‌عزتی، استثمار، بهره‌دهی و وابستگی اقتصادی آنان می‌شود که وابستگی اقتصادی چه از بُعد خرد (در روابط افراد با هم‌دیگر) و چه از بُعد کلان (در سطح ملی و بین المللی) زمینه وابستگی سیاسی و فرهنگی را به دنبال خواهد آورد و این امر با سفارش و تأکیدات اسلام نسبت به عزت، احترام و عدم وابستگی به دیگران به خصوص به بیگانگان و کشورهای الحادی و کفر منافات دارد. وابستگی اقتصادی - سیاسی به دیگران و بیگانگان موجب تسلط آنان بر مردم و کشورهای اسلامی می‌شود که طبق تصریح آیه شریفه هرگز تسلط و سیطره کفار بر مؤمنان و مسلمانان پذیرفته نیست.^۲ از رهگذر وابستگی اقتصادی -

۱. إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْتَزِفَ الْأَمِينَ. وسائل الشیعة؛ ج ۱۲ ص ۱۳

۲. وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا. نساء آیه ۴۱

سیاسی است که وابستگی فرهنگی به وجود می‌آید و هر ملتی که از لحاظ فرهنگی وابسته به دیگران باشد، تمدن و سابقه مدنیّت آن مخدوش گردیده و زمینه استیلا کامل در تمام جهات برای کشورهای قوی و توانمند از لحاظ اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بر کشورهای ضعیف و وابسته فراهم می‌گردد.

۳. خود کفایی در اسلام (ارزش تلاش و نکوهش تنبلی)

از نظر اسلام هرکس آنچه را انجام می‌دهد، همان را به دست می‌آورد و اصولاً نتیجه کار هرکس به اندازه تلاش و کوشش او است که انجام می‌دهد.^۱ پیامبر خدا (ص) در یک جمله زیبا در مورد افراد تنبل و سربار مردم چنین فرمود: «به تأکید مورد لعنت قرار گرفته است کسی که سربار مردم است، ملعون است ملعون است کسی که عیال خود را ضایع ساخته و به آنان رسیدگی نکند».^۲

ناتوانی و تنبلی زمینه‌ساز فقر و فلاکت و بیچارگی است و فقر موجب از دست رفتن دین انسان می‌شود. از این رو پیامبر خدا فرمود: «نزدیک است که فقر شخص را به کفر بکشاند».^۳

بر اساس حدیث نبوی دیگر چند دسته از مردم دعای شان مستجاب نمی‌شود «یکی از آنها کسی است در خانه اش نشسته و می‌گوید: پروردگارا! روزی مرا برسان در حالی که از خانه‌اش به دنبال کسب و کار بیرون نمی‌رود، خداوند متعال به او می‌گوید: بنده‌ام آیا برای

۱. وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى، التّجْم آیه ۳۹

۲. وسائل الشیعة (آل البیت) ج ۱۷ ص ۱۲

۳. الخصال، شیخ صدوق ص ۱۲

طلب روزی و کار و تلاش بدن سالم به تو ندام که در زمین برای بدست آوردن روزیت تلاش ورزی؟ تا در نزد من معذور باشی بخاطر پیروی از دستور من تا بار دوش خانوادهات نباشی، اگر خواستم به تو روزی می‌دهم و اگر خواستم بر تو سخت می‌گیرم، در حالی که تو (بخاطر تلاشت) در نزد من معذوری.»^۱

از نظر پیامبر اسلام (ص) و سایر پیشوایان دینی ما، نباید عبادت جای کار و کار جای عبادت را بگیرد. هر چیز باید در جای خود و در وقت خاص خویش انجام شود. در زمان پیامبر و بعد از نازل شدن آیه «و من یتق الله یجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب»، عده‌ای از اصحاب پیامبر در خانه‌های شان را بستند و دست از تلاش و کوشش برداشتند و مشغول عبادت و راز و نیاز گردیدند و گفتند این کار ما را بس است. جریان به پیامبر خدا (ص) گزارش شد، حضرت کسی را به دنبال آنان فرستاد و به آنها فرمود: «چه چیزی شما را بر این رفتار وادار کرد؟ عرض کردند: ای پیامبر خدا! خدا روزی ما را به عهده گرفته است، ما نیز به عبادت رو آوردیم. پیامبر فرمود: هر کس چنین کند، دعای او مستجاب نمی‌شود، بر شما باد بدنبال روزی رفتن.»^۲

درست است که روزی هر انسان از جانب خداوند مقدر شده است اما «خداوند روزی‌های اضافی دیگری هم دارد که می‌بایست از او بخواهیم و به دنبال آن برویم.»^۳

۱. وسائل الشیعة (آل البيت) ج ۱۷ ص ۲۷.

۲. همان

۳. همان ص ۵۴

کسی که در دنیا فقیر و بیکار باشد در آخرت به سبب کارهای خلافی که احیاناً در دنیا مرتکب شده است؛ معذب می‌باشد، فقر و ناداری و بیکاری زمینه بسیاری از بزهکاری‌ها را فراهم می‌سازد. افراد بیکار دنبال هر نوع بزهکاری، ناهنجاری‌های اجتماعی، آلودگی به مواد مخدر، سرگرمی‌های بیهوده و فساد و فحشا رو می‌آورند که این امر موجب بدبختی و تباهی فرد و خانواده وی گردیده و زمینه بزهکاری اجتماعی آنان را فراهم می‌کند. چنان‌که پیامبر خدا (ص) خطاب به یاران خود فرمود: «آیا به شما از بدبخت‌ترین بدبختان خبر دهم؟ گفتند: بلی ای پیامبر خدا، حضرت فرمود: هر که گرفتار فقر دنیا و عذاب آخرت باهم گردد، از آن به خدا پناه می‌برم.»^۱

یکی از ویژگی‌های رسول خدا (ص) این بود «هنگامی که به شخصی نگاه می‌کرد و توجه آن حضرت به او جلب می‌شد، می‌فرمود: آیا آن شخص شغلی دارد؟ اگر می‌گفتند: نه، حضرت می‌فرمود: از چشمم افتاد، عرض شد: ای پیامبر خدا، چگونه از چشم شما می‌افتد؟ پیامبر فرمود: زیرا مؤمن زمانی که شغلی نداشته باشد، با دین خود زندگی می‌کند.»^۲ (و از آن برای تأمین زندگی و معیشت خویش بهره می‌جوید).

برای توضیح بیشتر و روشن شدن مطلب، برخی از روایات مرتبط با موضوع در پاروقی آورده شده‌اند که دقت در آن‌ها ما را نسبت به نگاه اسلام به ارزش کار و تلاش و نقش آن در فرایند توسعه

۱. وسائل الشیعة (آل البیت) ج ۱۷ ص ۲۱.

۲. همان ص ۹.

اقتصادی- اجتماعی، و نکوهش تنبلی، سستی و فقر که زمینه‌ساز عقب ماندگی، استثمار و استعمار مدرن توسط دیگران است، آگاه می‌سازد.^۱

۱. ■ عنه (صلی الله علیه و آله): إن الله أهبط آدم إلى الأرض أمره أن يحث بيده لياكل من كده. مكاتیب الرسول ج ۳ ص ۵۳۷.

رسول خدا (ص): هنگامی که خداوند حضرت آدم را به زمین فرود آورد، به او دستور داد که با دست خود کشت کند تا از دسترنج خود بخورد.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): من بات كالا في طلب الحلال بات مغفورا له. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۰۷۴

پیامبر خدا (ص): هر که بخاطر طلب روزی حلال شب را خسته و مانده به صبح رساند، در حالی شب را بسر رسانده که مورد بخشش الهی قرار گرفته است.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): إن الله يحب أن يرى عبده تعباً في طلب الحلال. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۰۷۴

پیامبر خدا (ص): خداوند دوست دارد که بنده خود را به خاطر کسب روزی حلال خسته ببیند.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): طلب الحلال فريضة على كل مسلم و مسلمة. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۰۷۴

پیامبر خدا (ص): طلب روزی حلال بر هر مرد و زنی مسلمان واجب است.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): طلب الحلال فريضة بعد الفريضة. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۰۷۴

پیامبر خدا (ص): طلب درآمد حلال واجبی است بعد از واجب دیگر.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): من أكل من كد يده مر على الصراط كالبرق الخاطف. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۰۷۴

پیامبر خدا (ص): هر که از دسترنج خود ارتزاق کند از پل صراط بسان برق چهنده می‌گذرد.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): من أكل من كد يده نظر الله إليه بالرحمة ثم لا يعذبه أبدا.

→ پیامبر خدا (ص): هر که از دسترنج خود زندگیش را تأمین کند، خدا با دید رحمت به او می‌نگرد و او را هرگز عذاب نمی‌کند.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): من أكل من كد يده كان يوم القيامة في عداد الأنبياء و يأخذ ثواب الأنبياء. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۰۷۴

پیامبر خدا (ص): هر که از دسترنج خود ارتزاق کند، در روز قیامت در زمره انبیاء محشور شده و پاداش آنان را می‌گیرد.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): و إن أفضل الناس عبد أخذ من الدنيا الكفاف، و صاحب فيها العفاف، و تزود للرحيل، و تأهب للمسير. بحار الأنوار، علامه مجلسی ج ۱۰۰ ص ۲۷
پیامبر خدا (ص): برترین مردم کسی است که از دنیا به اندازه کفاف برداشته است، و همراه او در دنیا عفت است و برای مسافرت (اخروی) توشه‌ای تدارک دیده و آماده رفتن است.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): طوبى لمن أسلم و كان عيشه كفافا. وسائل الشيعة (الإسلامية) ج ۱۵ ص ۲۴۲

پیامبر خدا (ص): خوشا بحال کسی که اسلام آورده است و (هزینه) زندگی به اندازه کفاف دارد.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): أول ما عصى الله تبارك و تعالى بست خصال: حب الدنيا، و حب الرئاسة، و حب الطعام، و حب النساء، و حب النوم، و حب الراحة. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۰۰۶

پیامبر خدا (ص): نخستین بار بسبب شش ویژگی خداوند مورد عصیان قرار گرفت: حب دنیا، حب ریاست، حب طعام، حب زنها، حب خواب و دوست داشتن راحتی و تنبلی.

■ عنه (صلی الله علیه و آله): إن الله تبارك و تعالى ينزل المعونة على قدر المؤونة، و ينزل الصبر على قدر قلة اليسار. بحار الأنوار ج ۷۴ ص ۱۱۹

پیامبر خدا (ص): خداوند متعال کمکش را به اندازه هزینه زندگی نازل می‌کند، و بردباری را به اندازه کمی مال و تنگدستی.

فصل سوم

جایگاه توسعه کشاورزی و دامداری در اسلام

اسلام برای تمام شغل‌ها به‌ویژه برخی از شغل‌ها و حرفه‌ها، اهمیت فراوان و فوق العاده‌ی قایل است و در فرهنگ اسلامی همانگونه که بیان گردید، بیکاری و عدم اشتغال امر مذموم و مطرود تلقی می‌گردد. انتخاب شغل و حرفه در اسلام آزاد است و محدودیتی در آن لحاظ نشده است. اما در آموزه‌های دینی و روایات ما روی برخی از شغل‌ها و حرفه‌ها تأکید فراوان شده است و در اسلام از جایگاه و پایگاهی بس ارزشمندی برخوردار است. از جمله این شغل‌ها می‌توان از فلاحت و کشاورزی، باغداری و دامداری نام برد. از منظر اسلام بهترین شغل‌ها و حرفه‌ها آن است که در مسیر تولید، توزیع و مصرف با عنایت بر ایجاد اشتغال در جامعه و برآورده کردن نیازهای عمومی مردم قرار گیرد. کشاورزی و دامداری (مالداری) از چنین ویژگی برخوردار اند و در فرایند تولید، توزیع و مصرف آن‌ها عده زیادی از انسان‌ها دارای شغل گردیده و از آن طریق ارتزاق و کسب درآمد می‌نمایند. لذا کشاورزی و دامداری از این منظر یک شغل با برکت و ارزشمندی می‌باشد. از سوی دیگر مواد غذایی که به عنوان یک کالای استراتژیک در هر دوره زمانی و برای هر جامعه و کشوری تلقی می‌گردد؛ بدون توسعه و پیشرفت این دو بخش مهم یعنی بخش کشاورزی و مالداری تأمین نمی‌گردد. اینک به

برخی از روایاتی که متضمن و بیان کننده ارزش و جایگاه کشاورزی و دامداری در اسلام می باشند، اشاره می گردد:

۱. اهمیت کشاورزی در اسلام

با دقت در منابع اسلامی در می یابیم که اسلام برای تولید و مشارکت واقعی در فعالیتهای اقتصادی اهمیت فراوانی قایل است. این امر در برخی از روایات و گفتار پیشوایان دینی، به طور مکرر مورد تأکید و سفارش قرار گرفته است که در ادامه به چند مورد از آن اشاره می گردد:

- صالح بن عقبه: امام صادق (ع) از کنار عدهای از انصار گذشت در حالی که آنان مشغول زراعت بودند، حضرت به آنان فرمود: «کشاورزی کنید، زیرا که پیامبر خدا (ص) فرمود: خداوند به وسیله باد می رویاند همچنان که با باران رشد و نمو می بخشد»، صالح گفت: پس مردم کاشتند و زراعت شان نیز خوب رشد و نمو کرد.^۱

- در صورت که زراعت و کشاورزی باعث شود که افرادی در جامعه از آن بهره مند شوند یا حیواناتی از آن طریق ارتزاق کند؛ در نزد خدا پاداش صدقه و عبادت برای عامل آن در نظر گرفته می شود. لذا پیامبر خدا (ص) فرمود: «هیچ مسلمانی چیزی را کشت نکرد یا درختی را غرس نکرد مگر این که در قبال استفاده پرندگان یا انسان و یا حیوان از آن، صدقه برای او نوشته می شود.»^۲ در حدیثی دیگر نیز داریم که: «هیچ

۱. الکافی، ج ۵ ص ۲۶۲

۲. عنه (صلی الله علیه و آله): ما من مسلم یزرع زرعاً أو یغرس غرساً فیأکل منه طیر أو إنسان أو بهیمة إلا کانت له به صدقة. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۴۱۰

شخصی درختی را غرس نکرد مگر این که خداوند برای او به اندازه محصولات این درخت پاداش می نویسد.^۱

- بعد از هبوط (فرود آمدن) حضرت آدم به زمین، خداوند به او دستور داد که با دست خود کشت کند تا از زحمت و دسترنج خود ارتزاق نماید.^۲

- پیامبر خدا (ص) در جای دیگر با ارج گذاشتن به باغداری و تشویق مسلمان ها به تحمل مشکلات غرس، نگهداری و آبیاری آن چنین فرمود: «هر که درختی را بنشانند و آن را نگهداری کند و به آن رسیدگی نماید، تا به بازدهی برسد، برای او به اندازه محصولات آن که از این درخت بدست می آورد؛ در نزد خدا صدقه است.»^۳

- با توجه به اهمیت و در عین حال وجود مشکلات که در مسیر این بخش از فعالیت اقتصادی وجود دارد، رسول خدا (ص) در آخرین لحظات پربار حیات خود خطاب به امیرمؤمنان علی (ع) فرمود: «ای علی! کشاورزان در محضر تو مورد ستم قرار نگیرند.»^۴

۱. عنه (صلی الله علیه و آله): ما من رجل یغرس غرسا إلا کتب الله له من الأجر قدر ما

یخرج من ثمر ذلک الغرس. همان

۲. عنه (صلی الله علیه و آله): إن الله أهبط آدم إلى الأرض أمره أن یحرث بیده لیأکل من کده. مکاتیب الرسول ج ۳ ص ۵۴۰.

۳. عنه (صلی الله علیه و آله): من نصب شجرة و صبر علی حفظها و القیام علیها حتی تنمر، کان له فی کل شیء یصاب من ثمرها صدقة عند الله. میزان الحکمة ج ۲ ص ۱۴۱۰.

۴. قال (صلی الله علیه و آله) عند وفاته یوصی: یا علی لا یظلم الفلاحون بحضرتک. مکاتیب الرسول ج ۳ ص ۵۳۷.

- سیاست اقتصادی اسلام خود کفایی در تمام زمینه‌ها از جمله در زمینه کشاورزی و استفاده‌ی بهینه از منابع طبیعی که مصداق بارز آن آب و خاک است، می‌باشد. از این رو امام علی (ع) در یک جمله‌ی زیبا فرمود: «هرکس آب و خاکی در اختیار داشته باشد و در عین حال فقیر و نیازمند باشد، خداوند او را از [رحمت] خویش دور می‌سازد.»^۱

۲. جایگاه دامداری در اسلام

در صورت گسترش و توسعه بخش کشاورزی، بخش دامداری (مالداری) نیز تقویت و توسعه می‌یابد. دامداری وابسته به بخش کشاورزی و زراعت است و این دو شغل ارزشمند و مولد ارتباط مستقیم و تنگاتنگی باهم دارند و منشأ بسیاری از برکات در جامعه می‌گردد. چنان‌که در برخی از روایات از دامداری و پرورش حیوانات تعبیر به خیر و برکت شده است.

پیامبر خدا (ص) خطاب به عمه‌اش فرمود: «چه چیز تو را منع کرده است که برکت را در خانه‌ات به کار نگیری؟ عرض کرد: ای پیامبر خدا! برکت چیست؟ حضرت فرمود: گوسفند شیر ده، پس هر کس در خانه‌اش گوسفند شیرده یا بز شیر ده و یا گاو شیر ده باشد؛ همه این‌ها خیر و برکت‌اند.»^۲ یا آن حضرت خطاب به ام سلمه فرمود: «چرا در خانه‌ات برکت نمی‌بینم؟ ام سلمه گفت: چرا! سپاس از آن خداست، برکت در خانه من است، حضرت فرمود: خداوند متعال سه چیز را به

۱. من وجد ماء و تراپا ثم افتقر فابعده الله. وسائل الشیعه؛ ج ۱۷ (آل البیت) ص ۴۱

۲. الکافی، ج ۶ ص ۵۴۵

عنوان برکت نازل کرده است؛ آب، آتش و گوسفند.^۱

امام صادق می‌فرماید: از پیامبر خدا (ص) سؤال شد: «چه مالی بهتر است؟ حضرت فرمود: زراعتی که صاحبش آن را کشت نموده و به آن رسیدگی کند و در روز جمع‌آوری و برداشت، حق (زکات) آن را ادا نماید. بار دیگر سؤال شد: بعد از زراعت، چه مالی بهتر است؟ فرمود: چوپانی که به دنبال گوسفندان خود برای چرای آنها در جاهای مناسب از جهت آب و گیاه در حرکت است و اقامه نماز و ادای زکات می‌نماید.»^۲

از این جهت است که علما و دانشمندان مسلمان به مستحب بودن فلاح و دامداری تأکید کرده‌اند و درآمدی بدست آمده از این طریق در نزد مسلمان‌ها از حلال‌ترین و پاکیزه‌ترین درآمدها تلقی می‌گردد. توسعه این دو بخش باعث می‌شود که جامعه بتوانند به راحتی به مواد غذایی و ضروریات اولیه عمومی زندگی دسترسی داشته باشند و برای تأمین آن وابسته‌ی به دیگران نباشند.

البته باید در جامعه و کشورهای که ظرفیت و استعداد کشاورزی و دامداری را دارند، این بخش مهمی از اقتصاد از حالت سنتی خارج شده و از امکانات و فنون روز در توسعه آن استفاده گردد و دولت‌ها می‌بایست به طور جدی و واقعی از این بخش و حوزه کاربردی آن در

۱. عن أبي جعفر (عليه السلام) قال: دخل رسول الله (صلى الله عليه وآله) على ام سلمة فقال لها: ما لي لا أرى في بيتك البركة قالت: بلى والحمد لله إن البركة لفي بيتي فقال: إن الله عز وجل أنزل ثلاث بركات الماء والنار والشاة. الكافي، ج ۶ ص ۵۴۵

۲. کافی؛ ج ۵، ص ۸

راستای خود کفایی و قطع وابستگی به خارج، حمایت همه جانبه مبذول دارند. زیرا وابستگی اقتصادی به خارج زمینه و بستر وابستگی سیاسی و فرهنگی را فراهم می‌نماید که وابستگی در موارد فوق موجب گسست فرهنگ و رسوم ملی گردیده و به تدریج فرهنگ و عنعنات ملی در اثر تأثیرپذیری از فرهنگ‌های مسلط وارداتی که همراه با محصولات فرهنگی و مصرفی خارجی وارد می‌گردند؛ استحاله خواهد گردید.

فصل چهارم

عدالت اجتماعی - اقتصادی و راه‌های تحقق آن در جامعه

۱. عدالت اجتماعی آرمان الاهی

در نظام اقتصادی اسلام عدالت اجتماعی - اقتصادی از مهمترین اهداف آرمانی شمرده می‌شود تا جای که در قرآن اهداف بعثت انبیا الاهی تحقق قسط و عدالت شمرده شده است. «در قرآن کریم، بیش از صد عبارت گوناگون برای مفهوم عدل دیده می‌شود. این عبارات یا مانند «عدل» و «قسط» و «میزان» مستقیم یا غیر مستقیم است. افزون بر این، قرآن با واژه‌هایی مانند «ظلم»، «اثم»، «گمراهی» و ...، بیش از دویست بار از ستم نهی کرده^۱ است. در سیستم نظام سیاسی اسلام از جمله مهمترین وظیفه دولت اسلامی تحقق عدالت اجتماعی است. عدالت اجتماعی در صورت محقق می‌شود که حکومت اسلامی فرصت برابر و مساوی را برای آحاد افراد جامعه در زمینه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی از جمله ایجاد اشتغال، کارایی و فرصت‌های شغلی فراهم کند.

آنچه قابل تأمل است این است که در فرهنگ دینی و آموزه‌های اسلامی تفاوت استعدادها و کمالات اکتسابی به رسمیت شناخته شده

۱. چپرا، محمد عمر؛ اسلام و چالش اقتصادی؛ ترجمه: سید حسین میر معزی و دیگران؛

است و آنچه که در جامعه ایده‌آل اسلامی و مدینه فاضله مردود است، تبعیض بین افراد است نه تفاوت و امتیازات طبیعی و خدادادی. یکی از صاحب نظران و دانشمندان در این مورد چنین می‌نگارد:

«مدینه فاضله اسلامی، مدینه ضد تبعیض است نه ضد تفاوت. جامعه اسلامی، جامعه تساوی‌ها و برابری‌ها و برادری‌ها است؛ اما نه تساوی منفی؛ بلکه تساوی مثبت. تساوی منفی یعنی به حساب نیاوردن امتیازات طبیعی افراد و سلب امتیازات اکتسابی آن‌ها برای برقراری برابری. تساوی مثبت یعنی ایجاد امکانات مساوی برای عموم و تعلقات مکتسبات هر فرد به خودش و سلب امتیازات موهوم و ظالمانه.»^۱

مردم یک جامعه را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: عده از مردم از توانایی کافی برای کسب و درآمد لازم و پس انداز برخوردار هستند؛ عده دیگر تنها توانایی تأمین نیازمندی‌ها و ضروریات اولیه خود را دارند؛ بخشی از مردم بنا به دلایلی از جمله؛ مریضی، از کار افتادگی، پیری و بی‌سرپرستی از تأمین نیازهای ضروری خویش عاجزند. وظیفه حکومت اسلامی علاوه بر ایجاد و بستر سازی مناسب و برابر برای تجارت، کار و کسب، برای دسته اول و دوم ایجاب می‌کند که دسته سوم را تحت پوشش قرار داده و زندگی مناسب شأن آن‌ها را فراهم کند. این اصل نه تنها شامل مسلمانان بلکه شامل تمام افرادی می‌شود که در ظل حکومت اسلامی زندگی می‌کنند.

یکی از نویسندگان و دانشمندان عکس العمل امیرالمؤمنین (ع) را

۱. مطهری، مرتضی؛ جهان بینی توحیدی؛ ص ۵۴ به نقل از: نقش دولت در اقتصاد (مجموعه مقالات) سعید فراهانی‌فرد، دولت در اقتصاد از منظر شهید مطهری، ص ۳۱۳

در زمان زمامداری آن حضرت در مقابل پیر مرد نصرانی از کار افتاده چنین نقل می‌کند:

«پیر مرد نصرانی، عمری کارکرده و زحمت کشیده بود؛ اما ذخیره و اندوخته‌ای نداشت. آخرکار، کور هم شده بود. پیری و نیستی و کوری باهم جمع شده بود و جز گدایی راهی برایش باقی نمانده بود. حضرت علی (ع) پس از ملاحظه او و تحقیق در باره وضعیت زندگی‌اش فرمود: عجب! تا وقتی که توانایی داشت، از او کار کشیدید و اکنون او را به حال خود گذاشته‌اید؟! سوابق این مرد حکایت می‌کند که در مدتی که توانایی داشته، کار کرده و خدمت انجام داده است، بنابراین، بر عهده حکومت و اجتماع است که تا زنده است او را تکفل کند، بروید از بیت المال به او مستمری بدهید.»^۱

نظام سیاسی - اقتصادی اسلام در مقابل وظایف و مسئولیت‌هایی که به عهده حکومت اسلامی گذاشته است، منابع و راه‌های را برای تأمین مالی این وظایف نیز در اختیار آن‌ها قرار داده است. از جمله راه‌های تأمین مالی منابع حکومت اسلامی، علاوه بر اموال عمومی، انفال، تبرعات و صدقات؛ مالیاتی است که اسلام تحت عنوان خمس، زکات و جزیه (مالیات سرانه) وضع کرده است. وقتی به فلسفه جعل این مالیات توجه می‌کنیم و به نحوه توزیع و مصرف آن می‌نگریم، کاملاً مشهود است که جعل این مالیات در راستای تحقق عدالت اجتماعی - اقتصادی و برخورداری تمام افراد جامعه از یک سطح معیشت حد اقلی می‌باشد.

۱. مطهری، مرتضی؛ داستان راستان؛ ج ۲ ص ۲۲۱.

شهید صدر بعد از این که بیان می کند که اقتصاد اسلامی از سه رکن (اصل مالکیت مزدوج، اصل آزادی اقتصادی در چارچوب خاص و اصل عدالت اجتماعی) تشکیل شده است؛ در باره عدالت اجتماعی چنین می نویسد:

«رکن سوم در اقتصاد اسلامی عبارت است از: اصل عدالت اجتماعی که اسلام آن را در قالب سیستم توزیع ثروت در جامعه اسلامی مجسم نموده است که مشتمل بر عناصر و ضماناتی می باشد، این عناصر که عهده دار توزیع اند، قادرند که عدالت اسلامی را محقق سازد و آن را با ارزش های که مرتکز اند هماهنگ سازد. پس اگر اسلام عدالت اجتماعی را مطرح کرده است، مبادی و مقدمات اساسی که مذهب (مکتب) اقتصادی از آن به وجود می آید، تضمین نموده است. کافی نیست که ما تنها از اسلام صدای عدالت اجتماعی را بشنویم، و بلکه لازم است که ما مفاهیم تفصیلی عدالت و مدلول خاص اسلامی آن را بدانیم. شکل اسلامی عدالت اجتماعی مشتمل بر دو اصل کلی می باشد که هر کدام ویژگی ها و تفصیلات خود را دارد: یکی از آن دو؛ اصل تکافل عام است و دیگری؛ اصل توازن اجتماعی. در قالب مفهوم اسلامی تکافل و توازن است که ارزش های عادلانه اجتماعی تحقق می یابند و عدالت اجتماعی مورد نظر اسلام به وجود می آید.»^۱

۱. صدر، سید محمد باقر؛ اقتصادنا؛ ص ۲۸۸؛ تحقیق دفتر تبلیغات اسلامی، شعبه خراسان، ناشر، مؤسسه بوستان کتاب قم، چاپ دوم ۱۳۸۲.

■ شهید صدر در توضیح هدف نهایی نظام اقتصادی اسلام می گوید: از آن جهت که هدف نهایی نظام اقتصادی اسلام بی نیاز ساختن افراد و ایجاد رفاه نسبی عمومی است، ایفای مسئولیت های تأمین اجتماعی و توازن اجتماعی کمترین وظیفه است که حکومت اسلامی یا ولی امر باید برای تأمین آن نهایت تلاش خود را مبذول دارد.

→ ۱- تأمین اجتماعی

دولت اسلامی مکلف به تأمین کامل وسایل زندگی مردم است و این وظیفه را به طور معمول طی دو مرحله انجام می‌دهد: در مرحله اول، دولت برای فرد وسایل کار و امکان مشارکت با کرامت را در فعالیت‌های اقتصادی فراهم می‌کند تا بتواند بر اساس کار و کوشش، زندگی خویش را اداره کند. مرحله دوم هنگامی تحقق می‌یابد که فرد جزء گروه سوم باشد یا اگر جزء گروه دوم است، دولت به واسطه وجود شرایط خاص، نتواند اشتغال کامل را فراهم آورد، در این صورت تأمین اجتماعی که متکفل حداقل رفاه نسبی برای همه افراد جامعه به ویژه گروه‌های دوم و سوم است، مطرح می‌شود. (اقتصادنا ص ۶۶۱) تأمین اجتماعی بر دو پایه استوار می‌باشد: ۱- اصل کفالت عمومی ۲- حق جامعه در درآمدهای عمومی دولت. مسئولیت کفالت عمومی، بیش از تأمین نیازهای حیاتی و ضروری افراد را اقتضا نمی‌کند در حالیکه پایه دوم تأمین اجتماعی که حق افراد جامعه در درآمدهای عمومی دولت است، تحقق همه نیازهای ضروری و عرفی را تا حد کفایت بلکه بالاتر از آن ایجاب می‌کند. دولت اسلامی موظف است در هر دو مورد، در حدود امکاناتش، اقدام لازم را برای تأمین اجتماعی انجام دهد. (اقتصادنا ص ۶۶۱-۶۶۲ و مجله اقتصاد اسلامی، شماره ۱، «اقتصاد اسلامی و روش کشف آن از دیدگاه شهید صدر»، سید کاظم حایری و احمد علی یوسفی).

۲- توازن اجتماعی

افراد جامعه تفاوت‌های طبیعی و اختیاری با یکدیگر دارند و اگر فرض کنیم قاعده کار به عنوان مبنای مالکیت تنها معیار برای کسب درآمد باشد و سازمان اجتماعی - اقتصادی هم ظالمانه و استثمار نباشد، بعد از مدتی بر اثر تفاوت‌های فکری، روحی و جسمی، در میزان دارایی و ثروتها اختلاف پدید خواهد آمد. شهید صدر بر این عقیده است که اسلام به تفاوت هوشی و جسمی افراد صحنه می‌گذارد. (اقتصادنا ص ۶۷۳) ولی با توجه به عادلانه بودن کل نظام اجتماعی و با حفظ آزادی اقتصادی و مالکیت خصوصی در چهارچوب ارزشها و مقررات اسلامی، توازن اجتماعی را از دو طریق سلبی و ایجابی به انجام می‌رساند:

۱) طریق سلبی: با منع از احتکار و انحصار و تمرکز ثروت، عدم توازن در درآمد را کاهش می‌دهد.

۲) طریق ایجابی: با نزدیک کردن بین سطوح زندگی گروه‌های سه گانه جامعه، توازن اجتماعی در زندگی را موجب می‌شود. (مجله اقتصاد اسلامی شماره ۱، «اقتصاد ←

آقای محمد عمر چپرا در بحث عدالت چنین می‌نگارد:

«[مفهوم] برادری که جزء اساسی دو مفهوم توحید و خلافت را تشکیل می‌دهد، اگر همراه با عدالت اجتماعی - اقتصادی نباشد، مفهوم توخالی و بدون معنا خواهد بود. فقیهان در اهداف شریعت از عدالت به صورت یک عنصر اساسی یاد کرده‌اند؛ به گونه‌ای که تصور جامعه آرمانی اسلامی که در آن عدالت استحکام نیافته باشد، غیر ممکن است. اسلام در اهداف خویش به طور کاملاً آشکار در جهت نابودی همه آثار ستم در اجتماع بشری گام برداشته است. ظلم اصطلاحی در اسلام شامل همه حالت‌های بی‌انصافی، بی‌عدالتی، بهره‌کشی، ستم و تجاوز می‌شود؛ به گونه‌ای که شخصی، دیگران را از حقوق خودشان محروم سازد یا به تعهدات خود در مقابل آنان وفا نکند.»^۱

بنابراین قانون و مقررات اسلامی از طریق منع احتکار و انحصار و تمرکز ثروت و مکنت، ممنوعیت رانت اقتصادی، معاملات غری و ضرری و توازن در توزیع درآمد بدنبال تحقق عدالت اجتماعی - اقتصادی و پیشرفت در جامعه است.

→ اسلامی و روش کشف آن از دیدگاه شهید صدر». هدف اسلام از توازن اجتماعی، توازن بین افراد جامعه در سطح زندگی است نه در سطح درآمد. معنای توازن در سطح زندگی این است که اموال در میان افراد جامعه دست بدست شوند بگونه‌ای که برای هر فرد زندگی معمولی فراهم شود و همه از سطح معیشتی همسنگ برخوردار باشند ولو از حیث درآمد اختلاف داشته باشند. (اقتصادنا ص ۶۷۳) زیرا همانگونه که بیان شد اسلام تفاوت‌های هوشی و جسمی افراد را صحنه گذاشته است.

۱. چپرا، محمد عمر؛ اسلام و چالش اقتصادی؛ ترجمه: سید حسین میر معزی و دیگران؛ ص ۳۲۱.

۲. ممنوعیت ظلم و اجحاف

ظلم و ستم و بیدادگری در اسلام مردود و مطرود است و بارها در قرآن و همچنان در احادیث نبوی از آن نکوهش گردیده است. در قرآن در مورد ظلم و ستمگری به خصوص ظلم به یتیمان چنین فرموده است: «کسانی که اموال یتیمان را به ظلم و ستم می‌خورند، تنها آتش می‌خورند؛ و بزودی در شعله‌های آتش (دوزخ) می‌سوزند.»^۱ پیامبر بزرگوار اسلام (ص) نیز در یک تعبیر بسیار زیبا فرمود: «از ستمگری بپرهیزید که ستمگری تاریکی‌های روز قیامت است»^۲ و «ستمگری قلب‌های تان را ویران می‌کند»^۳ و نیز آن حضرت فرمود که خداوند عز و جل فرموده است: «هر کس شخصی را که جز من، یار و یآوری ندارد، مورد ستم قرار دهد شدیداً مورد غضب من است.»^۴ و آن حضرت در جمله‌ی رسای دیگر نیز فرمود: «نخستین کسی که وارد آتش می‌شود، سه دسته اند؛ حاکم که به عدالت رفتار نمی‌کند، ثروتمند که حقوق واجب مالی خود را پرداخت نمی‌کند و نیازمند فخر فروش!»^۵ و نیز آن حضرت حرمت و احترام مال مسلمان را بسان حرمت خون او می‌داند.^۶

۱. نساء آیه ۱۰.

۲. اتقوا الظلم فانه ظلمات يوم القيامة. الکافی ج ۲ ص ۳۳۲.

۳. ایاکم و الظلم فانه یخرب قلوبکم. البحار ج ۷۵ ص ۳۱۵.

۴. عنه (صلی الله علیه و آله): يقول الله عز و جل: اشد غضبی علی من ظلم من لا یجد

ناصراً غیری. وسائل الشیعة (آل البيت) ج ۱۶ ص ۵۱.

۵. اول من یدخل النار امیر متسلط لم یعدل و ذو ثروة من مال لم یعط حقه و فقیر فخور.

بحار الأنوار ج ۹۳ ص ۱۳.

۶. حرمة مال المسلم کحرمة دمه. میزان الحکمة ج ۱ ص ۶۸۳.

امام علی (ع) در تبیین پذیرش بار سنگین خلافت و مسئولیت جامعه اسلامی پس از کشته شدن خلیفه سوم (عثمان) و تشریح وظایف دانشمندان و عالمان در قبال عدالت اقتصادی - اجتماعی و منقسم شدن مردم به دو طبقه سیر سیر و گرسنه گرسنه چنین می گوید:

«اگر گرد آمدن مردم نبود، و اگر نبود که با اعلام نصرت مردم، بر من اتمام حجت شد، و اگر نبود که خداوند از دانایان پیمان گرفته که آنجا که مردم به دو گروه تقسیم شوند: گروهی پر خور که از بس خورده‌اند، «ترش» کرده‌اند و گروهی گرسنه و محروم. اگر این‌ها نبود، من افسار مرکب خلافت را روی شانه‌اش می‌انداختم و رهایش می‌کردم و کاری به کارش نداشتم.»^۱

و نیز آن حضرت در نامه‌اش به مالک اشتر، بسان یک اقتصاددان ماهر و متبحر در ضمن تحلیلی چنین می گوید:

«و باید توجه تو به آبادانی سرزمین، بیش از تحصیل و جمع‌آوری خراج باشد و باید توجه داشته باشی که جمع‌آوری خراج جز با آبادانی میسر نمی‌شود، و آن که خراج خواهد و به آبادانی نپردازد، شهرها را ویران کند و مردم را هلاک سازد و حکومتش جز اندکی دوام نیابد.»^۲

۱. و ما اخذ الله علی العلماء ان لا یقاروا علی کظة ظالم و لا سغب مظلوم. نهج البلاغه، خطبه‌ی شششنبه؛ مطهری، مرتضی؛ جهان بینی توحیدی، ص ۵۲

۲. و لیکن نظرك فی عمارة الارض ابلغ من نظرك فی استجلاب الخراج لان ذلک لا یدرك الا بالعمارة و من طلب الخراج بغير عمارة اخرج البلاد و اهلک العباد و لم یستقم امره الا قليلا. نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی؛ نامه ۵۳، (نامه آن حضرت به مالک اشتر)، قم، مؤسسه فرهنگی - انتشاراتی حضور، چاپ سوم، ۱۳۷۹، ص ۵۷۸

با دقت و کنکاش در ادله شرعی (آیات، روایات، اجماع و عقل) وجوب زکات، خمس و جزیه و فلسفه آن، و راههای مصرف و توزیع آن؛ آنچه مسلم است این است که این تشریع در راستای تأمین منابع مالی دولت اسلامی و تحقق عدالت اجتماعی - اقتصادی، مبارزه با ظلم و اجحاف اقتصادی در جامعه صورت گرفته است. مهمترین وظیفه دولت اسلامی توزیع عادلانه ثروت و درآمد و از بین بردن فقر، نابرابری و ستم اجتماعی و به عبارت دیگر، ایجاد فرصت برابر برای شهروندان حکومت اسلامی است که دقت در موارد مصرف این مالیاتها مبین این امر می باشد. براساس رویکرد و هدف فوق است که اگر نیاز نیازمندان و فقرا از طریق مالیاتهای مصرح تأمین نگردد، وظیفه دولت اسلامی است که با استفاده از سایر منابع و درآمدهای خود نیاز آنها را تا حد بی نیاز ساختن آنان تأمین کند.^۱

شهید صدر برای اثبات این مطلب که تشریع زکات و خمس برای تحقق توازن اجتماعی است، به روایاتی مختلف تمسک کرده است و بعد از بیان روایات، جمع بندی نموده چنین می گوید:

«این روایات دستور به پرداخت زکات و امثال آن می دهد تا این که فرد نیازمند بنابر اختلاف تعبیری که در روایات وارد شده است؛ به سطح عموم مردم یا این که به حد بی نیازی و یا تأمین ضروریات اولیه و ثانویه از جهت خوردنی ها، آشامیدنی ها، لباس، ازدواج، صدقه و حج برسد. تمام این امور، هدف واحد را دنبال می کنند که عبارت است از

۱. عن الامام موسی بن جعفر (ع): أَنْ عَلَى الْوَالِي فِي حَالَةِ عَدَمِ كِفَايَةِ الزَّكَاةِ، أَنْ يَمُنَّ الْفُقَرَاءَ مِنْ عِنْدِهِ بِقَدْرِ سَعَتِهِمْ حَتَّى يَسْتَعْنُوا. (اصول کافی ج ۱ ص ۵۴).

گسترش بی‌نیازی به مفهوم اسلامی و ایجاد توازن اجتماعی در سطح وسایل زندگی و معیشتی.^۱

یکی از دانشمندان دیگر در این مورد چنین می‌گوید:

«دقت در آیات و روایات خمس، زکات و انفال، بیان‌گر این واقعیت است که خداوند متعال این‌ها را برای اداره‌ی حکومت اسلامی و تأمین مستمندان اعم سادات و دیگران که به سهم خود بخشی از هزینه‌های دولت اسلامی است، قرار داده است.»^۲

بنابراین عدالت اجتماعی - اقتصادی و توزیع عادلانه‌ی درآمد مورد نظر اسلام از راه‌ها و طرق زیر قابل تحقق است:

■ اخذ مالیات‌های ثابت (زکات، خمس و جزیه) و توزیع آن بین نیازمندان؛

■ استفاده و بهره‌برداری عادلانه از اموال عمومی (انفال و منابع طبیعی)؛

■ جمع‌آوری صدقات مستحبی و موقوفات شرعی و توزیع آن‌ها میان نیازمندان؛

■ وضع و تعیین میزان عادلانه‌ی مالیات حکومتی و باز توزیع آن از طریق تأمین کالا و خدمات عمومی.

۱. اقتصادنا ص ۶۷۹

۲. نظام مالی اسلام؛ (مجموعه مقالات)، به اهتمام: احمد علی یوسفی با همکاری سعید فراهانی فرد و علیرضا لشکری؛ رابطه‌ی خمس و زکات و مالیات‌های حکومتی؛ محمد مؤمن؛ ص ۲۷۳، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تابستان ۱۳۷۹.

بخش سوم

_____ اوضاع اجتماعی و اقتصادی

افغانستان

فصل اول

افغانستان در یک نگاه

۱. اطلاعات عمومی درباره افغانستان

اطلاعات مختصری راجع به اوضاع عمومی افغانستان از کتاب یک نویسنده خارجی در باره افغانستان که از کتاب اطلاعات جهانی سازمان اطلاعات آمریکا [سیا] اخذ شده و بر اساس اطلاعات قابل دسترسی در سال ۲۰۰۰ منتشر شده است، در اینجا اقتباس و آورده شده است. هرچند برخی از اطلاعات ارائه شده قابل تأمل می باشد اما با توجه به نبود آمار یا تخمین های غیر دقیق در مورد بیشتر موضوعات مختلف، آمار و اطلاعاتی سازمان مذکور را می توان در زمان خود بهترین دانست.

جغرافیا

مساحت کل: ۶۴۹۵۰۷ کیلومتر مربع

کشورهای همسایه: چین، ایران، پاکستان، تاجیکستان،

ترکمنستان، ازبکستان

زمین: غالباً کوهستانی با دشت ها و بیابان ها در

نواحی غربی

آب و هوا: خشک تا نیمه خشک، با زمستان های سرد و

تابستان های گرم

منابع طبیعی:	گاز طبیعی، نفت، زغال سنگ، مس و معادن دیگر، سنگ های جواهر
نوع استفاده از زمین:	زمین قابل کشت: ۱۲ درصد (۴ درصد زیر کشت)، ۳۰۰۰۰ کیلومتر مربع
بیابان های دائمی:	۴۶ درصد
جنگل:	۳ درصد
سایر:	۳۹ درصد
بلایای طبیعی:	زلزله، سیل و خشکسالی
مسائل زیست محیطی:	تخریب خاک، جنگل زدایی، چرای بیش از حد مراتع، بیابانی شدن و مین های زمینی.

جمعیت

جمعیت:	۱۶ تا ۲۲ میلیون نفر (بسته به تعداد آوارگان متفاوت است. البته این آمار در حال حاضر «۲۰۰۹» بین ۲۵ تا ۲۹ میلیون برآورد می شود)
	۱۴-۰ سال = ۴۲ درصد
	۱۵-۶۴ سال = ۵۵ درصد
	۶۵ سال به بالا = ۳ درصد
میزان زاد و ولد:	۴۲ نفر به ازای ۱۰۰۰ نفر جمعیت
مرگ و میر شیرخواران:	۱۴۷ مورد به ازای هر ۱۰۰۰ بچه ای که زنده

به دنیا می‌آید

متوسط عمر: ۴۶ سال

میزان کلی باروری: ۶ فرزند به ازای هر زن

گروه‌های قومی: پشتون، ۳۸ درصد؛ تاجیک، ۲۵ درصد؛ هزاره،

۱۹ درصد؛ ازبک، ۶ درصد؛ سایر، ۱۲ درصد

دین: مسلمان سنی، ۸۴ درصد؛ مسلمان شیعه، ۱۵

درصد؛^۱ سایر، ۱ درصد

زبان: پشتو، دری و عربی (برای مراسم دینی)

میزان باسوادی: (افراد دارای ۱۵ سال یا بیشتر که می‌توانند

بخوانند و بنویسند):

مردان = ۴۷ درصد

زنان = ۱۵ درصد

اقتصاد

تولید ناخالص داخلی: ۲۱ میلیارد دلار

تولید ناخالص ملی بر اساس بخش:

کشاورزی = ۵۳ درصد

صنعت = ۲۸/۵ درصد

۱. این آمار مخدوش به نظر می‌رسد. براساس برآورد نزدیک به واقع، شیعیان نزدیک به ۳۰ درصد کل جمعیت افغانستان را تشکیل می‌دهند زیرا علاوه بر هزاره‌ها و قزلباش‌ها، بخشی از اقوام دیگر نیز مسلمان شیعه می‌باشند.

خدمات = ۱۸/۵ درصد

نیروی کار بر اساس شغل (برآورد سال ۱۹۹۰)

کشاورزی = ۷۰ درصد

صنعت = ۱۵ درصد

خدمات = ۱۵ درصد

صنایع: تولید محدود پارچه، صابون، مبلمان، کفش، کود
شیمیایی، فرش دستباف، گاز طبیعی، نفت، زغال سنگ
و مس.

محصولات صادراتی

کشاورزی: خشخاش، گندم، میوه، خشکبار، پشم، گوشت،
گوسفند و سالامبور

صادرات: ۸۰ میلیون دلار (تجارت تریاک را شامل نمی‌شود)

واردات: ۱۵۰ میلیون دلار مواد غذایی، محصولات نفتی و
کالاهای مصرفی.^۱

۲. اوضاع اجتماعی و فرهنگی

۲-۱. جمعیت؛

تا کنون یک سرشماری دقیق از جمعیت و نفوس افغانستان بنا به دلایل
تکنیکی و بخصوص سیاسی انجام نشده است. بنابراین اعداد و ارقام که

۱. کورنا، لورل؛ افغانستان؛ ترجمه فاطمه شاداب، تهران: انتشارات ققنوس، ۱۳۸۳،
ص ۱۱۶-۱۱۳. (Afghanistan, Laurel Coronal, Luecent Books, 2002)

ارایه می‌شود بیشتر بر تخمین و برآورد متکی است و لذا از لحاظ علمی خیلی قابل اعتماد نمی‌باشد. به هر حال بر اساس آخرین برآوردها جمعیت افغانستان در حدود ۲۷ میلیون نفر تخمین زده می‌شود که به طور تقریبی ۵۲ درصد را مردان و ۴۸ درصد را زنان تشکیل می‌دهند و نرخ رشد جمعیت آن ۲/۶۷ درصد می‌باشد. شهرهای بزرگ این کشور عبارتند از: کابل، مزارشریف، قندهار، هرات، جلال آباد. تراکم نسبی جمعیت در هر کیلومتر مربع ۳۱/۷ نفر بوده و ۷۰ درصد جمعیت در روستاها زندگی می‌کنند و متوسط طول عمر ۴۰ سال می‌باشد و «تقریباً ۷۰ درصد جمعیت افغانستان روزانه کمتر از یک دالر درآمد دارند»^۱

۲-۲. بهداشت و سلامت

وضعیت بهداشتی افغانستان نیز مثل سایر بخش‌ها چندان رضایت بخش نیست. بخش صحت و درمان تا سال ۱۳۸۰ از وضع بسیار بدی نسبت به سایر کشورها برخوردار بوده است. لذا نرخ مرگ و میر کودکان و مادران در سطح بالا و امید به زندگی در سطح نازلی قرار دارد. از سال ۱۳۸۰ بعد از سقوط رژیم طالبان وضعیت بهداشتی رو به بهبود نهاده و آمار مرگ و میر کودکان و مادران کاهش یافته است اما تا رسیدن به سطح مطلوب و استاندارد جهانی فاصله زیادی دارد. وضعیت بهداشتی و صحتی در شهرها نسبت به روستاها وضعیت بهتری دارد اما در روستاها وضعیت همچنان تأسفبار است. لیکن مسئولان وزارت صحت عامه (بهداشت و درمان) ۸۵ درصد کشور را تحت پوشش خدمات

بهداشتی و صحت می‌دانند. این در حالی است که خبرگزاری ایرنا در تاریخ ۱۳۸۵/۲/۱۴ از قول وزیر وقت صحت عامه گزارش داد که «در هر ساعت ۷۰ کودک کمتر از پنج سال بر اثر بیماری‌های متعدد و سوء تغذیه جان خود را از دست می‌دهند. وی همچنین یادآور شد که در هر ساعت ۴۰ کودک بالاتر از پنج سال نیز جان خود را از دست می‌دهند.»^۱

سید محمد امین فاطمی، وزیر صحت عامه، طی مراسمی که به مناسبت فراغت اولین دوره مکتب قابله‌گری (مامایی) در اواخر سال ۱۳۸۶ در کابل برگزار گردیده بود، چنین گفت:

«با توجه به تمامی تلاش‌های تیم صحت وزارت صحت و همکاری دیگر نهادها، تقریباً بیش از ۸۵ درصد کشور شامل مناطقی‌اند که از لحاظ خدمات صحتی به حد موفقیت آمیزی تحت پوشش قرار گرفته و فقط ۱۵ درصد دیگر باقی مانده که کل کشور و همه مردم افغانستان از دسترسی به خدمات صحتی و بهداشتی مستفید گردند.»^۲

بر اساس بررسی اداره یونیسف در جنوب شرق آسیا، میزان مرگ و میر اطفال زیر پنج سال در افغانستان کاهش یافته است که می‌توان آن را موفقیت بزرگ توصیف کرد. اسناد این بررسی توسط آقای دانیل رئیس دفتر ساحوی یونیسف در جنوب شرق آسیا در تاریخ ۱۳۸۶/۱۰/۳۰ به وزیر صحت عامه تسلیم گردید.^۳

همانگونه که از گزارش‌های فوق بدست می‌آید وضعیت بهداشتی

۱. خبرگزاری ایرنا، پنجشنبه ۱۴/۲/۱۳۸۵.

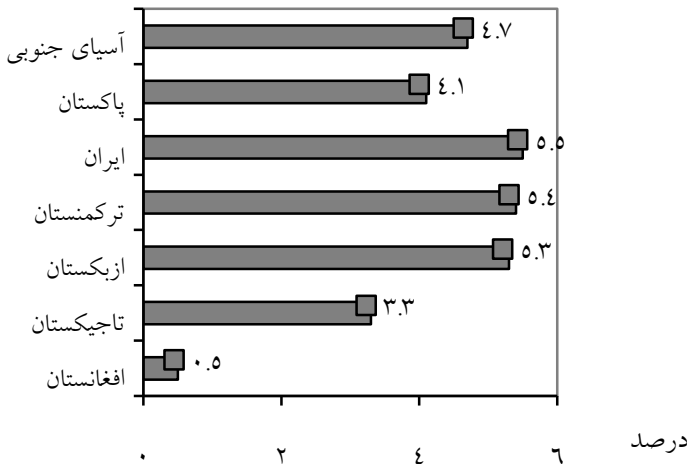
۲. روزنامه راه نجات، چهار شنبه ۵ جدی (دی) ۱۳۸۶ / ۲۶ دسمبر ۲۰۰۷.

۳. سایت وحدت، ۱۳۸۶/۱۰/۳۰. www.wahdat.net.

نسبت به سالهای گذشته بهتر شده است و در ساحات تحت پوشش وزارت صحت عامه خدمات بهداشتی و درمانی به صورت رایگان ارایه می‌گردد اما در بیشتر روستاها چون بیمارستان و کلینک درمانی وجود ندارد، مرگ و میر افراد آسیب پذیر مثل کودکان، زنان باردار و کهن سالان بیش از دیگران اتفاق می‌افتد.

در نمودار (۳-۱) مقایسه‌ی بین چند کشور آسیایی صورت گرفته که ما را به درک بهتر وضعیت بهداشتی و سهم هزینه بهداشت و درمان در تولید ناخالص داخلی در سالهای ۱۳۸۱-۱۳۸۰ ش (۲۰۰۲ - ۲۰۰۱م) آشنا می‌سازد.

نمودار ۳-۱: درصد هزینه بهداشت و درمان در تولید ناخالص داخلی ۱۳۸۱-۱۳۸۰

منبع: UNDP، اداره احصائیه مرکزی، وزارت صحت عامه و بانک جهانی

۲-۳. آموزش و پرورش

تعلیم و تربیت در افغانستان با مشکلات فراوان روبرو است. مثلاً کمترین هزینه (۶ درصد بودجه در سال ۱۳۸۱) در بخش تعلیم و تربیت اختصاص داده شده است. بر اساس گزارش سازمان علمی فرهنگی و آموزشی ملل متحد (یونسکو) در اوائل سال ۱۳۸۷

«حدود نیمی از واجدان شرایط تعلیم و تربیت از تحصیل محروم هستند و در حدود ۱۱ میلیون نفر در روستاها و نقاط دور افتاده از نعمت سواد بی بهره اند و در سال تحصیلی ۱۳۸۷، در حدود شش اعشاریه دو میلیون شاگرد مشغول تحصیل هستند»^۱

اما بر اساس گزارش وزارت معارف در سال ۱۳۸۷ «بیش از ۵/۴ میلیون شاگرد در مکاتب ثبت نام کرده اند که در حدود ۳۵ درصد آنان را دختران تشکیل می دهند»^۲

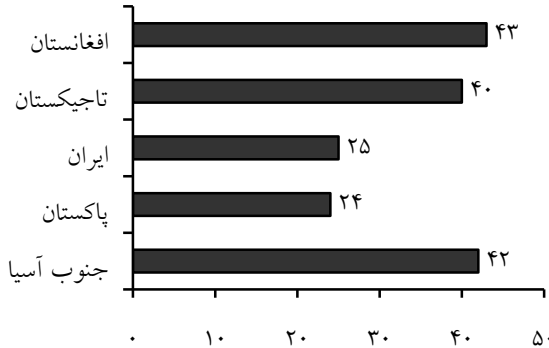
در نمودارهای شماره ۲ و ۳ مقایسه‌ی بین چند کشور آسیایی در مورد آموزش و پرورش و دسترسی اطفال واجد شرایط و واجب التعلیم به تعلیم و تربیت صورت گرفته است که دقت در آن ما را با مشکلات آموزش و پرورش و تعلیم دانش و مهارت فنی در افغانستان بیشتر آشنا می‌سازد. براساس گزارش بانک جهانی (شاخص‌های توسعه جهانی، گزارش توسعه انسانی) در سال ۱۳۸۱ مصارف انجام شده در بخش تعلیم و تربیه کشور ۱۹۱۲ میلیون افغانی بوده است که سهم بخش آموزش و پرورش در تولید ناخالص داخلی ۱/۶ درصد و در بودجه ملی

۱. روزنامه افغانستان، سال سوم - شماره ۴۸۱ سه شنبه ۳ ثور ۱۳۸۷.

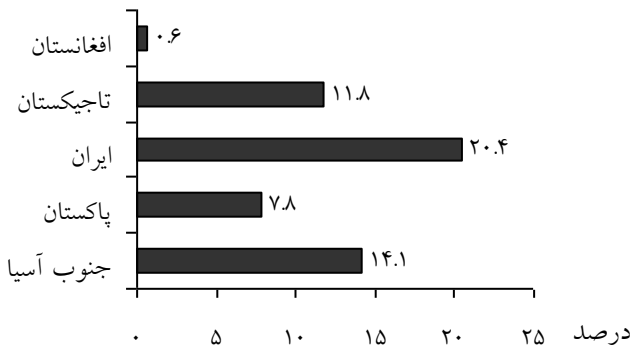
۲. سایت وزارت معارف؛ تاریخ انتشار ۱۳۸۷. <http://www.moe.gov.af/di>

۶ درصد و سرانه مصرف بودجه برای هر متعلم در یک سال تحصیلی ۱۲/۱ دلار آمریکایی بوده و در ازاء هر ۴۳ دانش آموز یک معلم مسلکی وجود داشته است.

نمودار ۳-۲: تعداد آموزگاران نسبت به متعلمین

نمودار ۳-۳: درصد مصارف بودجه دولت در بخش آموزش و پرورش

منبع: بانک جهانی شاخص‌های توسعه جهانی (گزارش توسعه انسانی)، وزارت معارف به نقل از سالنامه آماری ۱۳۸۲

۳. جغرافیای اقتصادی

افغانستان دارای ۶۵۲۲۲۵ کیلو متر مربع مساحت و ۳۴ ولایت است. البته در منابع دیگر از جمله نشریات و اسناد ملل متحد، افغانستان دارای ۶۴۷۴۹۷ کیلومتر مربع می‌باشد و قرار گزارش ۱۹۷۵ م ملل متحد، دارای ۶۷۵۵۰۰ کیلو متر مربع و یا ۲۵۰۰۰۰ میل مربع می‌باشد. در کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر، مساحت این کشور در حدود ۶۵۰۰۰۰ کیلومتر مربع آمده است.^۱ در کتاب افغانستان در مسیر تاریخ ۸۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع^۲ ذکر شده است.

طبیعت افغانستان به خاطر کوه‌های سر به فلک کشیده و رودخانه‌هایی که از آن‌ها سرچشمه می‌گیرد، زیباست و تنوع آب و هوا در آن مشهود است. زمستان‌هایش بسیار سرد (تا ۲۰ درجه زیر صفر) و تابستان‌هایش بسیار گرم (تا ۴۳ درجه بالای صفر) می‌باشد. آب و هوا از یک ولایت تا ولایت دیگر و از یک شهر به شهر دیگر تفاوت دارد. بارندگی نیز در نقاط مختلف، متفاوت می‌باشد و بین ۱۰۰ تا ۴۰۰ میلی متر در نوسان است این مقدار در مناطق شرقی بین ۲۵۰ تا ۴۰۰ و در مناطق غربی و جنوب غربی بین ۱۰۰ تا ۱۵۰ میلی متر است. در مناطق مرکزی به علت وجود ارتفاعات و بارندگی بیشتر، هوا از نواحی دیگر سردتر است ولی در مناطق جنوبی و غربی به علت کمی بارندگی، هوا گرم‌تر بوده و دارای تابستان‌های گرم و خشک و زمستان‌های معتدل‌تر

۱. فرهنگ، میر محمد صدیق؛ افغانستان در پنج قرن اخیر؛ قم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ج ۱، ۱۳۷۱، ص ۴.

۲. دولت آبادی، بصیر احمد؛ شناسنامه افغانستان؛ قم، چاپخانه شهید، ۱۳۷۱ ص ۱۶۵.

است. اقلیم افغانستان روی هم رفته خشک و بری است و درجه حرارت آن نسبت به موضع و ارتفاع نقاط مختلف آن از سطح دریا تفاوت می‌کند. در اکثر بخش‌های کشور هوا در تابستان گرم است و درجه حرارت تا ۱۱۰ درجه فارنهایت (۴۳ سلسیوس) بالا می‌رود. زمستان برعکس به شدت سرد می‌شود، به استثنای جلگه‌های فرو افتاده که در این موسم سال اقلیم معتدل و ملایم دارد. میانگین بارندگی در سال ۱۸ سانتی متر است که در زمستان به شکل برف و در بهار به شکل باران فرود می‌آید. در باقی ایام سال هوا عموماً خشک و آسمان صاف و بی ابر می‌باشد.^۱ و در «حدود ۷۵ درصد آن (کشور) را نقاط کوهستانی تشکیل می‌دهد».^۲

بخش بزرگ افغانستان را سطوح مرتفع و کوه‌های بلند برفگیر تشکیل می‌دهد. مثل سلسله کوه هندوکش و امتداد غربی آن کوه بابا، سیاه کوه و سفید کوه که کشور را از شرق به غرب به دو بخش نامساوی تقسیم می‌کند. سلسله کوه‌های پغمان، گل کوه در داخل کشور از شمال شرق رو به جنوب غرب امتداد دارد. هم‌چنان سر زمین‌های بدخشان و نورستان در دو سمت هندوکش و هزاره‌جات در وسط کشور از کوه‌های دیگری پوشیده شده است^۳ که همراه با سلسله کوه‌های مذکور در فوق یک مجموعه کوهستانی پیچیده و صعب‌العبور را تشکیل

۱. همان

۲. گلی زواره، غلامرضا؛ سر زمین اسلام، شناخت اجمالی کشورها؛ قم، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۷۲ ص ۱۷۲ به نقل از دائرة المعارف جغرافیایی جهان.

۳. فرهنگ، میر محمد صدیق؛ افغانستان در پنج قرن اخیر؛ قم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ج ۱، ۱۳۷۱، ص ۴

می‌دهد که این امر، حمل و نقل کالا و جابجایی آن را در بخش داخلی و بین المللی با مشکل روبرو نموده است.

۳-۱. کوه‌های مشهور

افغانستان که کشوری کوهستانی و محاط بر خشکی است، کوه‌های مشهوری دارد که ارتفاع برخی از آنها به بیش از ۶۰۰۰ متر از سطح دریا می‌رسد که در اینجا برخی از این کوه‌ها را نام می‌بریم.

۱. هندوکش ۶۶۵۰ متر	۲. کوه چگایی ۲۳۰۰ متر
۳. کوه بابا ۵۴۱۳ متر	۴. کوه پغمان ۴۳۰۰ متر
۵. کوه تیر بند ترکستان ۲۹۸۵ متر	۶. کوه پامیر ۶۲۸۱ متر
۷. کوه سلیمان ۳۷۶۰ متر	۸. بالا کوه ۳۸۷۲ متر
۹. شاه مقصود ۲۷۷۳ متر	۱۰. دو شاخ ۲۱۱۰ متر
۱۱. کوه‌های هزاره‌جات ۴۱۰۱ متر	۱۲. کوه واخان
۱۳. گل کوه ۴۵۰۰ متر	۱۴. سفید کوه ۴۷۵۵ متر
۱۵. سیاه کوه ۳۹۸۲ متر	۱۶. پارو پامیز ۲۵۰۰ متر

بلندترین نقطه کشور قله نوشاخ به ارتفاع ۷۴۸۵ متر از سطح دریا و پایین‌ترین نقطه آن آمو دریا به ارتفاع ۲۵۸ متر از سطح دریا است. کوه‌های مذکور که دارای رشته‌های به طول صدها کیلومتر می‌باشند، منبع ارزشمند ذخیره آبی و چشمه ساران زیبا است که رودخانه‌های خروشان دائمی و فصلی را به وجود می‌آورند و میلیاردها متر مکعب آب رودخانه‌های جاری کشور در اثر فیض بخشی طبیعت کوه‌های مغرور و سر به فلک کشیده بالا تأمین می‌شود.

۳-۲. رودخانه‌های مهم

افغانستان با توجه به وضعیت جغرافیایی و کوهستانی بودنش، دارای رودخانه‌های بزرگ و کوچک هستند که طبیعت سخاوتمندانه کوه‌های هندوکش، بابا و کوه‌های هزاره‌جات به مردم افغانستان هدیه کرده‌اند اما متأسفانه مردم افغانستان نمی‌توانند از آن‌ها به صورت درست و بهینه در جهت توسعه بخش کشاورزی و دامداری استفاده کنند. یک محقق فرانسوی که در حدود چهل سال قبل مطالعات توسعه‌ای مناطق مرکزی افغانستان را انجام داده در این مورد چنین می‌گوید:

«ولایات مرکزی (هزاره‌جات) ذخیره آب افغانستان بشمار می‌رود آب در اینجا نسبت به بقیه حصص کشور فراوان است جریان آب در یک قسمت از شبکه این ولایات فصلی است لیکن دریا‌های دائمی نیز در اینجا خیلی زیاد است که عمده‌ترین این‌ها عبارت است از: رود هلمند و شعب آن هریرود، فراه رود، دریای بندر امیر،...»^۱

رودخانه‌های افغانستان (که به آن دریا^۲ می‌گویند)، از کوه‌های مرکزی (هزاره‌جات) و مناطق شرقی کشور سرچشمه گرفته، به سمت غرب، جنوب، شمال و شرق جریان می‌یابد. به دلیل ارتفاع زیاد کوه‌ها و کاهش نسبتاً سریع ارتفاع آن‌ها، سرعت آب‌ها بسیار زیاد است و به همین جهت برای تولید انرژی برق، استخر پرورش ماهی و پرورش درختان مثمر و غیر مثمر مناسب است.

۱. وواله؛ انکشاف ولایات مرکزی؛ ترجمه محمد علم رشنو؛ قم: صحافی عبدالخالق «هزاره»، زمستان ۱۳۷۱، ص ۶۶.

۲. در افغانستان به «رود» و «رودخانه»، «دریا» گفته می‌شود لذا در این نوشتار طبق اصطلاح عامیانه یا غلط مشهور، منظور از «دریا» همان «رود و رودخانه» است.

مهمترین رودخانه‌های کشور که از میان ده‌ها روستا و دره گذر کرده و مرز کشور را پشت سر گذاشته و وارد کشورهای هم‌جوار می‌گردند، عبارتند از:

۱. **آمو دریا (جیحون)**؛ از کوه‌های پامیر (از ارتفاع ۴۰۰۰ متر) سرچشمه گرفته و حدود ۱۱۲۶ کیلومتر آن، مرزهای شمالی افغانستان با تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان را تشکیل می‌دهد که قسمتهایی از آن قابل کشتیرانی است. در ساحل این رودخانه شیرخان بندر و بندر حیرتان قرار گرفته است که کالاهای صادراتی و وارداتی افغانستان به کشورهای آسیای میانه از طریق این دو بندر مبادله می‌شود. «آمو دریا پس از طی مسافت ۱۴۰۰ یا ۱۵۰۰ کیلومتر به دریای اورال می‌ریزد»^۱ جیحون دارای آبشارهای متعدد است و برای تولید نیروی هیدرولیک و برق آبی قابل استفاده می‌باشد.

۲. **دریای هیرمند (هلمند)**؛ آقای نایل در مورد رودخانه هیرمند چنین می‌نگارد:

«بزرگترین و نام‌آورترین دریای هزاره‌جات و نیز معروفترین دریای افغانستان، هیرمند است که در ناحیه‌ی شرقی هزاره‌جات به وجود می‌آید و در میان کوه‌ها و دره‌ها و وادی‌ها پرورش می‌یابد و رفته رفته بزرگتر و باز هم بزرگتر می‌شود سر انجام به دریایی عظیم و فیض بخش تبدیل می‌گردد. ارتفاعات بیش از ۳۱۰۰ تا ۳۵۰۰ متری جناح غربی اونی در ساحات شرقی هزاره‌جات و در فاصله ۸۵ کیلومتری غرب کابل، منشأ و سرچشمه هیرمند است. مسیر جریان هیرمند به طرف غرب و جنوب غرب است و طول آن را از منبع تا مصب بیش از

۱. دولت آبادی، بصیر احمد؛ شناسنامه افغانستان؛ قم، چاپخانه شهید، ۱۳۷۱ ص ۱۷۲

۸۰۰ کیلومتر^۱ و به قولی هزار کیلومتر دانسته اند.^۲ و یک حصه بزرگ آن در کوهسار هزاره جات واقع می‌باشد. در این منطقه سنگلاخ هزاره جات دریای هلمند شکل سیلابی را داشته از سنگی به سنگی می‌خورد و به طرف زمین داور سرازیر می‌شود. در این ناحیه کوهستانی چندین معاون کوچکی از آب برف‌ها سرچشمه می‌گیرد و به آن ملحق می‌شود.^{۳*}

۱. قاموس جغرافیایی افغانستان، ج ۴ ص ۲۲۲ به نقل از: ساختار طبیعی هزاره جات ص ۱۳۷ و ۱۳۸

۲. محمد اکرم؛ افغانستان؛ کابل، سال ۱۳۳۴، بخش جغرافیا، صفحه ۹

۳. نایل، حسین؛ ساختار طبیعی هزاره جات ص ۱۳۷ و ۱۳۸

• رودخانه‌ها و سرشاخه‌های که به رودخانه هیرمند می‌ریزند عبارت اند از: رودخانه‌های دایکندی؛ رودخانه دایکندی که یکی از سرشاخه‌های هیرمند شمرده می‌شود، از چند شاخه برخوردار است. رودخانه سنگ تخت که از وترمه و غرغه سرچشمه گرفته و با معاونت رودخانه شیخ علی و اشتولی به سمت شیخمیران جریان می‌یابد و در دهن قول با آب رودخانه تنگی ریزک (آهنگر) یکجا شده به سمت خوشک جریان می‌یابد و در ده عروس با رودخانه لرگر پیوست گردیده به سمت لژیر و پای نیلی سیر می‌کند و بعد از ملحق شدن رودخانه هیجادی به طرف غودار و در منطقه شیرو به رودخانه هیرمند می‌ریزد.

• رودخانه‌های شهرستان؛ در منطقه شهرستان شش رودخانه به هیرمند می‌پیوندند. رودخانه برگریو، رودخانه لوره، تکی لور، برگر، جنگلک و غولا که که بعد از طراوت بخشی به ساحات شهرستان، وارد رودخانه هیرمند می‌شود.

• از جمله معاونان رودخانه هیرمند رودخانه دره قخور و رودخانه سرتیغان می‌باشد.

• رودخانه ارغنداب؛ رودخانه ارغنداب که سرچشمه آن مالستان می‌باشد بعد از طی مسیر وارد جاغوری گردیده و بعد از عبور از برخی نواحی ارزگان وارد ارغنداب می‌گردد. رودخانه ارغنداب که ۳۷۷ کیلومتر طول دارد، بعد از شاداب کردن برخی از نواحی قندهار در قلعه بست به هیرمند می‌ریزد.

در مناطق هزاره‌جات که منبع اصلی رودخانه هیرمند است، هیچگونه تدابیر توسعه‌ای و سودمند مبنی بر اعمار بندهای ذخیره آب، سدهای تولید برق، احداث نهرها و کانال‌های فرعی جهت آبیاری مزارع، جلوگیری از تخریب و فرسایش کناره‌های دریا، از طرف حکومت‌های وقت صورت نگرفته است. اما در خارج از حوزه هزاره‌جات، توجه شایانی برای استفاده هرچه بیشتر از آب هیرمند مبذول گردیده و طرح‌های انکشافی و توسعه‌ای متعدد و پرمصرفی اجرا گردیده است که قسمت عمده آن در ولایت هلمند قرار دارد.

ولایت هیرمند که «هلمند» هم گفته می‌شود در مسیر این رودخانه و از بخش‌های پایانی و نزدیک به مصب آن واقع می‌باشد و از سال ۱۳۱۶ش چندین پروژه توسعه‌ای در آن اجرا شده است. احداث بند کجکی، نهر بغرا، انهار و کانال‌های فرعی دیگر در مجرای هیرمند و به زیر کشت بردن هزاران جریب زمین لم یزرع و بایر در حوزه‌های نادعلی، مارجه، درویشان، شمالان، نهر سراج و غیره و ایجاد تأسیسات شهری، کارخانه‌ها و بندهای تولید برق با ده‌ها میلیون قرضه دالری آمریکا و تلاش‌های سودجویانه کمپنی «موریسن کنودسن» در ولایت هلمند امکان پیدا کرد و با گذشت بیش از سی سال، هنوز هم به وسیله «ریاست عمومی انکشاف وادی هیرمند و ارغنداب» سالانه مبالغ گزافی در آن ولایت به مصرف رسانده می‌شود.^۱ و در حال حاضر نیز این مصارف ادامه دارد. به گزارش دفتر مطبوعاتی وزارت احیا و انکشاف دهات در سال ۱۳۸۷

«دو دستگاه ترانسفارمر که ظرفیت تولید ۲۰ میگاوالت برق را دارد، با همکاری اداره انکشافی بین المللی ایالات متحده (USAID) جهت بهبود وضعیت زندگی هزاران خانواده دهاتی در ولایت (هلمند) نصب می‌گردد.»^۱

کمتر از چهار صد کیلومتر دریای هیرمند در هزاره‌جات واقع است و بقیه از طریق مسیر نزدیک قلعه تاریخی بست ولایت هلمند به طرف چهاربرجک و بند کمال خان در ولایت نیمروز پیش می‌رود و سپس در نزدیکی سرحد افغانستان و ایران به دو شاخه منشعب شده که یک شاخه آن به طرف شمال و شاخه دیگر آن به طرف شمال غرب جریان می‌یابد. شاخه شمالی آن بعد از آبیاری چخان‌سور (نیمروز) و جریان در مرز افغانستان و ایران دوباره به افغانستان برگشته و به هامون پوزک می‌ریزد و شاخه شمال غربی آن «با ۱۶ کیلومتر مرز مشترک و آبدهی سالانه ۱۱ میلیارد متر مکعب»^۲ وارد ایران شده و در چاه نیمه‌های زابل ذخیره می‌شود.^۳

در طول انقلاب (۱۳۵۷ به بعد) در مناطق هزاره‌جات از رودخانه هیرمند و سرشاخه‌های آن نهرها و جوی‌های توسط مردم با هدایت مسئولان محلی و رهبران جهادی احداث و منشعب گردیده اند که برخی از آنها عبارتند از:

یک رشته جوی در منطقه لوره‌شیو با ظرفیت آبیاری حدود ۷۰۰

۱. روزنامه افغانستان؛ سال سوم، شماره ۵۷۷، چهارشنبه، ۲۳ اسد (مرداد) ۱۳۸۷.

۲. نه‌ازی، غلامحسین؛ بحران آب در خاورمیانه؛ تهران: مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، ص ۱۰۸، ۱۳۷۱.

۳. فهیم، نجیب؛ فصلنامه میهن، شماره ۳۴، چاپ مشهد، ص ۶۹.

جریب زمین (هر ۵ جریب یک هکتار است)، نه رشته جوی در قریه تکابدار و بیرری که ۵۰۰ جریب زمین را تحت آبیاری دارد و هفت رشته جوی در قریه قخور که ۶۰۰ جریب زمین را تحت پوشش قرار می‌دهد و ده رشته جوی بزرگ به طول جمعی و تقریبی ۵۰ کیلومتر و عمق یک متر در قریه‌های غاف، رباط، برگر، کدنک، الودال، مهر و نرخسای و سه رشته جوی به طول جمعی ۱۰ کیلومتر در منطقه خوشک و دو رشته جوی به طول جمعی ۹ کیلومتر در منطقه لزیز و یک رشته جوی در غودار با ظرفیت آبیاری ده‌ها جریب زمین.

۳. هریرود؛ هریرود به طول ۴۸۵ کیلومتر^۱ از کوتل «روغن گردو» بین سرجنگل و یکاولنگ، در غرب کوتل بکک (حوزه سرما قول) سر چشمه می‌گیرد. رودخانه سرجنگل به سوی غرب جریان دارد و به دولت‌یار می‌ریزد. آب رودخانه لعل نیز در ناحیه شینیۀ دولت‌یار به رودخانه سرجنگل می‌پیوندد و جمعا هریرود را به وجود می‌آورد. این رودخانه بعد از آبیاری مناطق دولت‌یار، چخچران، منارجام، کینج و... داخل ولایت هرات می‌شود و به سوی اسلام‌قلعه جریان می‌یابد و از حدود ده کیلومتری شمال اسلام‌قلعه به جانب مرز افغانستان و ایران پیش می‌رود و چندین کیلومتر در امتداد سرحد دو کشور جریان می‌یابد. دولت‌های وقت افغانستان برای احداث سد بر روی این رودخانه برنامه‌ها و پلان‌های داشته‌اند که موفق به انجام آن نگردیده‌اند. در حال حاضر دولت فعلی افغانستان با همکاری دولت هند در حال احداث سد

۱. قاموس جغرافیایی افغانستان؛ ج ۴، ص ۲۰۱ به نقل از: ساختار طبیعی هزاره‌جات ص ۱۴۳.

بزرگی بنام «سد سلما» در دره‌تخت بر روی این رودخانه با هدف تولید برق و انرژی و آبیاری زمین‌های زراعتی، می‌باشد که براساس اعلام مسئولان ذی‌ربط تا سال ۲۰۱۲ م (۱۳۹۱ ش) به بهره‌برداری خواهد رسید که در صورت تحقق این امر، تحول بزرگ اقتصادی در ولایت هرات به وجود خواهد آمد.

چند سال قبل دولت‌های ایران و ترکمنستان سد موسوم به «سد دوستی» را در سرحد این دو کشور با افغانستان بر روی همین رودخانه احداث نموده و در غیاب مقامات رسمی افغانستان در مراسم افتتاح، بهره‌برداری را از آن آغاز کردند.

یکی از نویسندگان کشور همسایه در مورد اهمیت این رودخانه چنین می‌نگارد:

«رودخانه هریرود علاوه بر ظرفیت آبدهی سالیانه ۱۱ میلیارد متر مکعب، یکی از منابع مطمئن آب استان خراسان است و سه سد به صورت مشترک با ترکمنستان در محل پل خاتون، دولت آباد و نوروز آباد در دست مطالعه است. غیر از این، تنها با مطالعه و همکاری مشترک با افغانستان، برای احداث سد در بالا دست این رودخانه می‌توان به آب بیشتری دست یافت. چنانچه در زمینه بهره‌برداری ایران از رودخانه تجن (هریرود) از سوی ترکمنستان خللی وارد شود، همکاری مشترک با افغانستان تنها راه حل رفع مشکل است.»^۱

طبق همان ضرب المثل معروف «آب در خانه و ما تشنه لبان می‌گردیم» اگر تنها از آب‌های سطحی و فصلی کشور به درستی استفاده

۱. نه‌ازی، غلامحسین؛ بحران آب در خاورمیانه؛ تهران: مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، ص ۱۰۸، ۱۳۷۱.

شود، هم مشکل تولید برق و انرژی و هم مشکل مواد غذایی مردم حل خواهد شد. اما گویا مسئولان در قبال مشکلات مردم و برنامه ریزی برای حل آن عاجز و درمانده می باشند و یا آن قدر سرگرم سیاست شده اند که فرصت چنین برنامه ها و پلان ها را ندارند. امید است که وعده مسئولان در مورد زمان افتتاح و آغاز بهره برداری از سد سلما عطف به تاریخ نشود.

۴. **دریای کابل؛** این رودخانه از دره اونی کوه پغمان سرچشمه گرفته، جلگه میدان را آبیاری می کند و در حد سرک قندهار مسیر خود را کمی تغییر داده به تنگی لندر بسمت جنوب کوه قرغ داخل می شود و بعد از آن به تنک میدان و گل باغ به جلگه ای معروف چهار دهی وصل شده، پس از عبور از چهارده، وارد شهر کابل می شود و شهر را به دو بخش تقسیم می کند و در قسمت تپه مرنجان و بی بی مهرو از شهر کابل خارج می شود.^۱ و بعد از الحاق رود پنجشیر و رود کنر، از وسط شهر جلال آباد گذشته و سر انجام به دریای سند می ریزد. طول این رودخانه ۴۶۰ کیلومتر است.

رود و رودخانه های مهم دیگر عبارت اند از:

۵. رود پامیر	۶. رود کوکچه
۷. رود فرخار	۸. رود کندوز
۹. رود خلم	۱۰. رود بلخ
۱۱. رود بند امیر	۱۲. رود پنجشیر
۱۳. رود ارغنداب	۱۴. خاش رود

۱. دولت آبادی، بصیر احمد؛ شناسنامه افغانستان؛ قم، چاپخانه شهید، ۱۳۷۱ ص ۱۷۰.

۱۵. فراه رود

۱۶. رود شیرین تکاب

۱۷. رود مرغاب

۱۸. رود بامیان و پلخمري و...

لیست بالا به برخی از رود و رودخانه‌های مهم کشور اشاره دارد که حجم آب آن‌ها به میلیارد‌ها متر مکعب می‌رسد و نسبت به فصول مختلف سال و همچنان نسبت به نزولات جوئی و آسمانی سالانه متفاوت‌اند. مدیریت منابع آب و خاک برای کشوری مثل افغانستان که بیش از نیمی از درآمد داخلی (GDP) آن از طریق کشاورزی و دامداری تأمین می‌شود و بیش از ۵۰ درصد جمعیت کشور به طور مستقیم و غیر مستقیم در آن اشتغال دارند؛ بسیار مهم و حیاتی است و نقش بارزی در توسعه و رشد اقتصادی این کشور دارد.

۳-۳. زمین‌های قابل استفاده

بیشتر مساحت افغانستان را نقاط کوهستانی تشکیل می‌دهد، ولی در عین حال بخش کشاورزی و دامداری در اقتصاد ملی این کشور نقش بارز و مهمی دارد. بگونه‌ی که

«بیش از نیمی از درآمد ملی و ۷۵ درصد صادرات آن را تأمین می‌نماید. البته خشک سالی‌های شدید و متوالی، کشاورزی این منطقه را که بیشتر به صورت دیم است و به باران نیاز دارد به شدت تهدید می‌نماید.»^۱

در مورد مساحت اراضی قابل کشت آمارها و دیدگاه‌های متفاوتی

۱. گلی زواره، غلامرضا؛ سر زمین اسلام، شناخت اجمالی کشورها و نواحی مسلمان نشین جهان؛ قم، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۷۲، ص ۱۷۷.

وجود دارد که از ۴ میلیون هکتار تا ۱۴ میلیون هکتار زمین ذکر شده است. مثلاً طبق برخی برآوردهای به اصطلاح بین المللی، افغانستان دارای ۱۴ میلیون هکتار زمین قابل کشت می باشد که گمان می رود نیمی از آن هم تا کنون زیر کشت نرفته است.^۱ یکی از نویسندگان در این باره چنین می نویسد:

«کشاورزی اساس اقتصاد افغانستان است؛ حدود ۷/۸ میلیون هکتار زمین قابل کشت آبی و دیم در افغانستان وجود دارد که ۳/۹ میلیون هکتار آن زیر کشت آبی و دیم رفته است. مساحت زمین قابل آبیاری ۵/۳ میلیون هکتار و مساحت زمین زیر آبیاری ۲/۵ میلیون هکتار برآورد می شود. ۸۵ درصد از اراضی زیر کشت تحت آبیاری شبکه انهار قرار دارد و ۱۵ درصد از طریق چشمه ها و کاریزها آبیاری می شود.»^۲

اما همین مقدار نیز در دوران جنگ بیست و چند ساله به شدت کاهش یافته است به گونه ای که بنا به نقل «محمد هادی» وزیر زراعت و آبیاری وقت افغانستان

«کشت غلات که قبل از جنگ و تجاوز [روس ها] در زمین هایی به مساحت ۳۸۷۲۰۰۰ هکتار انجام می شد، به ۱۹۰۰۰۰ هکتار تنزل یافته است میزان دام ها از ۲۵ میلیون رأس به ۲۰ میلیون رأس رسیده و صادرات کشاورزی از ۷۸ درصد به ۱۰ درصد کاهش یافته است،

۱. دولت آبادی، بصیر احمد؛ شناسنامه افغانستان؛ قم، چاپخانه شهید، ۱۳۷۱ ص ۱۸۸.
 ۲. مجموعه مقالات دومین سمینار افغانستان؛ دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، وابسته به وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران؛ تهران، ۱۳۷۰ (افغانستان از نقطه نظر کشاوری؛ قلندر اصغری) ص ۶۸۱.

جمعیت بخش کشاورزی از ۷۱ درصد به ۲۰ درصد رسیده است.^۱ اما بر اساس مطلب منتشر شده در سال ۱۳۸۷ در سایت اطلاع رسانی وزارت زراعت، آبیاری و مالداري افغانستان (بخش اهداف) زمین‌های قابل کشت این کشور؛

«از نگاه ساحه زراعتی وسیع بوده و ۳۹/۸ میلیون هکتار زمین قابل زرع در اختیار دارد. از آن جمله تنها ۷/۹ میلیون هکتار آن مورد استفاده زراعت است که نسبت عدم دسترسی به آب و خدمات زراعتی همه ساله کمتر از ۴ میلیون هکتار زمین تحت کشت آبی یا للمی [دیمی] قرار می‌گیرد.»^۲

آمار «۳۹/۸ میلیون هکتاری» که توسط وزارت زراعت، آبیاری و مالداري ارایه شده است، مخدوش به نظر می‌رسد زیرا ۳۹ میلیون هشتصد هزار هکتار مساوی با ۳۹۸۰۰۰ کیلومتر مربع است در حالی که کل مساحت افغانستان در حدود ۶۵۰۰۰۰ کیلومتر مربع ذکر شده است. اگر این آمار درست باشد، یعنی زمین‌های قابل کشت موجود در کشور ۶۱ درصد کل مساحات این کشور را احتوا می‌کند که چنین امری با واقعیت نمی‌سازد.

بنابراین از میان آمارهای فوق در مورد مساحت زمین قابل کشت در کشور، ۸ الی ۱۲ میلیون هکتار مقرون به صحت است از این رو بهتر است در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه‌ای میانگین آن مد نظر قرار گیرد. با اینکه درصد سرانه زمین قابل کشت نسبت به جمعیت فعلی کشور از

۱. گلی زواره، غلامرضا؛ سرزمین اسلام، شناخت اجمالی کشورها و نواحی مسلمان نشین جهان، ص ۱۷۶ به نقل از روزنامه جمهوری اسلامی، چاپ تهران؛ ش ۳۸۲۲.

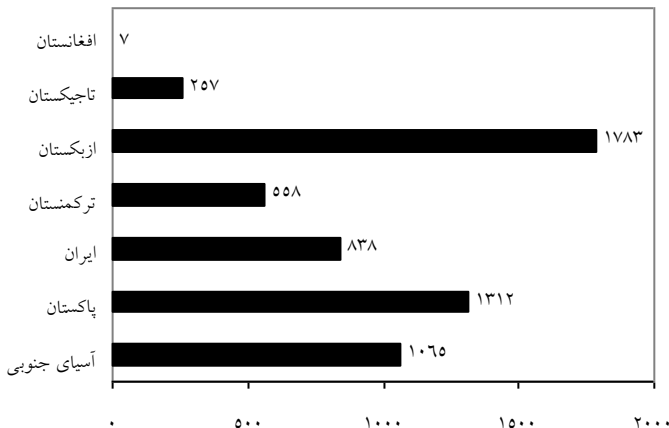
2. <http://www.agriculture.gov.af/farsi/farsi%20page.htm>

وضعیت مطلوبی برخوردار است اما از لحاظ استفاده از فناوری و تکنولوژی مدرن و کود شیمیایی و بذر اصلاح شده افغانستان در میان کشورهای همجوار و آسیایی در قعر جدول قرار دارد.

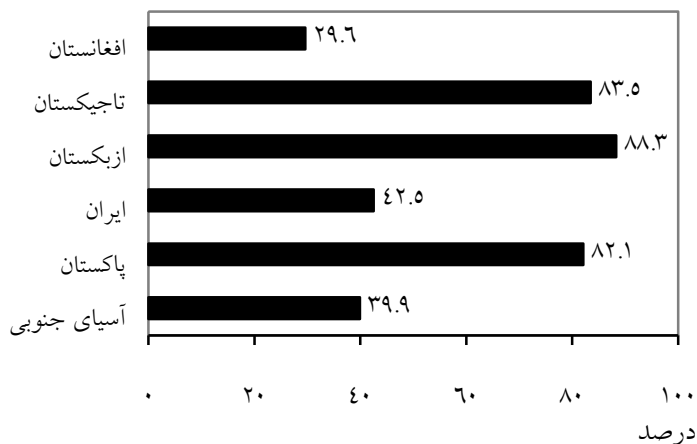
برای روشن شدن وضعیت بخش کشاورزی که مهمترین منبع درآمدی اکثر مردم و بیش از ۵۰ درصد تولید ناخالص داخلی و بیش از ۷۰ درصد اقلام صادراتی افغانستان را تشکیل می‌دهد، نگاهی اجمالی به آمارهای بین المللی در این زمینه می‌اندازیم تا نقاط قوت و ضعف این بخش به خوبی روشن گردد و متولیان امر بخش زراعت و مالداري، برنامه‌های خود را پیرامون توسعه کیفی و کمی آن متمرکز سازند زیرا بدون توجه ویژه به این بخش، توسعه کشور امکان پذیر نیست و هرچه زمان بیشتر بگذرد، به همان اندازه توسعه و رشد اقتصادی کشور به تأخیر خواهد افتاد.

مقایسه زمین‌های قابل کشت و نحوه استفاده از آن در کشورهای آسیایی:

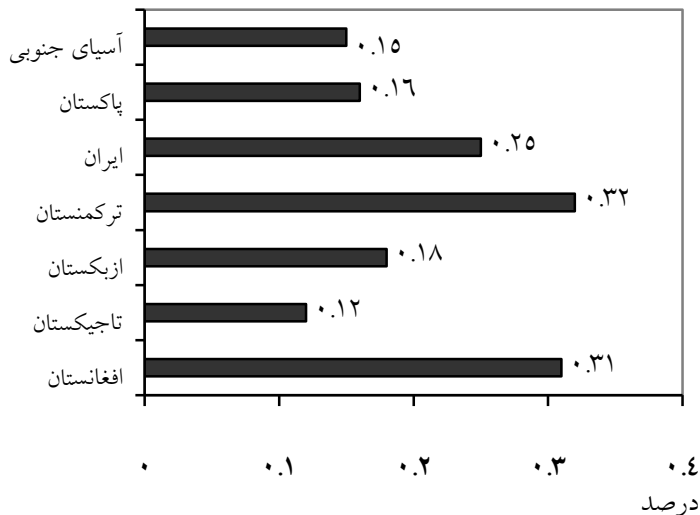
نمودار ۳-۴: مصرف کود شیمیایی ۲۰۰۰-۱۹۹۸ (صد گرم در هر هکتار زمین زراعتی)

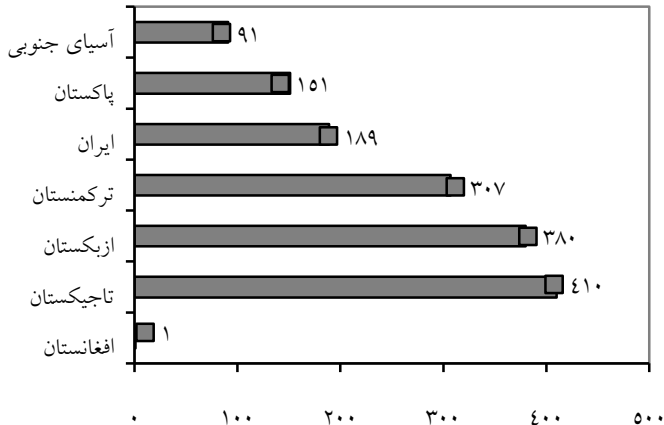
نمودار ۳-۵: درصد مناطق کشت حبوبات نسبت به اراضی آبی ۱۹۹۸

نمودار ۳-۶: اراضی قابل کشت ۱۹۹۸-۲۰۰۰ (درصد هکتار به سرانه)

نمودار ۳-۷: استفاده از تراکتور ۱۹۹۸-۲۰۰۰ (در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع زمین زراعتی)

منبع: بانک جهانی (شاخص‌های توسعه جهانی)

۳-۴. نفت، گاز و سایر معادن

افغانستان از لحاظ منابع و معادن کشوری غنی است و انواع معادن از نفت، گاز و زغال سنگ، سنگ آهن، مس گرفته تا لاجورد، لعل، طلا، نقره و انواع سنگ‌های تزئینی دیگر در آن یافت می‌شود و بر اساس آخرین گزارش‌ها از منابع داخلی و خارجی (آمریکایی) ارزش این معادن به چندین تریلیون دلار می‌رسد.

مهمترین ذخایر معدنی شناخته شده عبارت اند از: گاز طبیعی، زغال سنگ، آهن، نفت، مس، اورانیوم، لیتیوم، نمک، کرم، نیکل، طلا،

نقره، سولفور، روی، قلع، فلور، منیزیم، میکا، کبالت، سنگ لاجورد، یاقوت، آلومینیوم، سرب، پنبه نسوز، جیوه، منگنز، زمرد، سنگ مرمر، سنگ گچ، سنگ آهک، و... .

تاکنون از این منابع و معادن غنی تنها از برخی آن‌ها ۱۰ درصد به‌گونه ابتدایی و غیر استاندارد و در برخی موارد به صورت غیر قانونی استخراج صورت گرفته و مورد استفاده قرار می‌گیرد. مطالعات اکتشافی نشان می‌دهد که تا کنون ۷۵ درصد منابع طبیعی کشور فقط بررسی و مورد مطالعه ابتدایی قرار گرفته است. بنا به نوشته یکی از روزنامه‌های چاپ کابل

«اداره سروی فضایی ایالات متحده امریکا (ناسا) در مدت دوسال گذشته، ۷۵ درصد منابع طبیعی افغانستان را سروی نموده و به تاریخ ۱۱ ثور/ اردیبهشت، اسناد آن را در اختیار وزارت معادن افغانستان قرار داده است. محمد ابراهیم عادل وزیر معادن کشور، در محفلی که به همین مناسبت در کابل تدویر شده بود گفت: ناسا اسناد و اطلاعات موثق در مورد موقعیت منابع و چگونگی آن که تاکنون در اختیار نداشتیم در دسترس وزارت معادن قرار داده است. عادل، بدون ارائه معلومات بیشتر گفت که نتایج سروی نشان می‌دهد که منابع نفتی در ولایات هرات، هلمند و پکتیا و منطقه افغان تاجیک در شمال، منابع گاز در ولایات شمالی و منابع منرالی (معدنی) در بعضی از مناطق مختلف کشور وجود دارد. وی گفت که ۲۵ درصد مناطق کشور به دلیل مشکلات امنیتی، مرتفع بودن بعضی از مناطق و مناطق صفری سرحدی که سروی آنها ممنوع می‌باشد، از سروی باقی مانده است. به گفته وزیر معادن کشور، جهت شناسایی و دریافت معادن

کشور، سه مرحله سروی نیاز می‌باشد و سروی فضایی که اکنون انجام شده، اولین مرحله آن بوده است. وی گفت که در آینده، دو مرحله دیگر آن انجام خواهد شد. براساس معلومات موصوف، مرحله دوم سروی شامل شناسایی دقیق مناطقی که منابع در آن موجود است و تثبیت مقاومت زمین و مرحله سوم شامل نمونه‌گیری و لابراتوار خاک می‌باشد. عادل خاطر نشان ساخت که برای انجام سه مرحله یادشده منابع طبیعی افغانستان به ۳۴ میلیون دالر امریکایی و چندین سال زمان، نیاز می‌باشد. قرار معلومات وزیر معادن، حدود سی سال قبل ده درصد منابع طبیعی افغانستان شناسایی کامل شده است و براساس این سروی، ذخایر گاز در مناطق شمالی افغانستان تثبیت گردیده است. موصوف گفت که قرار است در سال جاری سه بلاک گاز مناطق شمالی کشور که در گذشته سروی و شناسایی شده است، با هدف استخراج به سکتور خصوصی واگذار گردد.^۱

محمدابراهیم عادل وزیر معادن وقت افغانستان در اواخر سال

۱۳۸۵ در گفت و گوی دیگر با روزنامه راه نجات چنین گفته بود:

«تا حال ۵۰۰ (حلقه) چاه نفت و گاز در شمال کشور کشف شده و افغانستان به استثنای الماس، دارای تمام انواع معدنیات و فلزات است، وی گفت: بهره برداری از معادن، تنها راه آبادانی افغانستان است. وی همچنین افزود: از ۵۰۰ (حلقه) چاه نفت و گاز کشف شده در شمال کشور، در ۹۷ حلقه چاه آن برمه کاری صورت گرفته که از بین این چاه‌ها، در حال حاضر ۶ چاه تیل (نفت) و ۸ چاه گاز تثبیت شده است و ۳۳ چاه دیگر باقی مانده تا در آینده برمه کاری شود. عادل در این زمینه علاوه کرد،

۱. روزنامه افغانستان، چاپ کابل، سال سوم؛ شماره ۴۸۸ پنجشنبه ۱۳۸۷/۲/۱۲.

ذخیره این ۶ چاه تیل، حدود ۴۰ میلیون تن و ذخیره ۸ چاه گاز نیز حدود ۱۲۰ میلیارد متر مکعب تخمین زده شده است که این چاه‌ها در ولایت سرپل موقعیت دارند. وزیر معادن با اظهار این مطلب که در معادن کشور، باید کار سیستماتیک صورت گیرد، تأکید کرد که افغانستان دارای ده‌ها معدن آهن و طلا نیز می‌باشد. وی علاوه نمود که در طول ۵۰ سال عمر اکتشافات در معادن کشور، بیشتر فعالیت‌ها و کار در بخش جیولوژیکی (زمین شناسی) صورت گرفته و اکتشافات معادن افغانستان در بخش نفت و گاز کمتر از ۱۰ درصد و در بخش منرال‌ها (معادن) کمتر از ۵ درصد صورت گرفته است و در حال حاضر برای پیشرفت هر چه بیشتر ضرورت است تا سروی جیولوژی را تکمیل کنیم.^۱

برخی از معادن افغانستان که در حال حاضر بعضی از آن‌ها توسط بخش خصوصی استخراج می‌گردد، عبارتند از:

۱. زغال سنگ دره صوف (استخراج توسط بخش خصوصی)
۲. زغال سنگ کرکر پلخمري
۳. زغال سنگ سبزک هرات (استخراج توسط بخش خصوصی)
۴. زغال سنگ شاشک سمنگان
۵. مس لوگر (استخراج توسط شرکت چینی)
۶. مس دایکندی
۷. نفت و گاز شبرغان (قبلاً به شوروی سابق صادر می‌گردید)
۸. نفت احمد آباد هرات
۹. نفت خام سرپل

۱. روزنامه راه نجات؛ چاپ کابل، پنج شنبه ۱۱ دلو ۱۳۸۶، ۳۱ جنوری ۲۰۰۸.

۱۰. معدن آهن حاجیگگ بامیان (با ۶۵ درصد خلوص).
- محقق فرانسوی در مورد معدن آهن حاجیگگ چنین می گوید: «در حدود شناسایی فعلی دو واقعیت برجسته را در زمینه می توان یاد آور شد: در مرحله اول موجودیت یک رگه آهن است (کوتل حاجیگگ) که از جمله معادن غنی جهان به شمار می رود. (به ظرفیت بیست میلیارد تن و ۶۵ درصد آهن)...»^۱
۱۱. زغال سنگ اشپشته بامیان
۱۲. زغال سنگ یکاولنگ
۱۳. معادن سنگ های ساختمانی - تزئینی (مرمر، گرانی و...) که در نقاط مختلف کشور فراوان وجود دارند.
۱۴. لاجورد پنجشیر
۱۵. طلا، لعل و لاجورد بدخشان
۱۶. معدن طلا در تخار (استخراج توسط بخش خصوصی)
۱۷. معادن سنگ شاه مقصود در قندهار
۱۸. کشف معادن نفت و گاز در اطراف فاریاب (در سال های اخیر)
۱۹. معدن اورانیوم در هرات و هلمند^۲
۲۰. لیتیوم (مناطق جنوب و شرق کشور).

۱. وواله؛ انکشاف ولایات مرکزی؛ ترجمه محمد علم رشنو؛ قم: صحافی عبدالخالق «هزاره»، زمستان ۱۳۷۱، ص ۶۵.

۲. استخراج از معدن اورانیوم هرات در زمان اشغال افغانستان توسط شوروی سابق، به وسیله روسها انجام می گردید و در حال حاضر معدن اورانیوم هلمند توسط انگلیسی ها به صورت غیر قانونی استخراج می گردد.

فصل دوم

اوضاع اقتصادی افغانستان

مقدمه

فعالیت‌های اقتصادی به موازات سایر بخش‌ها بعد از کودتای کمونیستی در سال ۱۳۵۷ش (۱۹۷۸م) و سپس تجاوز نظامی اتحاد جماهیر شوروی سابق در ۶ جدی ۱۳۵۸ (دسامبر ۱۹۷۹) و بروز جنگ‌های ویرانگر و تداوم آن در کشور از جمله کابل، به‌طور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافت. البته قبل از آن نیز اقتصاد کشور بسیار ضعیف و فقیر بود. در گذشته برنامه‌های توسعه اقتصادی مختلفی در این کشور طرح و پلان گردیده اما هر کدام به سرنوشت مشابه گرفتار شده و با موفقیت اجرا و عملیاتی نگردیده‌اند.

اولین برنامه‌ریزی اقتصادی از سال ۱۳۲۵ش/۱۹۴۶م آغاز گردید که اولین برنامه توسعه اقتصادی کشور در همان سال به اجرا درآمد اما به دلیل کمبود منابع مالی با شکست مواجه گردید.

دومین برنامه توسعه اقتصادی در سال ۱۳۳۲ش/۱۹۵۳م تدوین شد که این هم به سرنوشت مشابه دچار گردید و اجرا نشد.

اولین برنامه پنج‌ساله (۱۳۴۱-۱۳۳۶ش/۱۹۶۲-۱۹۵۷م) با کمک مالی اتحاد جماهیر شوروی در زمینه‌های صنایع، ارتباطات، انرژی و معادن طراحی و اجرا گردید که موفقیت چندانی بدنبال نداشت.

دومین برنامه پنج ساله (۱۹۶۷-۱۹۶۲م) با هدف توسعه بخش عمومی و بخش خصوصی با هزینه ۲۵ میلیارد افغانی به اجرا درآمد.

سومین برنامه پنجساله از ۱۹۶۷ تا ۱۹۷۲م با هزینه ۲۳ میلیارد افغانی به اجرا درآمد.

چهارمین برنامه پنجساله از ۱۹۷۲ تا ۱۹۷۷م با هدف تأمین کالاهای مصرفی و خدماتی به اجرا درآمد.

در سال ۱۳۵۵ش/ ۱۹۷۶م داودخان رئیس جمهور وقت افغانستان یک برنامه هفت ساله در نظر گرفت که با کودتای کمونیست‌ها در سال ۱۳۵۷ متوقف گردید.

در سال ۱۳۵۸ش/ ۱۹۷۹م دولت کمونیستی افغانستان یک برنامه پنجساله دیگر در بخش صنعت (۵۰ درصد)، کشاورزی (۲۵ درصد) و مابقی به رفع نیازهای خدماتی با هزینه ۱۰۵۰۰۰ میلیون افغانی پلان نمود که در عمل با موفقیت اجرا نگردید.

در سال ۱۳۶۱ش/ ۱۹۸۲م دولت وقت کابل یک برنامه رشد و توسعه اقتصادی دیگر تدوین کرد. این برنامه توسط سلطانی کشتمند نخست وزیر دولت وقت به منظور افزایش ۶/۳ درصد رشد در محصولات مختلف تهیه گردید و بر اساس کمک‌های اتحاد جماهیر شوروی در قالب ارائه ۶۳ پروژه جدید بود. در این پلان بخش صنایع، معادن و انرژی ۴۳/۴ درصد، خدمات اجتماعی ۲۳/۷ درصد، حمل و نقل و مخابرات ۲۲/۴ درصد و کشاورزی ۱۰/۵ درصد در نظر گرفته شده بود.^۱ این برنامه نیز در مرحله اجرا با موفقیت همراه نبود.

در سال‌های ۱۹۸۴، ۱۹۸۵، ۱۹۸۶ و بعد از آن طرح‌ها و برنامه‌های اقتصادی زیادی در نظر گرفته شد که یا اجرا نگردید و یا ناقص اجرا

۱. کشتمند، سلطانی؛ خاطرات سیاسی و رویدادهای تاریخی؛ کابل، نجیب کبیر، چاپ اول، ۲۰۰۲، ج ۳ ص ۸۰۷.

شد و به نتیجه نرسید. در ژانویه ۱۹۸۶ (۱۳۶۵) یک طرح پنج ساله بزرگ توسعه اقتصادی و اجتماعی از مارس ۱۹۸۶ تا مارس ۱۹۹۱ با هزینه ۱۱۵۰۰۰ میلیون افغانی (حدود دو میلیارد و سه صد میلیون دلار) اعلام گردید. براساس این برنامه تولیدات صنعتی و معدنی افزایش زیادی می یافت و این طرح نیز ناموفق ماند.

در مورد عدم موفقیت برنامه های اقتصادی دولت های مختلف افغانستان از حکومت سلطنتی محمد ظاهر، جمهوری محمد داود تا جمهوری دموکراتیک کمونیست ها (نور محمد تره کی، حفیظ الله امین، ببرک کارمل و نجیب الله) می توان چنین استنباط کرد که پلان گذاران و برنامه ریزان اقتصادی کشور بدون توجه به واقعیت های عینی و عملی و طبق دستور از بالا پلان هایی را طرح نموده و به مرحله اجرا می گذاشتند که در بیشتر موارد یا اهداف از پیش تعیین شده اصلاً محقق نمی گردید و یا تنها درصدی از آن محقق می گردید.

سلطانعلی کشتمند که تحصیل کرده در رشته اقتصاد از دانشگاه کابل و جزو تصمیم گیران و از رهبران پرچمی دولت کمونیستی افغانستان بوده و دو دوره در کابینه نور محمد تره کی و ببرک کارمل به عنوان وزیر پلان گذاری (برنامه ریزی) حضور داشته و از سال ۱۳۶۰ش تا ۱۹۸۱م تا ۱۳۶۹ش/۱۹۹۰م (به جز ۹ ماه در سال ۱۹۸۸)، دو دوره به عنوان صدر اعظم (نخست وزیر) ایفای وظیفه کرده است، معتقد است که علت عدم موفقیت برنامه های اقتصادی دولت کمونیست ها بخصوص در زمان نورمحمد تره کی و حفیظ الله امین عدم توجه به واقعیت های علمی و عملی و بلند پروازی های دولت حاکم و دستوری بوده است.^۱

۱. کشتمند، سلطانعلی؛ همان ص ۶۶۰

هر چند وی دوره صدارت و برنامه‌های اقتصادی خود را بالنسبه موفق جلوه می‌دهد^۱ اما واقعیت غیر از آن است که وی معتقد است. وی در بخشی از خاطرات خود ضمن اعتراف به عدم موفقیت برنامه‌های اقتصادی دوره صدارت خویش، تخریب عمدی و خرابکاری در تأسیسات زیر بنایی از جمله سدهای آب و خطوط انتقال انرژی و برق توسط گروه‌های مسلح و از جمله مجاهدین را عامل اصلی آن می‌داند.^۲ بعد از سقوط دولت نجیب الله و پیروزی مجاهدین در سال ۱۳۷۱ش/۱۹۹۲م به دلیل ادامه و تشدید جنگ‌ها و درگیری‌های داخلی، و تسلط طالبان در سال ۱۳۷۶ بر کابل، طرح و برنامه اقتصادی خاصی در نظر گرفته نشد و اقتصاد بیمار و ضعیف کشور به حال خود رها گردید.

با سقوط رژیم طالبان در سال ۱۳۸۰ش/۲۰۰۱م اقتصاد افغانستان پس از سال‌ها رکود و بحران رو به بهبودی و رشد نهاده و طبق ارزیابی اولیه چند نهاد بین المللی از جمله بانک جهانی، بانک توسعه آسیایی و برنامه توسعه سازمان ملل، هزینه بازسازی افغانستان طی ده سال آینده (بعد از ۱۳۸۱ش/۲۰۰۲م) حدود ۱۵ میلیارد دلار برآورد گردیده است.^۳

۱. همان ص ۷۸۱

۲. همان، ج ۳ صفحات ۷۸۴، ۸۲۸ و ۸۲۹.

۳. افغانستان؛ دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، چاپ دوم، ۱۳۸۸، ص ۶۴.

۱. واردات و صادرات

افغانستان یک کشور مصرف کننده است نه کشور مولد و تولید کننده*؛ از این رو تفاوت فاحشی بین واردات و صادرات آن وجود دارد و تراز تجاری آن کشور در سال‌های گذشته همیشه منفی بوده است. اقلام صادراتی بیشتر مواد اولیه و محصولات زراعتی است. محصولاتی که از کشور صادر می‌شود عبارت اند از: انواع میوه تازه و خشک از قبیل خربوزه، زردآلو، شفتالو، انار، سیب، انگور، توت خشک، مغز بادام، چهار مغز (گردو)، هسته زردآلو، کشمش، آلوبخارا، تخم هندوانه و ارزن و محصولات دامی از قبیل پوست قره‌قل، پوست و روده گوسفند و بز و گاو، پشم و انواع صنایع دستی مثل قالی، گلیم، نمد و صنایع دستی کوچک دیگر، معادن صادراتی مثل سنگ‌های ساختمانی و سنگ‌های تزئینی و انواع چوب خام و چهار تراش بدون ارزش افزوده و گیاهان دارویی و...

اما بیشتر کالاهای مصرفی از قبیل مواد غذایی (گندم، برنج، روغن و حبوبات دیگر)، البسه، انواع لوازم صوتی و تصویری، مواد شوینده و لوازم التحریر و کالاهای صنعتی مثل انواع و اقسام اتومبیل (موتور)، تراکتور و ماشین آلات کارخانجات و صنعتی و لوازم یدکی (پرزه‌جات) از خارج وارد می‌شود.

گزارش بانک جهانی در مورد تراز تجاری افغانستان در سال ۱۳۸۳ حاکی از منفی بودن فاحش آن (۴۸- درصد) نسبت به کشورهای همجوار می‌باشد.

* زیرا آنچه از این کشور به خارج صادر می‌شود، محصولات کشاورزی بدون ارزش افزوده و مواد اولیه است نه کالای که در داخل تولید و ساخته شده باشد.

به گزارش اداره احصائیه مرکزی:

«تراز منفی منابع افغانستان در مقایسه با سایر کشورها در منطقه بسیار بالا بوده و در سال ۱۳۸۳ به اساس گزارش انکشاف جهانی (بانک جهانی) درصد تراز منابع در تولید ناخالص داخلی در ترکمنستان (۱- درصد) تاجکستان (۱۰- درصد) ازبکستان (۱۶ درصد) ایران (۲ درصد) پاکستان (۱ درصد) هند (۴- درصد) و افغانستان (۴۸- درصد) می باشد. در سال ۱۳۸۴ صادرات و واردات اموال و امتعه و خدمات غیر عامل به ترتیب ۲۵ درصد و ۷۱ درصد تولید ناخالص داخلی را تشکیل می دهد.»^۱

دلیل عدم تراز تجاری را می توان به عدم توسعه و انکشاف بخش های مختلف اقتصاد افغانستان و عدم ایجاد و تقویت کارخانجات تولیدی مربوط دانست که بخش های صنعتی همانند بخش های دیگر بسیار عقب مانده است. در صورتی می توان به تراز بازرگانی و موازنه تجاری دست یافت که علاوه بر بازاریابی و ارائه تسهیلات نسبت به محصولات صادراتی، به صورت جدی از بخش های صنعتی و تولیدی از طریق مکانیسم اعطای تسهیلات و ایجاد زیرساخت ها توسط دولت حمایت صورت گیرد و نسبت به واردات کالای که مشابه آن در داخل تولید می شود، از طریق وضع و یا افزایش تعرفه گمرکی محدودیت اعمال گردد.

به گزارش رادیو صبح بخیر افغانستان در سال ۱۳۸۶ صادرات کشور از صد میلیون دالر در چهار سال قبل به پنج صد میلیون دالر افزایش یافته است. این درحالی است که بر اساس برخی گزارش ها طی

۱. سایت اداره احصائیه مرکزی، <http://cso-af.net/cso/index.php>

سال گذشته، افغانستان پنج صد میلیون دالر صادرات و پنج میلیارد دالر واردات داشته است.^۱ یعنی نسبت صادرات به واردات یک هزارم بوده است و اگر نسبت صادرات به واردات چنین ادامه پیدا کند، تهدید جدی برای اقتصاد و ثبات پولی و مالی افغانستان خواهد بود. بنابراین اتخاذ استراتژی مفید و مثمر در کاهش واردات و افزایش صادرات امری اجتناب ناپذیر می باشد و اگر تعللی در این زمینه صورت بگیرد، اقتصاد ملی افغانستان ضربه‌ی جبران ناپذیری را متحمل خواهد شد. برای رسیدن به موازنه بازرگانی و تراز تجاری سرمایه‌گذاری در بخش زیربنایی و زیرساخت‌های اقتصادی امری لازم می باشد.

همانگونه که از جدول زیر استفاده می شود موازنه تجارت خارجی افغانستان (صادرات نسبت به واردات) بین سال‌های ۶۹-۱۳۶۲ش/۹۰-۱۹۸۳م از تراز منفی صعودی برخوردار بوده است. مثلاً در سال ۸۴-۱۹۸۳م تراز تجاری منفی ۸۷/۵ بوده و این رقم در سال ۹۰-۱۹۸۹ به منفی ۴۴۵/۳ رسیده است.

جدول ۳-۱: میزان تجارت خارجی (به میلیون دالر)

نوع بازرگانی	۱۹۸۳-۸۴	۱۹۸۴-۸۵	۱۹۸۵-۸۶	۱۹۸۶-۸۷	۱۹۸۷-۸۸	۱۹۸۸-۸۹	۱۹۸۹-۹۰
صادرات	۷۲۸/۶	۶۳۲/۹	۵۵۶/۸	۵۵۱/۹	۵۱۱/۹	۴۳۲/۷	۴۳۵/۹
واردات	-۸۱۶/۱	-۱۰۹۷/۷	-۸۸۳/۱	-۸۶۱/۶	-۸۸۶/۴	-۷۲۵/۹	-۶۸۱/۲
میزان موازنه تجاری	-۸۷/۵	-۴۶۴/۸	-۳۲۶/۳	-۳۰۹/۷	-۲۷۴/۵	-۲۹۳/۲	-۴۴۵/۳

Source: IMF. International Financial Statistics.

۱. سایت رادیو صبح بخیر افغانستان، <http://www.gma.com.af>

۲. زراعت و مالداري

بخش عمده اقتصاد افغانستان متکی بر کشاورزی و دامداری می باشد که تاکنون نیز به روش سنتی و غیر مکانیزه انجام می شود. چند دهه جنگ های فرسایشی و ناامنی سیاسی - اجتماعی تمام زیر ساخت های کشور از جمله زیر ساخت های اقتصادی آن را از بین برده است. تا چند سال قبل از میلیون ها هکتار زمین قابل زراعت و کشت، تنها ۱۹۰۰۰۰ هکتار آن زیر کشت آن هم با روش سنتی قرار می گرفت. بخشی عظیمی از نیروی کار کشور به خاطر مشکلات سیاسی، اقتصادی، شغلی و امنیتی به کشورهای خارجی از جمله کشورهای همسایه مهاجرت کرده اند که این امر در سیر نزولی تولید محصولات کشاورزی و دامی تأثیر عمده برجای گذاشته است.

در حال حاضر نیز بخش کشاورزی و دامداری کشور با مشکلات عدیده خشک سالی، کمبود سرمایه لازم، تخریب زیر ساخت ها و عدم توجه کافی مسئولان به این بخش روبرو است. به همین جهت کمترین رشد اقتصادی کشور در سال ۲۰۰۵ م با ۱۱/۳ درصد متوجه این بخش بوده است. آمارها نشان می دهد که در مناطق مختلف کشور بخش زیادی از مردم دچار عدم مصونیت غذایی و سوء تغذیه هستند که این امر به نوبه خود طرح های توسعه ای و رشد اقتصاد ملی را دچار رکود و وقفه ساخته است.

بر اساس آنچه که در اهداف توسعه ای ۱۵ ساله افغانستان آمده است، تقریباً ۴۰ درصد مردم دهات به غذای کافی دسترسی ندارند؛ ۵۷ درصد نفوس کشور زیر ۱۸ سال سن دارند و به یافتن کار امید چندانی ندارند؛ در اکثر مناطق کشور بیش از ۸۰ درصد مردم از سواد بی بهره اند؛

متوسط عمر کمتر از ۴۵ سال است. بخش وسیعی از زمین‌های زراعتی تحت کشت قرار نداشته و یا در آن‌ها مین وجود دارد؛ سیستم آبیاری خسارت دیده و یا کاملاً منهدم گردیده است، طی چندین دهه قیمت اجناس ضروری و مورد نیاز مردم فوق العاده افزایش یافته است.^۱

در سال ۱۳۸۱ش سهم بخش کشاورزی، صحت عامه و تعلیم و تربیت که ارتباط مستقیم با توسعه منابع طبیعی و انسانی دارد، از بودجه ملی کشور به ترتیب ۲ درصد، ۵ درصد و ۱۱ درصد بوده است که سهمی بسیار ناچیزی می‌باشد. امید است مسئولانی که در رأس امور قرار دارند و برای توسعه و پیشرفت کشور تلاش می‌ورزند، توجه لازم به توسعه بخش کشاورزی و دامداری، صنعت و منابع انسانی نموده و بودجه آن را بیش از گذشته افزایش دهند.

۳. مخابرات و ارتباطات

شبکه مخابراتی، تلفن و پست افغانستان تا سال ۱۳۸۰ بسیار محدود و عقب مانده بود. قبل از آن خطوط تلفن ثابت تنها در برخی شهرهای بزرگ آن هم به صورت بسیار محدود به شهروندان خدمات ارائه می‌کرد. یکی از پژوهشگران نسبت به وضعیت قبل از دهه ۸۰ چنین می‌نویسد:

«در افغانستان عقب نگهداشته شده از وسایل مخابراتی، تلفن و تلگراف، هم می‌توان نمونه‌هایی یافت ولی آن قدر محدود است که بزرگترین شهرهای افغانستان از قبیل کابل، قندهار، هرات و مزارشریف

۱. جمهوری اسلامی افغانستان؛ اهداف انکشافی در پانزده سال آینده یا ملینوم (ام. دی. جی)، گزارش سال ۱۳۸۴، خلاصه گزارش، ص ۲.

از کمترین امکانات در این زمینه برخوردار اند.^۱

اما از سال ۱۳۸۱ تاکنون بیشترین حجم سرمایه‌گذاری‌ها که بالغ بر صدها میلیون دلار می‌گردد، بنا به دلایل اقتصادی و زود بازده بودن آن، در این بخش صورت گرفته است. در حال حاضر علاوه بر شبکه مخابراتی دولتی، چندین شرکت مخابراتی از قبیل شرکت افغان بی سیم، روشن، اتصالات، اریبا و... به عرضه خدمات مخابراتی ماهواره‌ای و بی‌سیم مشغول می‌باشند و بیش از ۷۵ درصد کشور را تحت پوشش قرار داده‌اند. در حال حاضر بعضی از این شرکت‌ها سیم کارت‌های خود را به صورت رایگان و اکثراً بسیار ارزان در اختیار مردم قرار می‌دهند و به خاطر وجود فضای رقابتی، شرکت‌های مذکور از امکانات فنی و پیشرفته در سرویس دهی خویش استفاده می‌کنند.

وزیر وقت مخابرات در گزارش سالانه‌ی این وزارت در زمستان ۱۳۸۶ش از سرمایه‌گذاری یک میلیارد دلاری پنج شرکت بزرگ مخابراتی (افغان بی‌سیم، روشن، اریبا، اتصالات و افغان تیلی‌کام) و ۱۵ شرکت خدمات اینترنتی به عنوان نمونه‌هایی از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده یاد نموده چنین گفت:

«خدمات مخابراتی شرکت‌های یاد شده، مراکز تمام ولایات و بیش از ۲۵۰ شهر را تحت پوشش قرار داده و برای بیش از ۶۰ هزار نفر زمینه کار مساعد شده است. به گفته‌ی وزیر مخابرات اکنون در افغانستان از بین هر ۶ نفر، یک نفر تلفن همراه دارد و شمار این افراد به ۴/۳ میلیون تن می‌رسد. وی می‌گوید که هر ماه حدود ۱۵۰ هزار نفر به افرادی که تلفن دارند اضافه می‌گردد و تخمین زده می‌شود که تا پایان سال

۱. دولت آبادی، بصیر احمد؛ شناسنامه افغانستان؛ ص ۳۳۵.

۱۳۸۶، شمار دارندگان تلفن به ۵ میلیون نفر برسد. همچنان وزیر مخابرات در نشستی از پروژه‌های فیبر نوری، تلفن‌های دیجیتال در شهرهای بزرگ، سیستم‌های مخابراتی ماهواره‌ای در قریه‌جات نیز به عنوان شماری از فعالیت‌های عمده آن وزارتخانه یاد نمود.^۱

هر چند که وزیر مخابرات در این گزارش از کاهش قیمت نرخ‌های مکالمه نیز خبر داده بود، اما تا کنون قیمت نرخ مکالمه نسبت به سطح درآمد مردم و کسر یک دلار به عنوان مالیات ثابت ماهانه از سوی شرکت‌های مذکور، گران می‌باشد و وزارت مخابرات نسبت به کاهش آن اقدام عملی لازم را انجام نداده است.

سایت تالیا نیوز در گزارشی با عنوان «پیشرفت سرویس‌های مخابراتی در افغانستان» می‌نویسد:

«شرکت خدمات مخابراتی Afghan Wireless که در کشور افغانستان فعالیت می‌کند، از تکمیل طرح حجیم راه‌اندازی ریزموج‌ها موسوم به Microwave Ring در سطح این کشور خبر داده است. به گزارش تالیا نیوز، گفته می‌شود این نخستین طرح فضای ارتباطی دیجیتال ریزموج است که در تاریخ این کشور به انجام می‌رسد. با به پایان رسیدن این پروژه بیش از ۲ هزار و ۵۰۰ کیلومتر از سطح خاک این کشور زیر پوشش شبکه ارتباطات دیجیتالی قرار می‌گیرد. گفته می‌شود برای اجرای این طرح میلیون‌ها دلار هزینه شده است. به گفته مسئولان شرکت Afghan Wireless، با اتمام این طرح، بیش از ۱۸ استان (ولایت) کشور افغانستان امکان ارتباط مستقیم با مرکز کنترل ارتباطات این کشور را به دست می‌آورد. گفتنی است بیشتر شبکه‌های مخابراتی کشور افغانستان، استفاده از خدمات ماهواره‌ای و بی‌سیم را

۱. روزنامه افغانستان، سال دوم شماره ۳۷۱ یکشنبه ۱۸ قوس ۱۳۸۶.

برای توسعه بخش ارتباطی خود ترجیح می دهند. کارشناسان معتقدند با استفاده از شبکه جهانی GSM روی سرویس ریزموج که در این کشور در حال راه اندازی است، می تواند سرعت بالا را به همراه کیفیت مناسب در اختیار مشترکان تلفن همراه این کشور قرار داد. گفته می شود با تکمیل این پروژه، امکان دسترسی مشترکان تلفن همراه افغانستان به سرویس های EDGE, GPRS و حتی پشتیبانی از فناوری های نسل سوم تلفن همراه فراهم می آید. این پروژه قرار است در مرحله نخست در شهرهای بزرگ کشور افغانستان؛ مزارشریف، کابل و ... راه اندازی شود.^۱

۴. تولید ناخالص داخلی (GDP)

طبق گزارش اداره احصائیه (آمار) مرکزی، تولید ناخالص داخلی (GDP) سال ۱۳۸۴ افغانستان ۳۳۸۵۴۱ میلیون افغانی بوده، که بعد از کاهش رشد حقیقی به اندازه ۹/۴ درصد در سال ۱۳۸۳، از ۱۴/۳ درصد در سال ۱۳۸۲ کاهش یافته است. فعالیت های اقتصادی در سال ۱۳۸۴ سرعت بیشتر یافته و رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی به اندازه ۱۴/۵ درصد افزایش یافته است. با توجه به سرعت رشد تولید ناخالص داخلی، بازدهی محصولات زراعی نیز افزایش یافته است. رشد (GDP) و تداوم آن در سایر بخش ها ناشی از سعی و تلاش در باز سازی کشور می باشد. از سال ۱۳۸۱ بدین سو اقتصاد در مسیر بهبودی گام نهاده و این رشد چون از یک سطح بسیار پائین آغاز گردیده بنائاً یک رشد سریع، دور از انتظار نخواهد بود. اقتصاد کشور در سال ۱۳۸۱ نرخ رشد ۲۸/۶ درصد و

در سال ۱۳۸۲، ۱۴/۳ درصد و در سال ۱۳۸۳، ۹/۴ درصد و در سال ۱۳۸۴، ۱۴/۵ درصد را تجربه کرده است.^۱

رشد سه بخش عمده و دخیل در ساختار تولید ناخالص داخلی (GDP) یعنی بخش زراعت، صنعت و خدمات در سال ۱۳۸۴ نسبت به سال ۱۳۸۳ به ترتیب ۳۸/۲ درصد (۱۲۹۳۰۹ میلیون افغانی)، ۲۴/۵ درصد (۸۲۷۸۵ میلیون افغانی) و ۱۴/۶ درصد (۱۱۵۴۳۳ میلیون افغانی) بوده است.

درصد تولید ناخالص داخلی در سالهای	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹
زراعت	۵۲	۵۳/۳	۵۷
صنعت	۲۴/۱	۲۴/۷	۲۰/۶
خدمات	۲۳/۹	۲۲	۲۲/۴
مصارف خصوصی	۱۰۷/۷		
مصارف دولتی	۸/۲		
سرمایه گذاری ثابت ناخالص داخلی	۱۳/۵		
صادرات اموال و خدمات	۵۶/۶		
واردات اموال و خدمات	۸۶		
درصد تغییرات سالانه	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹
تولید ناخالص داخلی	۲۸/۶	-۹/۴	
زراعت	۲۷/۷	-۱۲/۷	
صنعت	۲۱/۱	-۳/۸	
خدمات	۳۹/۵	-۷/۶	

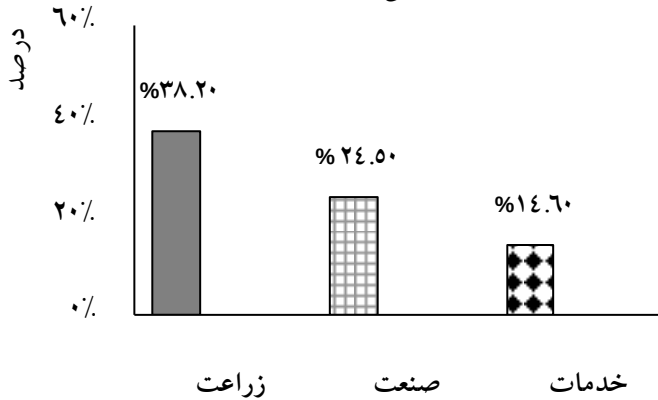
۱. اداره احصائیه مرکزی، سالنامه احصائیوی ۱۳۸۴.

جدول ۳-۲: تولید ناخالص داخلی به تفکیک فعالیت اقتصادی ۸۴-۱۳۸۱

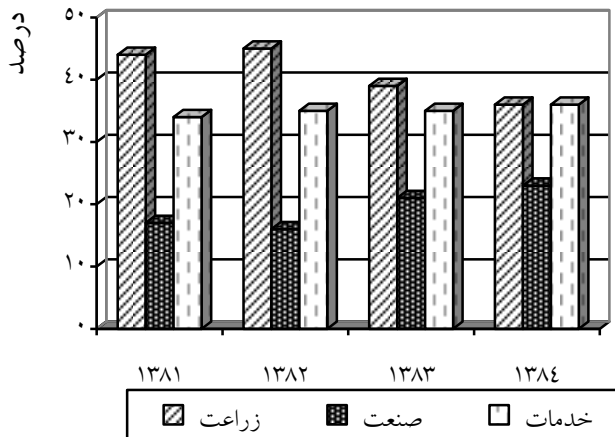
به قیمت جاری (میلیون افغانی)				
شاخص‌ها	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴
زراعت	۸۷۶۱۰	۱۰۵۲۰۹	۱۱۰۹۳۱	۱۲۹۳۰۹
غله‌جات و سایر	۷۰۱۴۴	۸۱۵۰۲	۸۳۴۷۲	۱۰۲۴۱۵
میوه جات	۶۰۳۵	۶۸۰۷	۷۳۸۵	۷۰۸۴
مالداری	۱۱۴۳۱	۱۶۹۰۱	۲۰۰۷۴	۱۹۸۱۰
صنعت	۳۸۲۶۳	۴۲۶۴۵	۶۲۲۹۸	۸۲۷۸۵
معادن و استخراج	۲۶۴	۲۹۰	۶۳۸	۷۸۸
صنایع فابریکاتی	۲۹۱۷۸	۲۹۸۳۵	۴۰۶۳۴	۵۱۴۰۱
مواد غذائی، نوشابه و تنباکو	۲۷۶۵۹	۲۸۰۶۱	۳۸۴۱۲	۴۸۵۷۵
منسوجات، پوشیدنی باب و چرم	۲۷۷	۴۰۲	۳۱۷	۵۶۹
چوب و محصولات چوبی به‌شمول میل	۲۹	۳۷	۹۱	۹۱
کاغذ و چاپ و نشر	۱۲	۱۲	۱۱	۱۳
صنایع کیمیاوی، نفت، زغال، رابر و پلاستیک	۸۲۰	۷۶۵	۱۰۴۱	۱۲۰۶
منرال غیرفلز به استثنای نفت و زغال	۳۶۹	۵۲۳	۶۴۸	۸۰۹
فلزات اساسی	۱۲	۳۵	۱۱۳	۱۳۹
برق، گاز و آب	۱۲۱	۲۸۰	۳۱۱	۴۶۱
ساختمان	۸۷۰۰	۱۲۲۴۰	۲۰۷۱۵	۳۰۱۳۵
خدمات	۶۸۱۳۳	۸۰۷۹۳	۹۳۴۷۰	۱۱۵۴۳۳
تجارت عمده و پرچون (جزئی)، هتل و رستوران	۱۹۲۸۲	۲۰۸۷۰	۲۴۲۹۰	۲۸۳۴۷
تجارت عمده و پرچون	۱۸۰۳۵	۱۹۳۹۶	۲۲۲۶۰	۲۵۸۳۸

شاخص‌ها	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴
هوتل‌ها و رستوران‌ها	۱۲۴۶	۱۴۷۴	۲۰۰۸	۲۵۱۰
ترانسپورت، مخابرات و ذخایر	۲۰۳۱۳	۲۶۵۹۶	۲۴۳۰۱	۳۱۳۸۴
ترانسپورت و نگهداری اموال	۱۹۵۵۴	۲۵۵۹۲	۲۲۹۲۲	۲۹۸۵۱
پست و مخابرات	۷۵۹	۱۰۰۳	۱۳۷۹	۱۵۳۳
مالیه، بیمه، رهنمای معاملات و تجارت	۱۲۸۹	۲۴۰۰	۳۳۸۱	۴۴۶۲
مالیه	۱۲۵۶	۲۳۶۴	۳۳۳۶	۴۴۰۹
بیمه	۴	۵	۶	۷
رهنمای معاملات و خدمات تجارتي	۲۸	۳۱	۳۸	۴۶
مالکیت منازل	۱۰۶۵۰	۱۲۰۴۲	۱۳۸۴۳	۱۴۹۱۸
جامعه و خدمات اجتماعی و شخصی	۲۱۶۰	۲۲۸۸	۲۸۱۹	۳۱۰۳
تولید خدمات دولتي	۱۰۰۰۰	۱۲۰۰۰	۱۴۲۳۰	۲۱۸۶۰
سایر خدمات	۴۴۳۹	۴۵۹۷	۱۰۶۰۶	۱۱۳۵۸
مجموع	۱۹۴۰۰۶	۲۲۸۶۴۷	۲۶۶۶۹۹	۳۲۷۵۲۶
مالیات بر واردات	۲۵۷۰	۴۷۱۶	۶۰۰۸	۱۱۰۱۴
تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار	۱۹۶۵۷۶	۲۳۳۳۶۳	۲۷۲۷۰۷	۳۳۸۵۴۱

نمودار ۳-۸: سهم بخش زراعت، صنعت و خدمات در ساختار تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۸۴

نمودار ۳-۹: درصد سهم بخش‌ها در تولید ناخالص داخلی (GDP)

۵. بودجه ملی

بودجه ملی کشور که متشکل از بودجه جاری و بودجه توسعه‌ای است، به موازات چند دهه جنگ و ناامنی دچار نوسانات و تغییراتی بوده است که این نوسانات از سال ۱۳۷۷ الی ۱۳۸۱ در جدول (۲-۳) نشان داده شده است. لیکن از سال ۱۳۸۱ که همزمان با استقرار دولت جمهوری اسلامی افغانستان بر اساس توافق کنفرانس «بن» و سرازیر شدن میلیون‌ها دالر کمک کشورهای خارجی است، به آمار بودجه کشور در سال ۱۳۸۱ اشاره شده و نسبت به بودجه جاری و توسعه‌ای کشور در سال‌های بعد اطلاع شفاف و قابل اعتمادی به صورت سالیانه منتشر نشده و یا حداقل ما به آن دسترسی پیدا نکردیم.

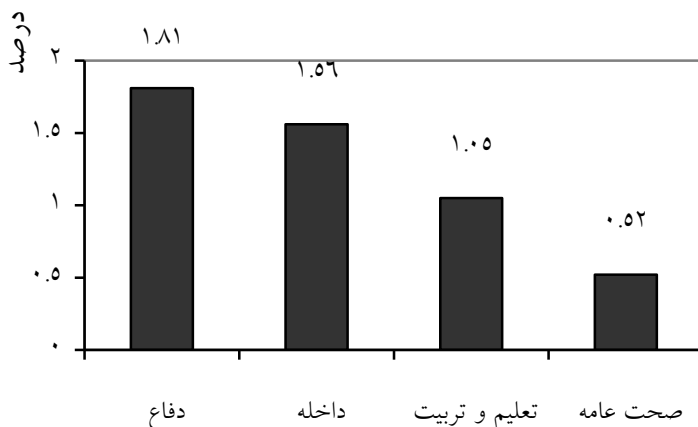
نکته قابل توجه اینکه اطلاعات و آمار موجود از منابع متعدد در مورد بودجه ملی، درآمد سرانه، ساختار اقتصادی و موارد مصرف، در برخی موارد باهم اختلاف دارد، این اختلاف به خاطر برخی تغییرات در داده‌ها و روش‌های محاسباتی می‌باشد. از این جهت در آمار و ارقامی که از طرف بانک توسعه آسیایی، بانک جهانی یا صندوق بین‌المللی پول (IMF) ارائه شده اند با ارقام و آماری که از طرف اداره احصائیه مرکزی، وزارت مالیه و وزارت زراعت و مالداري منتشر شده است احیاناً با هم تفاوت‌های دارد و در برخی موارد آمار و جداولی که از طرف اداره مرکزی آمار ارائه شده است، نیز باهم اختلاف دارند که به برخی تغییرات و ملحوظ داشتن برخی فاکتورهای تأثیرگذار بر نتایج بر می‌گردد. با توجه به این نکات و وجود برخی ناهماهنگی در آمار ارایه شده، در عین حال سعی شده است که آمار و ارقام داده شده توسط

مراجع و منابع مربوطه به طور کامل برای استفاده بیشتر و مقایسه آنها ارائه گردد.

جدول ۳-۳: وضعیت مالی دولت به میلیون افغانی از سال ۸۱-۱۳۷۷

۱۳۷۷ ۱۹۹۸	۱۳۷۸ ۱۹۹۹	۱۳۷۹ ۲۰۰۰	۱۳۸۰ ۲۰۰۱	۱۳۸۱ ۲۰۰۲	وضعیت مالی
۴۳۶/۶	۵۶۶	۸۱۷/۲	۱۳۶۹/۷	۲۱۵۳۳/۱	مجموع عوائد (عواید و کمک‌ها)
۸۰۲/۱	۱۳۷۴/۳	۵۰۲۹/۱	۵۶۳۱/۷	۲۰۶۵۳/۷	مجموع مصارف (عادی و انکشافی)
۳۶۵/۵	۸۰۸/۳	۴۲۱۱/۹	۴۲۶۲	-۸۷۹/۵	بیالانس (تراز) بودجه
۵۴۱۲	۶۲۲۰/۲	۱۰۴۳۲/۱	۱۴۶۹۴/۱	۱۳۸۱۴/۶	توحید نتیجه بودجه
		۰/۴	۰/۹	۱۱/۹	درصد مجموع عواید و کمک‌ها در GDP
				۲/۱	مجموع عواید داخلی
				۹/۸	کمک‌های خارجی
		۲/۸	۳/۹	۱۱/۴	درصد مجموع مصارف در GDP
		-۲/۳	-۲/۹	۰/۵	درصد بیالانس بودجه نسبت به محصول ناخالص داخلی
				۸۲/۷	درصد کمک‌های خارجی به کل عواید و کمک‌ها
					کمک‌های جاری
			۴۰۲	۱۵۰۰	مجموع کمک‌های رسمی (میلیون دالر)
			۱۵/۴	۳۷/۱	درصد سهم مجموع کمک‌ها در GDP
			۱۸/۸	۶۸/۸	کمک‌های سرانه نظر به مجموع کمک‌ها

نمودار ۳-۱۰: بودجه دولتی: مصارف سال ۱۳۸۱ (به هزار افغانی)
درصدی مصارف GDP به عنوان مصارف ملی در کتگوری‌های ذیل:

منبع: وزارت مالیه و اداره احصائیه مرکزی (سالنامه آماری) ۱۳۸۲

بودجه دولتی به تفکیک وزارتخانه‌ها و ارگان‌ها در سال ۱۳۸۱ (به

هزار افغانی)

۲۷۰۴۲

صدارت عظمی

۳۷۲۰۴

اداره امور

۳۲۸۴۲۱۶

وزارت دفاع

۱۷۳۲۶۷

وزارت خارجه

۲۸۳۳۹۳۰

وزارت داخله

۱۰۳۷۴۵

وزارت عدلیه

۱۹۰۴۸۹

وزارت مالیه

۱۹۱۲۳۵۹

وزارت تعلیم و تربیه

۱۸۲۶۳۵

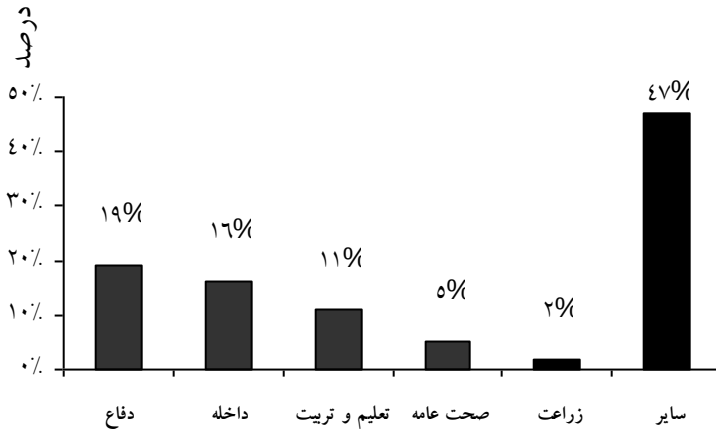
وزارت تحصیلات عالی

۳۹۱۹۳	وزارت عودت کنندگان
۱۹۰۸۸۳	وزارت حج و اوقاف
۱۷۲۱۰	وزارت پلان
۲۳۶۴۷	وزارت معادن و صنایع
۹۷۱۹	وزارت صنایع خفیفه
۱۵۱۳۷	وزارت تجارت
۱۱۱۶۲۲	وزارت مخابرات
۱۳۴۵۹	وزارت بازسازی
۳۵۰۱۸۲	وزارت اطلاعات و فرهنگ
۹۴۸۰۹۹	وزارت صحت عامه
۳۴۶۰۴	وزارت امور زنان
۹۹۲۵۲	ستره محکمه
۳۲۵۱۳۵	وزارت زراعت
۷۵۴۲۵	وزارت آبیاری و منابع آب
۷۰۱۹۰	وزارت فواید عامه
۴۰۵۰۸	وزارت انکشاف دهات
۵۳۹۱۶	وزارت شهدا و معلولین
۲۵۱۲۵	وزارت ترانسپورت
۳۷۱۹۹	وزارت سرحدات
۱۲۶۹۶۴	وزارت کار و امور اجتماعی
۲۳۳۳۶	وزارت انرژی و برق
۳۸۰۷۷	وزارت هوانوردی ملکی
۲۱۲۴۳	جیودوزی و کارتوگرافی

۱۳۶۹۳۷	لوی سارنوالی
۱۰۸۶۵	اداره مرکزی احصائیه
۴۸۷۴	کمیسیون مبارزه با مواد مخدر
۲۷۹۴۵	آکادمی علوم
۶۴۲۶۴۸	امنیت ملی
۱۷۶۶۷	شهرسازی
۱۶۳۲	کمیته ملی تربیت بدنی و سپورت
۲۰۶۷۴۱۲	مندرجات فوق العاده
۲۶۰۷۴۱۲	معاشات کارمندان تصدی‌های دولتی
۷۶۵۰۰۰	اداره ضد حوادث
۱۷۷۱۷۴۰۴	جمع کل

منبع: وزارت مالیه (سالنامه احصائیوی «آماري» ۱۳۸۲)

نمودار ۳-۱۱: بودجه ملی سال ۱۳۸۱ به تفکیک مصارف در شش بخش

جدول ۳-۴: محورهای اصلی بودجه ۲۰۰۲ لغایت ۲۰۰۶ دولت (به میلیون افغانی)

محورها	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶
درآمد داخلی	۱۰/۱۶۸	۱۲/۸۰۰	۱۸/۷۳۵	۸/۷۵۲	۱۸/۷۷۶
درآمد مالیاتی	۶/۲۶۲	۹/۵۴۶	۱۳/۱۲۸	۵/۶۷۰	۱۲/۷۰۵
مالیات بردرآمد سود و درآمد سرمایه‌ای	۳۶۳	۹۹۵	۳/۷۸۹	۴۲۸	۱/۳۳۸
مالیات برتجارت و نقل و انتقالات بین‌المللی	۵/۳۶۹	۷/۲۴۷	۸/۹۱۷	۴/۵۷۳	۹/۳۲۳
سایر مالیات‌ها	۵۳۱	۱/۳۰۴	۴۲۲	۶۶۹	۱/۶۴۳
درآمدهای غیر مالیاتی	۳/۹۰۶	۳/۲۵۴	۵/۶۰۷	۳/۰۸۲	۶/۰۷۲
کمک‌های بلاعوض سایر کشورها (به بودجه جاری)	۱/۸۹۲	۱۴/۹۸۴	۱۶/۸۷۸	۱۶/۵۸۸	۱۶/۸۷۸
ARTF (recurrent window)	۸/۱۸۲	۱۲/۳۱۹	۱۳/۵۸۰	۷/۲۵۷	۱۳/۵۸۰
LOTFA	۱۰/۰۷۴	۲/۲۸۳	۳/۲۹۸	۱/۳۳۱	۳/۲۹۸
سایر کمک‌های بلاعوض اعطایی	۰	۸۳	۰	۰	۰
کمک‌های اعطایی بلاعوض سایر کشورها (به بودجه توسعه‌ای)	۴/۵۶۹	۸/۲۵۰	۲۹/۰۱۳	۸/۰۰۸	۲۰/۰۱۹
کل هزینه‌های اصلی بودجه	۳۱/۶۰۶	۳۹/۵۵۰	۸۳/۶۶۶	۲۳/۵۸۶	۵۵/۸۶۵
هزینه‌های عملیاتی	۲۲/۱۵۱	۲۶/۷۱۶	۳۳/۶۰۱	۱۴/۶۸۰	۳۳/۶۰۱
حقوق و دستمزد	۱۴/۶۶۰	۱۸/۹۰۲	۲۰/۷۸۸	۹/۳۴۷	۲۰/۹۷۲
خرید کالا و خدمات	۴/۶۵۳	۴/۱۸۲	۶/۶۰۹	۳/۲۳۳	۶/۶۰۹
یارانه‌ها و انتقالات	۶۵۲	۷۶۴	۲/۲۹۳	۰	۲/۱۰۹
مستمری	۱۷۷	۸۸۹	۱/۶۵۹	۷۸۲	۱/۶۵۹

محورها	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶
هزینه‌های سرمایه‌ای	۲/۰۰۹	۱/۹۷۹	۱/۸۴۷	۱/۲۲۲	۱/۸۴۷
بهره	۰	۰	۴۰۴	۹۶	۴۰۴
محورهای اصلی بودجه عمرانی	۹/۴۵۵	۱۲/۸۳۴	۵۰/۰۶۶	۸/۹۰۶	۲۲/۲۶۵
برنامه‌های ملی	۳/۳۳۹	۱۲/۰۷۰	۴۴/۳۵۱	۸/۲۲۸	۲۰/۵۷۱
تأمین اجتماعی و حمایت از خانواده‌ها	۱۵۹	۵۶۰	۱۳/۵۸۵	۳/۹۹۷	۹/۹۹۲
فرهنگی، رسانه‌ای و ورزشی	۰	۰	۲۸۲	۳	۷
حمل و نقل	۷۵	۲/۱۷۳	۹/۸۹۳	۱/۹۸۲	۴/۹۵۴
انرژی، معدن و ارتباطات	۸۵۲	۹۳۲	۷/۹۹۲	۹۳۱	۲/۳۲۹
مدیریت منابع طبیعی	۴۴۹	۴/۶۰۹	۲/۷۷۵	۲۱	۵۳
مدیریت شهری	۳۹۴	۰	۲/۲۵۳	۲۷۴	۶۸۴
تجارت و سرمایه‌گذاری	۹۵	۰	۳۸۶	۳	۷
مدیریت دولتی و مدیریت اقتصادی و قضایی	۵۹۸	۶۱	۴/۶۲۹	۷۵۸	۱/۸۹۶
پلیس و برقراری امنیت	۰	۲/۵۸۱	۴	۱	۲۴
ارتش	۳۱۹	۱/۱۵۳	۲/۵۱۲	۲۵۸	۶۴۴
برنامه‌های دارای اولویت ملی	۶/۱۱۵	۷۶۵	۵/۷۱۵	۶۷۸	۱/۶۹۴
آموزش فنی و حرفه‌ای	۵۰۸	۵۷۹	۱/۵۸۳	۴۲۱	۱/۰۵۲
بهداشت و تغذیه	۵/۳۱۸	۱۳	۹۵۸	۱۴	۳۴
سایر برنامه‌ها	-۱۱/۹۸۳	-۱۳/۹۱۶	-۱۴/۸۶۶	-۵/۹۲۹	-۱۴/۸۲۴
تراز بودجه جاری (بدون احتساب کمک‌ها)	-۱/۹۱۰	۱/۰۶۸	۲/۰۱۲	۲/۶۶۰	۲/۰۵۴

محورها	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶
تراز بودجه جاری (با احتساب کمک‌ها)	-۶/۷۹۵	-۳/۵۱۶	-۱۹/۰۴۰	۱/۷۶۱	-۱۹۲
تراز اصلی محوره‌های بودجه	۱/۶۹۳	۳۵۷	۰	۰	-۱/۶۳۰
تعدیل بودجه	۰	۰	۳/۹۸۷	۰	۳/۹۸۷
فروش دارایی‌های غیرمالی	۵/۱۰۲	۳/۱۵۸	۱۵/۰۵۴	-۱۳۱	-۳/۷۹۵
مالی	۴/۸۸۶	۱۴/۷۵۴	۲۳/۹۴۶	۲/۷۰۱	۴/۲۳۶
وام‌های خارجی	۲۱۷	-۱۱/۵۹۶	-۸/۸۹۲	-۲/۸۳۲	-۸/۰۳۱

Source: IMF' International Financial Statistics

۶. رشد اقتصادی و درآمد سرانه

بر اساس گزارش بانک توسعه آسیایی در مورد نرخ رشد شاخص اقتصادی افغانستان؛ پیش بینی رشد تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۸۷ش / ۲۰۰۸م، ۹ درصد و نرخ تورم ۱۰/۲ و تراز حساب جاری ۰/۵- برآورد شده است.

رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) افغانستان از بابت سه نوع محصول (محصولات کشاورزی، خدمات و صنعت) در سالهای ۲۰۰۳، ۲۰۰۴، ۲۰۰۵، ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ به ترتیب: ۱۵/۱، ۹/۴، ۱۶/۴، ۶/۱ و ۱۳/۹ درصد بوده است.^۱

گزارش بانک جهانی نیز حاکی است که میانگین رشد سالیانه ۱۳۸۴ش / ۲۰۰۵م: کشاورزی؛ ۱۱/۳ درصد، صنعت؛ ۱۶/۳ درصد و

1. /default.asp <http://www.adb.org/Afghanistan>

خدمات؛ ۱۴/۳ درصد بوده است. براساس همین گزارش، ساختار اقتصادی افغانستان در سال ۲۰۰۵م به گونه‌ای زیر بوده است: کشاورزی؛ ۳۶/۱، صنعت؛ ۲۴/۵ و خدمات؛ ۳۹/۴ درصد برآورد شده است.^۱

اما طبق گزارش اداره احصائیه مرکزی در سال ۱۳۸۱ سهم زراعت در ساختار اقتصاد ملی ۵۲ درصد و سهم هر یک از بخش‌های خدمات و صنعت در حدود ۲۴ درصد بوده است.

بر اساس برخی از گزارش‌ها نرخ رشد درآمد سرانه به طور متوسط در طی سال‌های ۸۵-۱۳۸۲ش تقریباً ۸ درصد بوده است. آقای «تام کوین» نماینده ویژه وقت دبیرکل سازمان ملل متحد در افغانستان نیز اعلام کرد که

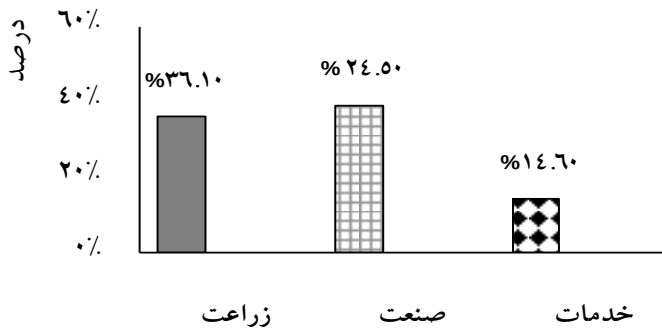
«تحقیقات نشان می‌دهد رشد درآمد سرانه مردم افغانستان در سال گذشته (۲۰۰۳م) ۸/۱۳ درصد بوده است. وی افزود: این رشد در سال ۲۰۰۴م، ۸ درصد بود و در سال ۲۰۰۶م نیز ۷/۱۱ درصد پیش بینی شده است.»^۲

طبق گزارش بانک جهانی درآمد سرانه مردم افغانستان در سال ۱۹۸۰، ۱۷۰ دلار بوده و این رقم برای سال ۱۹۸۶ حدود ۲۲۰ دلار ذکر شده و برای سال‌های ۲۰۰۱ - ۲۰۰۴م (۸۰-۱۳۸۳ش) حدود ۸۰۰ دلار برآورد گردیده است. (متأسفانه این برآورد و تخمین تاکنون (۱۳۸۹ش) محقق نشده است).

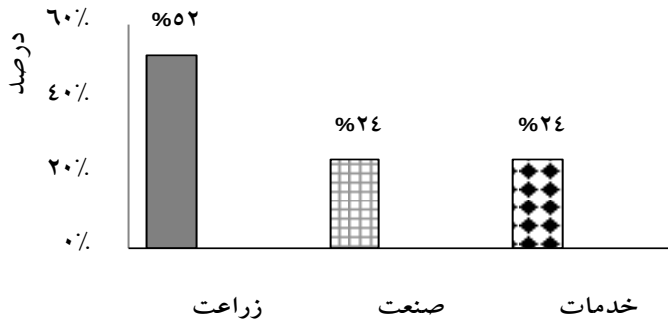
1. <http://www.worldbank.org/> 2007

۲. خبرگزاری ایرنا ۱۳۸۵/۲/۷.

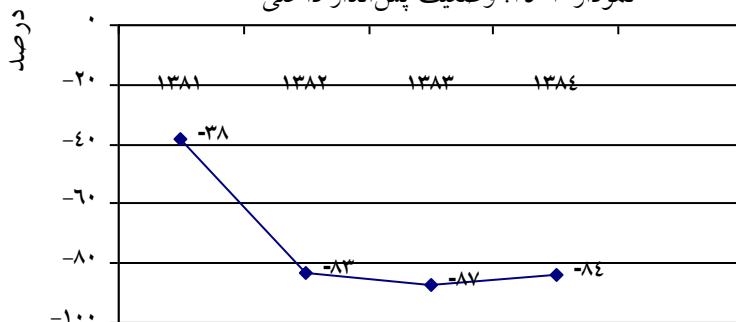
نمودار ۳-۱۲: ساختار اقتصادی کشور بر اساس گزارش بانک جهانی ۱۳۸۴ / ۲۰۰۵ م

نمودار ۳-۱۳: ساختار اقتصادی کشور در سال ۱۳۸۱ / ۲۰۰۲ م

نمودار ۳-۱۴: وضعیت پس انداز داخلی

منبع: اداره احصائیه مرکزی

۷. شاخص قیمت‌ها

بر اساس گزارش اداره تنظیم معلومات در مورد مواد غذایی، زراعت و مالداري (فهم) شاخص قیمت‌ها و تورم در کابل و سایر نقاط در سال ۱۳۸۶ تا اوایل سال ۱۳۸۷ چنین برآورد و تخمین زده شده است.

شاخص قیمت‌های مواد مصرفی کشور در ماه ثور/اردیبهشت ۱۳۸۷ میزان تورم ماهانه که بوسیله شاخص عمومی قیمت مواد مصرفی کشور محاسبه گردیده، در برج ثور ۱۰ درصد بوده و تورم سالانه در این دوره (از ماه جوزای ۱۳۸۶ الی ماه ثور ۱۳۸۷) ۴۰/۵ درصد می‌باشد.

جدول ۳-۵: تغییرات ماهوار قیمت‌ها از ماه حمل / فروردین الی ثور / اردیبهشت ۱۳۸۷ (درصد)

کشور	شاخص عمومی	مواد غذایی	مواد غیر غذایی
کشور	۱۰/۰	۱۴/۴	۰/۴
کابل	۷/۱	۱۰/۳	۰/۷
هرات	۱۲/۷	۱۶/۶	۳/۰
جلال آباد	۷/۴	۱۰/۳	۰/۹
مزارشریف	۱۴/۷	۲۰/۹	۰/۹
خوست	۷/۳	۱۳/۷	-۵/۰
کندهار	۹/۱	۱۳/۷	۰/۰

در برج ثور قیمت‌ها به صورت کل افزایش یافته، مزارشریف با داشتن ۱۴/۷ درصد بالاترین افزایش را دارا بوده که سهم عمده را در این افزایش نان، آرد و غله‌جات (۳۱/۲ درصد) داشته است.

۷-۱. قیمت مواد غذایی

در ماه ثور قیمت مواد غذایی در کشور ۱۴/۴ درصد افزایش یافته است. بالاترین سطح افزایش قیمت‌ها در مزارشریف، هرات، خوست و کندهار بوده است که علت عمده آن کاهش واردات آرد گندم، حبوبات و مشکلات سیاسی پاکستان که باعث کنترل شدید بنادر وارداتی در سال ۱۳۸۶ گردیده و همچنان بالا رفتن قیمت مواد غذایی در بازارهای جهانی ارزیابی می‌گردد.

جدول ۳-۶: متوسط قیمت گندم داخلی (وطنی) در مناطق مختلف کشور در شش ماه از سال ۱۳۸۶ (کیلو/افغانی)

زون (مناطق)	اسد	سنبله	میزان	عقرب	قوس	جدی
شمال	۱۲/۴	۱۳/۴	۱۵/۶	۱۷	۱۷/۸	۲۲
شمال شرق	۱۳/۵	۱۳/۵	۱۵/۳	۱۷/۳	۱۸/۳	۲۲
غرب	۱۰	۱۰	۱۱/۳	۱۳/۳	۱۶/۷	۱۸
مرکزی غرب	۱۳	۱۴/۵	۱۵/۵	۱۸/۵	۱۸/۵	۱۹/۵
مرکزی	۱۲/۲	۱۲/۵	۱۴	۱۶/۳	۱۷/۵	۲۱/۲
جنوب	۱۲/۸	۱۳/۸	۱۴/۳	۱۶	۱۷/۵	۲۱
شرق	۱۲/۳	۱۲/۵	۱۳/۵	۱۶/۳	۱۹	۲۶/۸
جنوب غرب	۱۴/۲	۱۳/۲	۱۴/۵	۱۵/۵	۱۹/۲	۲۱/۸
عمومی	۱۲/۶	۱۲/۹	۱۴/۳	۱۶/۲	۱۸/۱	۲۱/۵

جدول ۳-۷: قیمت محصولات زراعتی (کیلو/افغانی) در ماه جدی/دی ۱۳۸۶

کالا	زون	جدی ۱۳۸۵	قوس ۱۳۸۶	جدی ۱۳۸۶	افزایش درصدی نسبت به ماه سال گذشته	افزایش درصدی نسبت به ماه گذشته
گندم	شمال	۱۳/۴	۱۷/۸	۲۰	۱۲/۴	۴۹/۳
گندم	شمال شرق	۱۴/۳	۱۸/۳	۲۲	۲۰/۵	۵۴/۴
گندم	غرب	۱۲/۷	۱۶/۷	۱۸	۸	۴۲/۱
گندم	مرکزی غرب	۱۳/۵	۱۸/۵	۱۹/۵	۵/۴	۴۴/۴
گندم	مرکزی	۱۱/۸	۱۷/۵	۲۱/۲	۲۱	۷۹/۴
گندم	جنوب	۱۲/۳	۱۷/۵	۲۱	۲۰	۷۱/۴
گندم	شرق	۱۱	۱۹	۲۶/۸	۴۰/۸	۱۴۳/۲
گندم	جنوب غرب	۱۳/۸	۱۹/۲	۲۱/۸	۱۳/۹	۵۸/۸
گندم	عمومی	۱۲/۸	۱۸/۱	۲۱/۵	۱۸/۷	۶۷/۳
گوشت گاو	عمومی	۱۲۸	۱۳۳/۵	۱۳۸/۲	۳/۵	۸
گوشت گوسفند	عمومی	۱۷۴	۱۸۲/۳	۱۸۷/۹	۳/۱	۸
گوشت مرغ	عمومی	۸۳/۹	۹۸/۲	۹۸	-۰/۳	۱۶/۸
کارگر زراعتی	عمومی	۱۷۶/۳	۱۸۴/۷	۱۸۳/۲	-۰/۸	۳/۹
بوریا	عمومی	۱۲/۵	۱۳/۸	۱۴/۷	۶/۶	۱۷/۶
دای آمونیم فاسفیت	عمومی	۲۲/۶	۲۶/۳	۲۸/۳	۷/۵	۲۵/۱

منبع: فهم، نشریه محصولات زراعتی؛ سال چهارم، شماره ۲، ۱۳۸۶ و اداره تنظیم معلومات در مورد مواد غذایی، زراعت و مالداري

جدول ۳-۸: شاخص قیمت مصرف کننده (CPI) در ماه قوس/آذر ۱۳۸۶ را نسبت به ماه قوس/آذر ۱۳۸۵ و ماه عقرب/آبان ۱۳۸۶ نشان می‌دهد.

تشریح		افزایش درصدی در شاخص قیمت مصرف کننده در قوس/ آذر ۱۳۸۶
	نسبت به ماه سال گذشته	ماه گذشته
شاخص عمومی	۲۳/۷	۳/۶
شاخص مواد غذایی	۳۲/۶	۴/۹
نان و غله	۵۳/۷	۱۰
گوشت	۴/۱	۱/۹
شیر، پنیر و تخم مرغ	۱۶/۶	۲/۳
روغن حیوانی و نباتی	۴۲/۵	۳/۴
میوه خشک و تازه	۱۴/۶	۰/۶
انواع سبزیجات	۱۶/۶	-۶
شکر و شیرینی	-۹/۵	۰/۶
مصالحه	۷/۳	۲/۳
نوشیدنی‌های غیر الکولی	۱/۱	-۰/۱
سگرت و تنباکو	۵/۱	۲/۲
شاخص مواد غیر غذایی	۹/۶	۱/۴
شاخص میزان تبادل اسعار	-۰/۱	-۰/۵

منبع: اداره احصائیه مرکزی

افزایش قیمت و بالا رفتن نرخ تورم در حالی است که سطح دستمزدها و حقوق کارمندان عادی همچنان ثابت باقی مانده و متناسب با نرخ تورم و سطح افزایش قیمت‌ها افزایش نیافته است. به گزارش اداره تنظیم معلومات در مورد مواد غذایی، زراعت و مالداري «هزینه مزدور کاری (دستمزد) در ماه جدی (روزانه ۱۸۳ افغانی) نسبت به ماه

قوس (روزانه ۱۸۵ افغانی) کمتر بوده است.^۱

البته درصدی از افزایش قیمت‌ها متأثر از افزایش بین المللی قیمت برخی از اقلام وارداتی از جمله گندم می‌باشد. بر اساس برخی گزارش‌ها قیمت گندم در ظرف چهار سال یعنی از ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶ش (۲۰۰۴-۲۰۰۷م) در بازار بین المللی افزایش قابل توجهی را نشان می‌دهد. اما یقیناً این امر به هیچ وجه مسئولیت دست اندرکاران تأمین مواد غذایی را به بهانه حاکمیت نظام بازار و تبعیت از سیستم تجارت آزاد، مرتفع نمی‌سازد بلکه آنها موظف هستند مطابق سیاست تعیین شده تأمین کالاهای استراتژیک و حیاتی شهروندان و هموطنان را فراهم نموده و با درایت و پیش بینی‌های لازم از طریق حمایت از تولید داخلی و افزایش سرمایه‌گذاری در این بخش و در صورت لزوم از طریق واردات کالای مورد نیاز از کشورهای خارجی و منابع مطمئن تأمین نموده و از افزایش سرسام آور قیمت مواد غذایی که بیشترین فشار را بر مردم عادی و فقیر تحمیل می‌کند جلوگیری به عمل آورند.

در جدول ۳-۹ نوسانات و تغییر قیمت گندم در طی چهار سال در بازار بین المللی نشان داده شده است که به طور متوسط در ماه دسامبر هر سال در طی این مدت نسبت به سال قبل ۱۴۰ درصد (حدود یک و نیم برابر) افزایش قیمت داشته است و قیمت سه نوع گندم در سال ۲۰۰۷م نسبت به سال پایه (۲۰۰۴م) به طور میانگین بیش از دو و نیم برابر (۵۶/۲درصد) افزایش یافته است.

۱. فهم؛ نشریه قیمت‌های محصولات زراعتی؛ سال چهارم، شماره ۲، ۱۳۸۶.

جدول ۳-۹: میانگین قیمت ماهوار گندم در بازار بین المللی (آمریکایی تن به دلار)

نوع گندم	سال	جنوری/جندی	فبروری/دلو	مارچ/حوت	اپریل/جمل	می/ثور	جون/جوزا	جولای/سرطان	اگست/اسد	سپتامبر/میزان	اکتوبر/عقرب	نوامبر/قوس	دسمبر/قوس
ارژانتین، پالای، دریا، قلاب گلف (۱)	۲۰۰۴ ۲۰۰۵ ۲۰۰۶ ۲۰۰۷	۱۶۱ ۱۰۷ ۱۴۲ ۱۸۵	۱۵۱ ۱۱۳ ۱۳۷ ۱۷۴	۱۵۱ ۱۲۷ ۱۳۶ ۱۸۵	۱۶۰ ۱۲۹ ۱۳۶ ۲۰۹	۱۵۷ ۱۳۳ ۱۴۴ ۲۱۸	۱۴۵ ۱۳۳ ۱۵۶ ۲۳۵	۱۳۹ ۱۴۳ ۱۵۸ ۲۵۴	۱۲۶ ۱۴۲ ۱۶۰ ۲۶۸	۱۲۶ ۱۳۷ ۱۶۶ ۳۲۵	۱۲۱ ۱۳۲ ۱۹۲ ۳۲۲	۱۱۶ ۱۳۵ ۱۸۷ ۲۹۵	۱۱۱ ۱۳۰ ۱۸۴ ۳۱۰
گندم درجه ۲ سخت، سرخ زمستانی آمریکایی، قلاب گلف (۱)	۲۰۰۴ ۲۰۰۵ ۲۰۰۶ ۲۰۰۷	۱۷۰ ۱۵۷ ۱۷۰ ۲۰۹	۱۶۵ ۱۵۴ ۱۸۱ ۲۰۷	۱۶۸ ۱۵۸ ۱۸۱ ۲۰۹	۱۷۳ ۱۴۹ ۱۸۷ ۲۰۶	۱۶۷ ۱۵۱ ۱۹۹ ۲۰۳	۱۶۰ ۱۴۸ ۲۰۴ ۲۲۵	۱۵۴ ۱۴۸ ۲۱۳ ۲۴۶	۱۴۶ ۱۵۵ ۱۹۹ ۲۷۳	۱۵۴ ۱۴۶ ۲۰۷ ۳۴۲	۱۵۵ ۱۷۵ ۲۱۸ ۳۵۴	۱۶۳ ۱۶۷ ۲۱۸ ۳۳۵	۱۶۰ ۱۶۷ ۲۱۸ ۳۸۱
گندم درجه ۲ نرم زمستانی، قلاب گلف (۲)	۲۰۰۴ ۲۰۰۵ ۲۰۰۶ ۲۰۰۷	۱۵۵ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۷۶	۱۵۷ ۱۴۳ ۱۶۸ ۱۷۴	۱۵۶ ۱۵۵ ۱۴۱ ۱۷۰	۱۶۰ ۱۳۴ ۱۴۱ ۱۷۱	۱۵۰ ۱۳۴ ۱۴۱ ۱۸۰	۱۴۰ ۱۳۳ ۱۴۲ ۲۰۰	۱۳۵ ۱۳۱ ۱۴۶ ۲۱۷	۱۳۰ ۱۲۹ ۱۴۳ ۲۵۰	۱۳۷ ۱۲۸ ۱۶۲ ۳۲۳	۱۴۰ ۱۳۵ ۱۹۲ ۳۲۷	۱۴۱ ۱۳۳ ۱۹۷ ۳۰۸	۱۳۸ ۱۳۷ ۱۹۰ ۳۴۵

منبع: شورای بین المللی غله جات (IGC) و شعبه زراعت ایالات متحده آمریکا

۷-۲. قیمت فرآورده های دامی

قیمت انواع دام و فرآورده های دامی در سال ۱۳۸۶ نسبت به سایر کالاهای اساسی از جمله آرد و گندم کمتر افزایش یا اصلا افزایشی نداشته است. این امر بیانگر آن است که قیمت تولیدات داخلی نسبت به کالاهای وارداتی از ثباتی بیشتر برخوردار است. دام و فرآورده های آن صددردت تولید داخلی است و از طرف دیگر کمبود علوفه حیوانات بر اثر خشکسالی نیز موجب عدم افزایش قیمت دام و یا کاهش آن به خصوص در فصل زمستان گردیده است. این در حالی است که «قیمت نان و غله با نرخ ۴۲/۵ درصد رشد داشته و نرخ تورم سالانه ۲۳/۷ درصد بوده است.»^۱ جدول شماره ۱۰ و ۱۱ که میانگین قیمت فرآورده های دامی را در طی مدت شش ماه در کابل و سطح ولایات نشان می دهد، بیانگر این امر است.

۱. فهم (نشریه قیمت های محصولات زراعتی؛ سال چهارم، شماره ۲ ص ۶)

جدول ۳-۱۰: متوسط قیمت گوشت گاو، گوسفند و مرغ در شش ماه ۱۳۸۶

در سطح کشور (کیلو / افغانی)

جدی ۱۳۸۶	قوس ۱۳۸۶	عقرب ۱۳۸۶	میزان ۱۳۸۶	سنبله ۱۳۸۶	اسد ۱۳۸۶	زمان نوع گوشت
۱۳۸/۲	۱۳۳/۵	۱۳۴/۹	۱۳۴/۱	۱۳۲/۶	۱۲۸/۷	گوشت گاو
۱۸۷/۹	۱۸۲/۳	۱۸۲/۵	۱۸۰/۶	۱۷۹/۸	۱۷۷/۳	گوشت گوسفند
۹۸	۹۸/۲	۹۷/۷	۹۶/۲	۹۳/۳	۹۰/۹	گوشت مرغ

جدول ۳-۱۱: متوسط قیمت گوشت گاو، گوسفند و مرغ در شش ماه ۱۳۸۶

در کابل (کیلو / افغانی)

جدی ۱۳۸۶	قوس ۱۳۸۶	عقرب ۱۳۸۶	میزان ۱۳۸۶	سنبله ۱۳۸۶	اسد ۱۳۸۶	زمان نوع گوشت
۱۹۵	۱۹۵	۲۰۰	۲۰۰	۲۰۰	۲۰۰	گوشت گاو
۱۳۰	۱۳۵	۱۵۰	۱۵۰	۱۴۵	۱۴۰	گوشت گوسفند
۹۵	۱۰۰	۹۰	۹۰	۸۵	۸۵	گوشت مرغ

منبع: فهم

افزایش قیمت کالاهای اساسی و مصرفی مردم به جز فرآورده‌های دامی در حالی است که دستمزد کارگر موقت و زراعتی یا کاهش یافته و یا ثابت باقی مانده است. به علاوه معاش کارمندان عادی دولت نیز در سطح نازلی قرار داشته و مطابق نرخ تورم ۲۳/۷ درصدی افزایش نیافته است.

در جداول صفحات بعد قیمت هفتگی مواد غذایی مثل گندم، آرد، نان و فرآورده‌های دامی و خدمات در مراکز ۳۰ ولایت (استان) کشور نشان داده شده است. بر اساس جدول شماره ۳-۱۳ افزایش قیمت گندم در هر کیلو گرم در کابل در ظرف چهار ماه ۴۲ درصد بوده و در همین

مدت در «نیلی» مرکز ولایت دایکندی ۶۶ درصد افزایش قیمت را نشان می‌دهد. قیمت یک کیلو نان در دایکندی ۳۳ درصد بالا رفته است و در کابل ۱۸ درصد. قیمت هر کیلو آرد در هفته اول ماه عقرب در کابل ۱۶/۶ افغانی بوده و در هفته اول ماه دلو ۲۵/۷ افغانی بوده است یعنی تقریباً ۵۵ درصد در طول این مدت افزایش داشته است. در همین زمان قیمت هر کیلو آرد گندم در هفته اول ماه عقرب در مرکز ولایت دایکندی ۲۱ افغانی بوده و در هفته چهارم ماه جدی ۳۶ افغانی بوده که افزایش ۷۱ درصدی را نشان می‌دهد.

این در حالی است که قیمت دام از جمله قیمت گوسفند افزایش زیادی را نشان نمی‌دهد بلکه در بعضی شهرها در طول این مدت از ثبات قیمت برخوردار بوده است مثل ولایت غور که در طول این مدت قیمت یک گوسفند ۳۰۰۰ افغانی بوده است. در کابل یک رأس گوسفند زنده یکساله در هفته اول ماه عقرب ۶۰۰ افغانی بوده و در هفته اول ماه دلو به ۸۰۰ افغانی افزایش یافته است که افزایش در حدود ۰۴٪ را نشان می‌دهد.

۷-۳. قیمت سایر کالاها

در ماه ثور ۱۳۸۶ قیمت سایر کالاها ۴ درصد افزایش داشته است بالاترین سطح افزایش قیمت‌ها در هرات می‌باشد که علت آن افزایش قیمت گاز مایع بوده در حالی که در ولایت خوست قیمت‌ها سیر نزولی داشته است و دلیل آن افزایش ارزش پول افغانی نسبت به روپیه پاکستان بوده است.^۱

۱. فهم، (نشریه اداره تنظیم معلومات در مورد مواد غذایی، زراعت و مالداري)؛ سال چهارم، شماره ۲.

جدول ۳-۱۲: قیمت هفتگی خدمات/ دام در بازار ۱۰ ولایت کشور در سال ۱۳۸۶ (افغانی)

۱۳۸۶ جدی				۱۳۸۶ قوس				۱۳۸۶ عقرب				استعده/خدمات		موقعیت
هفته ۴	هفته ۳	هفته ۲	هفته ۱	هفته ۴	هفته ۳	هفته ۲	هفته ۱	هفته ۴	هفته ۳	هفته ۲	هفته ۱			
۳۸	۳۹	۴۰	۴۰	۴۰	۴۱	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۵	۴۵	دبزل / لیتر		کابل کندهار جلال آباد(کندهار) هرات مزار شریف (پنج) فیضی آباد(پنجشال) گرودیر (پنجش) میمنه (فاریاب) نیلی غور
۳۹	۳۹	۳۹	۴۰	۳۹	۴۱	۴۱	۴۱	۴۴	۴۴	۴۴	۴۵	دبزل / لیتر		
۴۰	۳۷	۴۱	۴۱	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۷	۳۶	دبزل / لیتر		
۴۰	۴۰	۴۵	۴۰	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۸	۴۸	۴۸	۴۰	دبزل / لیتر		
۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۸	۴۴	۴۴	۴۱	۳۹	دبزل / لیتر		
۴۱	۴۲	۴۰	۴۰	۴۱	۴۱	۴۴	۴۴	۴۵	۴۵	۴۶	۴۵	دبزل / لیتر		
۴۵	۵۱	۵۱	۵۵	۵۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۰	۴۵	دبزل / لیتر		
۴۸۰۰	۴۹۰۰	۴۸۰۰	۴۷۵۰	۴۸۰۰	۴۷۰۰	۵۰۰۰	۴۷۰۰	۴۶۰۰	۴۶۰۰	۴۶۰۰	۴۶۰۰	گوسفند ماده یکساله زنده		کابل کندهار جلال آباد(کندهار) هرات مزار شریف (پنج) فیضی آباد(پنجشال) گرودیر (پنجش) میمنه (فاریاب) نیلی (دایکندي) غور
۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	گوسفند ماده یکساله زنده		
۳۷۰۰	۳۷۰۰	۳۷۰۰	۳۷۵۰	۳۷۵۰	۳۷۵۰	۳۷۵۰	۳۷۵۰	۳۷۵۰	۳۷۵۰	۳۷۵۰	۳۷۵۰	گوسفند ماده یکساله زنده		
۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	۳۶۰۰	گوسفند ماده یکساله زنده		
۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	گوسفند ماده یکساله زنده		
۵۷۰۰	۵۷۰۰	۵۷۰۰	۵۷۰۰	۵۷۰۰	۵۷۰۰	۵۷۰۰	۵۷۵۰	۵۷۵۰	۵۷۵۰	۵۷۰۰	۵۵۵۰	گوسفند ماده یکساله زنده		
۴۱۰۰	۴۱۰۰	۴۱۰۰	۴۵۰۰	۴۵۰۰	۴۵۰۰	۴۴۰۰	۴۴۰۰	۴۴۰۰	۴۵۰۰	۴۴۰۰	۴۳۰۰	گوسفند ماده یکساله زنده		
۵۱۰۰	۴۸۰۰	۴۸۰۰	۴۷۰۰	۴۷۰۰	۴۹۰۰	۴۹۰۰	۴۷۰۰	۴۷۰۰	۴۷۰۰	۴۷۰۰	۴۵۰۰	گوسفند ماده یکساله زنده		
۳۰۰۰	۳۵۰۰	۳۵۰۰	۳۵۰۰	۳۵۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۵۰۰	۳۶۰۰	۳۳۰۰	۳۷۰۰	۳۰۰۰	گوسفند ماده یکساله زنده		
۱۷۰۰	۱۷۰۰	۱۸۰۰	۱۸۰۰	۱۸۰۰	۱۸۰۰	۱۸۰۰	۱۸۰۰	۱۹۰۰	۱۹۰۰	۱۹۰۰	۱۹۰۰	کارگر عادی موقت (روز)		کابل کندهار جلال آباد (کندهار) هرات مزار شریف (پنج) فیضی آباد(پنجشال) گرودیر (پنجش) میمنه (فاریاب) نیلی (دایکندي) غور
۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	۱۶۷۰	کارگر عادی موقت (روز)		
۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	کارگر عادی موقت (روز)		
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	کارگر عادی موقت (روز)		
۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کارگر عادی موقت (روز)		
۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	۳۳۰۰	کارگر عادی موقت (روز)		
۱۹۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	کارگر عادی موقت (روز)		
۱۹۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰	کارگر عادی موقت (روز)		

جدول ۳-۱: قیمت هفتگی گندم، آرد و نان در مراکز ۱۰ ولایت کشور در سال ۱۳۸۶ (افغانی)

جدي ۱۳۸۶				قوس ۱۳۸۶				عقرب ۱۳۸۶				امتعه/خدمات	موقعیت
هفته ۱	هفته ۲	هفته ۳	هفته ۴	هفته ۱	هفته ۲	هفته ۳	هفته ۴	هفته ۱	هفته ۲	هفته ۳	هفته ۴		
۲۳ ۱۶۵ ۱۷ ۱۸۳ ۱۸ ۲۴۲ ۱۹ ۱۵ ۲۲ ۱۷	۲۳ ۱۷۷ ۱۷ ۱۷۸ ۲۰ ۲۳ ۱۹ ۱۵ ۲۲ ۱۸	۲۴ ۱۹ ۲۱ ۲۳ ۲۳ ۲۵۷ ۱۹ ۱۶ ۲۳ ۱۷	۲۵ ۲۴ ۲۳ ۲۳ ۲۴ ۲۵۷ ۱۹ ۱۵ ۲۰ ۱۶	۱۷۸ ۱۷۸ ۱۳۳ ۱۳۸ ۱۷ ۱۹۲ ۱۸۵ ۱۵۸ ۲۰ ۱۶	۱۹۲ ۱۴۵ ۱۵۶ ۱۵ ۲۰۷ ۱۹ ۱۵ ۲۰ ۱۷	۲۱۴ ۱۵۸ ۱۵۶ ۱۵۸ ۲۰۷ ۱۹ ۱۴۵ ۲۰ ۱۷	۲۱۹ ۱۶ ۱۵۶ ۱۷۵ ۱۹ ۲۲۸ ۱۹ ۱۴۵ ۲۲ ۱۷۳	۱۵ ۱۳ ۱۳ ۱۵ ۱۵۵ ۱۶۸ ۱۸۵ ۱۵۷ ۱۶۷ ۱۵	۱۵ ۱۳ ۱۴ ۱۷ ۱۶۸ ۱۸ ۱۵۹ ۱۵۸ ۱۸ ۱۵۵	۱۷۲ ۱۴ ۱۴۶ ۱۳۸ ۱۷ ۱۷۱ ۱۸ ۱۵۹ ۱۵۸ ۱۸ ۱۵۵	۱۷۸ ۱۴ ۱۴۶ ۱۳۵ ۱۷ ۱۷۱ ۱۸ ۱۵۸ ۱۵۸ ۱۸ ۱۵۵	گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام) گندم (کيلو گرام)	کابل کندهار جلال آباد (کنگړه) هرات مزار شريف (پلج) فېنچې (پلج) گروږ (کنګي) مېمنه (فارياب) تلي (پکتيا) غور
۲۷۱ ۲۵ ۲۴۶ ۲۶ ۲۴ ۲۳۸ ۲۰ ۲۵ ۲۷ ۲۳۸	۲۷۲ ۲۵۵ ۲۴۶ ۲۶ ۲۴ ۲۳۸ ۲۰ ۲۵ ۲۷ ۲۷۵	۲۹ ۲۳ ۲۸ ۲۰ ۲۷ ۲۳۸ ۲۰ ۲۷ ۲۶ ۲۷۵	۲۷ ۲۴ ۲۸ ۲۰ ۲۷ ۲۳۵ ۲۷۵ ۲۶ ۲۵ ۲۵	۱۹۵ ۱۹ ۱۸۶ ۱۸۸ ۲۳ ۲۷۱ ۱۹۵ ۲۵ ۲۵ ۲۱	۲۲۲ ۱۹ ۲۱۳ ۲۱ ۲۳ ۲۰ ۲۰ ۲۵ ۲۵ ۲۲	۲۴۳ ۲۱ ۲۱۳ ۲۳ ۲۳ ۳۰ ۲۰ ۲۴۵ ۲۲ ۲۲	۲۶۴ ۲۲۵ ۲۳۳ ۲۳۵ ۲۳ ۲۳۸ ۲۰ ۲۵ ۲۷ ۲۳۵	۱۶۶ ۱۶ ۱۷۸ ۲۳ ۲۳ ۲۵۷ ۱۷ ۱۹۸ ۲۷ ۲۱	۱۶۶ ۱۶ ۱۸۶ ۱۸ ۲۳ ۲۵۷ ۱۹۸ ۲۷ ۲۲ ۲۱	۱۹ ۱۷ ۱۸۶ ۱۸۳ ۲۴ ۲۶۶ ۲۰ ۲۵ ۲۶ ۲۲	۱۹۶ ۱۷ ۱۸۳ ۱۷۲ ۲۴ ۲۳۳ ۲۰ ۲۵۵ ۲۴ ۲۲	آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام) آرد گندم (کيلو گرام)	کابل کندهار جلال آباد (کنگړه) هرات مزار شريف (پلج) فېنچې (پلج) گروږ (کنګي) مېمنه (فارياب) تلي (پکتيا) غور
۲۵ ۲۴۵ ۲۳ ۲۱ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵	۲۵ ۲۳۵ ۲۳ ۲۱ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵	۲۷۵ ۲۷۵ ۲۳ ۲۱ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵	۲۶ ۴۰ ۲۳ ۲۱ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵	۳۳۵ ۲۵ ۲۳ ۲۰ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۴۵ ۶۰ ۲۰	۲۴ ۲۷۵ ۲۳ ۲۰ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۴۵ ۶۰ ۲۰	۳۳۵ ۲۰ ۲۳ ۲۰ ۲۵ ۲۵ ۴۵ ۶۰ ۲۰ ۲۰	۲۵ ۲۰ ۲۳ ۲۵ ۲۵ ۲۵ ۴۵ ۶۰ ۲۰ ۲۵	۲۰ ۲۵ ۲۳ ۲۰ ۲۵ ۲۵ ۴۵ ۶۰ ۲۰ ۲۰	۲۰ ۲۵ ۲۳ ۲۰ ۲۵ ۲۵ ۴۵ ۶۰ ۲۰ ۲۰	۳۳۵ ۲۵ ۲۳۵ ۲۰ ۲۵ ۲۵ ۴۵ ۶۰ ۲۰ ۲۰	۳۳۵ ۲۵ ۲۳۵ ۲۰ ۲۵ ۲۵ ۴۵ ۶۰ ۲۰ ۲۰	نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام) نان گندم (کيلو گرام)	کابل کندهار جلال آباد (کنگړه) هرات مزار شريف (پلج) فېنچې (پلج) گروږ (کنګي) مېمنه (فارياب) تلي (پکتيا) غور

منبع: اداره برآورد آسیب پذیری افغانستان، WFP

● پیوست بخش سوم: آمار شرکت‌های تولیدی و خدماتی

در پایان بخش سوم آمار برخی از شرکت‌های تولیدی و خدماتی (۱۰۴۷ شرکت با بیش از ۲۵۰۰۰ هزار افراد شاغل) افزوده شده است. قطعاً این آمار کامل نیست و تنها به عنوان نمونه از شرکت‌های تولیدی و خدماتی نام برده شده است که توسط اداره حمایت از سرمایه‌گذاری افغانستان (آیسا) ثبت شده است.

نکته‌ی حایز اهمیت و قابل یادآوری این‌که دولت افغانستان به بهانه‌ای اقتصاد بازار آزاد، پایانه‌های مرزی و گمرگ‌های کشور را به روی واردات بی‌رویه کالاهای خارجی باز گذاشته است، ورود انواع و اقسام کالاهای مختلف از جمله مواد غذایی، منسوجات، مواد شوینده و بهداشتی که مشابه آن به نحوی در داخل تولید می‌شود، باعث کاهش تولیدات داخلی و عدم توان رقابت محصولات داخلی با کالاهای وارداتی خارجی می‌گردد. این امر در طولانی مدت موجب ورشکستگی بنگاه‌ها و شرکت‌های تولیدی داخلی که در شرایط کنونی حمایت مادی و معنوی دولت را به همراه ندارند، می‌شود. شاید به همین دلیل افرادی که مقدار سرمایه‌ی انباشته و منابع قابل توجهی نقدی در اختیار دارند، به جای تأسیس شرکت‌های تولیدی که باعث ایجاد اشتغال می‌گردد؛ ترجیح می‌دهند که به سمت تجارت خارجی (واردات) رو آورند.

بنابراین وظیفه‌ی مسئولان دولت جمهوری اسلامی افغانستان در این مقطع که بازار مالی کشور تاکنون به نحو شایسته‌ای شکل نگرفته است؛ توسعه‌ی زیر ساخت‌ها، ایجاد و بسترسازی مناسب برای صنایع داخلی و تأمین مالی آن‌ها با هدف ایجاد اشتغال و کاهش نرخ بالای بیکاری می‌باشد.

ارائه آماری از شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی و خدماتی در این بخش نه به خاطر تأثیرگذاری مهم و فعلی آن‌ها در اقتصاد کشور می‌باشد؛ بلکه به این جهت است که مسئولان ذی‌ربط برای رشد و توسعه‌ی اقتصادی کشور برنامه‌ها و پلان‌های قانونی و مؤثر در حمایت از این بخش اشتغال آفرین اتخاذ کنند، در صورت تحقق این امر و استفاده از ظرفیت حداکثری شرکت‌های تولیدی، بخش عمده‌ی از معضل بیکاری موجود در کشور حل خواهد گردید.

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
کارخانه تولیدی					
۱	افغان گونل بی، وی، سی	کابل	بی بی مهر، ناحیه دهم	حاجی محمد هاشم	افغانستان
استخراج ذغال سنگ					
۲	افغان کویل	کابل	وزیر اکبر خان	شیرخان	افغانستان
استخراج معادن					
۳	سرمایه گذاری معادن	کابل	سرک ۳، تایمینی، ناحیه ۴	محمد نسیم دوست	افغانستان
۴	دی کرسنال کارپوریشن-بی تی اف	کابل	ناحیه ۴، چاراهی سربیزی	سادات منصورنادری	افغانستان-آذربایجان
۵	کام خیبر	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	توماس بلیک	افغانستان-انگلند
استخراج نفت و گاز					
۶	افغان کرسنال نچرل ریسورسیز	کابل	ناحیه ۴، حکیم ناصر خسرو بلخی پلازه	سید سعادت نادری	افغانستان
بسته بندی پودر کالا شوئی					
۷	چهار قل	بلخ	سید آباد	زمان	افغانستان
۸	نعمت الله فیضی	کابل	ناحیه ۱۲، شهر کابل	عزت الله درانی	افغانستان
بسته بندی خمیر مایه					
۹	فریمان	کابل	بی بی مهر، ناحیه ۱۰	محمود عظیمی	افغانستان
۱۰	پرینان	غزنی	جاده شامیر، بلاک ۲	نصر الدین	افغانستان
بسته بندی ماشین آلات برقی ولتاژ پائین					
۱۱	افغان علی خیل	کابل	ناحیه ۸	کاشف علی خیل	افغانستان
پروسس برنج					
۱۲	عنایت	بلخ	ناحیه ۴، مزار شریف	شجاع	افغانستان
پروسس پننه					
۱۳	بست هروی	هرات	شهرک صنعتی	حاجی گل محمد	افغانستان
۱۴	الفقیر	کندهار	ناحیه ۴، شهر کندهار	محمد قاسم	افغانستان
پروسس چرم					
۱۵	جمال صدیق یار	هرات	مقابل مجیدی گاز، گذره	حاجی جمال الدین صدیقار	افغانستان
۱۶	مسکا	کابل	ناحیه ۳، سلجوقی،	عزیزه مومند	افغانستان
۱۷	شریفار	کابل	شهدای صالحین، ناحیه ۸	محمد حنیف	افغانستان
۱۸	بلال رحمت	کابل	منطقه صنعتی پلچرخ	محمد بلال	افغانستان
۱۹	افغان مکو	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۱	عظیم آقا	افغانستان
۲۰	آریانا لیدر	کابل	ناحیه ۲، ده افغانان	حاجی غلام سرور	افغانستان
۲۱	زاهد حبیب	کابل	ناحیه ۹، پارک های صنعتی	حاجی شاکر	افغانستان
پروسس حبوبات					
۲۲	احمد الله	کندهار	ناحیه ۵، خوجک بابا	حاجی رحمت الله	افغانستان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
-------	----------	-------	---------------------	------	------------

پروسیس خوراک حیوانی

۲۳	عقاب پامیر	کابل	ناحیه ۶، شهر کابل	حاجی تور گل	افغانستان
۲۴	توفیق	کابل	ناحیه ۲، شهر کابل	عبدالخالق توفیق	افغانستان

پروسیس روده

۲۵	غلام نبی	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی پلچرخ	غلام غوث	افغانستان
۲۶	کندهار	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی پلچرخ	حاجی سردار محمد	افغانستان
۲۷	صدیقیار	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	جمعه خان	افغانستان
۲۸	جاوید	بلخ	پارکهای صنعتی، ناحیه ۷	محمد شعیب	افغانستان
۲۹	افغان چرم	کندز	سرک کندز شیرخان بندر	شاه علم امیری	افغانستان

پروسیس سنگ قیمتی

۳۰	زمرد افغان	کابل	ناحیه ۴	محمد گل راشد	افغانستان
۳۱	ولید ولی	کابل	ناحیه ۲، شهر کابل	ولید	افغانستان
۳۲	گنج حضور	کابل	قلعه فتح الله خان، ناحیه ۱۰	غلام یحیی	افغانستان

پروسیس گیاهان طبیعی

۳۳	گلویل هرېز	کابل	سرک شیر خان بندر	حبیب الله	افغانستان
۳۴	غضنفر	بلخ	نهر شاهي، شهر مزار شريف	محمد ابراهيم	افغانستان

پروسیس ادویه

۳۵	جمشید رامین	بلخ	مزار شریف	بیژن	افغانستان
۳۶	سید جمال الدین افغان	هرات	پارکهای صنعتی، میدان هوایی	سید جمال الدین	افغانستان
۳۷	حاجی نعیم ذبیحی و پسران	کابل	ناحیه ۴، کندهار مارکیت	حاجی محمد نعیم	افغانستان

پروسیس میوه خشک

۳۸	تبسم	کابل	مارکت نجیب زراب	محمد ظاهر	افغانستان
۳۹	جام	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	شمس الدین نظام	افغانستان
۴۰	حاجی شیر محمد	کندهار	پارکهای صنعتی، شوراندان	ولی محمد صدیقی	افغانستان
۴۱	انگاز	کابل	مکرویان ۳، ناحیه ۹	حاجی محمد حسن	افغانستان
۴۲	نجابت حیدری	کابل	سرک کلوله پشته، ناحیه ۴	نجابت خان حیدری	افغانستان
۴۳	میا صاحب	کندهار	ناحیه ۴، شهر کندهار	سید ولی	افغانستان
۴۴	سعود	هرات	پارکهای صنعتی، فاز ۲	احمد شاه	افغانستان
۴۵	برادران سادات غوربند	کابل	عقب باغ تیمور ناحیه ۱	سید کریم	افغانستان
۴۶	احسان	کابل	ناحیه ۹	عبداللہ	افغانستان
۴۷	پیر شهباز	کندهار	مارکت حاجی منان	سید حسیب الله	افغانستان
۴۸	وحدت	کابل	سرک ۸۰ متره میدان هوایی	حاجی حکمت الله	افغانستان

تصفیه و تولید روغن

۴۹	غزنی پالاش	غزنی	سرک غزنی - پکتیا	شاه محمود	افغانستان
----	------------	------	------------------	-----------	-----------

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
-------	----------	-------	---------------------	------	------------

تهیه و تولید گاز و سوخت

۵۰	کام ایپرشنل اویل	کابل	کابل سٹی سپیجر، منزل دوم	زمری کامگار	افغانستان-اذربایجان
۵۱	اتک پترولیوم	کابل	ناحیه ۱۰، چهارراه انصاری	وجیهه طاهر	پاکستان

تولید آب معدنی

۵۲	شمال ایپرنت	جوزجان	حیدر جوزجانی مارکت	باز محمد	افغانستان
۵۳	آریا زمین	پروان	بگرام	اسد الله	افغانستان
۵۴	نیازی هروی	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	عبدالسلام نیازی	افغانستان
۵۵	صنایع مشروبات افغانستان	کابل	پارکهای صنعتی پلچرخ	ایشان نعمت الله خواجه	افغانستان
۵۶	اتحاد گروپ	کندهار	ناحیه ۸، سرک کندهار- هرات	عتیق الله	افغانستان
۵۷	البرز پیوریفیکیشن سیستم	کابل	ناحیه ۷، دارالامان	سید محمد فاروق	افغانستان
۵۸	سالنگ	کابل	ناحیه ۲، پارکهای صنعتی	غلام صدیق	افغانستان
۵۹	عزیز صدیقی	هرات	ناحیه ۲، جاده قوماندانی امنیه	عبدالعزیز	افغانستان
۶۰	آب پاک	کابل	ناحیه ۵، خوشحال خان	سید جاوید	انگلند
۶۱	پغمان	کابل	سرک پغمان، بند قرغه	علی رضا رضایی	ایران
۶۲	پسران صافی	هرات	ناحیه ۳، پارکهای صنعتی گذره	عبدالرحیم	افغانستان
۶۳	الکوزی	کابل	ناحیه ۱، مندوی	عبدالرحمان	افغانستان

تولید آب معدنی، آب میوه

۶۴	امین هارون	کابل	ناحیه ۹، مکروریان ۴	محمد هارون	افغانستان
۶۵	حمید مسلم	کابل	شهرنو چهارراه تره باز خان	حاجی صفی الله	افغانستان
۶۶	نورستان صفا	ننگرهار	ناحیه ۵، مقابل بازار میوه	صفیر احمد	افغانستان
۶۷	آریانا	کابل	پغمان، قریه بادام	حاجی احمد عمرخیل	افغانستان

تولید آب میوه

۶۸	شاد نوش	هرات	گذره، مقابل نساجی	فرید احمد یارزاده	افغانستان
----	---------	------	-------------------	-------------------	-----------

تولید آرد

۶۹	آریا	هرات	ناحیه ۲، جاده آریا	محمد ناصر	افغانستان
۷۰	کندرگوایک مینگ فلورمیل	کندز	سرک آزادی، ناحیه ۳	نمشو	چین
۷۱	آصف خان فلور میلیر	ننگرهار	ناحیه ۳، جلال آباد	حاجی سیدا جان	افغانستان
۷۲	شاه	کابل	مندوی، ناحیه ۱	حاجی شاه آقا	افغانستان
۷۳	نوی منظور	کندهار	پارکهای صنعتی	بزر جمیل	افغانستان
۷۴	صورت زاده	بلخ	پارکهای صنعتی، مزار شریف	عبدالنواب	افغانستان
۷۵	امت	بغلان	شهرجدید بغلان	ولی محمد	افغانستان
۷۶	کندز	کندز	سرک عمومی، ناحیه ۲	حاجی غلام محی الدین	افغانستان
۷۷	آق آر	کابل	مسجد کندهاری ناحیه ۲	اسماعیل	ترکیه
۷۸	افغان	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	گل هاشم	افغانستان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۷۹	هرات	هرات	پوسته نمبر ۱، متصل دفتر داکار	حاجی عبدالخالق	افغانستان
۸۰	مرسل	کابل	باغ قاضی، ناحیه ۱	محمد شفیع	افغانستان
۸۱	حمید فلور میل	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	عبدالحمید	افغانستان
۸۲	یونیک اپیچرنشنل	کابل	مندوی، ناحیه ۱	محمد هاشم	افغانستان
۷۳	آرد کابل	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	حاجی عبدالله	افغانستان
۸۴	سختاوت	بلخ	ناحیه ۵	سید کمال	افغانستان

تولید ماکارونی

۸۵	کابل	کابل	لطیف مارکت، ناحیه ۱	حاجی نظام الدین	افغانستان
----	------	------	---------------------	-----------------	-----------

تولید بستنی

۸۶	کیم و بستنی هرات	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۱	ملک احمد	افغانستان
۸۷	دل بهار ۱	کابل	پارکهای صنعتی، بگرامی	سیف الرحمان	افغانستان
۸۸	پیمان ۲	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	مشتاق احمد	افغانستان

تولید ابریشم

۸۹	آرزو زن افغان	کابل	سرک تایمینی، ناحیه ۴	شیما برشنا	افغانستان
----	---------------	------	----------------------	------------	-----------

تولید ادویه

۹۰	هوخ فارما	کابل	سرک کابل جلال آباد، پارکهای صنعتی	حامد رحیمی	افغانستان
۹۱	ممتاز	کابل	چهارراه سرسبزی	سید محمد	افغانستان
۹۲	ارغندیوال	بلخ	پارکهای صنعتی، ناحیه ۶	نظر محمد	افغانستان
۹۳	کهکشان	کابل	سرک کابل-شمالی، ناحیه ۱۷	عبدالخلیل	افغانستان
۹۴	باختر فارما	کندهار	پارکهای صنعتی، بگرامی	حاجی شمس الحق	افغانستان
۹۵	باز	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	محمد کریم باز	افغانستان
۹۶	افغان فارما	هرات	پارک های صنعتی، فاز ۱	زلمی	افغانستان
۹۷	گلینگی حسین اصل	کابل	ناحیه ۵	حسن علی حسین	افغانستان
۹۸	موثر فارما	کابل	ناحیه سرک اول کارته ۴	حاجی محمد افضل	افغانستان
۹۹	وطن	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	محمد احسان	افغانستان
۱۰۰	امریکن افغان فارمسی	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	متیو	افغانستان- آمریکا
۱۰۱	کیمیا گر	کابل	کارته ۳ ناحیه ۶	محمود سرورزاده	افغانستان
۱۰۲	آرین باختر	کابل	قوای مرکز، ناحیه ۴	رسول جان	افغانستان
۱۰۳	کابل آریا	کابل	خوشحال خان، ناحیه ۵	سید محمد شاه	افغانستان
۱۰۴	نجیب شفق	کابل	ناحیه ۱، مندوی	سید عالم شاه	افغانستان
۱۰۵	قیس توفیق	کابل	حصه ۳، خیرخانه ناحیه ۱۱	محمد رفیق	افغانستان
۱۰۶	هیواد خسرو	کابل	حصه ۳، خیرخانه، ناحیه ۱۱	نور آغا	افغانستان
۱۰۷	اویسن فارما	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۳	عبدالکریم شیرزاده	افغانستان
۱۰۸	رید لیون	کابل	ناحیه ۱۱۰، خیرخانه	داکتر ایمل	افغانستان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۱۰۹	آریانا فارمسی	کابل	قلعه فتح الله خان ناحیه ۱۰	حاجی نور احمد	افغانستان
۱۱۰	خالد ارشاد	کابل	حصه اول خیرخانه	سید محمد داود	افغانستان
۱۱۱	امیر	کابل	خیرخانه، ناحیه ۱۱	حاجی محمد امیر	افغانستان

تولید اسفنج

۱۱۲	ملی	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخی	حاجی محمد احسان	افغانستان
۱۱۳	ستاره اسفنج	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخی	حاجی ملوک	افغانستان
۱۱۴	یورپین تکنالوجی	کابل	قصر دارالامان	هرمن کارل هینرچ	جرمنی
۱۱۵	افغان سولر	کابل	وزیر اکبرخان، ناحیه ۱۰	ایمل	افغانستان - جرمنی

تولید انرژی برق

۱۱۶	ورکشاپ برق آبی	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	انجنیر عبدالشکور	افغانستان - آمریکا
۱۱۷	J.S.C میچو انسیت	کابل	شهرنو، چهارراه حاجی یعقوب	ایکوف بلشکو اوسوف	افغانستان - روسیه
۱۱۸	قایم شیرشاه	ننگرهار	خوگیانی، ناحیه ۱	میرویس	افغانستان

تولید اکسیژن

۱۱۹	خذر	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	غلام حیدر	افغانستان - آذربایجان
۱۲۰	واحد	کندهار	پارکهای صنعتی ناحیه ۱۰	عبدالوسیط	افغانستان
۱۲۱	هرات باستان	هرات	جاده بانک خون، گذره	عبدالظاهر	افغانستان
۱۲۲	اسحاق سنگین	کندهار	پارکهای صنعتی ناحیه ۱۰	حاجی لعل جان	افغانستان
۱۲۳	انصاریان	هرات	پارکهای صنعتی، فاز اول	عبدالظاهر	افغانستان
۱۲۴	میهن دوست	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخی	حکمت الله خان	افغانستان

تولید بیسکویت

۱۲۵	مهران فهد	کابل	پارکهای صنعتی پلچرخی	فواد	افغانستان
۱۲۶	بهار	کابل	شهدای صالحین، ناحیه ۸	نعمت الله	افغانستان
۱۲۷	ولید عبادت	کابل	پلچرخی، ناحیه ۹	عبدالمصعب	افغانستان
۱۲۸	هری	هرات	درخشان مارکت، جاده بهزاد	محمد کبیر	افغانستان
۱۲۹	شهر سبز	هرات	ناحیه ۳، شهر هرات	سید آقا امین قادری	افغانستان

تولید بیسکویت، پاپر

۱۳۰	عظیمیان	هرات	جاده بهزاد، ناحیه ۵	حاجی احمد سعید	افغانستان
۱۳۱	شاهین شاهنگ	هرات	جاده بهزاد، ناحیه ۵	حاجی گل احمد	افغانستان

تولید بطری

۱۳۲	زوری	هرات	تورغندی	عبدالمجید زوری	افغانستان
۱۳۳	کاج رفا	بلخ	مارکت جوزجان، جاده مسعود	محمد رحیم	افغانستان

تولید کفش

۱۳۴	وهاب	ننگرهار	سرای حاجی الله نظر خان	عبدالغفار	افغانستان
۱۳۵	A.F.G کولیکشن شوز	هرات	سرک خواجه انصاری، ناحیه ۸	احمد مرید نادم	افغانستان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۱۳۶	مارشال	کابل	گولائی پل سرخ، ناحیه ۳	محمد مهدی	افغانستان
۱۳۷	حاجی قیوم ناصری	ننګرهار	مقابل مسجد بزازي، ناحیه ۲	قیوم الحق	افغانستان
۱۳۸	سرویس	کابل	پارک‌های صنعتی، پلچرخي	فرهاد صافی	افغانستان
۱۳۹	علاالدین	هرات	پارک‌های صنعتی، فاز ۳	محمد داود	افغانستان
۱۴۰	قسمت	کابل	پارک‌های صنعتی، پلچرخي	محمد احسان	افغانستان
۱۴۱	ملی افغان	کابل	ناحیه ۹، پارک‌های صنعتی	محمد احسان	افغانستان
۱۴۲	افغان نیشنل	کابل	پارک‌های صنعتی، پل چرخي	محمد نادر	افغانستان

تولید کارتن

۱۴۳	البیرونی	کابل	پارک‌های صنعتی، پلچرخي	غلام حیدر	افغانستان
-----	----------	------	------------------------	-----------	-----------

تولید کیف

۱۴۴	قیس سمیر	بلخ	ناحیه ۲، شهر مزار شریف	اسدالله	افغانستان
-----	----------	-----	------------------------	---------	-----------

تولید کفش پلاستیکی

۱۴۵	پکتیا	کندهار	ناحیه ۱۰، شهر کابل	فولاد خان	افغانستان
۱۴۶	شفق	هرات	مارکت میردرویش	احمد صادقی	افغانستان
۱۴۷	هادی قمری	کابل	پارک های صنعتی، ناحیه ۹	حاجی طور خان	افغانستان
۱۴۸	بشیر بشر دوست	کابل	پارک‌های صنعتی، پلچرخي	حبیب الله	افغانستان
۱۴۹	دره ترکمن	کابل	پارک‌های صنعتی، پلچرخي	غلام سخی	افغانستان
۱۵۰	عاقب	کابل	پارک‌های صنعتی، پلچرخي	محب الله	افغانستان
۱۵۱	ستاره طلایی	کابل	قلعه علی مردان، ناحیه ۶	کاظم علی	افغانستان

تولید شیلنگ پلاستیکی

۱۵۲	فرزاد و فراموز	هرات	پارک‌های صنعتی، گذره فاز ۱	سید اسماعیل	افغانستان
۱۵۳	فولاد متین	هرات	پارک‌های صنعتی	محمد طاهر	افغانستان
۱۵۴	محمد انور پکتیاوال	کابل	پارک‌های صنعتی، ناحیه ۹	محمد انور	افغانستان
۱۵۵	رحیم سهاک	کابل	پارک‌های صنعتی، سرک نو شمالی	محمد رحیم	افغانستان
۱۵۶	هادی شیلنگ	کابل	سرک ۱۳ تایمینی ناحیه ۴	عبدالنصیر	افغانستان
۱۵۷	پلی اسوختن هرات	هرات	سرک هرات اسلام قلعه، ناحیه ۹	رحیم رضائی	ایران
۱۵۸	پارس افغان	کابل	سرک دارالامان، ناحیه ۷	مجتبی حصارى	ایران
۱۵۹	مدینه منوره	غزنی	قریه علی لالا، سرک کابل-کندهار	حکیم خان	افغانستان
۱۶۰	نوی کوثر انجیرینگ	کابل	شهرنو، ناحیه ۱۰	بسم الله	افغانستان
۱۶۱	جاغوری	کابل	سرک سیلو	رمضان علی	افغانستان
۱۶۲	کوثر شیلنگ	کابل	سرک کابل- لوگر، ناحیه ۸	بسم الله	افغانستان
۱۶۳	دولفین افغان	کابل	پارک‌های صنعتی، پلچرخي	سید آقا فقیری	افغانستان
۱۶۴	پولی میرسینا	بلخ	ناحیه ۳، مزار شریف	سید محمد طاهر	افغانستان
۱۶۵	فیلیکسو ساین	کابل	ناحیه ۱۰، چهارراه شهید	قدرت الله سهاک	افغانستان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۱۶۶	ویکتور	کابل	ناحیه ۴، کلوله پشته	محمد طاهر	افغانستان
۱۶۷	کاربان	کابل	شهرآرا، مارکت محمد رسول	محمود موحدیان	ایران
۱۶۸	آریانا مستقل	ننگرهار	پهسود، سراجہ نغلو	انجنیر شاه محمد	افغانستان
۱۶۹	خیری	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	محبوب احمدی	افغانستان
۱۷۰	حضور قایم	کابل	بلاک های پولیس ناحیه ۴	عبدالجلیل	افغانستان
۱۷۱	هنریار	ننگرهار	ناحیه ۱	محمد ادریس	افغانستان
۱۷۲	نور احمد	ننگرهار	جوی هفت، ناحیه ۳	نور احمد	افغانستان
۱۷۳	ولی سهاک پی.وی.سی	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	حاجی محمد ولی	افغانستان
۱۷۴	محمد آصف خان	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	حاجی سیدا جان	افغانستان
۱۷۵	محمود بابکر خیل	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	محمود جان	افغانستان

تولید شیلنگ جستی

۱۷۶	اورنگریب	ننگرهار	مارکیت امین زاده	حیات الله	افغانستان
-----	----------	---------	------------------	-----------	-----------

تولید پایه‌های برق

۱۷۷	ساخت نیرو	کابل	سرک کابل- مزار شریف	فرامز نعمی	ایران
-----	-----------	------	---------------------	------------	-------

تولید پرده

۱۷۸	پردیس افغان	کابل	ناحیه ۴	سید آقا	افغانستان- ایران
-----	-------------	------	---------	---------	------------------

تولید لوازم یدکی

۱۷۹	نظام زاده	ننگرهار	پارک صنعتی	محمد الیاس	افغانستان
۱۸۰	گل میرزاده	ننگرهار	ناحیه ۴	اول خان	افغانستان
۱۸۱	قلب آسیا	کابل	کوته سنگی، سرک سیلو	سید ضیا	افغانستان

تولید پروفیل

۱۸۲	هرات افغان	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	عبدالملوک	افغانستان
-----	------------	------	---------------------------	-----------	-----------

تولید پمپ آب

۱۸۳	زمزم	کابل	سرک مکروریان کهنه	غلام جیلانی	افغانستان
۱۸۴	کوثر	کابل	شهرآرا، ناحیه ۴	غلام سخی	افغانستان

تولید تانکرسوخت

۱۸۵	جهان تاب درخشان	هرات	مارکت کاکه زاده، ناحیه ۲	عبدالرحیم	افغانستان
۱۸۶	حیات الله لوگری	کابل	سرک کابل کندهار، ناحیه ۱۴	حیات الله	افغانستان
۱۸۷	یعقوب محبی	بلخ	مزار شریف، دروازه جمهوریت	یعقوب علی	افغانستان
۱۸۸	حاجی روح الله بابا	ننگرهار	ناحیه ۴	لطف الله	افغانستان
۱۸۹	برادران عظیمی	هرات	پل پشتون، مقابل لیلیه انات	محمد یعقوب عظیمی	افغانستان

تولید ترانسفورماتور برق

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۱۹۰	افغان ترانس	هرات	پارکهای صنعتی، فاز ۳	انجنیر غلام عباس	افغانستان

تولید توپ و چرم باب

۱۹۱	نوی اتفاق	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	محمد عارف	افغانستان
-----	-----------	------	------------------------	-----------	-----------

تولید توربین برق

۱۹۲	مرادی آبا	پکتیا	گردیز، مارکت حاجی امیر گل	محمد ابراهیم منگل	افغانستان
۱۹۳	یاسین نسیمی و پسران	پروان	چاریکار، ناحیه ۴	محمد یاسین	افغانستان
۱۹۴	زیب پامیر	ننگرهار	پشتونستان وات، ناحیه ۲	انجنیر ضیا الدین	افغانستان
۱۹۵	ترنک	کابل	ناحیه ۱۰، قلعه فتح الله	انجنیر یارمجان	افغانستان

تولید اسید

۱۹۶	الوند	هرات	ناحیه ۵ شهرنو، دروازہ ملک	غلام صدیق	افغانستان
۱۹۷	نوی کوثر	بلخ	شهر مزار شریف، ناحیه ۳	احمد راشد	افغانستان

تولید ژاکت

۱۹۸	ستار وایر اندیا	کابل	شهرنو، ناحیه ۱۰	موهندر گپتا	هند
-----	-----------------	------	-----------------	-------------	-----

تولید چاکلت (شکلات)

۱۹۹	برادران هاشمی	کابل	تایمینی، ناحیه ۴	محمد علی هاشمی	افغانستان
۲۰۰	آسیا	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	غلام نبی	افغانستان
۲۰۱	سپین زر	کابل	سیمان خانه، ناحیه ۱۶	عبدلله	افغانستان
۲۰۲	یغلان صنعتی	کابل	مندوی جدید، ناحیه ۱	سلطان محمد	افغانستان

تولید شکلات و آدامس

۲۰۳	بهادر عبید	کابل	کارته نو، ناحیه ۸	عبداللله	افغانستان
-----	------------	------	-------------------	----------	-----------

تولید کیسه پلاستیکی

۲۰۴	محمد داود جعفری	کابل	سرک جعفریه، چنداول، ناحیه ۱	محمد داود جعفری	افغانستان
۲۰۵	عادل احمدی	کابل	نجیب زراب، اطاق ۴۰۶	حاجی احمد جان	افغانستان

تولید خشت

۲۰۶	گریت وال افغان چین	کابل	سرک نو بگرام، ده سبز	حاجی حفیظ الله	افغانستان - چین
۲۰۷	هرات باستان	هرات	منطقه جبرئیل، انجیل	سید نعیم	افغانستان
۲۰۸	آریانا	کندهار	شور اندام، پارکهای صنعتی	حاجی عبدالستار	افغانستان
۲۰۹	افغان هلمند وال	کندهار	بازار لشکرگاه، کارته لگان	صدیق الله	افغانستان
۲۱۰	حبیب میوند	کابل	ناحیه ۸، شاه شهید	محمد حنیف	افغانستان
۲۱۱	صافی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره ناحیه ۳	غلام سخی	افغانستان
۲۱۲	نوی امید	کابل	تپه خیر آباد، چهارآسیاب	حاجی محمد عمر	افغانستان

تولید در و پنجره

۲۱۳	برکت ویندوز	بلخ	مزار شریف، سرک خواجه آیچوش	هدایت الله	افغانستان
۲۱۴	عزیز علی	کابل	پارکهای صنعتی	عزیزالله	افغانستان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۲۱۵	چیناداد کانسترکشن میتریل	کابل	کلوله پشته ، سرک ۳	لیو	چین
۲۱۶	قاسمی وین هاوس P.V.C	کابل	کلوله پشته، ناحیه ۴	محمد فرید	افغانستان
۲۱۷	رستم ثنا	کابل	سالنگ وات	یما اکرمی	افغانستان
۲۱۸	INC هیلف اندوستری کمپنی	کندهار	شیرخان بندر	ناوم لیمیشف	اسرائیل
۲۱۹	معراج P.V.C	هرات	شهرنو، مارکت الیال	حاجی نورالدین	افغانستان
۲۲۰	قاسمی فلز	کابل	ناحیه ۴، کلوله پشته	قاسم علی	افغانستان
۲۲۱	جلیل	کابل	کلوله پشته مقابل کابل گرین	محمد بشیر	افغانستان
۲۲۲	افغان هروی	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	مسعود احمد زاده	افغانستان
۲۲۳	احمد	کندهار	دروازه عیدگاه ناحیه ۵	احمد الله	افغانستان
۲۲۴	دیار	کابل	سرک شاه دو شمشیره، ناحیه ۲	احمد عبدالله	افغانستان
۲۲۵	گلدن گیت کانسترکشن	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	علی بیرسن	ترکیه
۲۲۶	سینا	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۱	نصیر احمد	افغانستان
۲۲۷	کفایت وین هاوس	کابل	سرک نو بگرام، دهسبز ناحیه ۹	عبدالرشید	افغانستان
۲۲۸	داود کریم	کابل	پارک های صنعتی، ده سبز	محمد داود	افغانستان
۲۲۹	بابک یما	کابل	پارکهای صنعتی، سرک نو بگرام	یما پریان	افغانستان
۲۳۰	دلیر چینا	کابل	ناحیه ۴	حاجی محمد جان الکوزی	افغانستان - چین
۲۳۱	معمر اوستا	کابل	پلچرخ، ناحیه ۹	معمر	ترکیه
۲۳۲	نوری دیزاین پی وی سی	کابل	سرک دارالامان، ناحیه ۶	سید محمد اسماعیل نوری	افغانستان
۲۳۳	خلیل نجیب سوخت ملز	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	محمد عمر	افغانستان
۲۳۴	کابل نشنل آلومونیم	کابل	پارکهای صنعتی پلچرخ	سید محمد مستقیم	افغانستان
۲۳۵	بشاش آلومونیم	کابل	ناحیه ۹، قلعه وزیر	عبدلهادی	افغانستان

تولید دستمال کاغذی

۲۳۶	الکوزی	کابل	ناحیه ۱، مندوی	عبدالرحمان	افغانستان
۲۳۷	زمیندار	کابل	سرک شورا، ناحیه ۳	علی اکبر	افغانستان

تولید دیگ بخار

۲۳۸	هری نگین	هرات	ناحیه ۱، پوستین مارکت	حاجی غلام سخی	افغانستان
۲۳۹	میاتکو	کابل	ناحیه ۱۳، دشت برچی	جمعه خان صالحی	افغانستان
۲۴۰	موسی صالحی	کابل	ناحیه ۱۳، چهار راه حاجی نوروز	موسی صالحی	افغانستان
۲۴۱	غلامی و حیدری	کابل	ناحیه ۱۳، دشت برچی	محمد رضا	افغانستان
۲۴۲	رحیمیان	کابل	ناحیه ۱۳، دشت برچی	حاجی سلمان علی	افغانستان
۲۴۳	صانع	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	محمد اکبر	افغانستان
۲۴۴	برادران فاریاب	کابل	سرک قلعه وزیر، ناحیه ۴	محمد اسلام	افغانستان
۲۴۵	افغان بخار	کابل	ناحیه ۱۳، دشت برچی	کریمه	افغانستان
۲۴۶	راشکو بابا	ننګرهار	سرک باغ داود، پغمان، کابل	محمد ناصر	افغانستان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
تولید ذخیره آب					
۲۴۷	آرین هوندا	کندهار	پارکهای صنعتی، ناحیه ۱۰	گل احمد	افغانستان
تولید رب گرچه فرنگی					
۲۴۸	فواد حفیظ	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	سید حکمت	افغانستان
۲۴۹	مار کوپولو	کابل	پارکهای صنعتی	محمد گل	افغانستان
۲۵۰	نظر رحیم	هرات	شهرنو	نظر محمد	افغانستان
۲۵۱	وحید ناصر سعادت	بلخ	ناحیه ۹، کارته نور خدا	سید داود سادات	افغانستان
۲۵۲	سید آقا	کابل	هودخیل، ناحیه ۹	سید آقا	افغانستان
۲۵۳	قانع و نوری زاده	ننگرهار	پارکهای صنعتی	محمد امین	افغانستان
۲۵۴	گلچین هرات	هرات	پارکهای صنعتی، فاز ۱	نثاراحمد	افغانستان
تولید رنگ کفش					
۲۵۵	کابل	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	محمد احسان	افغانستان
۲۵۶	گل غندی ستاره	پروان	چارپیکار، سرک ۴۰ متره	عبدالخلیل	افغانستان
تولید رنگ تعمیرات					
۲۵۷	آریا افغان	هرات	پارکهای صنعتی، سرک ۶۰ متره	حاجی دین محمد	افغان
۲۵۸	پیمان نوین	کابل	چوک دهبوری، مقابل پارک	عبداللطیف	افغان
۲۵۹	شرکت افغان - ازیگ - امریکن اتحاد گروپ	کندهار	سرای ناظر	حاجی عتیق الله	افغان
۲۶۰	رنگین کمان	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	محمد اسحاق	افغان
۲۶۱	حیات	کندهار	پارکهای صنعتی ولسوالی دامان	حیات الله	افغان
۲۶۲	کیمیا بیات	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۲	محمد قاسم	افغان
۲۶۳	روکو افغانستان	کابل	ناحیه ۱۸، پارکهای صنعتی	عبدالسمیع	افغان
۲۶۴	نجیب شفیق	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	سید عالم شاه	افغان
تولید رنگ خوراکی					
۲۶۵	غلام محمد	کابل	ناحیه ۴، تایمنی	عزت الله	افغان
تولید روغن					
۲۶۶	عبدالنبی اکرمزاده	بلخ	مزار شریف، پارکهای صنعتی	عبدالنبی	افغان
۲۶۷	غفار عزیزی	هلمند	لشکرگاه	حاجی عزیزالله نظری	افغان
۲۶۸	غریب نواز	کابل	ناحیه ۳، کوته سنگی، پل سوخته	حاجی حاجی محمد	افغان
۲۶۹	سپین غر	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخي	نجیب الله	افغان
۲۷۰	توفیق کابل	بلخ	مقابل سیلو	محمد انور	افغان
۲۷۱	حقیقت سوپر اوپل	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فازاول	حاجی محمد یعقوب	افغان
۲۷۲	توخی	کندهار	شور اندام	احمد شاه	افغان
۲۷۳	ایوب سیلاب	ننگرهار	ناحیه ۴، جلال آباد	محمد ایوب سیلاب	افغان
۲۷۴	پسران صافی	کابل	پارکهای صنعتی	غلام حضرت	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۲۷۵	مسعود سالم	کندهار	پارکهای صنعتی	محمد رحیم	افغان
۲۷۶	الفقیر	کندهار	شهر کندهار، ناحیه ۴	محمد قاسم	افغان

تولید روغن و صابون

۲۷۷	حکیم جان	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۴	حکیم خان	افغان
۲۷۸	غلام حبیب	بلخ	ناحیه ۲	غلام حبیب	افغان
۲۷۹	یگانه	کندهار	علی آباد	بهمن احسان	افغان
۲۸۰	سعادت	بلخ	مزار شریف، پارکهای صنعتی	حاجی محمد اکبر	افغان
۲۸۱	حاجی غوث الدین	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۲	حاجی غوث الدین	افغان
۲۸۲	جلیل خلیل	بلخ	مزار شریف، عقب مسجد قرغان	عبدالجمیل	افغان
۲۸۳	مومن	هرات	شهر نو، ناحیه ۳	حاجی عتیق الله	افغان
۲۸۴	آرزو	بلخ	مزار شریف، چهاراهی حاجی ایوب	غلام حسن	افغان
۲۸۵	اشرف شریف	کندهار	ناحیه ۱۰ پارکهای صنعتی	محمد شریف	افغان
۲۸۶	المدینه	کندهار	شور اندام، پارکهای صنعتی	تاج ملوک	افغان
۲۸۷	باز محمد	کابل	مزار شریف، ناحیه ۲	باز محمد	افغان
۲۸۸	سادات حسن زی	ننگرهار	ناحیه ۱	غلام حسن	افغان
۲۸۹	نوی پوپل	هلمند	ولسوالی ناوه، شهر لشکرگاه	حاجی آدم خان	افغان
۲۹۰	طاقت	کندهار	ناحیه ۲ سرای تارا	حاجی احمد الله	افغان
۲۹۱	عبدالله هارون	کندهار	پارکهای صنعتی شور اندام	حاجی عبدالله	افغان
۲۹۲	شمس هوتک	کابل	ناحیه ۹، هوتخیل	مژمل	افغان
۲۹۳	نصرالدین	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۲	نصرالدین	افغان
۲۹۴	ضابط وزیر	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	حاجی ضابط	افغان
۲۹۵	سخی	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	آقا محمد	افغان
۲۹۶	سنایی زاده	بلخ	مزار شریف، کارته زراعت	امام الدین	افغان
۲۹۷	طوطاخیل	کابل	پارکهای صنعتی پلچرخ	غلام دستگیر	افغان
۲۹۸	خوشبخت روحی	کندهار	ناحیه ۵	نعمت الله	افغان
۲۹۹	میا خیل	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	گلزاده	افغان
۳۰۰	حیاند	کابل	پل چرخ، پارکهای صنعتی	حاجی محمد اکبر	افغان
۳۰۱	نوری	کابل	ناحیه ۲، کارته آریانا	حاجی سلطان محمد	افغان
۳۰۲	کتابخیل نیازی	ننگرهار	ناحیه ۴، سرای حاجی ایوب	صالح محمد	افغان

تولید روغن، صابون و پروسس پنبه

۳۰۳	اتحاد هرات	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۱	حاجی غلام محمد	افغان
۳۰۴	حاجی سید رحمان الله	ننگرهار	ناحیه ۴، اده ثمر خیل	عمل الدین	افغان

تولید روغن ماشین

۳۰۵	بهرز شیمی	بلخ	ناحیه ۱ مارکت جوزجان	محمد نبی	افغان
۳۰۶	مومن	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	محمد عارف	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۳۰۷	کوثر	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۱	احمد راشد	افغان
تولید زعفران					
۳۰۸	برادران حمیدزی	هرات	ناحیه ۲، انجیل	غلام ربانی	افغان
۳۰۹	شرین بویه افغان	کابل	حکیم ناصر خسرو پلازا	سید سعادت	افغان
تولید ساچمه تفنگ					
۳۱۰	حسیب زبید	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	جواد	افغان
تولید همبرگر					
۳۱۱	کابل صفا	کابل	کارته ۴ - عقب لیسه سوری	محمد نوروز	افغان
۳۱۲	نورین	کابل	ناحیه ۴، تایمینی	افغان	افغان
۳۱۳	ممتاز	کابل	ناحیه ۸، پارکهای صنعتی	عبیدالله	افغان
۳۱۴	تازه پرودکتس	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	محمد داود	افغان
تولید ابزار آلات طبی					
۳۱۵	خالد حامد	ننګرهار	ناحیه ۱	محمد حسین	افغان
تولید ابزار آلات دوچرخه					
۳۱۶	وطن دوچرخه	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	نظام الدین	افغان
تولید سرنگ					
۳۱۷	آسیا فارما	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۲	عبدالجلیل	افغان
۳۱۸	حمید خایسته جان	ننګرهار	ناحیه ۱	عبدالحمید	افغان
تولید سیگار					
۳۱۹	الکوزی	کابل	ناحیه ۱، گلزار مارکت	عبدالرحمن	افغان
۳۲۰	پوپل تنباکو	کندهار	پارک صنعتی شور اندام	نظر محمد	افغان
۳۲۱	نجیب سکندر	هرات	آریا مارکت، شهرنو	نجیب الله	افغان
۳۲۲	آریا تنباکو	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	صمیم	افغان
تولید سیمان					
۳۲۳	افغان سیمنت	کابل	ناحیه ۱۰، وزیر اکبرخان	شیرخان	افغان
۳۲۴	پسران صافی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	غلام حضرت	افغان
تولید سنگ مرمر و کاشی					
۳۲۵	ایمل مومند	کابل	سرک کابل جلال آباد	ایمل خان	افغان
۳۲۶	سلوا کارگر	کابل	ناحیه ۴، کلوله پشته	آقامحمد کارگر	افغان
۳۲۷	خالد امید	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	خالد احمد	افغان
۳۲۸	پامیر	کابل	ناحیه ۲، سالنگ وات	حاجی عطا خیل	افغان
۳۲۹	ذبیح ریحان	کابل	ناحیه ۱۰، چهارراهی شهید	فواد احمد	افغان
۳۳۰	صادق صدیقی	ننګرهار	ناحیه ۲	محمد نعیم نعمانی	افغان
۳۳۱	دره نور	وردک	سید آباد، دره نور	محمد قاسم	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۳۳۲	عزت الله ساحل	ننگرهار	جلال آباد	حاجی نصرت الله	افغان
۳۳۳	نویان مرمر اندستری	کابل	پارکهای صنعتی، جلال آباد	شندی گل	افغان
۳۳۴	نوی خالد امید	بلخ	پارکهای صنعتی	محمد همایون	افغان
۳۳۵	مجیدی	هرات	گازرگاه شریف، ناحیه ۸	احمد فراهاد	افغان
۳۳۶	زبیر بهیر	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ، ناحیه ۹	امین الله	افغان

تولید سویچ برد برق

۳۳۷	پویا الکتریک	کابل	پارک های صنعتی، پلچرخ	محمد انور	افغان
۳۳۸	L.G. اتیک الکترونیکس	کابل	ناحیه ۱۰، چهارراهی حاجی یعقوب	وینگ زنگ	چین
۳۳۹	هیمالیای شرق	کابل	هوتل خراسان، خیر خانه	حاجی عبدالصمد	افغان
۳۴۰	کار نیرو	کابل	ناحیه ۳، کارته ۳، سرک علی آباد	محمد کاظم کربلانی	افغان

تولید میلگرد

۳۴۱	حضرت قایم	هرات	جاده بهزاد، ناحیه ۵	عبدالرازق	افغان
۳۴۲	افغان رسورس گروپ	کابل	ناحیه ۱۰، چهارراه حاجی یعقوب	محمد ندیم	افغان - آمریکا

تولید سیم برق

۳۴۳	افغان الکتریک	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۵، جاده شادیان	عباس	افغان
۳۴۴	نوین میهن الکتریک	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی، پلچرخ	بختیار	افغان
۳۴۵	افغان صفا	هرات	نجات ۲، گذره	نثاراحمد	افغان

تولید شکر

۳۴۶	شکر بغلان	کابل	ناحیه ۴، مارکت نجیب زراب	میرا جان	افغان
-----	-----------	------	--------------------------	----------	-------

تولید شیرینی

۳۴۷	هلمند ناوه	هلمند	پوپل مارکیت	احمد جان	افغان
۳۴۸	اسد حبیب	کابل	ناحیه ۱، جاده میوند	اسدالله	افغان
۳۴۹	تاران	کندهار	پارکهای صنعتی، شوراندام	سید محمد	افغان
۳۵۰	صفی الله سلطانی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	نورالله	افغان
۳۵۱	ناصری شیریناری	کندهار	ناحیه ۱، بازار هرات	حاجی عبدالناصر	افغان

تولید شیرینی و شکلات

۳۵۲	جاوید	غزنی	شهر غزنی، شهرنو، ناحیه ۲	حاجی فضل الدین	افغان
۳۵۳	آریانا	کابل	ناحیه ۱، جاده میوند	غلام سخی وکیل	افغان
۳۵۴	شکوه دریا	هرات	جاده بهزاد، شهرنو، ناحیه ۵	عبدالرحیم	افغان
۳۵۵	مینو شاهین	کابل	سرک جعفریه، چنداول، ناحیه ۱	غلام نبی	افغان

تولید صابو

۳۵۶	عوامی	ننگرهار	مارکت حاجی غلجی	حیات الله	افغان
۳۵۷	عزیز حفیظ	بلخ	مزار شریف، کارته بختی	عبدالعزیز	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
-------	----------	-------	---------------------	------	------------

تولید صابو و شامپو

۳۵۸	آسیا آریا	بلخ	کفایت مارکت، مزار شریف	عبدالاسرار	افغان
۳۵۹	یاسین	کابل	بگرامی، بت خاک	محمد یاسین	افغان
۳۶۰	نوی مبارک	هرات	جاده بهزاد، مارکت فقیری	فیض احمد	افغان
۳۶۱	گلا نکوز	کابل	جاده نادر پشتون، ناحیه ۲	نور محمد	افغان
۳۶۲	پارس پنچشیر	کابل	نو آباد ده کبیک	محمد حسین	افغان

تولید ظروف آلومینیومی

۳۶۳	خراسان	کابل	ناحیه ۹، پارکهای صنعتی	عزیزالله	افغان
۳۶۴	برادران اکبرزاده	هرات	شهرنو، مارکت علی سینا	حاجی محمد سرور	افغان
۳۶۵	صداقت محمد	کندهار	پارکهای صنعتی، شوراندان	عبدالباری	افغان
۳۶۶	اشرف بلال	ننګرهار	ناحیه ۲، جلال آباد	محمد اشرف	افغان
۳۶۷	خالد عرب	کابل	ناحیه ۱، جاده میوند	حاجی ضیا الدین	افغان
۳۶۸	خواجہ عبدالله انصاری	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۱	حاجی شاه محمود	افغان
۳۶۹	حاجی روزی خان	کندهار	پارکهای صنعتی، شور اندام	حاجی روزی خان	افغان
۳۷۰	شینوار	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	سیال گل	افغان
۳۷۱	شینوار	کابل		شیرخان	X
۳۷۲	احمد شاه محسن زاده	کابل		احمد شاه	افغان
۳۷۳	قانع	کابل	ناحیه ۱۰، بلاکهای هوایی	ملکه	افغان

تولید ظروف پلاستیک یکبار مصرف

۳۷۴	هری انصاری	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۲	عبدالصیر	افغان
-----	------------	------	----------------------------	----------	-------

تولید ظروف پلاستیکی

۳۷۵	نوی کریمی	کابل	ناحیه ۱۵، حصه سوم خیرخانه	سید رسول	افغان
۳۷۶	هیرو	کابل	سرک کابل بگرام	سلطان گل	افغان
۳۷۷	نوید	هرات	درب عراق	نجیب الله	افغان

تولید عطر

۳۷۸	گلستان آریانا	ننګرهار	انګور باغ، جلال آباد	مایتو بیلې	افغان - فرانسه
-----	---------------	---------	----------------------	------------	----------------

تولید فرش باب

۳۷۹	نعیم میمنه گی	بلخ	مزارشریف، پارکهای صنعتی	حاجی محمد نعیم	افغان
-----	---------------	-----	-------------------------	----------------	-------

تولید مبل و اثاثیه

۳۸۰	نوی کابل	کابل	سرک دارالامان، مقابل شورا	همایون	افغان
۳۸۱	جانګ سولی ایچرنشنل پرودکشن	بلخ	مزارشریف، سرک شمالی	لی هارک کیون	کوريا
۳۸۲	هانګ کنگ فرنیچر	کابل	ناحیه ۴، چهار راه کلوله پشته	چین	چین
۳۸۳	نایتوس فرنیچر کمپنی افغان	کابل	تایمینی وات، سرک ۳	سیرگی تسوی	روسیه
۳۸۴	افغان نشنل فرنیچر	کابل	نساجی بگرامی ناحیه ۸	سیما	افغان - آمریکا

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۳۸۵	عزیز نشنل فرنیچر	کابل	نساجی بگرامی، ناحیه ۸	سیما عزیز طیب	افغان
۳۸۶	دیزاین	کابل	ناحیه ۱۰، چهارراه حاجی یعقوب	نقیب الله	افغان - ترکیه
۳۸۷	خواجه عمری	غزنی	مقابل شرکت برق	میرویس	افغان
۳۸۸	ایسانلر	کابل	ناحیه ۴، کلوله پشته	صلاح الدین	ترکیه
۳۸۹	ابتکار جدید	کابل	هنگر افغان کارت، عقب گمرک	معراج الدین	افغان
۳۹۰	نجیب سکندر	کابل	نهر درس، کارته ۴، ناحیه ۳	نجیب الله	افغان
۳۹۱	کابل هاوس	کابل	ناحیه ۴	سید عظیم	افغان
۳۹۲	افغان موبل	کابل	ناحیه ۱، جاده تیمور شاهی	قاضی خان	افغان
۳۹۳	فاریاب فلز	بلخ	مزار شریف، گذر میرزا سرفراز	کمال	افغان

تولید فیلتر

۳۹۴	فاروق	کابل	قلعه فتح الله خان، ناحیه ۱۰	عبدالغفور	افغان
۳۹۵	فیضان مسعود	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	عبدالرحیم	افغان

تولید فلز

۳۹۶	آرین آمو	کابل	ناحیه ۴، شهرآرا	سید محمد مقدس	افغان
-----	----------	------	-----------------	---------------	-------

تولید قالی

۳۹۷	التي بولک	بلخ	مزار شریف، پارکهای صنعتی	غلام نبی	افغان
۳۹۸	هیواد جلیل	کابل	شهرنو، مقابل افغان کارت	عبدالجلیل	افغان
۳۹۹	نظریان دولت آباد	کابل	ارزان قیمت	رحمان نظر	افغان
۴۰۰	برادران حیدری	کابل	ناحیه ۱۳، دشت برچی	حاجی همایون	افغان
۴۰۱	حاجی عبدالرحمان حیدزاده	کابل	ناحیه ۲، شهر کابل	حاجی عبدالرحمان	افغان
۴۰۲	خال محمدی	کابل	سرک ۲، اندخوی	حاجی خال محمد	افغان
۴۰۳	یوسف نبی	بلخ	دروازه شادبان، پارکهای صنعتی	حاجی محمد نعیم	افغان
۴۰۴	بغلانی	کابل	ناحیه ۱۷، کوتل خیرخانه	عبدالخلیل	افغان
۴۰۵	قندیل	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	حاجی عبدالقادر	افغان
۴۰۶	ایلچ	کابل	ناحیه ۱۰، قلعه موسی	عبدالغفار	افغان
۴۰۷	حاجی مراد	کابل	ناحیه ۹، بگرامی	نعمت الله	افغان
۴۰۸	جمشید زاده	کابل	ناحیه ۶	حاجی قربانعلی	افغان
۴۰۹	همایون هارون	کابل	ناحیه ۲، کارته آریانا	حاجی مهربان قل	افغان
۴۱۰	کمال تمیم	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۲	محمد اسلم	افغان
۴۱۱	اطهر	هرات	شهرنو، مارکت برادران	علی اصغر	افغان
۴۱۲	کابل	کابل	ناحیه ۴، کلوله پشته	شفیق احمد	افغان
۴۱۳	ساحل	کابل	پل سوخته مقابل دانشکده نظامی	محمد ناصر	افغان
۴۱۴	شمامه	کابل	چهارراه ده بوری، ناحیه ۳	محمد رضا	افغان
۴۱۵	محمد نسیم و پسران	کابل	ناحیه ۳، مقابل مسجد اهل بیت	محمد نسیم صدیقی	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۴۱۶	شهرک	کابل	دشت برچی، ناحیه ۱۳	حاجی محمد نبی	افغان
۴۱۷	برادران بیگ	کابل	پلچرخ، ناحیه ۹ پکتیاکوت	حاجی باری	افغانستان
۴۱۸	سلیمان خیل	کابل	ناحیه ۱۰، چهارراه طره بازخان	حاجی عبدالصمد	افغان
۴۱۹	حاجی محمد نعیم ولی زاده	کابل	ناحیه ۴، پروژه وزیر آباد	حاجی محمد نعیم	افغان
۴۲۰	اتفاق	کابل	پروژه وزیر آباد، سرک ۵	عبدالقدوس	افغان
۴۲۱	فرزام	کابل	پلی سوخته مقابل حربی پوهنځی	محمد هادی	افغان
۴۲۲	مجیدیان اندخوی	کابل	ناحیه ۷، عقب سفارت روسیه	عبدالجبار	افغان
۴۲۳	آسیا افغان	کابل	ناحیه ۱۱، حصه اول خیرخانه	عبدالله	افغان
۴۲۴	صورت زاده	بلخ	سرای بهاءالدین	محمد همایون	افغان
۴۲۵	محمود جاوید	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	محمود جاوید	افغان
۴۲۶	نومد	کابل	سرک اول کلوله پشته	محمد رحیم نومد	افغان
۴۲۷	نصیر انصاری	کابل	ناحیه ۱۰، چهار قلعه وزیر آباد	نصیر احمد انصاری	افغان
۴۲۸	رحمتی	کابل	شفاخانه صلیب سرخ، کارته ۳	محمد طاهر	افغان
۴۲۹	رحمن قل ارساری	کابل	شهرنو، مقابل بانک آسیایی	حاجی رحمن قل	افغان
۴۳۰	نور علی سعادت	کابل	ناحیه ۴، مهتاب قلعه	نور علی	افغان
۴۳۱	اولم	جوزجان	نزدیک سرک قبر	بهاوالدین قل	افغان
۴۳۲	برادران قاسمی	کابل	ناحیه ۱۰، پروژه تایمنی	محمد ابراهیم	افغان
۴۳۳	برادران حقیقت	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	حاجی اکال عظیمی	افغان
۴۳۴	برادران هوتک	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	سید علم	افغان
۴۳۵	ولی زاده ریگز	کابل	ناحیه ۴، کلوله پشته	حاجی محمد نذیر	افغان
۴۳۶	خراسان	کندهار	پارکهای صنعتی	حاجی گل میر	افغان
۴۳۷	شیر آغا بختاور	کابل	ناحیه ۱۱، حصه ۱ خیرخانه	شیر آغا	افغان
۴۳۸	قزل آلتین	فاریاب	مزار شریف، پارکهای صنعتی	محمد اسحاق خال	افغان
۴۳۹	برادران حیدری اورپیچلری	کابل	ناحیه ۳، سرای غزنی	احمد شاه	افغان
۴۴۰	عطایی	جوزجان	شیرغان مارکت عطایی	حاجی یولبرس	افغان
۴۴۱	فضل احمد تیموریان	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۴	عبدل فضل	افغان
۴۴۲	برادران رستگار	کابل	ناحیه ۱۳، دشت برچی	اورگلبارزر اوکولو مگسار	آمریکا

تولید قلم

۴۴۳	صوفی زاده	کابل	ناحیه ۱، جاده میوند	عبدالناصر	افغان
-----	-----------	------	---------------------	-----------	-------

تولید گاز

۴۴۴	ایراف گاز	کابل	ناحیه ۱۰، وزیر اکبر خان	حاجی غلام سخی	افغان - ایران
۴۴۵	سن گاز	کابل	قوای مرکز، ناحیه ۴	محمود جان	افغان
۴۴۶	میلاد	هرات	درب عراق ناحیه دوم	نثار احمد	افغان

تولید گچ

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۴۴۷	پسران صافی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	غلام حضرت	افغان
۴۴۸	خورشید خراسان	کابل	ناحیه ۶، دشت برچی	محمد طاهر	افغان
۴۴۹	ممتاز	هرات	شمس مارکت، ناحیه اول	علی حسین	افغان
۴۵۰	درخشان	هرات	مارکت حضرت‌ها، شهرنو	حاجی محمد نعیم	افغانستان
۴۵۱	پسران صافی	بلخ	پارکهای صنعتی	غلام حضرت	افغانستان

تولید گوگرد

۴۵۲	شیر داغی	کابل	دشت برچی، قلعه جبار خان	خدا داد	افغان
-----	----------	------	-------------------------	---------	-------

تولید لباس

۴۵۳	ترسن پلیتکلی	کابل	ناحیه ۱۶، پارک جمعه محمدی	ساره تکش	افغان - آمریکا
۴۵۴	زرنگار	کابل	مقابل سفارت هند		افغان
۴۵۵	عبدالواسع فقیری	کابل	ناحیه ۱۰، وزیر اکبر خان	عبدالواسع فقیری	افغان
۴۵۶	سمیر حسیب	کابل	ناحیه ۸، کارته نو	محمد حکیم	افغان
۴۵۷	سلیمان مجید گارمیچیس	ننگرهار	جلال آباد، مارکت غزنی	محمدالله	افغان
۴۵۸	صافی ایبرل کارپوریشن	کابل	ناحیه ۹، متصل گمرک	ایلس روبنسن	آمریکا
۴۵۹	افغان دریس	کابل	سه راهی، خواجه بغرا	سعیده	افغان
۴۶۰	سلیم میرویس	کابل	وزیر اکبر خان، ناحیه ۱۰	خواجه سمیع الله	افغان
۴۶۱	پوشاک آسیا	کابل	ناحیه ۴	فیروز مرادی	افغان
۴۶۲	گلایل نویستمیچ گروپ	کابل	ناحیه ۱۰، شیرپور، شهرنو	دیوید ویلیام پرویز	آمریکا
۴۶۳	بومی	کابل	نساجی بگرامی، ناحیه ۸	حسینه شیرجان	افغان

تولید لبنیات

۴۶۴	شیر پاستوریزه بیتا	هرات	ناحیه ۳، گذر خواجه طارق	محمد رامین	افغان
۴۶۵	صنایع شیر افغان	کابل	ناحیه ۱۱ جنب شرکت افسوتر	جواد	ایران
۴۶۶	وفا	بلخ	قریه ارغون، بلخ	عبدالرئوف	افغان
۴۶۷	مویچین پوسچر افغانستان	کابل	کندز، امام صاحب	لیلینا کازاکو	روسیه

تولید لوازم بهداشتی

۴۶۸	مرتضی حمید	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	مصطفی حمید	افغان
-----	------------	------	----------------------	------------	-------

تولید لوازم آرایشی

۴۶۹	رویا	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	گیرلا	ایتالیا
-----	------	------	-----------------	-------	---------

تولید ماشین آلات

۴۷۰	برادران میرزا یار	کابل	گولاتی پارک حصه ۳ خیرخانه	عبدالستار	افغان
۴۷۱	دایلاین فور کیفیت کمپنی لمند	کابل	ناحیه ۹، شش درک	وا نگ وینچی	چین
۴۷۲	جاوید افغان	ننگرهار	ناحیه ۳، سرک ۲	نور ملنگ	افغان
۴۷۳	بیجینگ ایسوتپ الکتریک ماشین	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	وانگ وینیتان	چین

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
-------	----------	-------	---------------------	------	------------

تولید ماشین آلات برقی

۴۷۴	هرات صنعت برادران	هرات	ناحیه ۷، حوض تاشکر	امرانلله	افغان
۴۷۵	افغان پاور کارپوریشن کمپنی	کابل	ناحیه ۳، دهمزنگ	انجنیر محمد الله جامی	افغان
۴۷۶	نگین هرات الکتریک	هرات	اسلام قلعه، سرک گمرک	محمد سلیم تره کی	افغان
۴۷۷	منیر الرحمان	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	منیر الرحمن	افغان
۴۷۸	افغان الکترونیک	کابل	شهرنو، چهار راه انصاری	زلمی اعظم زاد	افغان
۴۷۹	K.B مکسر	کابل	پنجشیر وات، کلوله پشته	رثوف	افغان - پاکستان
۴۸۰	افغانستان چینا چینجینگ	کابل	ناحیه ۳، کوته سنگی	ئی کون گونگ	چین

تولید مشروبات غیر الکلی

۴۸۱	هاشمی	کابل	دشت برچی، قلعه ناظر	محمد علی	افغان
۴۸۲	قو	کابل	ناحیه ۹، سرک کابل جلال آباد	الحاج محمد وحید	افغان
۴۸۳	سادات	بلخ	مزار شریف، پارکهای صنعتی	حاجی سید محسن	افغان
۴۸۴	حیدری	هرات	سرک میدان هوایی	احمد شاه	افغان
۴۸۵	کاوه	کابل	ناحیه ۳، سرک چهار قلعه	عبدالله	افغان
۴۸۶	بگرام فروت	پروان	شهر چاریکار، محل بالاخیل	محمد اسحاق	افغان
۴۸۷	خیام	بغلان	سرک قشلاق	غلام ربانی	افغان
۴۸۸	افغانستان نچرل بیورجز	کابل	پارکهای صنعتی پلچرخي	جمیز ویلیمز دیو	افغان - امریکا
۴۸۹	عبدالاسرار خلمی	کابل	قلعه بختیار، عقب شفاخانه نور	عبدالرحیم	افغان
۴۹۰	چشمه سار حیدری	هرات	شهرنو، مارکت برادران صافی	حاجی غلام قادر حیدری	افغان
۴۹۱	زم زم	بلخ	مزار شریف، دشت شادبان	ذاکرالدین	افغان
۴۹۲	سوپر کولا	هرات	مقابل میدان هوایی، گذره	حاجی محمد نبی	افغان
۴۹۳	چشمه طلا پنجشیر	پنجشیر	ناحیه ۲، کارته آریانا	حاجی کاتب	افغان
۴۹۴	کابل	کابل	ناحیه ۳، پل سوخته	حمیدالله	افغان
۴۹۵	پامیر	کابل	چهارراهی صحت کلوله پشته	حاجی ملوک	افغان
۴۹۶	کوثر	هرات	ناحیه ۲، اتحاد مارکت	حاجی رحیم الدین	افغان
۴۹۷	د عمران د اوبو شرکت	ننگرهار	جلال آباد، ناحیه ۱	سید پهلوان	افغان
۴۹۸	زال موفق	هرات	جاده لیسه مهدی، مارکت آریا	ذکرالله	افغان
۴۹۹	محمود شکیب	هرات	ناحیه ۶، سرک پارک ترقی	ظاهر شاه	افغان
۵۰۰	فواد جواد	ننگرهار		عبدالقاهر	افغان
۵۰۱	مزار زرافشان	بلخ	دشت شور	طلامحمد بشردوست	افغان
۵۰۲	ملی	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	فضل الله	افغان
۵۰۳	شهد نوش	هرات	ناحیه ۵، جاده بهزاد	عبدالهادی	افغان
۵۰۴	زمزم نوش	هرات	ناحیه ۵، جاده بهزاد	عبدالقادر	افغان
۵۰۵	رحمانی آراین کولا	لغمان	سرک مریم کلی، حاجی آباد	عبدالواحد	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۵۰۶	شهد سازان	هرات	مارکت غزاملی، جاده بهزاد	قربان علی	افغان
۵۰۷	آب حیات	کابل	چهار راه انصاری	حاجی عطالله رضافور	افغان
۵۰۸	خوبان کولا	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۲	عزیز الله خواجه زاده	افغان
۵۰۹	حبیب گلزار	کابل	ناحیه ۸، سرک بگرامی	حمید الله گلزار	افغان
۵۱۰	تیمور ضیا	کندهار	ناحیه ۴	تیمور شاه	افغان
۵۱۱	تل بهار	ننگرهار	سرک کابل- جلال آباد	محمد قاسم	افغان
۵۱۲	پامیر کولا	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۲	حاجی زلمی	افغان
۵۱۳	شایسته	کابل	سرک جلال آباد-کابل	حاجی وزیر	افغان
۵۱۴	جوسی کولا	بلخ	گذر اسد خان باختر، ناحیه ۳	محمد حسین	افغان
۵۱۵	مولانا یعقوب چرخي	غزني	ایستگاه هده باغ	جان آغا	افغان
۵۱۶	راحت کولا	بلخ	سرک مزار شریف- شبرغان	حاجی محمد شریف	افغان
۵۱۷	زمزم	کابل	ناحیه ۳، پل سوخته	محمد نبی	افغان
۵۱۸	عمران رضوان	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمد محمدی	سردار	افغان
۵۱۹	ندا اترا واتر	کابل	وزیر اکبر خان، سرک ۱۵	احمد همایون فروغ	افغان- آمریکا
۵۲۰	الکوزی	کابل	ناحیه ۱، مندوی	عبدالرحمان	افغان
۵۲۱	جام	هرات	جاده بهزاد، مارکت خراسان	نذیر احمد	افغان
۵۲۲	افغان زمزم	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	غلام غوث	افغان
۵۲۳	برادران فیضی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	عبدالعظیم	افغان

تولید مصالح ساختمانی

۵۲۴	اکبر شاه	کابل	ناحیه ۱۰، قلعه وزیر آباد	محرم علی	افغان
-----	----------	------	--------------------------	----------	-------

تولید مصنوعات لاستیکی

۵۲۵	شفق داود زی	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	الله محمد	افغان
۵۲۶	همیشه بهار	ننگرهار	جوی ۷	عبدالمتین	افغان

تولید مواد آلومینیومی

۵۲۷	عبدالسلام	کندهار	قاضی زاده مارکیت، ناحیه ۱	حاجی عبدالسلام	افغان
۵۲۸	افغان آلومینیم	کابل	ناحیه ۱۵، گولانی خواجه بغرا	محمد لقا شریفی	افغان
۵۲۹	ننگرهار آلومینیم	ننگرهار	سرک کابل-جلال آباد، سرخورد	حاجی نو الحق	افغان
۵۳۰	نوبین صنعت	کابل	ناحیه ۶، سرک دارالامان	سید عیسی	افغان

تولید مواد ساختمانی

۵۳۱	کاروان	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	حاجی نور احمد	افغان
۵۳۲	مدینه الخورشید	کابل	سینما پامیر ناحیه اول	سید اسحاق	افغان
۵۳۳	ادوانس بیلدینگ سیستم	کابل	ناحیه ۱، قلعه فتح الله خان	جان وان رینسبورگ	افریقای جنوبی
۵۳۴	ایلکو	کابل	ناحیه ۴	محمد عیسی	افغان
۵۳۵	برادران هاشمی	زابل	ولسوالی کنگ	حاجی احمد شاه	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۵۳۶	ظاهر خیر خواه	کابل	ناحیه ۹، مارکیت مکروریان ۱	محمد یونس	افغان
۵۳۷	برادران سهاک	کابل	ناحیه ۳، ۵۵ بوری، میرویس میدان	انجنیر فقیر احمد	افغان
۵۳۸	جاوید اقبال	پروان	چاریکار، سرک ۴	شاه ولی	افغان
۵۳۹	صاحبی	کابل	ناحیه ۹، پلچرخي	میرا جان	افغان
۵۴۰	برادران	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	جمعه خان	افغان
۵۴۱	علی محمد احمدی	کابل	ناحیه ۴ تایمینی وات	عبدالصمد	افغان
۵۴۲	عزیز سرحدی	کابل	ناحیه ۱، سرای شهزاده	گل ملنگ سرحدی	افغان
۵۴۳	ناصر ساحل	هرات	پارکهای صنعتی، ولسوالی انجیل	ناصر	افغان
۵۴۴	برادران نیک یار	هلمند	ناحیه ۲، مارکیت نوی بست	نذیر احمد	افغان
۵۴۵	د آسیا	خوست	سرک شفاخانه ملکی	رحیم	افغان
۵۴۶	حضرت	کابل	مزارشریف، جاده مولانا بلخی	عبدالله حیدری	افغان
۵۴۷	خواجه عمری	غزنی	عقب میدان هوایی	عبدالله	افغان
۵۴۸	جوز جانان	چوزجان	شیرغان، سرک مزار- شیرغان	سید امیر حسین	افغان
۵۴۹	سید مسعود سادات	پروان	چاریکار، جنب ایستگاه برق	سید خالد	افغان
۵۵۰	درویشان	کابل	ناحیه ۸، رحمان مینه	محمد عبدالله اوریا	افغان
۵۵۱	نشنل کانکریٹ	کابل	کارت ۳، جنب لیسہ حبیبیہ	محمد احمد	افغان
۵۵۲	الوخیل	کابل	ناحیه ۱۱، حصه ۳ خیرخانه	حاجی عبدالوکیل	افغان
۵۵۳	حبیب صافی	ننګرهار	جلال آباد، غلجی پلازه	محمد اجمل	X
۵۵۴	نور	کابل	ناحیه ۱۲، سرک سینما، خیرخانه	محمد ابراهیم	افغان
۵۵۵	برادران بوساق	بغلان	پلخمري، دوسرکه	بسم الله	افغان
۵۵۶	افغان ماستر	کابل	ناحیه ۱۱، حصه ۳ خیرخانه	عبدالمتین صاحبزاده	افغان
۵۵۷	نجیب زاده	کابل	پلچرخي، مقابل پمپ استیشن	نقیب الله	افغان
۵۵۸	جامی الاحمدی	هرات	ناحیه ۵، جاده بانک خون	عبدالطیف	افغان
۵۵۹	شفا کابل	کابل	پل چرخي ناحیه ۹	حاجی فاروق	افغان
۵۶۰	نهرین	کابل	دیوان بیگی، کوته سنگی	عبدالشکور	افغان
۵۶۱	خان سعید	غزنی	قلعه نور	عبدالنصیر	افغان
۵۶۲	بنیاد عرب	کنډز	مقابل میدان هوایی	حاجی خیر محمد	افغان
۵۶۳	برادران احدی	کابل	پارکهای صنعتی پلچرخي	رحمت الله	افغان
۵۶۴	دریا بوین	بلخ	مزارشریف، ناحیه ۳	رحیم قلی	افغان
۵۶۵	وهاب خالد	ننګرهار	مقابل مسجد سید کیهان	حاجی سلیمان	افغان

تولید مواد ساختمانی، فلزکاری

۵۶۶	داود قادری	هرات	پارکهای صنعتی	حاجی داود شاه	افغان
-----	------------	------	---------------	---------------	-------

تولید مواد شوینده

۵۶۷	فرشید فرشاد دوستی زاده	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	حاجی عبدالمنان	افغان
۵۶۸	مولانا	کابل	ناحیه ۳، تپه سلام، دهمزنگ	سعید اریگون	ترکیه

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۵۶۹	افغان ایران	کابل	پلچرخي، پارک های صنعتی	شیرین آغا	افغان
۵۷۰	آریا صحت	هرات	شهرنو، جاده بهزاد	عبدالقادر	افغان
۵۷۱	دینا ایچرنشنل گروپ	کابل	پروژه تایمپی، کوچه ولی عصر	سیامک شکرالله زاده	ایران
۵۷۲	امام قریشی کندر	ننگرهار	ناحیه ۲، انگور باغ	امام جان	افغان
۵۷۳	هرات درخشان	هرات	جنوب دانشکده ادبیات	مهدی شاه	افغان
۵۷۴	فلورانس	کابل	ناحیه ۱۱، حصه ۱، خیرخانه	شمس الدین	افغان
۵۷۵	پارانه	ننگرهار	فارم اده، ولسوالی بهسود	غلام گل	افغان
۵۷۶	شکیب	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	قربانعلی	افغان
۵۷۷	علی حصیم	بلخ	مزار شریف، دروازه بلخ	محمد نسیم کریمی	افغان
۵۷۸	رخسار صحت	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	عبدالواحد	افغان

تولید مواد غذایی

۵۷۹	صدف آریا	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	حاجی زلمی	افغان
۵۸۰	دلپذیر	کابل	ناحیه ۸، شاه شهید	محمد عارف	افغان
۵۸۱	خیبر ناصری	کابل	جاده میوند، جنب مسجد جامع	حاجی محمد حسن	افغان - ایران
۵۸۲	فیروزی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۳	غلام فاروق	افغان
۵۸۳	شیرین کام	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۱	جلیل احمد	افغان
۵۸۴	سیف رایت	کابل	وزیر اکبر خان، سرک ۱۳	محمد یوسف	افغان
۵۸۵	داما داود محمود	هرات	ناحیه ۵، سرک خراسان	محمد داود	افغان
۵۸۶	داود عارف	هرات	جاده بهزاد، کوچه خراسان	داود شاه	افغان
۵۸۷	کوثر	کندهار	پارکهای صنعتی، شوراندام	حاجی محمد محسن	افغان
۵۸۸	برادران ا تفاق امید	هرات	پارکهای صنعتی	علی	افغان
۵۸۹	هری دنیا	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۱	میر آصف	افغان
۵۹۰	عمر فاروق	ننگرهار	شهر جلال آباد، ناحیه ۵	حاجی غلام فاروق	افغان
۵۹۱	شفا	بلخ	مزار شریف، چهارراه اول مندوی	حاجی جمعه نظر	افغان
۵۹۲	سوپر رویا	کابل	سرک کوه تلویزیون، کارته آریانا	حفیظ الله	افغان
۵۹۳	تکتاز	کابل	شهرنو، چهارراه حاجی یعقوب	زرغونه ولی زاده	افغان
۵۹۴	ایراف گفت	کابل	وزیر اکبر خان	محسن	ایران
۵۹۵	آقیل	کابل	کلوله پشته	حکمت آق کوش	ترکیه
۵۹۶	سهراب علی	کابل	کلوله پشته، چهارراهی ترافیک	انجنیر شریفه	افغان
۵۹۷	الهام بیگ زاده	کاپیسا	شهر کاپیسا، حصه ۱	غلام محی الدین	افغان
۵۹۸	سیف سیز افغانستان	کابل	ریاط، بگرام، پروان	فردون سیدهاو	دوبی
۵۹۹	مینوی میوند ناصری	کابل	پارکهای صنعتی بگرامی	حاجی محمد حسن	افغان - ایران
۶۰۰	دریای روشن	کابل	ناحیه ۹، بی بی مهری	یومینگو	چین
۶۰۱	سادات قادری	هرات	پارکهای صنعتی، گذره سرک ۱۴	حاجی سید جلیل قادری	افغان
۶۰۲	برادران سادات زیارتجانی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۱	سید عبدالله سادات	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۶۰۳	شهر کندز	کندز	ناحیه ۳، مقابل هوتل آریانا	حاجی عبدالرسول	افغان
۶۰۴	دل انگیز	کابل	ناحیه ۹، خواجه رواش	ظاهر	افغان
۶۰۵	نوید ذبیح	بلخ	مزار شریف، کارته سخی	حاجی محمد ابراهیم	افغان
۶۰۶	افری تایم	کابل	ناحیه ۱، مندوی	احمد نبی	افغان
۶۰۷	بایر کوثر	بلخ	مزار شریف، کفایت مارکت	زین الله	افغان
۶۰۸	دایمند گولد	کابل	ناحیه ۴، چهاراهی کلوله پشته	محمد صادق غوث	افغان
۶۰۹	صدیق جاحی	کابل	ناحیه ۱، نواب مارکت	محمد رحمن آریویی	افغان
۶۱۰	زنده	کابل	سرک چ، کارته ۳، ناحیه ۶	تان چون هینگ	سنگاپور
۶۱۱	حسیب عسل	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	شیر رحمن شیرزاد	افغان
۶۱۲	جانبیچ	کابل	ناحیه ۲، کارته پروان	جولیس گاردنر	نیو زیلاند
۶۱۳	د افغان عزیز	ننگرهار	ناحیه ۴، قامیلی نجم الجهاد	شیرزاد عزیز	افغان
۶۱۴	خالد نور	بلخ	مزار شریف، تعمیر قره قل	اسدالله شریفی	افغان
۶۱۵	رستم بلخ	بلخ	مزار شریف، سرای مدیر قیوم	بسم الله	افغان
۶۱۶	فخر الدین شیخانی	کابل	ناحیه ۵، داخل سیلوی مرکزی	حاجی ذبیح الله شیخانی	افغان
۶۱۷	سیف الله نیازی	ننگرهار	شهر جلال آباد، ناحیه ۲	عبدالجلیل	افغان
۶۱۸	فرنگیس	بلخ	مزار شریف، بلخ مارکت	سید حویش	افغان
۶۱۹	ممتاز	کابل	ناحیه ۱، مارکت حاجی خراباتی	منصور مهرزاد	افغان
۶۲۰	شیر یاستوریزه هرات	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	حاجی فضل احمد	افغان
۶۲۱	آدم محمد	هلمند	شهر لشکرگاه، ولسوالی ناوه	احمد جان	افغان
۶۲۲	اتحاد جاویدان	بلخ	مزار شریف، عقب ریاست نساجی	حاجی غلام حضرت	افغان
۶۲۳	کابل میثرو	کابل	ناحیه ۱، جاده تیمور شاهی	قاضی خان	افغان
۶۲۴	مجمع نشل	هرات	ناحیه ۲، جاده عید گاه، شهرنو	حاجی عبدالله احمدی	افغان
۶۲۵	صورت زاده	بلخ	سرای بهاءالدین	ذبیح الله	افغان
۶۲۶	مژگان	هرات	شهرنو، حقیقت مارکت	حاجی عبدالغفار	افغان
۶۲۷	خوش کام	هرات	کریم یار مارکت	حاجی احمد	افغان
۶۲۸	کابل رایل فود	کابل	پارک صنعتی پلچرخ	سید مصطفی	افغان
۶۲۹	انصار	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	حاجی عبدالکریم	افغان
۶۳۰	های های	بلخ	مزار شریف، غرب روضه	خبر الله	افغان
۶۳۱	سباوون زبیر	ننگرهار	جلال آباد، ناحیه ۳	حیات خان	افغان
۶۳۲	مارکوپولو پامیر	کابل	ناحیه ۱، سینما پامیر	عبدالله رامین	افغان
۴۳۳	مایل کریم برات زاده	بلخ	مزار شریف، آریانا مارکت	محمد نادر	افغان
۶۳۴	شاد مهر	بلخ	شهزاده مارکت	امین الله تخاری	افغان
۶۳۵	افغان آتانا	کابل	ناحیه ۱، جاده میوند، مندوی	محمد رضا	افغان
۶۳۶	ناب	هرات	هرات، کاکر زاده مارکت	میرویس	افغان - ایران
۶۳۷	پرستو	بلخ	مزار شریف، مارکت بهرالدین	حاجی شیر احمد	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۶۳۸	الکوزی	کابل	ناحیه ۱، گلزار مارکت	عبدالرحمن	افغان
۶۳۹	کابل کام	بلخ	مزار شریف، چهار راه حاجی ایوب	حاجی محمد عمر	افغان
۶۴۰	عبدالغفور عطایی	هرات	خراسان مارکت	عبدالغفور	افغان

تولید مواد غذایی و لبنیات

۶۴۱	رز	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۱	شاه محمد	افغان - ایران
-----	----	------	---------------------------	----------	---------------

تولید موزائیک

۶۴۲	مرمر نشان هرات	هرات	بکر آباد، ناحیه ۴	سید عبدالعزیز	افغان
۶۴۳	افغان نوین	بلخ	سرک مدرسه اسدیه	نظام الدین	افغان
۶۴۴	روضة باغی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	فضل احمد	افغان
۶۴۵	طلوع بلخ	بلخ	مزار شریف، کشمش پاکی آریا	محمد ظاهر	افغان
۶۴۶	برادران خوشبخت	کابل	مکرویان ۳	حاجی امان الله	افغان
۶۴۷	دولت	بلخ	مزار شریف، کفایت مارکت	عبدالمومن	افغان
۶۴۸	جلال محمدی	بلخ	ناحیه ۴، زراعت، کارته اتفاق	محمد غلام رضا	افغان

تولید میخ و پیچ

۶۴۹	برادران پشتون زرغونی	هرات	ناحیه ۵، رحمانی مارکت	حاجی عبدالرازق	افغان
-----	----------------------	------	-----------------------	----------------	-------

تولید و بسته بندی حنا

۶۵۰	عادل	کندهار	ناحیه ۶، لوی واله	عبدالصمد	افغان
۶۵۱	گلرنگ	کابل	ناحیه ۱۰، عقب تپه وزیر اکبرخان	محمد داود	افغان
۶۵۲	بلال حسام	کابل	ناحیه ۹، بازار پلچرخ	محمد حسام	افغان
۶۵۳	ایمل شاهزاده	بلخ	شهر مزار شریف، ناحیه ۴	ایمل	افغان
۶۵۴	شیر سلطان	بلخ	هوتل انصاریان، مزار شریف	شیر محمد	افغان

تولید و پروسس گوشت و لبنیات

۶۵۵	قادر نیا	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۲	محمد عارف	افغان
۶۵۶	حبیب حسام	کابل	ناحیه ۲، کارته آریانا	نعمت الله	افغان

تولید و تصفیه نمک

۶۵۷	التین طوز	بلخ	مزار شریف، گذر ترکمن آباد	نصرالدین	افغان
۶۵۸	غزنوی خورشید آریانا	غزنی	مقابل هوتل کابل پامیر	گلاب خان	افغان
۶۵۹	آینده درخشان	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	میر آقا	افغان
۶۶۰	گلبهار غزنه	غزنی	سرک شفاخانه ملکی	غلام خان	افغان
۶۶۱	صحت زیری	خوست	سرک عمومی کابل - خوست	خان آغا	افغان
۶۶۲	کوه سلطان	کابل	ناحیه ۸، کارته نو	سیف الرحمن یوسفزی	افغان
۶۶۳	سپین غر	ننګرهار	سرک جلال آباد - طورخم	احمد جاوید	افغان
۶۶۴	نوی آریا	بلخ	پارکهای صنعتی	امام الدین	افغان
۶۶۵	وینز	کابل	ناحیه ۱، سینما پامیر	عتیق الله	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۶۶۶	بلور افغان	بلخ	مزار شریف، پارکهای صنعتی	راحله	افغان
۶۶۷	مزه دار	ننګرهار	سرخورد، سرک خوگياني	عبدالرحمن	افغان
۶۶۸	آينده شګوفان	فارياب	ميمينه، شرکت پنبه	محمد اسماعيل	افغان
۶۶۹	بوستان بهار	ننګرهار	جلال آباد، سراچه علي خان	نجيب الله	افغان
۶۷۰	پاریس	کابل	ناحیه ۶، سرک ریشخوړ	خواجه ذبيح الله صديقي	افغان
۶۷۱	اميد کابل	کابل	ناحیه ۸، شاه شهيد	ذکريا	افغان
۶۷۲	خراسان	کابل	بازار کمپنی	حاجي سيد حکيم	افغان

توليد وسايل گازی

۶۷۳	گاز کفشان افغانستان	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	محمد حسن	ایران
۶۷۴	ستاره گاز هرات	هرات	جاده بهزاد، مارکت علی شیر	عبدالجمال حیدری	افغان
۶۷۵	کابل ایران گاز	کابل	ناحیه ۱۷، دشت چمتله	محمد رضا	افغان

توليد کاغذ توالټ

۶۷۶	علی حصيم	بلخ	مزار شریف، سرای اشرف رمضان	محمد نسيم	افغان
۶۷۷	دایو	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	محمد مسعود	افغان
۶۷۸	احمد شاه برات	کابل	مراد خانی	محمد رحيم	افغان
۶۷۹	راستين	بلخ	مزار شریف، کفایت مارکت	نثار احمد	افغان
۶۸۰	بهر امیری	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	محمد جاوید	افغان

توليد پتو و پشم

۶۸۱	سعادت صافی	ننګرهار	جلال آباد، ناحیه ۲	محمد حنيف	افغان
-----	------------	---------	--------------------	-----------	-------

توليد کود شيميايي

۶۸۲	کندز افغان	کندز	بندر امام صاحب، ناحیه ۳	نصير احمد	افغان - ایران
-----	------------	------	-------------------------	-----------	---------------

توليد کيک و کلوچه

۶۸۳	قند و عسل	هرات	شهرنو، مارکت آریا	حاجي خليل الله شيخ زاده	افغان
۶۸۴	فرشيد	کابل	وزير اکبر خان، سرک ۱۳	محمد جعفر	افغان - ایران
۶۸۵	توفيق ادينه	کابل	ناحیه ۶، دارالامان	شير محمد	افغان
۶۸۶	دل پذير	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۱	حاجي محمد ظاهر مگرگ	افغان

توليد يخ

۶۸۷	شاداب شایان	بغلان	پلخمري، ناحیه ۲	حشمت	افغان
۶۸۸	سعادت	بلخ	مزار شریف، پارکهای صنعتی	حاجي محمد اکبر	افغان
۶۸۹	اندخوی خراسان	جوزجان	دی چی خانه، اندخوی	صفی الله	افغان
۶۹۰	پسران خيرخواه	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۲	محمد کریم	افغان
۶۹۱	زری	کندهار	ناحیه ۶، چوک هندو	محمد داود سخی	افغان
۶۹۲	احمد شاهی	کندهار	ناحیه ۲، چوک شهدا	حاجي بسم الله	افغان
۶۹۳	عطایی	کندهار	دو راهی کندهار ناحیه ۵	احمد نبي	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۶۹۴	همایون	هلمند	لشکرگاه، مقابل ایستگاه برق	محمد داود	افغان
۶۹۵	قیام زاده گان ساحل	کابل	ناحیه ۳، ده بوری	فواد احمد رحیمی	افغان
۶۹۶	محمد عمر خطابی	کندهار	شور اندام، ناحیه ۵	محمد عمر	افغان
۶۹۷	عبدالمتین	ننګرهار	برازی چوک	امان گل	افغان
۶۹۸	توفیق الماس	کابل	ناحیه ۲، کارته ۳	محمد کریم معذوری	افغان
۶۹۹	محمد ایوب استانکزی	ننګرهار	جلال آباد، جاده کابل- جلال آباد	حاجی محمد ایوب	افغان
۷۰۰	خالد صافی	بلخ	مزار شریف، ریاست زراعت	محمد خالد	افغان
۷۰۱	برادران هوتکی	بلخ	ناحیه ۴، کمر بندی بابا یادگار	احمد شاه	افغان
۷۰۲	رشاد نهیب	کابل	سرک قریه بگرامی	محمد موسی	افغان
۷۰۳	برادران عثمانی	بلخ	مزار شریف، کارته صلح	نورالله	افغان
۷۰۴	حاجی رمضان ترکمنی	کابل	ناحیه ۱۰، قلعه فتح الله	حاجی رمضان	افغان
۷۰۵	آریا	کابل	کلوه پشته، ناحیه ۴	حاجی محمد نبی	افغان
۷۰۶	فیصل صفا	بغلان	پل خمري مقابل ریاست برق	محمد نعیم	افغان
۷۰۷	نوشاد بلخ	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۸	عبدالکریم	افغان
۷۰۸	علی شیر شیرزاده	ننګرهار	گدام سنگی، سرک تورخم	حاجی لعل محمد	افغان
۷۰۹	صادقی	هرات	ناحیه ۹، سرک اسلام قلعه	امان الله	افغان
۷۱۰	محمد اکبر عارفزاده	ننګرهار	باغ امیر شهید	حاجی محمد اشرف	افغان
۷۱۱	نیستان	بلخ	مزار شریف، جوزجانی مارکت	غلام محمد	افغان
۷۱۲	صدف	بغلان	پلخمري، بندر بغلان سابق	محمد نسیم	افغان
۷۱۳	هلال	کابل	پارکهای صنعت، پلچرخي	نعمت الله	افغان
۷۱۴	د لمر	ننګرهار	ناحیه ۴، سرک قول اردو	شفیق الله	افغان
۷۱۵	صادقیار	کابل	چنداول، جنب تکیه خانه	سید جواد	افغان
۷۱۶	میرویس	کندهار	کندهار، ناحیه ۸	حاجی الله داد	افغان
۷۱۷	خراسان صادق	کندهار	میرویس مینه، ناحیه ۹	باری داد	افغان
۷۱۸	اکبری شاکي	هرات	ولسوالی انجیل	محمد عارف	افغان
۷۱۹	عالم یار	کابل	سرک چهار قلعه وزیر آباد	خیرالدین	افغان
۷۲۰	عتیق شیرزاد	ننګرهار	شینوار، سرک تورخم	عتیق الله	افغان
۷۲۱	مجبور آباد	ننګرهار	مجبور آباد، ناحیه ۴	محمد قیوم	افغان
۷۲۲	شمشاد	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	عوض علی	افغان
۷۲۳	حاجی عبدالکریم حقزی	ننګرهار	جلال آباد، سرخ رود	حاجی عبدالکریم حقزی	افغان
۷۲۴	میوند بلخ	بلخ	مزار شریف، سرک ریاست زراعت	محمد رفیق	افغان
۷۲۵	سالنگ وات	کابل	مقابل انحصارات	حاجی محمد طاهر	افغان
۷۲۶	برادران سخا	بلخ	مزار شریف، چهار راه حاجی ایوب	باز محمد	افغان
۷۲۷	برادران اسحاق زی	بلخ	مزار شریف، مقابل شفاخانه ملکی	محمد هاشم	افغان
۷۲۸	عبدال ناصری	هلمند	سرک ۱، بولان	حاجی میر احمد	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۷۲۹	همیشه بهار	ننګرهار	چکنوری	خان محمد	افغان

تولید یخ و بستنی

۷۳۰	حبیب گلزار	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	حبیب الله	افغان
۷۳۱	وحید عزیزی	ننګرهار	ناحیه ۵، نارنج باغ	محمد عزیز	افغان
۷۳۲	کنګل	ننګرهار	جوی هفت	گل مراد	افغان
۷۳۳	امید	بغلان	قشلاق بمبه، ناحیه ۲	غلام ربانی	افغان-تروژ
۷۳۴	غلام فاروق	ننګرهار	ناحیه ۵، جوی هفت	حاجی غلام فاروق	افغان

دمپایی سازی

۷۳۵	کابل کوهدامن	کابل	ناحیه ۱۵، خواجه بغرا	فضل الرحمن	افغان
-----	--------------	------	----------------------	------------	-------

نجاری

۷۳۶	آریا خوگینانی	ننګرهار	پارکهای صنعتی	زرمحمد شاه	افغان
۷۳۷	میرزا خیل	کابل	سالنگوات مقابل آرشیف ملی	محمود	افغان
۷۳۸	فواد بخشی	کابل	ناحیه ۱، غزنی وال مارکت	عبدالقُدوس	افغان
۷۳۹	حجاری و تراسوشعرب	کابل	قلعه فتح الله	محمد شفیع	افغان
۷۴۰	برادران بیګ	کابل	ناحیه ۸، شاه شهید	حفیظ الله	افغان
۷۴۱	امین سرحوزه	کابل	مندوی، سرای احمد خان	امین الله	افغان

خدمات عکاسی

۷۴۲	رام پرکاش	کابل	چهار راه صدارت	رام شرن	افغان
-----	-----------	------	----------------	---------	-------

ذوب آهن

۷۴۳	جهان	کابل	چهار راه انصاری	نعمت الله رضایور	افغان
۷۴۴	علاء الدین فلز	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۳	حسین داد	افغان
۷۴۵	برادران چهاردهی	کابل	ناحیه ۸، عقب سرای ملک نور	محمد فاروق	افغان
۷۴۶	عبدالرحمان بابا	کندهار	پارکهای صنعتی، شور اندام	محمد قاسم سروری	افغان
۷۴۷	افغان فولاد	هرات	ناحیه ۲، جاده بانک خون	عبدالله رسولی	افغان
۷۴۸	افغان چین	کابل	کارته آریانا، ناحیه ۴	احمد راتب	افغان
۷۴۹	صبح امید	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۳	حاجی عبدالخالق	افغان
۷۵۰	کمال فولاد	کابل	کارته ۴، مقابل تخنیک ثانوی	کمال الدین	افغان
۷۵۱	عبدالرحمان رحیمی	هرات	شهرنو، پامیر مارکت	عبدالرحمن	افغان
۷۵۲	پسران امینی	کابل	قوه مرکز، ناصر مارکت	حاجی امین الله	افغان
۷۵۳	عصمت پاچا	کندهار	ناحیه ۲، شکارپور	عصمت الله	افغان
۷۵۴	رودبار	کابل	ناحیه ۴، چهاراه کلوه پشته	حاجی جمعه خان	افغان
۷۵۵	بشیر ملت	هلمند	پوپل مارکت، لشکر گاه	دارو خان	افغان

رنگ سازی

۷۵۶	نوی عمران	ننګرهار	ناحیه ۱، مقابل ریاست فواید عامه	صلاح الدین	افغان
-----	-----------	---------	---------------------------------	------------	-------

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
-------	----------	-------	---------------------	------	------------

ریخته گری

۷۵۷	احمد ذکی محسن زاده	کابل	سرک اول پارکهای صنعتی	محمد فرید	افغان
-----	--------------------	------	-----------------------	-----------	-------

ریگریشن (تولید شن و ماسه)

۷۵۸	قول خویش	کابل	جون غر، مرغ گیران، پغمان	حاجی غلام حسین صالح	افغان
۷۵۹	اسد الله کامران	کندهار	قریه مانجه، ناحیه ۵	اسد الله	افغان
۷۶۰	میلاذ	کابل	کمپنی، سرک کندهار	محمد همایون	افغان
۷۶۱	مصطفی حسن زی	کابل	ناحیه ۱۹، ده سبز	محمد ولی	افغان
۷۶۲	شیردار	هرات	ناحیه ۳، مارکت برادران صافی	حبیب الله صافی	افغان - ازبکستان
۷۶۳	قدس دوم	پروان	سرک قول سنجد دره	محمد هیکل	افغان

سنگبری

۷۶۴	جهان نما جاغوری	غزنی	سرک عمومی جاغوری، داود	محمد سرور	افغان
۷۶۵	ولی عصر مالستان	کابل	ناحیه ۵، سرک سیلو	محمد علی	افغان
۷۶۶	برادران غوثی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره فاز ۱	حاجی توریالی	افغان
۷۶۷	پامیر امید	کابل		حاجی قاسم وحیدی	افغان
۷۶۸	نقش جهان	کابل	کارخانه جنگلک، چهل ستون	سید محمد رضا	افغان
۷۶۹	زنجیر گاه انصاری	هرات	ناحیه ۸، نزدیک قل اردو	غلام صدیق	افغان
۷۷۰	برادران محسنی احمدی	هرات	ناحیه ۲، بکر آباد	غلام سخی	افغان
۷۷۱	میلاذ ویس	هرات	شهرنو، نوروزی مارکت	سید علی شاه	افغان
۷۷۲	صدف نگین عطار پور	هرات	ناحیه ۳، جاده بانک خون	حبیب الله	افغان

سنگ تراشی

۷۷۳	فولاد قایم راه	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	حاجی رجب	افغان
۷۷۴	افغان صورت زاده	بلخ	سرای بهاءالدین	ذبیح الله	افغان
۷۷۵	پسران حاجی عبدالرحمان	کابل	ناحیه ۳، سرک سیلو مرکزی	احمدالله	افغان

تولید صابو و پودر

۷۷۶	صدف	کابل	ناحیه ۴، کلوله پشته	محمد عارف	افغان
۷۷۷	منصور هلمند	ننگرهار	سرک فارم هده، سلطان پور	حاجی شیر احمد	افغان

صنایع بافندگی

۷۷۸	طوس	کابل	ناحیه ۵، کوته سنگی	محمد نادر	افغان
۷۷۹	خوش باف	کابل	ناحیه ۵، خوشحال خان	سلطان حسین	افغان
۷۸۰	قلعه نوی	کابل	پارکهای صنعتی	بشیر احمد	افغان
۷۸۱	جهانی	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	علی حسین	افغان

صنایع دستی

۷۸۲	بامیان	بامیان		محمد یاسین	افغان
۷۸۳	سسوختا افغان	کابل	سرک سوم قلعه فتح الله	اسماعیل	افغان - مقدونیه

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۷۸۴	نورستان	کابل	ناحیه ۷	پلوشه احمدزی	افغان
۷۸۵	درخشان نو	غزنی		عبدالکریم	افغان
۷۸۶	ظریف دیزاین	کابل	شهرنو، ناحیه ۱۰	زلیخا شیرزاد	افغان
۷۸۷	فضا	کابل	تایمینی، ناحیه ۱۰	کلاریس جوړای	فرانسه - فیلیپین
۷۸۸	موسسه صنایع دستی زنان افغانستان	کابل	سرک سرای سرکاریز، قلعه شاده	فوزیه	افغان
۷۸۹	پسران سید محمد	جوزجان	شیرغان، مارکت عطائی	خسرو	افغان
۷۹۰	حاجی غلام آقا	کابل	کلوله پشته، ناحیه ۴	حاجی غلام سخی	افغان

صنایع فلزکاری

۷۹۱	سَخا	کابل	سرک ۴، انصاری وات	محمد سلیم	افغان
۷۹۲	میا آسیا	کابل	ناحیه ۸، شاه شهید	بشیر احمد	افغان
۷۹۳	دوست فلز	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	حاجی مهدی شاه	افغان
۷۹۴	گندمک	ننگرهار	فارم هده پمپ استیشن	مسعود	افغان
۷۹۵	رحمت الله اقبال	هلمند	لشکرگاه، پارک های صنعتی	احسان الله	افغان
۷۹۶	آریا افغان	کابل	ناحیه ۴، مقابل انحصارات	همایون	افغان
۷۹۷	پیوند	کابل	ناحیه ۱۱، حصه ۱ خیرخانه	حاجی عبدالشکور	افغان
۷۹۸	کجایی	کابل	سرک پل سوخته	شاه ولی	افغان
۷۹۹	سخی زاده	کابل	شاه شهید، ناحیه ۸	غلام مصطفی	افغان
۸۰۰	موفق	کابل	کلوله پشته، عقب کلینک صحت	علی محمد	افغان
۸۰۱	شمشاد فلز	کابل	کلوله پشته، ناحیه ۴	میرزا محمد	افغان
۸۰۲	عتیق عبید	ننگرهار	قریه چکنوری، امین زاده مارکت	نقیب الله	افغان
۸۰۳	حصارک نور	هرات	ناحیه ۶	آغا شیرین	افغان
۸۰۴	سادات فلز	کابل	کلوله پشته، ناحیه ۴	نصیر احمد شاه	افغان
۸۰۵	ساحل نوایی	کابل	چهار راه دهمزنگ، سرک دارالامان	احمد ویس نوایی	افغان
۸۰۶	کابل انصار	کابل	ناحیه ۱۱، حصه ۱ خیرخانه	محمد آصف	افغان
۸۰۷	کیهان کانکس	کابل	ناحیه ۴، چهار راه سرسبزی	محمد اکبر سروری	افغان
۸۰۸	خراسان خیبر	کابل	مقابل انحصارات، ناحیه ۲	حاجی راز محمد	افغان
۸۰۹	محمد اسحاق قادری	کابل	سالنگ وات، ناحیه ۲	محمد اسحاق قادری	افغان
۸۱۰	کابل فلز	کابل	چهارراه غزنوی مینه، دهپوری	محمد ابراهیم لطفی	افغان
۸۱۱	آینده سازان	هرات	ناحیه ۴، بکر آباد	عبدالکریم	افغان
۸۱۲	وزیر خویگانی	ننگرهار	ناحیه ۴ مجبور آباد	معین	افغان
۸۱۳	صنعت	کابل	ناحیه ۱۶، ده سبز	رجب علی	افغان
۸۱۴	یارزاده	کابل	پل سرخ، شفاخانه مولا علی	حاجی زمان	افغان
۸۱۵	حسین زاده	کابل	گولای دواخانه، شفاخانه مولا علی	حاجی رمضان	افغان
۸۱۶	افغان محبی	بلخ	مزار شریف، دروازه جمهوری	رجب علی محبی	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۸۱۷	نعیم مسعود	هرات	گذره، پارکهای صنعتی	محمد نعیم	افغان
۸۱۸	ممتاز آریا	هرات	پل پشتون، بهارستان، انجیل	فیض احمد	افغان
۸۱۹	وهاب	کابل	ناحیه ۹، پکه توت، قلعه وزیر	عبدالوهاب	افغان

صنایع فلزکاری و نجاری

۸۲۰	سپین غرغویانی	ننگرهار	جلال آباد، - ناحیه اول	داود شاه	افغان
۸۲۱	آریانا کابل	کابل	چهار راه دهمزنگ	الحاج محمد طاهر	افغان
۸۲۲	امان وفا	کابل	بی بی مهر، سرک میدان هوایی	حاجی فدا محمد	افغان
۸۲۳	کابل نوین	کابل	خواجه یغرا، مقابل شفاخانه فغری	جلال الدین	افغان
۸۲۴	غلام سخی شهابزاده	بلخ	مزار شریف، ناحیه ۹، کارته پارسا	غلام سخی شهابزاده	افغان
۸۲۵	میلا سید خیل	کابل	حصه اول خیرخانه	امان الله صافی	افغان
۸۲۶	کبیر آسیا	کابل	مقابل انحصارات، سالنگ وات	حاجی میا محمد	افغان
۸۲۷	الیاس منصور	کابل	ناحیه ۱۶، پل محمود خان	محمد هارون کارگر	افغان
۸۲۸	سعادت	کابل	پروان ۳	محمد یوسف	افغان
۸۲۹	امان زی	ننگرهار	ناحیه ۳، فارم هده	کریم الله	افغان
۸۳۰	مسعود پروان	کابل	ناحیه ۵، خوشحالخان مینه	عبدالمقصود	افغان
۸۳۱	بالا باعث	بلخ	مزار شریف، پارکهای صنعتی	حاجی محمد یاسین	افغان
۸۳۲	عرفان صافی	ننگرهار	ناحیه ۵، سرک کابل - جلال آباد	حیدر بیگ	افغان
۸۳۳	مصطفی فیاض	کابل	ناحیه ۲، سالنگ وات	محمد فیاض	افغان

صنایع شیمیایی

۸۳۴	حاجی ببرک توخی	ننگرهار	ننگرهار، ناحیه ۱	حاجی ببرک	افغان
۸۳۵	کیمیا صنعت	کابل	شاه دو شمشیره	نصیر عبدالرحمن	افغان

صنعت فیلم

۸۳۶	سکند سنچری فیلم	کابل	سرک ۱۰، قلعه فتح الله	عبدالودود	افغان
۸۳۷	آریان فیلم	کابل	ناحیه ۹، مکرویان ۳	غلام مجتبی نائب	افغان
۸۳۸	فنائی فیلم	کابل	ناحیه ۱۱، خیرخانه، قلعه نجارها	حشمت الله فنائی	افغان
۸۳۹	هنر هفتم فیلم	کابل	ایستگاه کارته ۴، ناحیه ۳	سید امین حسینی	افغان
۸۴۰	هندوکش فلم	کابل		عبدلوی	افغان
۸۴۱	پدیده نو فیلم	هرات	دروازه غور، ساختمان شهاب	فریحه جان	افغان

تابلو نویسی

۸۴۲	چشتی	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	نصیراحمد	افغان
-----	------	------	-----------------	----------	-------

مصنوعات پلاستیک

۸۴۳	علی خیل کوچی	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	رضا خان	افغان
۸۴۴	اطمینان پلاستیک	هرات	ناحیه ۷، مقابل مسجد عراق	حاجی عبدالکریم	افغان
۸۴۵	نشینل	کابل	حصه دوم پارکهای صنعتی	حضرت محمد	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۸۴۶	شمع	کابل	سرک نو پارکهای صنعتی	حضرت ولی	افغان
۸۴۷	فیض محمد خیرخواه	پروان	چاریکار، پارکهای صنعتی	فیض محمد	افغان
۸۴۸	مظلومی پلاستیک	کابل	سرای غزنی وال ناحیه ۱۵	احمد طاهر	افغان
۸۴۹	ظاهر پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	عبدالظاهر	افغان
۸۵۰	بحرین	کابل	ناحیه ۴، دیکپیک، نوآباد	میر رحیم	افغان
۸۵۱	افغان پامیر	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	حمید الله	افغان
۸۵۲	غوریندوال پلاستیک	بلخ	مزارشریف، کارته صلح	اعظم جان	افغان
۸۵۳	صداقت پلاستیک	بلخ	پارکهای صنعتی، ناحیه ۴	حاجی سید اسرار	افغان
۸۵۴	واحد	کابل	کارته ۴، ناحیه ۳، پل سرخ	عبدالواحد	افغان
۸۵۵	مشکانی	کندهار	بازار هرات، مارکت انصاری	فیض الحق مشکانی	افغان
۸۵۶	توفیق پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	سیف الله	افغان
۸۵۷	شاه نورانی پلاستیک	کندهار	ناحیه ۵، دروازه گمرک	محمد سرور	افغان
۸۵۸	شگوفه پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پروان	عبدالمقصود	افغان
۸۵۹	ملی	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخي	محمد ناصر	افغان
۸۶۰	ایمل روشن	بلخ	مزار شریف، سرک سیلو	میرا جان	افغان
۸۶۱	خروشان پلاستیک	هرات	شهرنو، سرای شهزاده	سید وثوق	افغان
۸۶۲	ناصر پلاستیک	کابل		محمد الله	X
۸۶۳	مایار ستاره‌ها	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخي	نجیب	افغان
۸۶۴	واجد	کندهار	پارکهای صنعتی، شوراندام	عبدالوسیط	افغان
۸۶۵	باختر پروان	کابل	پروان سوم سرای حاجی عصمت‌الله	سخی محمد	افغان
۸۶۶	بقا پلاستیک	کابل	سرک نو بگرام، پارکهای صنعتی	فیض محمد	افغان
۸۶۷	نور پلاستیک	کابل	سرک نو بگرام، پارکهای صنعتی	عبدالقیوم	افغان
۸۶۸	حاجی زاده نیازی	ننګرهار	ناحیه ۲، اتفاق مارکت	حاجی محمد ایرار	افغان
۸۶۹	هرات باستان	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۲	حاجی محمد دین	افغان
۸۷۰	بست پلاستیک	هلمند	لشکرگاه، سرک ننگرهار	انجنیر محمد حسن	افغان
۸۷۱	قاسمی پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخي	جمعه خان	افغان
۸۷۲	سویس هرات	هرات	پارکهای صنعتی، فاز ۳	طاهره	افغان
۸۷۳	جهان پلاستیک	هرات	شهرک صنعتی، فاز ۱	حاجی نور الدین	افغان
۸۷۴	الماس نشان	بلخ	بیرون دروازه شادیان	حاجی محمد عثمان	افغان
۸۷۵	وفا پلاستیک	کابل	کابل، سرک نو بگرام	ذکی الله	افغان
۸۷۶	فرشاد	هرات	سرک پشتون پل، انجنیل	محمد یونس	افغان
۸۷۷	حاجی عزیزالله شمول‌زی	کابل	ناحیه ۹، سرک پلچرخي	حاجی روح الله	افغان
۸۷۸	مارکوپولو	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	حاجی محمد داد	افغان
۸۷۹	اسد پلاستیک	کندهار	پارکهای صنعتی، شور اندام	لاهور خان	افغان
۸۸۰	نوی صداقت پلاستیک	کابل	پارک های صنعتی، ناحیه ۹	محمدالله	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۸۸۱	مصطفی خالد	کابل	پارکهای صنعتی، سرک نو	حاجی شیرین گل	افغان
۸۸۲	شهرت پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخی	حاجی عبدالجبار	افغان
۸۸۳	احمد شاکر	ننګرهار	جلال آباد، چوک مخابرات	احمد شاکر	افغان
۸۸۴	مجیدی	کابل	انصاری وات، خانه ۲۹	حاجی احمد فرید	افغان
۸۸۵	صوفی ظاهر	کندهار	شور اندام، پارکهای صنعتی	عبدالمالک	افغان
۸۸۶	زرین جان	کابل	پارکهای صنعتی، ناحیه ۹	حاجی امین جان	افغان
۸۸۷	خاور پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی ناحیه ۹	محمد کبیر	افغان
۸۸۸	برادران غوثی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۱	حاجی بریالی غوثی	افغان
۸۸۹	میوند پلاستیک	کندهار	شور اندام، پارکهای صنعتی	حاجی عبدالواسع	افغان
۸۹۰	اندخوی پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخی	حاجی محمد عثمان	افغان
۸۹۱	الحاج رقیب	کابل	مندوی، کوچی مارکت	سردار محمد	افغان
۸۹۲	فوری دیزاین	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	حاجی هدایت الله	افغان
۸۹۳	غلام	کندهار	شور اندام، ناحیه ۵	عبدالرازق	افغان
۸۹۴	دتوکو چورلولو	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخی	شهزاد گل	افغان
۸۹۵	حقیقت	هرات	پارک های صنعتی، گذره	غلام نبی	افغان
۸۹۶	برکت پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخی	محمد صادق	افغان
۸۹۷	سپین غر	ننګرهار	جلال آباد، ناحیه ۲، انگور باغ	احمد جاوید	افغان
۸۹۸	میا عبدالکریم	کابل	پارکهای صنعتی، سرک نو بگرام	عبدالحیات	افغان
۸۹۹	فاروق منصور	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخی، فاز ۲	احمد ضا	افغان
۹۰۰	هری افغان	هرات	ناحیه ۵، سرک لیسه مهری	عبدالغفور	افغان
۹۰۱	نوی رحیم زاده	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۳	صفت الله	افغان
۹۰۲	نوی ناصری	ننګرهار	پارکهای صنعتی	حاجی سراج الدین	افغان
۹۰۳	نوی انصاف	کندهار	پارکهای صنعتی، شور اندام	محمد موسی	افغان
۹۰۴	شاه ولی	کندهار	ناحیه ۱۰، پارکهای صنعتی	حاجی صالح خان	افغان
۹۰۵	نایلکس	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۲	غلام محمد	افغان
۹۰۶	اشرف	کندهار	شور اندام، پارکهای صنعتی	لاهور خان	افغان
۹۰۷	نوی هیواد	کندهار	سرک عمومی، مدد خان چوک	سید عبدالمالک	افغان
۹۰۸	آریام مزار	بلخ	ناحیه ۲، حاجت روا	حاجی حفیظ الله امانی	افغان
۹۰۹	امین پلاستیک	کابل	کلوله پشته، سرک عمومی	امین الله	افغان
۹۱۰	شهرام پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخی	محي الدين	افغان
۹۱۱	پوپل یار	کابل	ناحیه ۱۶، مکرویان ۱	غلام رسول	افغان
۹۱۲	عبدالغفار حسن زاده	بغلان	پلخمري، ناحیه ۱، مقابل بند برق	عبدالغفار	افغان
۹۱۳	میهن پلاستیک	بلخ	دروازه شادیان، مقابل سیلو	حاجی محمد علی	افغان
۹۱۴	خان پلاستیک	کابل	ناحیه ۹، سرک کابل-جلال آباد	خان زمان	افغان
۹۱۵	هیواد پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخی	فواد احمد	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۹۱۶	برادران دوست زاده	کابل	ناحیه ۱، مندوی، نواب مارکت	عمر فاروق	افغان
۹۱۷	هری پاکزاد	هرات	جاده باغ آزادی، ناحیه ۱	وحید الله	افغان
۹۱۸	هیره تاج	کابل	سرای سعادت، ناحیه ۱	عبدالرحمن	افغان
۹۱۹	سیگما	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	مقبل خان	افغان
۹۲۰	بشیر شهريار	ننګرهار	جلال آباد، سرک سرخود	بشیر احمد	افغان
۹۲۱	آرمان سهیل	کابل	سرای گر ، مندوی، ناحیه ۱	عبدلنواب	افغان
۹۲۲	رحیمی پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	حاجی محمد امین	افغان
۹۲۳	وحید فرید	ننګرهار	سرخود، امین زاده مارکت	نجیب الله	افغان
۹۲۴	پنج ستاره	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	حاجی شیر گل	افغان
۹۲۵	هونک	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	داور خان	افغان
۹۲۶	هرات سینا	هرات	فاز ۳، پارکهای صنعتی، گذره	سرور قنبری	افغان
۹۲۷	گلستان احمدزی	کابل	ناحیه ۱، جاده میوند	الف	افغان
۹۲۸	بشیر نو بهار	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	امیر محمد	افغان
۹۲۹	افغان مرکز پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	حاجی حمیدالله	افغان
۹۳۰	دل بهار	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	حاجی ظریف گل	افغان
۹۳۱	فیشن پلاستیک	کابل	پارک صنعتی جمعه محمدی	حاجی عبدالرازق	افغان
۹۳۲	آهو	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	حاجی مبارک شاه	افغان
۹۳۳	سر تاج پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخي	حاجی کپتان	افغان
۹۳۴	الکوزی پلاستیک	کابل	پارکهای صنعتی، کوچه ۱	محمد آصف	افغان
۹۳۵	سید کرم	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	محمد اکبر	افغان
۹۳۶	ترمکو	کابل	قلعه فتح الله خان ، ناحیه ۱۰	سید منیر همایون کریم پور	افغان
۹۳۷	فخر افغان	کابل	پارکهای صنعتی	حاجی معلم	افغان
۹۳۸	صافی کوثر	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	میرانی	افغان
۹۳۹	بريالی روکی	کابل	تهیه مسکن سرای حاجی عصمت	عبدالجان	افغان
۹۴۰	تکتاش پلاستیک	کابل	پکتیاکوت، پلچرخي	سیف الدین تکتاش	ترکیه
۹۴۱	گل نرگس	کندهار	پارکهای صنعتی	احمد آغا	افغان
۹۴۲	بگرام	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخي	حاجی حبیب میر	افغان
۹۴۳	هریوا پلاستیک	هرات	جاده بهزاد مارکت حقیقت	امین الله ایوبی	افغان
۹۴۴	خالد جمال	بلخ	پارکهای صنعتی، مزار شریف	محمد ابراهیم	افغان
چاپخانه					
۹۴۵	مسلکی افغان	کابل	سرک ۱۳، تایمینی ، ناحیه ۴	احمد شاه درانی	افغان
۹۴۶	برادران ضیائی	کابل	ناحیه ۲، مقابل شفاخانه جمهوریت	حاجی ضیاء محمد	افغان
۹۴۷	چهاردهی	کابل	ناحیه ۲، سرک وزارت امور داخله	محب الله	افغان
۹۴۸	شبیر	کابل	کارته پروان، جنب شفاخانه وهاج	محمد داود	افغان
۹۴۹	آریانا	کندز	چوک کندز	حلیم جان	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۹۵۰	افغان مارک	کابل	چهار راه صدارت	عطا الله روفی	افغان
۹۵۱	بصیر	کابل	ده دانا، ناحیه ۷، شهر کابل	سید بصیر علی	افغان
۹۵۲	فیصل	کابل	ناحیه ۱۱، حصه ۳، خیرخانه	جلیل الرحمن	افغان
۹۵۳	نادر	کابل	ناحیه ۲، کوچه ریاست پاسپورت	محمد نادر	افغان
۹۵۴	احمدی	کابل	چهار راه صدارت، جاده ولایت	حاجی سید احمد	افغان
۹۵۵	افغان	کابل	خانه ۲۳۰، سرک ۵، ناحیه ۴	محمد فهیم	افغان
۹۵۶	خدمت	کابل	گولایی پل سرخ، کارته ۳	ناظر حسین	افغان
۹۵۷	دارالاسلام	کابل	چهار راه صدارت، ناحیه ۴	حاجی عین الله	افغان
۹۵۸	حمیدی	کابل	مقابل وزارت داخله، ناحیه ۲	محمود	افغان
۹۵۹	آزاد افغان	کابل	مقابل وزارت داخله، ناحیه ۲	عبدالله وهیر	افغان
۹۶۰	حبیب الله حبیب	کابل	کلوه پشته، مقابل هوتل گل سرخ	محمد حیدر	افغان
۹۶۱	گل رحیم شیر	ننګرهار	ناحیه چهارم مجبورآباد	گل رحیم	افغان
۹۶۲	مجددی	کابل	جاده میوند، مقابل شفاخانه میوند	حاجی عزیز احمد	افغان
۹۶۳	سعادت	کابل	ناحیه ۱۰، چهاراهی تایمنی	محمد روف	افغان
۹۶۴	صبور	کابل	شهرنو، مقابل بانک انکشافی	عبدالرحمن	افغان
۹۶۵	سپین زر میلاد	کابل	ناحیه ۴، چهاراهی تایمنی	وحید الله	افغان
۹۶۶	چاپخانه الکوزی	کابل	ناحیه ۵، قلعه وزیر، قسمت B	حاجی محمد ابراهیم	افغان
۹۶۷	بلال عمرزوی	کابل	ناحیه ۴، تایمنی	غلام ربانی	افغان
۹۶۸	سلطانی	کابل	جاده ولایت	حاجی احمدولی سلطانی	افغان
۹۶۹	آریا	کابل	صدارت، مقابل شفاخانه جمهوریت	محمد نذیر	افغان
۹۷۰	چاپخانه مدینه	کابل	جاده ولایت کابل، ناحیه ۲	عینی محمد	افغان
۹۷۱	ستاره آسیا	کابل	پل چرخ، حوزه ۹	نورالله صافی	افغان - ایران
۹۷۲	امید غزنوی	کابل	کوته سنگی	فدا محمد	افغان
۹۷۳	چاپخانه کابل	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	حیات الله ملک	افغان
۹۷۴	بهیر	کابل	ناحیه ۱۰، شهرنو	شیرباز	افغان
۹۷۵	خالد	کابل	ناحیه ۴، کلوه پشته	عزیز الله	افغان
۹۷۶	زاهد	کابل	ناحیه ۲، سرک وزرات داخله	عبدالکریم	افغان
۹۷۷	شمشاد هاشمی	کابل	ناحیه ۴، سرک وزرات داخله	سید لطیف	افغان
۹۷۸	فجر	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	دلشاد سلما	افغان
۹۷۹	آگاه	کابل	سرک کارخانه یخ سازی	ملکی	افغان
۹۸۰	اسلمی	هرات	ناحیه ۲، جاده زرنگار	فرید احمد اسلمی	افغان
۹۸۱	اتحاد	کابل	ناحیه ۴، سرک کلوه پشته	سمیع الله	افغان - پاکستان
۹۸۲	یعقوبی	کابل	ناحیه ۲، کارته پروان	محمد حلیم	افغان
۹۸۳	مقدس	کابل	مقابل وزارت داخله، ناحیه ۲	سید بابا	افغان
۹۸۴	قاسمی	کابل	سرک حلبی سازی، کوته سنگی	عبدالقیوم	افغان

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۹۸۵	بنگاه زنان افغان	کابل	ناحیه ۴، چهار راه تایمنی	پروانه وفا	افغان
۹۸۶	سحر پریچنگ پرس	کابل	ناحیه ۳، سیلو	وحید الله	افغانستان
۹۸۷	نجیب الله خوشه زاده	غزنی	سرک لیسه، عدالت مارکت	نجیب الله	افغان
۹۸۸	خراسان زیبا	کابل	چهار راه صدارت	حاجی محمد فاروق	افغان
۹۸۹	ایازی	کابل	چهار راه ملک اصغر	ناصر شاه	افغان
۹۹۰	وارسته	کابل	ناحیه ۲، کارته پروان	ذبیح الله	افغان
۹۹۱	صدیقی	کابل	ناحیه ۲، ده افغانان	خواجه محمد جان	افغان
۹۹۲	نعمانی	کابل	گلزاد مارکت، بره کی، ناحیه ۲	احمد ضیا	افغان
۹۹۳	خورشید	کابل	جاده ولایت، ناحیه ۲	عبدالسمیع	افغان
۹۹۴	انوری	هلمند	ناحیه ۲، چهار راه معارف	محمد علی انوری	افغان
۹۹۵	نوری	کابل	ناحیه ۲، چهار راه صدارت	محمد مهدی	افغان
۹۹۶	حلیمی	کابل	جاده ولایت، ده افغانان	محمد نذیر	افغان
۹۹۷	جایپچ اورگینایزیشن فور کانسترکشن	کابل	کارته پروان، جنب سفارت انگلستان	خالد	افغان
۹۹۸	دانش	کابل	ناحیه ۴، پروان ۳	حاجی خالد	افغان
۹۹۹	احمد	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	عبدالغفور	افغان
۱۰۰۰	جیحون	کابل	ناحیه ۳، قلعه شهاده، ده بوری	عبدالحبیب	افغان
۱۰۰۱	هاشمی	کابل	پارکهای صنعتی جمعه محمدی	سید عنایت الله	افغان
۱۰۰۲	ولی	کابل	چهاراهی آجراوختیف، حصه دوم		افغان
۱۰۰۳	بینا	کابل	پروان ۳، مقابل حوزه ۴ پلیس	محمد یونس	افغان
۱۰۰۴	عبدالغنی عمرزی	کابل	چهارراه تایمنی، ناحیه ۱۰	عبدالغنی	افغان

مونتاز دوچرخه

۱۰۰۵	نامی	هرات	پارکهای صنعتی، گذره	محمد آصف	افغان
۱۰۰۶	افغان سوپر	هرات	فاز ۲، پارکهای صنعتی، گذره	محمد انور رازی	افغان
۱۰۰۷	حاجی زمري و برادران	هلمند	لشکرگاه، ناحیه ۱	حاجی عبدالصیر اچکزی	افغان
۱۰۰۸	پامیر سکلیت	هرات	ناحیه ۵، جاده بهزاد	حکمت الله	افغان
۱۰۰۹	ایران دو چرخ	هرات	ناحیه ۳، مارکت هراتی	احمد فرخی حاجی آباد	ایران
۱۰۱۰	آرین خودرو	هرات	ناحیه ۳، مارکت هراتی	محمد موسی	افغان-ایران
۱۰۱۱	بهمن سکلیت	هرات	ناحیه ۵، جاده بهزاد	محمد داود فقیری	افغان
۱۰۱۲	کمند و تلاش سکلیت	هرات	درب خوش	حمید الله	افغان
۱۰۱۳	کفشیان سکلیت	هرات	ناحیه ۱، جاده قومندانی	سید احمد	افغان
۱۰۱۴	هیواد پامیر	کابل	چهارراه انصاری، مقابل تانک سوخت	پرویز	افغان
۱۰۱۵	الاختر زرنج اصل	کابل	شهرنو، چهارراه انصاری	محمد اختر	افغان

مونتاز ویسته بندی

۱۰۱۶	الکوزی	کابل	ناحیه ۱، مندوی جدید	عبدالرحمن	افغان
------	--------	------	---------------------	-----------	-------

شماره	اسم شرکت	ولایت	موقعیت و نوع فعالیت	رئیس	کشور مربوط
۱۰۱۷	غزل	هرات	سرک جاده قوماندانی	محمد رضا	افغان
			نان پزی		
۱۰۱۸	لی پلیکان بولنگر	کابل	تانک سوخت، دشت برچی	جیکوس هیریات	فرانسه
۱۰۱۹	کابل	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	عبدلنواب	افغان
۱۰۲۰	نصیب		ناحیه ۴، چهار راه تایمنی	غلام داود نصیب	افغان
۱۰۲۱	چیف	کابل	سرک بگرامی، کارخانه نساجی	شاه رحمان	افغان
۱۰۲۲	انادولم	کابل	سرک نو بگرام، پلچرخ، ناحیه ۹	عبدالغفار	ترکیه
۱۰۲۳	وطن	کابل	ناحیه ۱۱، حصه دوم-خیرخانه	اسد الله	افغان
۱۰۲۴	آریا مین	کابل	سالنگ وات، مقابل قوماندانی شهر	عبد الظاهر	افغان
۱۰۲۵	واحدالله	ننگرهار	ناحیه ۳، بابریان	واحدالله	افغان
۱۰۲۶	آذین دیکور	کابل	ناحیه ۴، کلوه پشته	حسین	افغان
۱۰۲۷	محمد نواب مهری	هلمند	پارک صنعتی	محمد نواب	افغان
۱۰۲۸	اکبر رضایی	کابل	شهرک امید سبز، سرک المپیک	اکبر	افغان
۱۰۲۹	فیض محمد و نادر	لغمان	مقابل ریاست برق	فیض محمد نیک زاده	افغان
۱۰۳۰	حسین داد	هرات	پارکهای صنعتی، گذره، فاز ۳	حسین داد	افغان
۱۰۳۱	کومکی	کابل	بلاک اول، احمد شاه بابا مینه	شکر الله	افغان
۱۰۳۲	قلیان	کابل	ناحیه ۹، سرک کابل-جلال آباد	ابوبکر	افغان
۱۰۳۳	سلطانی	کابل	ناحیه ۲، پل محمود خان	محمد عمر حافظی	افغان
۱۰۳۴	جاویدان آسمایی	کابل	سرک ۲، پارکهای صنعتی	حاجی امان الله	افغان
۱۰۳۵	مهربان		خیرخانه ۱، مقابل افسوتر	محمد عثمان	
۱۰۳۶	جبل نور	کندهار	شور اندام، ناحیه ۵	محمد عظیم	افغان
۱۰۳۷	آریا	کابل	ناحیه ۴، پروژه تایمنی	عبدالقدیم	
۱۰۳۸	نصیب آق مراد	حوزجان	شهر آقچه	محمد شریف	
۱۰۳۹	T.G.M	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	حاجی محمد اشرف	
			نساجی		
۱۰۴۰	افغان لیاقت	کندهار	دروازه عیدگاه ناحیه	عصمت الله	
۱۰۴۱	اخلاص	بلخ	مزار شریف، مارکت بهرالدین	محمد صادق	
			کارتن سازی		
۱۰۴۲	بابک	کابل	ناحیه ۱، سرای هزار گل	حاجی ثنا الله	
۱۰۴۳	عزیز احمدزی	کابل	سرک کابل-گردیز، چهارآسیاب	عزیز الله	
۱۰۴۴	قیام زاده گان رستاقی	کابل	بره کی، گلزار مارکت	نصر الله	
۱۰۴۵	شهرام	کابل	پارکهای صنعتی، پل چرخ	محمی الدین	
۱۰۴۶	رحمت	کابل	پارکهای صنعتی، پلچرخ	لطف الله	
۱۰۴۷	پسران طاهری	هرات	ناحیه ۲، جاده سپین ادی	زمری	

بخش چهارم

— توسعه مناطق روستایی افغانستان

چالش‌ها و راهکارها

الامام علیّ بن ابیطالب (ع):
مَنْ وَجَدَ مَاءً وَ تُرَاباً ثُمَّ افْتَقَرَ فَأَبْعَدَهُ اللَّهُ.

امام علی:

هرکس آب و خاک در اختیار داشته باشد و در عین
حال فقیر و نیازمند باشد، خداوند او را از (رحمت
فرویش) دور می‌سازد.

«وسائل الشیعه ج ۱۷»

فصل اول

توسعه روستایی و چالش‌های پیش رو

مقدمه

ارتباط تجاری بین کشورها یکی از ضرورت‌های مبرم عصر ماست. هر کشوری تلاش می‌کند که از طریق صادرات بیشترین سهم را در بازارهای جهانی و منطقه‌ای تصاحب کند، زیرا این کار علاوه بر ارزآوری برای کشور صادرکننده، برای رشد اقتصادی و اشتغال‌زایی بسیار مفید و سودمند است و از آن طریق نرخ بیکاری کاهش یافته و رفاه اجتماعی افزایش می‌یابد و در نتیجه سطح عمومی زندگی بهبود یافته و امید به زندگی افزایش می‌یابد.

البته هر کشور هر کالای را که تولید کرد نمی‌تواند اقدام به صدور آن نماید بلکه تنها کالاهایی را می‌تواند صادر کند که در تولید آن دارای مزیت نسبی باشد. بر این اساس، در حال حاضر افغانستان، تنها در برخی از محصولات کشاورزی و صنایع دستی دارای مزیت نسبی است و از این طریق می‌تواند با سایر کشورها تجارت نموده و کسری فزاینده تجاری (صادرات نسبت به واردات) را کاهش دهد. در صورت عدم توجه به مزیت نسبی فوق، تراز تجاری افغانستان که سال‌ها از منفی بودن رنج می‌برد، بدتر خواهد گردید.

براساس گزارش صندوق بین‌المللی پول (IMF) نرخ رشد صادرات افغانستان در میان کشورهای دهگانه عضو اکو (قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ازبکستان، ترکمنستان، آذربایجان، ترکیه، ایران و پاکستان) از

سال ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۸ از نرخ رشد سالانه صادرات منفی ۲۷/۳ برخوردار بوده و در قعر جدول جای دارد در حالی که قزاقستان با نرخ رشد سالانه صادرات مثبت ۴۳/۵ در صدر جدول قرار دارد.

این رقم در طی سال ۱۹۹۳-۱۹۹۸ نسبت به صادرات جهان به منفی ۳۰/۸۷ افزایش می‌یابد یعنی سهم نرخ رشد سالانه افغانستان از صادرات جهانی در طی این مدت ۳۰/۸۷ کاهش یافته و منفی گردیده است. از میان کشورهای عضو اکو بالاترین سهم از صادرات جهانی به کشور ترکیه با ۰/۴۵ درصد و پایین‌ترین سهم به کشور افغانستان با ۰/۰۰۵ درصد تعلق داشته است.^۱

بنابراین برای فائق آمدن بر این امر و افزایش سهم صادرات افغانستان در میان کشورهای عضو اکو و افزایش سهم این کشور در صادرات جهانی، سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و دامداری با هدف رشد و توسعه آن، امر اجتناب‌ناپذیر می‌باشد و تنها این کشور می‌تواند از طریق صدور محصولات که در آن‌ها دارای مزیت نسبی است از قبیل میوه‌جات، خشکبار و قالی با کشورهای دیگر رقابت کند و از آن طریق ارز آوری داشته باشد چنانکه در حال حاضر عمده‌ترین محصولات صادراتی این کشور انواع محصولات کشاورزی (میوه‌های تازه و خشکبار) و صنایع دستی (گلیم و قالی) می‌باشند.

۱. ویژگی‌هایی فقر روستایی

قبل از آنکه به توسعه روستایی و چالش‌های آن بپردازیم، لازم است ویژگی‌هایی فقر روستایی را با معیار و خصوصیات آن درست بشناسیم تا برای رفع آن چاره‌جویی نماییم. یکی از دانشمندان، لیستی از

1. Source: IMF. Direction of Trade Statistics Yearbook. 1998

ویژگی‌هایی فقر روستایی را ارائه کرده است که تاحدودی می‌تواند بیانگر تصویر فقر روستایی در افغانستان نیز باشد:

■ بی‌زمینی (فقدان زمین)

■ امید به زندگی پایین

■ ناچیزی وسعت زمین

■ درآمد اندک

■ خانوارهای گسترده

■ درآمد نامنظم

■ سوء تغذیه

■ موقعیت ضعیف مبادله

■ بهداشت ناقص

■ انزوا به علت ارتباطات ضعیف

■ عدم آموزش

■ تقلا برای ادامه حیات

■ مرگ و میر زیاد کودکان

■ بدهکار^۱

۲. چالش‌های توسعه روستایی در افغانستان

۲-۱. تخریب زیر ساخت‌های اقتصادی - اجتماعی

توسعه روستایی در افغانستان با مشکلات و چالش‌های متعددی روبرو است. بیش از سه دهه جنگ، درگیری نظامی، ناامنی و خون‌ریزی تبعات منفی اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی فراوانی از خود به جا

۱. دیکسون، کریس؛ توسعه روستایی در جهان سوم، ترجمه شاه بخت رستمی؛ دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۶ ص ۶۰.

گذاشته است. از زمان آغاز کودتای هفت ثور (اردیبهشت) ۱۳۵۷ و تهاجم وحشیانه ارتش سرخ شوروی سابق در ۶ جدی (دی) ۱۳۵۸ به افغانستان، تمام امکانات و ساختارهای زیر بنایی کشور آسیب دیده‌اند. نمی‌توان آسیب‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی‌ای را که بر ملت افغانستان طی این چند دهه وارد گردیده‌اند، نادیده گرفت لیکن آنچه در این‌جا مورد بحث و کنکاش ماست، آسیب‌ها و خسارت‌های که در این مدت بر بنیان اقتصاد ضعیف افغانستان وارد گردیدند، می‌باشد. تخریب ساختارهای اقتصادی و زیر ساخت‌های آن ضربه مهلکی بود بر اقتصاد سنتی مبتنی بر معیشت این کشور.

تخریب راه‌های ارتباطی، پل‌ها و پلیچک‌ها، سدها، بیمارستان‌ها و کلینک‌ها، خطوط انتقال برق و انرژی، مزارع و کشت‌زارها، باغ‌ها، نهرها و جویبارها، مراتع و جنگل‌ها، تخریب محیط زیست و نابودی دام‌ها و احشام، مدارس، منازل، مساجد و کارخانه‌جات توسط بمباران و گلوله باران ارتش سرخ شوروی سابق و دولت کمونیستی و دست نشانده وقت کابل، فشار شدیدی را از لحاظ اقتصادی بر مردم افغانستان تحمیل کرد. متأسفانه این روند بعد از پیروزی مجاهدین بر اثر جنگ‌های ویرانگر داخلی و گروهی و در زمان تسلط گروه طالبان تا پایان سال ۱۳۸۰ بر کشور، نیز ادامه پیدا کرد. واقعیت این است که بازسازی و ترمیم خسارات بنیادی و زیر ساخت‌های اقتصادی کشور به سال‌ها تلاش و مجاهدت اقتصادی همراه با برنامه‌های مدون و متقن و سرمایه‌گذاری لازم در راستای بهبودی و بازسازی بخش‌های آسیب دیده، نیاز دارد.

برای آشنایی بیشتر با خسارات و ویرانی‌های که به زیر ساخت‌های اقتصادی- اجتماعی افغانستان در طی چند دهه جنگ و

خون ریزی وارد گردیده است، بخشی از گزارش که کمیته بازسازی و نوسازی افغانستان (بنا) حزب وحدت اسلامی در سال ۱۳۷۱ تنها از مناطق شیعه‌نشین افغانستان (مناطق مرکزی- هزارستان) به جز کجران و دره‌صوف تهیه و منتشر کرده است؛ به عنوان نمونه آورده شده است. گزارش این کمیته تنها شامل سال‌های ۷۱-۱۳۵۷ ش می‌باشد.

۲-۲. گزارشی از تخریب زیر ساخت‌های اقتصادی - فرهنگی

این گزارش با عنوان «پیشنویس طرح توسعه مناطق مرکزی افغانستان - هزاره‌جات» توسط کمیته بازسازی و نوسازی (بنا) حزب وحدت اسلامی افغانستان در سال ۱۳۷۱ منتشر شده است.

بخش اول - تخریب ناشی از جنگ - قابل بازسازی

الف - ولایت بامیان

مکاتب؛ مدارس شهیدان، سیاه‌لایک فولادی، علی بیگ فولادی، دوآب فولادی، آقرباط، توپچی، دامادی، سیدآباد و مکتب لیسه نسوان. مقرر ولایت، میدان هوایی، اداره توریزم، انبار گندم در ناحیه داودی، مدیریت تعلیم و تربیه، آمریت تانک تیل شهرداری و پروژه بند برق دهن آهنگران و توپچی و همچنان جوی حیدرآباد. روستاهای یکاولنگ در اثر مهاجرت ۱۰ درصد تخریب. ساختمان اداری ولسوالی یکاولنگ در اثر بمباران ۲۰ درصد تخریب. شفاخانه مرکز یکاولنگ در اثر بمباران ۲۰ درصد تخریب.

ب - ولایت غور

- بازار ولسوالی لعل و سر جنگل؛ شفاخانه با ساختمان اساسی، ایستگاه هواشناسی و سایر اداره‌جات. مکتب لیسه (دبیرستان).

واحد‌های مسکونی در قریه گرماب ۴۰ درصد تخریب. منازل مسکونی در قریه قیاغک ۳۰ درصد تخریب. منازل مسکونی قریه سنگ زرد ۵۰ درصد تخریب. منازل مسکونی قریه‌های سیوک و تلخک ۲۰ درصد تخریب.

هفت باب مکتب ابتدایی در قریه سفید بز و نواحی آن.
دوباب مدرسه علمیه و سه باب مدرسه ابتدایی در تلمستان و یک باب
مدرسه علمیه و یکباب مدرسه ابتدائیه در قریه رئوف چهار باب مکتب
ابتدایی و یک باب مدرسه علمیه در پیتاب یک باب مسجد و سه باب
حسینیه در سفید بز تلمستان و رئوف.

ج- ولایت بهسود^۱

یک باب شفاخانه در دهن سیاه سنگ.
ساختمان ولسوالی حصه اول.
ساختمان ولسوالی مرکز.
بازار ولسوالی مرکز.
بازار سیاه خاک ۵۰ درصد تخریب.
بازار دهن سیاه سنگ ۹۰ درصد.
بازار آبدله ۴۰ درصد.
ساختمان ترگنک ۲۰ درصد.
منازل مسکونی دره سنگلاخ ۹۰ درصد.
منازل مسکونی سرچشمه و حوالی آن ۸۰ درصد.
منازل مسکونی حصه اول ۳۰ درصد.
منازل مسکونی دایمرداد ۲۰ درصد.
منازل مسکونی حصه دوم ۲۰ درصد.

د- ولایت پروان

- شیخ علی و سرخ پارسا؛ انهدام اکثر روستاها.
انهدام مدارس، پلها، جادهها، جویها و بندها.

۵- ولایت غزنی

یکم- جاغوری:

ساختمان لیسه سلطان مودود کاملاً تخریب.
ساختمان ولسوالی جاغوری نیمه تخریب.
ساختمان کلپ- مهمانخانه رسمی دولتی- کاملاً تخریب.
جادهها در اثر مین گذاری، بمباران و سیل بردگی ۵۰ درصد تخریب.

۱. بهسود در حال حاضر جزو ولایت میدان می باشد.

- روستاهای سنگ ماشه ۱۵ درصد تخریب.
- ساختمان مکتب متوسط لومان نیمه تخریب.
- ساختمان مکتب ابتدائی داود جاغوری کاملاً تخریب.
- ساختمان مکتب متوسطه لومان نیمه تخریب.
- ساختمان شفاخانه نیمه تخریب.
- ساختمان اداره مربوط به زراعت نیمه تخریب.
- ساختمان مکتب ابتدائی دخترانه نیمه تخریب.
- بازار لومان ۸۰ درصد تخریب.
- بازار جاغوری ۴۰ درصد تخریب.
- دوم - قره‌باغ:
- مکتب متوسطه تمکی کاملاً تخریب.
- خوابگاه معلمان کاملاً تخریب.
- مکتب متوسطه آیین قره‌باغ نیمه تخریب.
- روستاهای قره‌باغ ۵۰ درصد تخریب.
- سرک‌ها در اثر مین‌گذاری سیل‌بردگی نیمه تخریب.
- کاریزها در اثر مهاجرت ساکنان نیمه تخریب.
- مکتب زراعت تمکی نیمه تخریب.
- باغ‌های واقع در کنار جاده اصلی کابل - هرات نیمه تخریب.
- سوم - مالدستان:
- مکتب متوسطه مالدستان نیمه تخریب.
- ساختمان ولسوالی نیمه تخریب.
- سرک‌ها پل‌ها، و پلچک‌ها نیمه تخریب.
- چهارم - جغتو:
- ساختمان ولسوالی ۷۰ درصد تخریب.
- مکاتب ۷۰ درصد تخریب.
- باغ‌ها و درختان نیمه تخریب.
- کاریزها نیمه تخریب.
- روستاهای جغتو ۳۰ درصد تخریب.
- پنجم - ناور:
- ساختمان ولسوالی دو آبی مرکز ۴۰ درصد تخریب.

سرک‌ها، پل‌ها و پلچک‌ها نیمه تخریب.

درختان کوهی نیمه تخریب.

و- ولایت جوزجان

یکم- بلخاب:

ترخوچ مرکز بلخاب در سال‌های ۱۳۵۸ و ۱۳۵۹ در حدود ۷۰ درصد تخریب.

دوم- سانچارک:

تخریب و انهدام ۸۰ درصد از روستاهای سانچارک.

سوم- سرپل:

تخریب کامل روستای چهارباغ با ۲۰۰ هزار خانوار، روستای چامک ۸۰ درصد، شاه‌چنار ۵۰ درصد، چمن حسن‌بیک ۵۰ درصد، روستاهای جوی عرب قدیم و جدید ۴۰ درصد، چهاریکه ۱۰۰ درصد، غجز ۵۰ درصد، سیدآباد ۴۰ درصد، چمن علیجان ۳۰ درصد، توغنی در شهر سرپل ۸۰ درصد، چلانگم در شهر سرپل ۸۰ درصد، نوآباد قوغنی ۷۰ درصد، بوغای ۷۰ درصد، کورک ۷۰ درصد، دره‌بند ۵۰ درصد، میرزاولنگ ۴۰ درصد و ۸۰ درصد روستاها در حال حاضر مخروبه‌اند.

تخریب مکتب ابتدائی شاه‌چنار که دارای ۸ صنف بود و تخریب کامل مدارس علوم دینی.

بخش دوم - تخریب ناشی از فرسایش، عدم رسیدگی، نواقص و

مهاجرت- قابل بازسازی

الف- ولایت بامیان

یکم- ورس:

چهار باب مکتب ابتدائی در جوقول - چایتمان - سنگ سوخته و آبدال سرخجوی.

کلیه مکاتب سفیدغو ورس ۱۰۰ درصد تخریب.

کلیه مکاتب (مدارس) تخت ورس ۸۰ درصد تخریب.

تعدادی از خانه‌های مسکونی در تخت ورس.

جاده از مرکز ورس تا مکتب شهید ضابط ایوب چیچین و از آنجا تا تخت ورس.

دوم - یکاؤلنگ:

محوطه ساختمان مکتب ده‌سرخ که در حدود چهارصد متر طول و دومتر ارتفاع داشته است.

محوطه مکتب متوسطه نی‌یک - دره چاشت - مکتب متوسطه سچک، مکتب ابتدائیه کلیگان، مکتب ابتدائیه سیادره، مکتب ابتدائیه سرقول و مکتب ابتدائیه شاطو.

سرک چمن یکاولنگ تا سولیچ به طول ۵۰ کیلومتر که ۵۰ درصد به بازسازی احتیاج دارد.

سرک مکتب لیسه ده‌سرخ به طول ۱۵ کیلومتر از سرک عمومی.

سرک بندامیر تا سرک عمومی بامیان - یکاولنگ به طول ۳۰ کیلومتر که بیشتر جهت استفاده سیاحتی‌مورد استفاده قرار می‌گرفته است.

سرک یکاولنگ به دره‌صوف به طول ۱۵۰ کیلومتر که این سرک ولایت سمنگان را به مناطق مرکزی هزاره‌جات وصل می‌کند.

ب - ولایت ارزگان

یکم - دایکندی^۱:

سرک از مرکز دایکندی (خدیر) تا دهن وارخان ناوه‌میش به مسافت ۹۰ کیلومتر.

سرک خدیر تا شکردره به طول ۴۰ کیلومتر.

سرک سنگ‌تخت تا لعل و بندر به طول ۱۰۰ کیلومتر.

سرک خدیر تا گیزاب به طول ۹۰ کیلومتر.

سرک از سنگ‌تخت تا کرمان - لعل به طول ۵۰ کیلومتر.

سرک از اشترلی تا شهرستان به طول ۵۰ کیلومتر. (تازه احداث)

سرک از قوم احمدبیک تا ناوه‌میش و مرکز کجران به طول ۱۲۰ کیلومتر. (تازه احداث)

سرک از سرتیغان کجران تا بیری گیزاب به طول ۹۰ کیلومتر.

سرک از دهن مقبول بندر تا جوی میرآزار بندر به طول ۲۰ کیلومتر.

سرک از پنجاب تا خدیر مرکز دایکندی.

دو باب مدرسه متوسطه و لیسه در خدیر.

۱. ولسوالی دایکندی همراه با ولسوالی‌های شهرستان و کجران در سال ۱۳۸۳ تبدیل به ولایت جدید «دایکندی» شده است.

- یک باب مدرسه ابتدائی در قریه سنگ چیلک.
- یک باب مدرسه متوسطه در قریه پشتروق.
- یک باب مدرسه ابتدائی در قریه اوتمه.
- یک باب مدرسه ابتدائی در دهن گیتی دره خودی.
- یک باب مدرسه ابتدائیه در دیکتور دره خودی.
- یک باب مدرسه متوسطه در کورگه پیتاوک.
- یک باب مدرسه متوسطه در کورگه سفلی.
- یک باب مدرسه ابتدائی در شیلان کورگه.
- یک باب مدرسه متوسطه در شیخمیران.
- دو باب مدرسه ابتدائی در اشترلی.
- یک باب مدرسه ابتدائی در بغل کندو.
- یک باب مدرسه متوسطه در سنگ تخت.
- یک باب مدرسه متوسطه در بندر.
- یک باب مدرسه متوسطه در سیاه چوب.
- سه رشته جوی به طول جمعی ۱۰ کیلومتر در منطقه خوشک.
- دو رشته جوی به طول جمعی ۹ کیلومتر در منطقه ل زیر.
- دوم - نیلی:
- پنج پایه پل ماشین رو و پانزده پل و پلچک پیاده رو در مسیر نیلی تا شهرستان و گیزاب.
- چهار پایه پل موتر رو در مسیر سرک شش تا سرتیغان.
- یک باب مدرسه در وگیر تمزان.
- یک باب مدرسه در مرکز نیلی.
- یک باب مدرسه در ل زیر.
- دو باب مدرسه در قوم احمدبیک.
- دو باب مدرسه در خوشک.
- سه باب مدرسه علوم دینی در خوشک، قوم احمدبیک و ل زیر.
- بیست و پنج باب حسینیه در روستاهای مختلف.
- سوم - گیزاب:
- یک رشته جوی در منطقه لوره شیو که حدود ۷۰۰ جریب زمین را آبیاری می کند (جدیدالاحداث)

نه رشته جوی در قریه تکابدار و بیری که ۵۰۰ جریب زمین را آبیاری می‌کند. (جدیدالاحداث)
هفت رشته جوی در قریه قخور که ۶۰۰ جریب زمین را تحت پوشش قرار می‌دهد. (جدیدالاحداث)
چهارم - شهرستان:

سرک از شهرستان تا ولسوالی هجرستان (اجرستان) به طول ۳۰ کیلومتر با یک پایه پل و پنج پلچک. (جدیدالاحداث)
سرک از شهرستان تا ناور غزنی به طول ۴۰ کیلومتر با یک پایه پل و ۳۰ پایه پلچک. (جدیدالاحداث)
سرک شهرستان تا دایکندی از ناحیه برگر تا اشتولی به طول ۲۰ کیلومتر. (جدیدالاحداث)

سرک ورس - شهرستان - دایکندی به طول ۱۴۰ کیلومتر.
سرک شهرستان تا گیزاب به طول ۱۰۰ کیلومتر.
ده رشته جوی بزرگ به طول جمعی و تقریبی ۵۰ کیلومتر و عمق یک متر در قریه‌های غاف، رباط، برگر، کنداک، الودال، مهر و نرخسای. حدود پنجاه هزار چشمه و کاریز در روستاهای مختلف.

ج - ولایت غور

لعل و سرجنگل:

سرک کابل میدان تا ولایت غور و چغچران در محدوده ولایت غور.
سرک ولسوالی پنجاب تا ولسوالی لعل و سرجنگل.
سرک چغچران - پسابند ۸۰ کیلومتر.

د - ولایت پروان

سرک عمومی شیخ‌علی از دو آب غوربند تا شیر به طول ۵۰ کیلومتر ۴۰ درصد.

پل و پلچک‌های واقع شده در مسیر جاده فوق.
سرک فرعی منطقه سنگ‌انداز به طول ۳۰ کیلومتر ۲۰ درصد تخریب.
سرک فرعی در دره بیدقول با ۲۰ درصد عوارض.
پنج پایه پلچک بر روی سرک دره بیدقول.
یک باب مکتب متوسطه در دره‌نرخ شیخ‌علی.

ه - ولایت بهسود

- مکتب متوسطه سنگلاخ کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه سرچشمه کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه قول خویش دهن حصار ۵۰ درصد تخریب.
- مکتب ابتدائیه قول خویش ارگین.
- مکتب ابتدائیه قول خویش سیاه سنگ کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه آبدله کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه تیزک کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه دهن گرماب کجاب سفلی کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه سرخ قلعه کجاب کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه قره قول کاملاً تخریب.
- مکتب متوسطه سرخ آباد کاملاً تخریب.
- مکتب متوسطه سنگ شانده کاملاً تخریب.
- مکتب متوسطه کوه بیرون کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه منگسک کاملاً تخریب.
- مکتب ابتدائیه شاه حسن کاملاً تخریب.
- مکتب دهاتی مازک کاملاً تخریب.
- مکتب دهاتی دامن خلیل کاملاً تخریب.
- شفاخانه تگاب ۵۰ درصد تخریب.
- سرک میدان تا پنجاب ۵۰ درصد تخریب.
- سرک دهن سیاه سنگ تا ترکمن ۵۰ درصد تخریب.
- سرک خارزار تا بامیان ۸۰ درصد تخریب.
- سرک سیاه خاک تا ناور از مسیر کجاب و سیاه ریگ ۵۰ درصد تخریب.
- سرک آبدله تا ناور از مسیر باد آسیاب و راه قولک ۵۰ درصد تخریب.
- سرک باد آسیاب تا سرخ آباد از مسیر سنگ شانده ۵۰ درصد تخریب.
- سرک مرکز تا تگاب از مسیر راه قول ۶۰ درصد تخریب.
- سرک چلم جای تا تیزک از مسیر دایمیرداد ۷۰ درصد تخریب.
- سرک (جاده) فرعی از تگاب تا سرخ آباد ۵۰ درصد تخریب.
- سرک (جاده) جلریز تا سر سنگلاخ ۵۰ درصد تخریب.
- سرک پل افغان تا سر اسکه ۲۰ درصد تخریب.
- سرک شینیه تا دهن خلیل ۲۰ درصد تخریب.

ساختمان پروژه زراعتی راه قول.
 ساختمان ایستگاه هواشناسی گردن دیوار.
 ساختمان ایستگاه هواشناسی راه قول.
 خطوط ارتباطی تلفن و مخابرات.
 سد آب گردن دیوار.
 نیروگاه برق دهن آب‌بند هلمند.
 کاریزها و جوی‌های زراعتی حصه اول و دوم، دایمیرداد و سرچشمه ۴۰ درصد تخریب.

و- ولایت غزنی

سرک غجور و سنگ ماشه لومان - لیتو - ششپر - شغله و ناو.
 سرکهای مالستان - سنگ ماشه - ارزگان خاص تا هجرستان.
 سرک سنگ ماشه جاغوری تا باب‌ه جاغوری.
 سرک سنگ ماشه تا هودقول انگوری.
 جوی ششپر ارزگان خاص.
 مکتب ابتدائیه در ورده مکنک مالستان.
 مکتب ابتدائی در رباط مالستان.
 مکتب ابتدائی در داله مالستان.^۱
 با توجه به تخریب و ویرانی گسترده زیرساخت‌های اقتصادی - فرهنگی و پروژه‌های عام المنفعه اجتماعی در نمونه فوق، می‌توان به آسانی حجم ویرانی و تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و ساختار آن را در سایر مناطق و ولایات و بخصوص مناطق روستایی برآورد نمود.
 بر اساس برنامه سازمان ملل متحد (MDGs) که از سال ۲۰۰۰م (۱۳۷۹ش) در رأس برنامه‌های آن سازمان قرار گرفته و کشورهای عضو

۱. گزارش فوق در زمستان ۱۳۷۱ توسط کمیته بازسازی و نوسازی افغانستان (بنا) در بامیان چاپ و منتشر گردیده است. به علت عدم دسترسی به اصل جزوه، بخش مورد استناد از وب‌سایت آقای مهندس سلطان‌حسین حصاری که تهیه کننده این طرح بوده، اقتباس شده است. آدرس وب‌سایت آقای حصاری:

متعهد به انجام آن شده‌اند و افغانستان در سال ۱۳۸۴ به آن ملحق شده است، اهداف انکشافی و توسعه‌ای جمهوری اسلامی افغانستان در پانزده سال آینده که در سال ۱۳۸۴ منتشر شده است؛ چالش‌ها، مشکلات و موانع موجود در آن چنین ترسیم شده است:

«تقریباً ۴۰ درصد مردم دهات به غذای کافی دسترسی ندارند؛ ۵۷ درصد نفوس کشور زیر سن ۱۸ سال بوده و به یافتن کار امید چندانی ندارند؛ در اکثر مناطق کشور بیش از ۸۰ درصد مردم از سواد بی‌بهره‌اند؛ متوسط عمر پائین‌تر از ۴۵ سال است. ساحات وسیعی از زمین‌های زراعتی تحت کشت قرار ندارند و یا در آن‌ها ماین وجود دارد؛ سیستم آبیاری خساره‌مند شده و یا منهدم گردیده است؛ طی چندین دهه قیمت اجناس ضروری فوق العاده افزایش یافته است.»^۱

از طرف دیگر امید می‌رفت که بعد از سقوط رژیم طالبان در سال ۱۳۸۰ و روی کار آمدن دولت جدید، وضعیت اقتصادی و معیشتی مردم بهبود یافته و درآمد سرانه آنان از طریق رشد اقتصادی افزایش یابد. چنان‌که رئیس جمهور جمهوری اسلامی افغانستان آقای حامد کرزی در

۱. جمهوری اسلامی افغانستان؛ اهداف انکشافی در پانزده سال آینده یا میلیونوم (ام. دی. جی)، گزارش سال ۱۳۸۴، خلاصه گزارش، ص ۲.

تذکر: (MDGs) (Millennium Development Goals) یک تعهد جهانی است که از سال ۲۰۰۰ میلادی در رأس برنامه‌های سازمان ملل متحد قرار گرفته است. فقر زدایی، ریشه کن کردن گرسنگی، دستیابی به آموزش ابتدایی همگانی، کاهش مرگ و میر کودکان، مبارزه با امراض ملاریا، ایدز، برابری اجتماعی و بهبود وضعیت بهداشتی مادران و ... از اهداف و آرمان‌های (MDGs) می‌باشد. افغانستان در سال ۲۰۰۵ میلادی در جلسه سران کشورها در مقر سازمان ملل متحد به این معاهده پیوسته است.

سال ۱۳۸۳ در زمان انتخابات ریاست جمهوری (دوره اول) وعده داده بود که درآمد سرانه این کشور را از ۲۰۰ دلار در سال ۱۳۸۲ به ۵۰۰ دلار در ظرف پنج سال برساند.^۱ سفیر آمریکا نیز در سال ۱۳۸۶ مدعی شد که از سال ۲۰۰۱م بدین سو درآمد سرانه مردم افغانستان تقریباً سه برابر افزایش یافته است، اقتصاد افغانستان در سه سال گذشته رشد ۸ درصدی داشته و سرمایه‌گذاری خارجی تا ۶۰۰ درصد نسبت به سه سال گذشته رشد نموده است.^۲ آقای «تام کوین» نماینده ویژه وقت دبیرکل سازمان ملل متحد در افغانستان نیز اعلام کرد که؛ تحقیقات نشان می‌دهد رشد درآمد سرانه مردم افغانستان در سال گذشته (۲۰۰۵) ۸/۱۳ درصد بوده است. وی افزود: این رشد در سال ۲۰۰۴ میلادی ۸ درصد بود و در سال ۲۰۰۶ میلادی نیز ۷/۱۱ درصد پیش بینی شده است. نماینده ویژه «کوفی عنان دبیر کل وقت سازمان ملل متحد» در افغانستان بیان داشت: «اکنون افغانستان برای رشد اقتصادی بیشتر، نیاز دارد تا به یک ثبات اقتصادی و سیاسی دست یابد که بدون همکاری و هماهنگی کشورهای منطقه این کار ممکن نیست».^۳ گزارش اداره احصائیه (آمار) مرکزی افغانستان نیز حاکی از افزایش درآمد سرانه از ۲۵۰ دلار آمریکائی در سال ۱۳۸۳ به ۲۹۰ دلار آمریکائی در سال ۱۳۸۴ می‌باشد.^۴

اما علی‌رغم ادعاها و اظهارات فوق، واقعیت این است که این مهم تا کنون محقق نشده و یا لا اقل در زندگی مردم و رفاه معیشتی آنان تأثیر قابل توجهی نداشته است و آنچه بیان گردیده براساس تخمین و

۱. سایت وحدت؛ ۱۳۸۵/۱/۱۲ <http://www.wahdat.net/index>

۲. روزنامه راه نجات، چاپ کابل، دو شنبه ۱۳۸۶/۶/۵.

۳. خبرگزاری ایرنا؛ پنجشنبه، ۱۳۸۵/۲/۷.

۴. <http://cso-af.net/cso/index.php?page>

برآورد است تا یک آمار دقیق و شفاف! زیرا بر اساس برآوردهای نزدیک به واقع، جمعیت کشور در سال‌های فوق در حدود ۲۷ الی ۲۸ میلیون نفر بود در حالی که اداره احصائیه (آمار) مرکزی تعداد جمعیت کشور را در سال ۱۳۸۴، ۲۴/۶ میلیون نفر تخمین زده است و بر همان مبنا درآمد سرانه را در همان سال ۲۹۰ دلار اعلام کرده است.

مردم افغانستان چه در شهرها و چه در روستاها از عدم اشتغال، پایین بودن سطح درآمد و عدم مصونیت غذایی به شدت تحت فشار قرار دارند و درآمد سرانه اکثر مردم (که بیش از ۶۰ درصد جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند) کمتر از یک دلار در روز می‌باشد که براساس معیارهای بین‌المللی زیر خط فقر مطلق یا شدید قرار دارند که این امر زمینه مهاجرت اجباری (ترک روستاها)، پیامدهای منفی بیکاری و ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی را برای آنان بدنبال داشته است. بر اساس گزارش (MDGs)

«ارقام موجود نشان می‌دهد که تقریباً ۲۰ درصد خانوار روستایی به صورت مداوم مصونیت غذایی ندارند و ۱۸ درصد با کمبود غذایی فصلی مواجه می‌باشند. بنابراین، ۲۰ تا ۴۰ درصد مردم افغانستان به کمک غذایی در سطوح مختلف و در زمان‌های متفاوت سال نیاز دارند.»^۱

با توجه به شرایط موجود و وجود دغدغه کمبود مواد غذایی و بیکاری گسترده و مزمن، تنها مردم به فکر ما یحتاج ضروری خود می‌باشند. در چنین وضعیتی توسعه روستاهای افغانستان که بزرگترین

۱. جمهوری اسلامی افغانستان؛ اهداف انکشافی در پانزده سال آینده یا ملینیم (ام. دی. جی)، گزارش سال ۱۳۸۴، خلاصه گزارش، ص ۲۱.

منبع غذایی این کشور تلقی می‌گردد، امری است حیاتی و لازم که بدون توجه به آن توسعه اقتصادی در کشور حاصل نخواهد شد. روستاهای افغانستان با توجه به توانمندی‌های که دارند، ظرفیت توسعه اقتصادی و اجتماعی را دارا می‌باشند و می‌توانند بخش عظیمی از نیروی کار فاقد شغل را جذب نمایند و زمینه را برای افزایش صادرات محصول مرغوب و دارای مزیت نسبی فراهم آورند. چنان‌که در اهداف توسعه پانزده ساله کشور نیز به آن اشاره شده است که سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و زیربنای روستایی، دسترسی به بازارها را افزایش داده و برای اقتصاد روستایی نیروی محرک فعالیت اقتصادی را فراهم کرده و موجب کاهش گرسنگی و سوء تغذیه می‌گردد.

۲-۳. عدم توانایی در مصرف بودجه توسعه‌ای

یکی دیگر از چالش‌های عمده در توسعه روستاها عدم استفاده درست و بهینه از منابع و بودجه توسعه روستاها است که از سوی دولت مرکزی هر سال مالی به عنوان بخشی از «بودجه انکشافی» اختصاص داده می‌شود. برخی از وزارتخانه‌ها که با توسعه روستاها سر و کار دارند توانایی لازم کاری جهت ارایه طرح و ارزیابی اقتصادی - اجتماعی پروژه‌های مورد نیاز و ضرورت مردم و اجرای آن‌ها را ندارند. از این رو هر سال بخشی از بودجه اختصاص داده شده به توسعه روستاها، به خزانه دولت یا کشورهای کمک کننده (دو نرها) برگشت داده می‌شود. به عنوان نمونه در این مورد به چند گزارش اشاره می‌شود.

گزارش بی بی سی در سال ۱۳۸۵ از کابل تحت عنوان «ناتوانی افغانستان در مصرف بودجه انکشافی» حاکی از آن است که دلیل اصلی

این امر ظرفیت پایین وزارت خانه‌ها و گروه‌های کاری است. بر اساس همین گزارش

«مقامات وزارت مالیه افغانستان در زمان اعلام بودجه سال آینده گفتند در حالی که برخی وزارتخانه‌ها چون تحصیلات عالی و احیا و انکشاف دهات تا هنوز تنها بیش از نصف بودجه انکشافی خود را مصرف کرده‌اند وزارت‌های حج و اوقاف، امور زنان، ترانسپورت (حمل و نقل) و عودت مهاجرین حتی موفق نشده‌اند تا ۱۰ درصد بودجه انکشافی درخواستی خود را مصرف کنند. انورالحق احدی، وزیر مالیه افغانستان دلیل اصلی این موضوع را نبود ظرفیت کافی برای ساختن پروژه‌ها در ادارات دولتی می‌داند. کارشناسان به این باور هستند که با گذشت پنج سال هنوز هم ادارات دولتی ظرفیت این را ندارند تا برنامه‌های قابل قبولی به جامعه جهانی برای مصرف صدها میلیون دلار ارایه کنند.»^۱

همچنان انورالحق احدی وزیر مالیه وقت در کنفرانس خبری دیگری که به مناسبت ارائه معلومات در مورد بودجه عادی و انکشافی ۱۳۸۷ کشور در اواخر سال ۱۳۸۶ دایر گردیده بود، چنین گفت:

«طی یازده ماه سال جاری، ۴۴ درصد بودجه انکشافی سال جاری، از طریق ادارات حکومتی به مصرف رسیده و قرار است تا ختم سال جاری، این رقم به بیش از ۵۰ درصد افزایش یابد. در سال ۱۳۸۶ بودجه عادی کشور ۵۳/۶ میلیارد افغانی و بودجه انکشافی در حدود ۷۷/۸ میلیارد افغانی می‌باشد. احدی می‌گوید که در سال جاری ۶۵ درصد بودجه یادشده به منظور تطبیق برنامه‌های انکشافی با

۱. گزارش جواد صمیمی، سایت بی بی سی، یکشنبه ۱۱ فوریه ۲۰۰۷/۲۲ بهمن ۱۳۸۵.

شرکت‌های تطبیق‌کننده، قرار داده شده است. وی گفت: مقداری از بودجه سال جاری که ممکن است حدود ۶۰۰ میلیون دالر باشد، نیز بدون مصرف باقی خواهد ماند و به بودجه سال ۱۳۸۷ اضافه خواهد شد. به گفته مسئولین وزارت مالیه کشور، در سال گذشته نیز تنها ۵۰ درصد بودجه انکشافی به مصرف رسیده بود.^۱

با توجه به اظهارات وزیر مالیه وقت، در سه سال متوالی ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ تنها از بودجه انکشافی ۵۰ درصد آن به مصرف رسیده است که بیانگر ضعف کارایی و مدیریت نهادهای ذی‌دخل در امر بازسازی و توسعه کشور از جمله روستاها می‌باشد که در صورت ارتقا ظرفیت و مدیریت درست منابع مذکور و گماشتن افراد خبره، توانمند و کاردان در مناصب مزبور، توسعه روستایی سرعت خواهد گرفت.

۲-۴. وجود فساد گسترده و بوروکراسی

علاوه بر عدم کارایی و فقدان مدیریت درست در مصرف بودجه انکشافی و عادی، فساد گسترده در ارگان‌ها و نهادهای که متولی توسعه و انکشاف روستاها می‌باشند، وجود دارد که این امر خود ضربه دیگری بر توسعه و بازسازی کشور از جمله روستاها شمرده می‌شود. نحوه انتخاب پیمانکار و دواطلبان طرح‌های توسعه اقتصادی طبق قانون و مصوبات به گونه‌ای پیش بینی شده است که زمینه سوء استفاده مالی گرفته شود. اما متأسفانه این روش نیز به اتلاف منابع و در نتیجه به بی‌کیفیتی پروژه‌ها می‌انجامد. اگر پیمانکاری بخواهد در مناقصه پروژه‌ی برنده شود، باید موافقت و رضایت مقامات محلی از جمله والی و

۱. روزنامه افغانستان، سال دوم، شماره ۴۴۰، دوشنبه ۱۳ حوت ۱۳۸۶.

ولسوال (استاندار و فرماندار) را جلب نماید و این کار جز با امتیاز دادن بخشی از بودجه پروژه به مقامات محلی به عنوان حق کمیسیون (کمیشن)، میسر نمی‌باشد. در برخی موارد پیمانکار اصلی (برنده مناقصه) با گرفتن بخشی از بودجه پروژه به حیث حق دلالتی و کمیشن انجام آن را به شرکت دیگری واگذار می‌کنند که این روند به کیفیت انجام پروژه‌ها ضربه وارد می‌کند. در اینجا به عنوان نمونه به یک گزارش از وضعیت روند و نحوه کمک‌رسانی جهانی به بازسازی افغانستان و اتلاف منابع تحت عناوین مختلف بسنده می‌کنیم. گزارش خبرنگار سایت بازتاب در سال ۱۳۸۵ از کابل حاکی است که

«تاکنون نیمی از کمک چهارصد میلیون دلاری کشورهای مختلف دنیا برای ساخت جاده مهم کابل - قندهار توسط چندین شرکت خارجی به غارت رفته است. بنابراین گزارش، پس از آن‌که با توافقات بین‌المللی صورت گرفته، چندین کشور خارجی، مجموعاً ۴۰۰ میلیون دلار برای ساخت جاده کابل - قندهار اختصاص دادند، این کمک در صندوقی ریخته شده تا برای ترمیم و بازسازی این جاده ۴۰۰ کیلومتری در اختیار پیمانکاران قرار گیرد، اما اطلاعات رسیده، حاکی از آن است که تاکنون دست‌کم دویست (دو صد) میلیون دلار از این کمک‌ها توسط چند شرکت خارجی به یغما رفته است. پس از تشکیل این صندوق، آمریکایی‌ها کار احداث (ترمیم و بازسازی) جاده مذکور را به یک شرکت آمریکایی سپردند، اما این شرکت بدون انجام هیچ کاری، پس از برداشت هشتاد میلیون دلار از صندوق، آن را به یک شرکت ترک واگذار کرد. شرکت ترکیه‌ای نیز اندکی بعد با برداشت هفتاد میلیون دلار دیگر از صندوق مذکور، احداث جاده را با ۲۵۰ میلیون دلار موجودی به یک شرکت پاکستانی سپرده است. اما تازه‌ترین اطلاعات

رسیده به خبرنگار «بازتاب»، حاکی از آن است که شرکت پاکستانی هم بدون انجام کار، پنجاه میلیون دلار دیگر از موجودی صندوق را به عنوان حق دلالتی برداشته و اکنون یک شرکت ترکی-افغانی تنها با نصف موجودی صندوق، مشغول احداث جاده کابل-قندهار است. مجموع برداشت‌های بدون عمل شرکت‌های خارجی، باعث شده است تا کار این شرکت ترکی-افغانی با نصف بودجه نیز با کیفیتی بسیار پایین پیش رود و اکنون با گذشت اندکی از پیشرفت کار احداث جاده، بخشی از قسمت‌های آن نیاز به روکش دوباره آسفالت دارد.^۱

علاوه بر این، برخی از نظامیان خارجی و پلیس افغانستان نیز در حیف و میل کمک‌های خارجی به بازسازی افغانستان دست دارند. بنا به نوشته یک روزنامه پاکستانی در سال ۱۳۸۵ در تبانی نظامیان خارجی مستقر در افغانستان و پلیس افغانستان صدها هزار دلار کمک‌های خارجی به بازسازی افغانستان به سرقت رفته است.

«روزنامه امت چاپ کراچی پاکستان روز چهارشنبه ۱۱ دلو نوشت: صدها هزار دلار هزینه بازسازی افغانستان در تبانی نظامیان آمریکا و پلیس افغانستان به سرقت رفته است. روزنامه امت به نقل از قوماندانان انگلیسی و آمریکایی در افغانستان نوشت که تخمین زده می شود نیمی از کمک‌های بین المللی به بازسازی افغانستان به تاراج رفته باشد.»^۲

در مسافرتی که در سال ۱۳۸۴ به چند ولایت افغانستان (هرات، کابل، مزار شریف، پروان، بامیان و دایکندی) داشتم متوجه این فساد گسترده و کم کاری در راه توسعه و سازندگی کشور گردیدم. اکثر

۱. سایت بازتاب، ۲ سنبله/ شهریور ۱۳۸۵

۲. روزنامه امت؛ ۸۵/۱۱/۱۱ به نقل از شبکه اطلاع رسانی افغانستان، ۱۳۸۵/۱۱/۱۶
www.afghanpaper.com/

پروژه‌ها یا نیمه کاره رها گردیده یا در کیفیت انجام آن دقت لازم صورت نگرفته است و پروژه‌های که به اتمام رسیده فاقد یک پشتوانه علمی فنی و استاندارد می‌باشد که یقیناً بعد از یک یا دو سال از بین می‌رود. مثلاً کانال‌های آبیاری سیمانی (سمتی) که در دره شیخعلی و غوربند به اتمام رسیده بود و تابلوی بر روی آن نصب گردیده بود که با کمک بلا عوض مردم جاپان به پایان رسید، بیش از شش ماه نگذشته بود اما به خاطر عدم دقت در استحکام و پایه‌ریزی آن، بخشی از پروژه بر اثر سایش توسط آب تخریب گردیده بود. عین همین مسأله در ولایت دایکندی (منطقه اشترلی) به ملاحظه رسید.

بنابراین اگر فرصت به وجود آمده به همین روش ادامه پیدا کند و متولیان امر سازندگی و توسعه کشور عملاً دست به اقدامات و اصلاحات لازم در این مورد نزنند، توسعه کشور و بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی آن مثل گذشته یک آرزوی دست نیافتنی برای مردم خواهد بود.

مهمترین پتانسیل و عوامل توسعه مناطق روستایی افغانستان در فصل بعد آورده شده‌اند که با استفاده بهینه و قانونمند از آن‌ها می‌توان به این هدف دست یافت.

فصل دوم

عوامل توسعه روستایی

۱. زمین و خاک مساعد

زمین و خاک‌های مستعد و شیرین برای هر نوع زراعت و محصولات زراعی و باغی و توسعه آن امری است لازم و حیاتی. براساس آمارهای ارائه شده تقریباً ۸ تا ۱۲ میلیون هکتار زمین قابل کشت در کشور وجود دارد که در حال حاضر تنها کمتر از ۵۰ درصد آن به صورت سنتی و اقتصاد معیشتی مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. هرچند کشور افغانستان کشور کوهستانی است اما در مناطق شمال، جنوب، غرب و جنوب غرب آن دشت‌های وسیع و دره‌های مستعد برای هر نوع کشاورزی و دامداری صنعتی فراهم است. اکثر این زمین‌ها در کنار رودخانه‌های جاری و خروشان قرار دارند که بعد از استفاده اندک از آنها، مرز کشور را پشت سر گذاشته وارد خاک کشورهای همسایه می‌گردند. پیش‌بینی می‌شود که در صورت اختصاص ۸ میلیون هکتار زمین به تولید مواد غذایی (از قبیل گندم، برنج، جو، ذرت، لوبیا، عدس و نخود و...) که امروز جزو کالای استراتژیک در دنیا محسوب می‌گردد؛ و تولید انواع میوه‌جات مرغوب که بیشتر مناطق کشور از چنین ظرفیتی برخوردار هستند، ضمن خود کفایی کشور در تولید مواد غذایی و میوه‌جات مورد نیاز، می‌تواند به عنوان صادر کننده این مواد ارزشمند و حیاتی در میان کشورهای آسیایی تبدیل گردد. البته تحقق این امر نیازمند برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری است و توجه جدی متولیان امر را می‌طلبد. کنترل سیستم آبیاری و بهبود آن از نظر فنی و تکنولوژی شرط لازم این موضوع

می‌باشد. افزایش بهره‌وری و کارایی زمین و افزایش محصول بدون استفاده از امکانات فنی جدید و روش علمی و بذره‌های اصلاح شده محقق نمی‌شود.

نحوه محاسبه نسبت آبیاری و بهره‌وری زمین

$$\text{نسبت آبیاری} = \frac{\text{زمین قابل کشت آبیاری شده و زمین کشت محصولات دائمی}}{\text{زمین قابل کشت و زمین زیر کشت محصولات دائمی}}$$

$$\text{بهره‌وری زمین} = \frac{\text{کل غلات تولیدی}}{\text{زمین قابل کشت و زمین زیر کشت محصولات دائمی}}$$

بهبود نحوه آبیاری، استفاده از بذره‌های اصلاح شده و پربازده و استفاده از کود شیمیایی و سموم ضد آفات می‌تواند موجب افزایش بهره‌وری زمین و تولید محصولات زراعتی و میوه‌جات گردد. در شرایط کنونی برخی از محصولات باغی و میوه‌های تولید شده کشور جزو مهمترین محصولات صادراتی افغانستان در جهان شمرده می‌شود. چنان‌که وزیر تجارت آمریکا در محفل افتتاح پل دوستی (پل بین افغانستان و تاجیکستان) که توسط رؤسای جمهوری دو کشور افتتاح گردید؛ گفت: «قالی، میوه خشک و معادن سه ساحه نیرومند صادراتی افغانستان است. کارلوس گوتیریس، وزیر تجارت آمریکا در محفل افتتاحیه پل دوستی بر روی دریای آمو، ضمن تأکید بر نقش ارتباطی افغانستان در تجارت منطقه، اظهار داشت: ما در مذاکرات با مقامات افغان، سه ساحه مشخص و دارای گنجایش نیرومند صادراتی افغانستان یعنی قالین، میوه خشک و مغزیات (مغز بادام، پسته، زردآلو و گردو) و معادن را شناسایی کردیم»^۱

سرمایه‌گذاری در محصولات باغی (انواع میوه تازه و خشکبار) صادراتی

در بخش تولید، دسته‌بندی و نگهداری آن مطابق استاندارد و با استفاده از تکنولوژی روز می‌تواند به عنوان مهمترین بخش درآمد ملی و کسب ارز خارجی تبدیل گردد که در بلند مدت می‌تواند کسری تراز پرداخت کشور را که در حال حاضر با آن روبرو است، بهبود بخشیده و موجب ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر گردد.

۲. آب‌ها و رودخانه‌ها

نقش آب و فراآورده‌های آن در توسعه کشورها امری انکار ناپذیر است. علت توسعه جوامع و حرکت آن‌ها به سوی تمدن و رفاه عمومی و توسعه کشاورزی و دامداری، استفاده بهینه و کارا از منابع طبیعی و خدادادی است. یکی از منابع بسیار مهم و حیاتی که در زندگی روز مره انسان‌ها و تداوم تولیدات نقش فوق العاده دارد، منابع آبی است. اگر از این ماده حیاتی که خداوند به صورت مجانی و احیاناً با هزینه اندک در خدمت انسان‌ها قرار داده است، با مدیریت درست استفاده مطلوب شود، بسیاری از مشکلات حل خواهد شد. لذا خداوند سبحان در مورد اهمیت و نقش آب در زندگی موجودات می‌فرماید: «ما حیات و زنده بودن موجودات را به واسطه آب قرار دادیم».^۱

آب ماده‌ای فراوان در کره زمین است که به شکل‌های مختلفی همچون دریا، باران، رودخانه و... دیده می‌شود و دو سوم کره زمین را آب تشکیل می‌دهد اما تنها ۲ درصد از این آب‌ها، آب شیرین می‌باشد. آب در چرخه خود، مرتباً از حالتی به حالت دیگر تبدیل می‌شود، اما از بین نمی‌رود. آب اشکال مختلف به خود می‌گیرد؛ باران، برف، تگرگ، یخ، شبنم و مه. تنها ماده که دارای سه حالت، انجماد، میعان و گاز است،

۱. و جعلنا من الماء کل شیء حی. انبیاء آیه ۳۰.

این ماده حیاتی است.

تمام کشورها از جمله افغانستان که از نعمت وجود آب‌های شیرین و رودخانه‌های جاری بهره‌مندند، می‌توانند به انحاء مختلف از این منبع گرانسنگ و ارزشمند استفاده شایانی کنند. نقش آب در توسعه و رفاه عمومی غیر قابل انکار است البته استفاده بهینه از این منابع نیازمند مطالعات و برنامه‌ریزی‌های راهبردی و کاربردی توسط متخصصان امور و در یک جمله نیازمند مدیریت صحیح منابع آبی کشور می‌باشد. در ادامه به چند مورد کاربردی و نحوه استفاده از آب و رودخانه‌های جاری کشور اشاره می‌کنیم:

۲-۱. استفاده کاربردی از آب در مصارف عمومی

با ایجاد سد و سیل بندها در مسیر آب‌های روان و رودخانه‌های خروشان به خصوص در فصل آب‌خیز داری، می‌توان آب فراوانی برای مصارف آشامیدنی، کشاورزی، صنعتی و دامداری ذخیره سازی کرد و در مواقع نیاز و لزوم از آن استفاده بهینه و مطلوب را نمود. در بسیاری از کشورها از جمله کشورهای جهان سوم بیش از نصف مردم به آب سالم و بهداشتی برای آشامیدن دسترسی ندارند و این نیازمندی روز بروز در حال افزایش و گسترش است. سازمان ملل متحد به خاطر اهمیت و نقش آب، سال ۲۰۰۳م را سال آب شیرین نام نهاده بود.

با ایجاد مکانیزم ذخیره سازی آب و انتقال آن به شهرها و روستاهای که فاقد آب‌های شیرین و بهداشتی است؛ بخشی اعظم مشکلات کم آبی و آب‌های شرب بهداشتی حل خواهد گردید. نقش و اهمیت آب برای انسان از بسیاری از منابع طبیعی بیشتر است. اگر آب شرب مردم بهداشتی نباشد، امراض گوناگونی از این طریق در بین مردم

شیوع پیدا نموده و در نتیجه بسیاری از قشر آسیب پذیر جامعه جان خود را از دست می‌دهند.

دولت افغانستان می‌تواند از طریق حمایت بخش خصوصی و تأمین مالی طرح‌ها در قالب وام‌های میان مدت و بلند مدت و ایجاد فرصت برابر برای تمام شهروندان و در اختیار گذاشتن زمین و آب، با ایجاد سدهای انحرافی و احداث نهرها، راه ترقی و پیشرفت به سوی توسعه پایدار را بردارند. دولت افغانستان می‌تواند با برنامه‌ریزی درست، سنجیده و راهبردی و واگذاری زمین‌های بایر و بلا استفاده که در پیرامون رودخانه‌های جاری کشور قرار دارند به بخش خصوصی، این کشور را به منبع عظیم تولید محصولات کشاورزی و دامی تبدیل کند. هر کشوری که بتواند از جهت محصولات کشاورزی (برنج، گندم، جو، چغندر، پنبه، انواع میوه‌جات، سبزیجات، لوبیا، عدس، علوفه برای دام‌ها و...) و فرآورده‌های دامی (گوشت قرمز، گوشت سفید، شیر و منتجات آن «ماست، پنیر، کره، خامه و...») به خود کفایی برسد و مصارف داخلی خود را در داخل کشور تأمین کند؛ مسیر توسعه، رفاه همگانی و زمینه تحقق عدالت اجتماعی برای آن کشور فراهم شده است زیرا بسیاری از مردم می‌توانند با امکانات موجود، بدون پرداخت هزینه‌های گزاف و خارج شدن ارز از کشور، به کالاهای اساسی و اولیه دسترسی داشته باشند که این امر، نشان دهنده سطح رفاه عمومی و توسعه یافتگی بر مبنای عدالت اجتماعی و زمینه‌ساز توسعه و پیشرفت سایر بخش‌ها از جمله صنعت و خدمات محسوب می‌گردد.

اما به گفته رئیس مرکز مطالعات منطقه‌ای افغانستان، در سیمناز دو روزه آب‌های جاری افغانستان و منابع آن،

«بیش از ۷۰ درصد آب‌های افغانستان، بدون هیچ استفاده‌ای از مرزها خارج می‌شوند. طبق گزارش‌های مسئولین وزارت انرژی و آب، در افغانستان بیش از ۷۵ میلیارد متر مکعب آب وجود دارد که حدود ۲۰ میلیارد مترمکعب از این آب‌ها را، آب‌های زیر زمینی تشکیل می‌دهند. طبق اظهارات مقامات مربوطه، فعلاً از تمام این آب‌ها تنها حدود ۲۵ تا ۳۰ درصد استفاده می‌شود که حدود ۹۰ درصد این استفاده نیز به شکل سنتی و عنعنوی می‌باشد و متباقی این آب‌ها از کشور خارج می‌شود.»^۱

۲-۲. تولید انرژی هیدرولیک و برق آبی

افغانستان می‌تواند با ایجاد و احداث سد و آبگیرها، صنعت تولید انرژی و برق آبی مورد نیاز خود را با هزینه مناسب تأمین کند. تولید برق از نیروگاه‌های آبی به مراتب کم هزینه‌تر از سایر نیروگاه‌ها و از لحاظ زیست محیطی بسیار کم ضرر می‌باشد. نیروگاه‌های آبی به خاطر استفاده از منابع پاک، محیط زیست را آلوده نمی‌سازد و آب مورد استفاده در نیروگاه‌های آبی از چرخه اقتصاد خارج نمی‌شود بلکه با برنامه‌ریزی و ساماندهی می‌توان از آن برای استفاده در سایر روش‌های تولیدی (کشاورزی، دام‌پروری، صنعت و ...) استفاده کرد که خود بزرگترین مزیت به حساب می‌آید. تولید انرژی و برق از راه‌های مختلف قابل تأمین است؛ از طریق سوخت‌های فسیلی تجدید ناپذیر (نفت، گاز، زغال سنگ)، از طریق خورشید گرمایی، زمین گرمایی (ژئو ترمال)، انرژی‌های بادی، منابع آبی و از طریق نیروگاه‌های هسته‌ای.

در شرایط کنونی بهترین روش برای تولید و تأمین انرژی کشور، استفاده از نیروگاه‌های بزرگ و کوچک آبی است. نیروگاه‌های برق آبی هم دوام بیشتر و هم پرسنل کمتر نیاز دارند. نیروگاه‌های مذکور می‌تواند

۱. روزنامه راه نجات، دوشنبه ۱۳۸۷/۲/۱۷.

علاوه بر تأمین برق مورد نیاز کشور، در توسعه روستاها از طریق تأمین برق واحدهای اقتصادی کوچک و زود بازده نقش بارزی داشته باشد. انرژی حاصل از سد ایجاد شده در مسیر آب رودخانه‌ها برابر با اختلاف ارتفاع به وجود آمده از بالا تا به پایین سد می‌باشد. با حرکت توربین‌های آبی «انرژی به میزان $E = M \times H$ ذخیره می‌شود»^۱ انرژی ذخیره شده و M مقدار آب و H اختلاف بالا و پایین سد است.

هرچند مسئولین تأمین انرژی کشور برنامه‌ها و طرح‌های را در این زمینه به رسانه‌ها اعلام کرده‌اند که چندین سال از آن می‌گذرد لیکن تاکنون جنبه عملی به خود نگرفته است. خبرگزاری رسمی افغانستان «باختر» در تابستان ۱۳۸۵ از قول مسئولین وزارت انرژی و آب گزارش داد که:

«دو پروژه بزرگ برق تا دو سال آینده در کشور تکمیل می‌گردد. مسئولین وزارت انرژی و آب می‌گویند که کار بالای پروژه بند برق سلما (واقع بر روی رودخانه هریرود در دره تخت) و انتقال برق از ازبکستان به کابل به شدت جریان دارد. بنا به گفته محمدامین منصف مشاور وزارت انرژی و آب، تا دو سال آینده این پروژه‌ها تکمیل خواهد شد. بند سلما پروژه آبی تولید برق ۴۲ میگاواتی می‌باشد. مشاور وزارت انرژی و آب گفت: پروژه برق رسانی بند سلما یک پروژه چند منظوره می‌باشد که به کمک بلاعوض ۸۰ میلیون دالری کشور هند و پروژه انتقال برق ازبکستان به کابل به مصرف یک صد میلیون دالر کمک بلاعوض هند از پلخمیری تاکابل امتداد می‌یابد.»^۲

۱. آسایش، حسین؛ جغرافیای اقتصادی ایران؛ دانشگاه پیام نور، چاپ پنجم ۱۳۸۳، ص ۵۵.

۲. خبرگزاری باختر، ۸۵/۴/۱۱.

البته مسئولان کشور به خصوص وزارت انرژی و آب با تعقیب اهداف کوتاه مدت و تکیه بر واردات برق از کشورهای همسایه، زمینه وابستگی کشور را به انرژی وارداتی فراهم می‌کنند در حالی که می‌توانند با استفاده از اعتبار اختصاص داده شده جهت انتقال شبکه برق از کشورهای همجوار؛ از طریق تأمین انرژی تجدید پذیر از طریق ایجاد سد و نیروگاه‌های آبی و تولید برق و انرژی از نیروگاه‌های بادی و خورشیدی زمینه تأمین مطمئن انرژی از ظرفیت‌های داخلی را که لازمه توسعه و پیشرفت شمرده می‌شود، فراهم نمایند. استفاده از این طریق علاوه بر مزایای فوق، برای هزاران نیروی کار فاقد شغل و درآمد که در شهرها و روستاها به دنبال فرصت شغلی هستند، ایجاد شغل و درآمد خواهد نمود.

۲-۳. حفر چاه و استفاده بهینه از منابع آب زیر زمینی

آب‌های که در سفره‌های زیر زمینی قرار دارد و به نظر کارشناسان ۲۰ میلیارد متر مکعب تخمین زده می‌شود، می‌تواند یکی از منابعی مفید در توسعه کشور به حساب آید. با استفاده از تکنولوژی جدید و حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق در مناطق که استعداد آن را دارد، می‌توان به صنعت کشاورزی و دامپروری رونق بخشید. بر اساس تجربیات و حفر چاه در برخی نقاط مختلف کشور، آب‌های زیر زمینی در اکثر مناطق غنی است و نزدیک به سطح زمین قرار دارد و با حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق و ساماندهی آن، سطح زیر کشت زمین‌های قابل زراعت را می‌توان به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش داد.

۳. استخراج معادن و منابع زیر زمینی

استخراج معادن و منابع زیر زمینی و سرمایه‌گذاری در این بخش که اکثراً در نقاط روستایی واقع شده است، می‌تواند در توسعه روستاها و بازسازی زیر ساخت‌های اقتصادی آن نقش برجسته‌ای ایفا نماید. حمایت از صنایع کوچک و بخش خدمات که در فرایند تولید معادن و صنایع مادر لازم است، موجب جذب و جلب هزاران نیروی بیکار روستایی می‌گردد. برنامه‌ریزی و مدیریت درست امکانات و جذب منابع مالی از طریق مشارکت همگانی به خصوص روستائیان و تجار ملی و خریداری محصولات تولیدی آنان با قیمت مناسب و حمایت مالی دولت و ارگان‌های ذی‌ربط از این بخش باهدف رونق بخشیدن به کارهای تولیدی و ایجاد صنایع کوچک، منجر به افزایش درآمد و رفاه عمومی می‌شود.

۴. بازسازی راه‌های ارتباطی

احداث، بازسازی و نگهداری راه‌های روستایی زمینه‌ی دسترسی آسان به بازارها را برای روستائیان میسر می‌سازد. امروز راه‌های ارتباطی هر کشور به منزله شاه‌رگ‌ها و مویرگ‌های بدن انسان هستند که ماده حیاتی (خون) را به تمام بدن انسان می‌رسانند و در صورت نرسیدن خون به عضوی، آن عضو فاسد می‌گردد. ارتباط روستاها با شهرها و شهرها با خارج از کشور، نیز این‌گونه می‌باشد. در صورت فقدان راه‌های ارتباطی، انتقال محصولات تولید شده در روستاها با چالش بزرگی روبرو می‌شود و برخی از اقلام تولید شده که می‌بایست به صورت روزانه به بازار مصرف و مقصد منتقل شوند، در محل تولید یا در بین راه فاسد می‌گردند که در صورت تداوم این وضعیت، موجب دل‌سردی کشاورزان

گردیده و در نتیجه سطح تولید کاهش خواهد یافت. با کاهش سطح تولید کل تعادل بازار نیز به خاطر کمبود عرضه دچار نوسان می‌شود. متأسفانه در حال حاضر اکثر روستاهای کشور فاقد راه‌های ارتباطی و مکانیزه مناسب حمل و نقل می‌باشند که عدم توجه به این امر، توسعه روستاها را به چالش کشیده و فرصت بازسازی، رشد اقتصادی و خود کفایی اقتصادی را به عقب می‌اندازد.

دلیل عمده‌ی توجه کشاورزان و روستائیان به کشت و تولید مواد مخدر علاوه بر بازدهی و درآمد قابل توجه آن، سهولت حمل و نقل و ترانزیت آسان آن به خارج منطقه و کشور می‌باشد.

از سوی دیگر کالاهای مصرفی از طریق همین راه‌ها و جاده‌ها به مراکز ولایات و ولسوالی‌ها منتقل می‌شود که در صورت اصلاح و ترمیم جاده‌های مواصلاتی قیمت تمام شده اجناس با شهرهای بزرگ کشور تفاوت اندک خواهد داشت در حالی که فعلاً تفاوت عمده و قابل توجهی در قیمت‌های موجود در مراکز ولایات نسبت به شهرهای بزرگ دیگر وجود دارد که عمده‌ترین دلیل آن مشکلات راه‌های ارتباطی و مواصلاتی است که باعث افزایش هزینه حمل و نقل کالا و قیمت تمام شده آن می‌گردد. (جهت آگاهی از تفاوت قیمت‌ها در مراکز شهرهای بزرگ با مراکز سایر ولایات به بحث شاخص قیمت‌ها صفحات ۱۳۷ تا ۱۴۶ و جداول مربوطه مراجعه شود).

فصل سوم

راهبردها و راهکارهای توسعه روستایی

۱. راهبردهای توسعه روستایی

برای اینکه به توسعه پایدار و ایجاد اشتغال و درآمد برای افراد فاقد شغل و درآمد در روستاها نایل شویم، استفاده از ظرفیت‌ها و امکانات موجود در روستاها و سرمایه‌گذاری در این بخش امری لازم و ضروری است. چه آنکه بدون توسعه روستاها، انکشاف و پیشرفت کشور در بعد اقتصادی در کوتاه مدت و میان مدت میسر نمی‌باشد.

عجالتاً چند راهبرد را می‌توان برای توسعه روستایی در نظر گرفت:

۱- سیاست تکنوکراتیک (فن‌مداری)؛ هدف عمده این سیاست افزایش بهره‌وری خصوصاً در بخش کشاورزی است. چنین شیوه‌ای جایگزین ساختارهایی می‌گردد که از نابرابری درآمدها و دسترسی به منابع حمایت می‌کند.

۲- راهبرد بنیادی (رادیکال)؛ این راهبرد بر تغییرات عمده اجتماعی متکی بوده و ضمن نپذیرفتن شیوه سرمایه‌داری در برقراری شکلی از سوسیالیسم تلاش می‌کند.

۳- راهبرد رفورمیست (اصلاح‌گرا)؛ این راهبرد حد متوسطی از استراتژی‌های فن‌مدار و بنیادی برای ایجاد تحول‌اند. چنین سیاستی اشکال متنوعی به خود می‌گیرد اما در اصل همه آنها شامل تلاش‌هایی در جهت تعدیل قدرت، درآمد و دسترسی به منابع‌اند.

۴- راهبرد توسعه و پیشرفت عدالت محور؛ تحقق عدالت اجتماعی- اقتصادی اقتضا می‌کند که منابع و ثروت ملی تنها در دست یک عده دست به دست نشوند بلکه دیگران نیز فرصت برابر جهت استفاده از آن را با استفاده از تکنولوژی روز در هماهنگی با ایدئولوژی خویش داشته باشند؛ که مهمترین هدف آن تعدیل ثروت و توزیع عادلانه درآمد و هموار سازی استفاده برابر از منابع طبیعی جهت برخورداری طبقات مختلف از آن می‌باشد. راهبرد اول بیشتر به نفع نخبگان و زارعان صاحب زمین تمام می‌شود. راهبرد دوم مبتنی بر ایده سوسیالیستی است که آن خود به بن بست رسیده است و لذا نمی‌تواند به عنوان یک راه حل اساسی و بنیادی برای توسعه روستایی در زمان حاضر مطرح شود.

باتوجه به وضعیت فرهنگی حاکم در افغانستان، از میان راهبردهای چهارگانه‌ی فوق، راهبرد چهارم (راهبرد توسعه و پیشرفت عدالت محور با هدف تحقق عدالت اجتماعی- اقتصادی) و راهبرد سوم (رفورمیست) به ترتیب بیش از راهبردهای دیگر توصیه و تأکید می‌شود. زیرا رفاه اجتماعی و عدالت اقتصادی و توزیع عادلانه درآمد و ثروت در میان روستائیان و آحاد جامعه از این دو روش بیشتر محقق می‌گردد و از طرف دیگر با فرهنگ بومی - اسلامی مردم نیز سازگاری داشته و به سهولت مورد پذیرش و حمایت آنان قرار می‌گیرد. با سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و دامداری که بیش از نیمی از درآمد ناخالص داخلی افغانستان را تشکیل می‌دهد، بخش بزرگی از نیروی کار کشور دارای شغل و درآمد می‌شوند. توسعه بخش کشاورزی علاوه بر ایجاد اشتغال مستقیم، هزاران نفر را به طور غیر مستقیم دارای شغل و درآمد می‌سازد. توسعه و تقویت بخش کشاورزی و دامداری پیوندهای پیشین و پیوندهای پسین دارد که از آن طریق دهها نفر مشغول به کار می‌شوند.

مثلاً تأسیس فارم (استخر) پرورش ماهی و آبزیان و تقویت صنعت آن، علاوه بر کاربر بودن و ایجاد کار آفرینی مستقیم برای افراد، پیوندهای پیشین و پیوندهای پسین نیز دارد که موجب ایجاد اشتغال و کار می‌شود. پیوندهای پیشین عبارت‌اند از؛ تهیه و تدارک زمین برای ایجاد فارم، استخدام کارگر ماهر و ساده برای ساخت آن، تدارک مصالح مورد نیاز، حمل و نقل مصالح به فارم مورد نظر، تکثیر و پرورش و یا خرید بچه ماهی برای رها سازی در فارم. پیوندهای پسین عبارت‌اند از؛ تهیه غذا و خوراک مورد نیاز برای ماهی و آبزیان، پرورش و نگهداری و سپس صید و انتقال آن به بازار مقصد، تهیه وسیله نقلیه دارای فریز و یخچال و فروش آن‌ها به متقاضیان و مصرف کنندگان.

بنابراین پیشنهاد می‌شود که تیم متشکل از متخصصان زراعت و آبیاری، دامداری، زمین شناسی، گیاه، بذر و آفت شناسی و افراد آشنا با وضعیت جغرافیایی، ژئوپلیتیکی و محیطی مطالعات راهبردی و بررسی همه جانبه توسعه کاربردی و استراتژیک خویش را در یک دوره زمانی معین و با نظارت مستقیم وزارتخانه‌های زراعت، آبیاری و مالداري (دامداری)، احیا و انکشاف دهات، انرژی و آب، مالی، اقتصاد، بانک مرکزی و اداره احصائیه (آمار) مرکزی با اهداف میان مدت و بلند مدت انجام داده و برای تأیید نهایی به عنوان «توسعه راهبردی کشاورزی و دامداری روستاها و نقش آن در اقتصاد ملی» و حمایت از ایجاد «بنگاه‌های زود بازده و کاربر» و تقویت بنیادی آن، جهت تصویب و عملیاتی کردن آن به مجلس شورای ملی (ولسی جرگه و مشرانو جرگه) جهت تحقق عدالت اجتماعی و رفاه همگانی ارائه نمایند. البته موفقیت این طرح و اجرایی کردن آن نیاز به مدیریت درست و نظارت دقیق ارگان‌های مسئول دارد.

از سوی دیگر برنامه‌ریزی، مدیریت و جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی جهت استخراج معادن کشور و واگذاری آن به بخش خصوصی، در توسعه روستاها و بهبود وضعیت اقتصادی آن، نقش حیاتی و بارزی دارد. استفاده از منابع طبیعی (منابع سطحی مثل زمین، آب و برخی از معادن ظاهری و منابع زیر زمینی مثل نفت، گاز، زغال‌سنگ و سایر معادن) به طور کارا و بهینه، و ترکیب آن با پتانسیل جوان بودن و سخت‌کوشی بیشتر جمعیت فعال افغانستان، بر رشد و توسعه اقتصاد ملی تأثیر مثبت بر جای گذاشته و جهش قابل توجهی در پیشرفت اقتصادی به وجود خواهد آورد. سرمایه‌گذاری هدفمند و مدیریت صحیح در این بخش علاوه بر ایجاد اشتغال و کار برای ده‌ها نیروی جوان بیکار، می‌تواند در بلند مدت اقتصاد افغانستان را نیز متحول سازد.

۲. راهکارهای توسعه روستایی

متأسفانه بعد از تخریب زیرساخت‌های اقتصادی کشور از جمله بخش کشاورزی و دامداری، که نقش مهمی در توسعه روستاها دارد، تاکنون از این بخش حمایت لازم و کافی صورت نگرفته است. یقیناً اگر یک سوم از کمک‌های ۲۵ میلیارد دلاری خارجی که از سال ۲۰۰۱ م طی مدت هفت سال به افغانستان اختصاص داده شده است، در این بخش هزینه می‌گردید تحول عمده در رشد و توسعه آن رونما می‌گردید.

هرچند مسئولان و برنامه‌ریزان کشور نیز متوجه نقش مهم توسعه روستاها و نقش آن بر رشد و انکشاف اقتصاد ملی گردیده و در برنامه‌های انکشافی خود که در نشست‌ها و سمینارهای بین‌المللی ارائه کرده‌اند، بر آن تأکید ورزیده‌اند اما عملاً آن‌گونه که انتظار می‌رفت

تاکنون کار قابل توجهی پیرامون این مهم صورت نگرفته است. براساس برنامه توسعه‌ای پیشنهادی دولت افغانستان در سال ۱۳۸۴ در اجلاس لندن در مورد بازسازی این کشور

«سرمایه‌گذاری حکومتی در سکتر کشاورزی ۳۰ درصد افزایش خواهد یافت. در عرصه‌های ذیل توجه ویژه مبذول می‌گردد: باغداری دایمی، مسائل صحت حیوانات و مصونیت غذایی از طریق ایجاد نمایندگی‌های ویژه حمایتی و مکانیزم‌های عرضه خدمات مالی، حمایت از انجمن‌های دهقانان، نشان‌گذاری تولیدات ملی، اعلان به موقع قیمت‌ها، اطلاعات جوی و احصایه‌ها، فراهم نمودن تحقیقات استراتژیک و کمک تخنیکی (فنی)، تأمین دسترسی به آبیاری و شیوه‌های تنظیم آب. تا پایان سال ۱۳۸۹ (۲۰۱۰ میلادی)، در راستای برآورده شدن اهداف ام. دی. جی. افغانستان، شمار افرادی که درآمد شان کمتر از یک دالر آمریکایی در روز است، سالانه سه درصد و شمار افرادی که از گرسنگی رنج می‌برند سالانه پنج درصد کاهش خواهند یافت.»^۱

وزارت انرژی و آب نیز ضمن تشریح برنامه‌های توسعه‌ای برق سراسر کشور، در مورد تأمین برق روستاها چنین اظهار می‌دارد:

«در مناطق روستایی ضرورت به انرژی برق را از طریق احداث دستگاه‌های کوچک برق آبی، آفتابی و بادی در کوتاه مدت فراهم خواهیم ساخت و همچنان در ساحات دور دست که شیوه‌های بدیل برای تولید برق موجود نباشد برق دیزلی را مد نظر خواهیم داشت. امکانات استفاده از انرژی بدون شبکه (آفتابی) را نیز جستجو خواهیم کرد...

۱. توافقنامه افغانستان، کنفرانس لندن درباره افغانستان. ۱۱-۱۲ دلو (بهمن) ۱۳۸۴ مطابق ۳۱ جنوری-فبروری ۲۰۰۶ ص ۱۲.

سیستم بهتر توزیع برق زمینه‌های اشتغال و همچنان فرصت‌های تولید عواید را در دهات مساعد خواهد ساخت.^۱

با توجه به برنامه‌ها و پلان‌های اعلام شده در پایان مهلت مقرر روشن خواهد گردید که چند درصد از این پیشنهادات به مرحله اجرا و عمل درآمده و چند درصد با شکست مواجه گردیده و تنها در اظهارات و مکاتبات متولیان امر منعکس شده است.

برای توسعه روستاها و تقویت زیربنایی اقتصادی آن و رونق بخشیدن به بخش کشاورزی و مالداري، می‌توان موارد زیر را به عنوان راهکار توسعه روستایی جهت فقر زدایی و تحقق عدالت اجتماعی با اهداف کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت در نظر گرفت:

۱-۲. آموزش دانش کاربردی محور

نظام تعلیم و تربیت کشور می‌بایست در عین اینکه رموز کشف مجهولات را به دانش آموزان تعلیم داده و بُعد معنوی و اعتقادی آنان را شکوفا گردانیده، در راستای کاربردی کردن آموزش متعلمان از مقطع ابتدایی برنامه‌ریزی و طراحی گردد. برای اینکه محصلانی که بعد از طی مقاطع تحصیلی قبل از دانشگاه و مؤسسات آموزش عالی به هر دلیلی از تحصیل در مقاطع بالاتر باز می‌مانند؛ بتوانند کار مورد نظر خویش را بیابند، و یا در آموزش ضمن کار به سهولت مهارت کسب کنند؛ استفاده از نظام آموزشی کاربردی محور لازم می‌باشد. علاوه بر آن ایجاد مراکز و مدارس فنی- حرفه‌ای و تحقیقاتی و مدیریت و سوق دهی نظام تعلیم و تربیت به آن سمت، ضروری می‌باشد. این مراکز با توجه به شرایط

۱. استراتژی وزارت انرژی و آب جمهوری اسلامی افغانستان؛ به نقل از سایت مجمع انکشافی افغانستان: <http://www.adf.gov.af/index>

جغرافیایی و فرصت‌های موجود در روستاها، آموزش فن و حرفه لازم را به دانش‌آموزان در رشته‌های مختلف و کاربردی بیاموزند. مدیریت این آموزشگاه‌ها بگونه‌ی طراحی گردد که فارغ‌التحصیلان آن بعد از فراغت به سهولت بتوانند ضمن ایجاد و تأسیس واحدهای کوچک اقتصادی، برای افراد بیکار دیگر نیز ایجاد شغل و درآمد نمایند.^۱

از نگاه فرهنگ اسلامی نیز همانگونه که قبلاً در بخش دوم توضیح داده شد؛ فراگیری دانش و کمال برای تمام اقشار جامعه واجب و لازم می‌باشد و سهل انگاری در این زمینه امر مذموم و ناپسند تلقی می‌گردد. متأسفانه برخی از زمامداران در گذشته به این امر اصلاً توجه نداشته بلکه از شمول برخی از محصلان به سبب تعلقات قومی، مذهبی و منطقه‌ای به مقطع تحصیلی بالاتر به دلایل سیاسی مخالفت می‌ورزیدند.^۲

امید است که در این مقطع از تاریخ کارگزاران حکومتی و متولیان امر توجه شایسته جهت تحقق اهداف فوق مبذول داشته و به وظایف و مسئولیت‌های خویش در قبال مردم به بهترین وجه عمل نمایند.

۲-۲. استفاده بهینه و کارا از زمین

عواملی مختلف از قبیل درجه حرارت، میزان بارندگی، کیفیت آب، نور آفتاب و حاصل‌خیزی خاک در کاشت، داشت و برداشت محصولات زراعی و باغی نقش دارند. یکی از مشکلات عمده بخش کشاورزی کشور عدم تناسب بین آب‌ها و رودخانه‌های کشور از یکسو و زمین‌های مستعد برای کشاورزی از سوی دیگر می‌باشد. در مناطقی که آب به

۱. در این زمینه مطالعه موردی سیستم تعلیم و تربیت کره جنوبی از میان کشورهای جهان سوم که به توسعه یافتگی رسیده است، مفید خواهد بود. (امجد، محمد؛ بررسی مقایسه‌ای توسعه‌ی اقتصادی در ایران و کره جنوبی؛ انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی) ۲. توسلی غرجستانی، محمد؛ سیمای ارزگان؛ قم: نشر آراسته، ص ۱۳۵، ۱۳۸۷.

فراوانی موجود است، زمین و خاک مستعد برای کشاورزی و توسعه آن به اندازه کافی وجود ندارد و در مناطقی که خاک و زمین مستعد موجود می‌باشد آب کافی وجود ندارد. لذا شناسایی زمین‌های مستعد جهت زراعت و دامداری و واگذاری آن به بخش خصوصی در طی برنامه‌های میان مدت و بلند مدت، عاملی مهم در توسعه کشاورزی و قطع وابستگی به واردات مواد غذایی محسوب می‌گردد.

عامل دیگر در این راستا اجرای برنامه اصلاحات ارضی با توجه به ظرفیت و امکانات مادی و معنوی و باورهای بومی است. البته اگر در اینگونه برنامه‌ها و پلان‌ها با احتیاط و وسواس رفتار نشود، ممکن است اصلاحات ارضی به جای موفقیت در توسعه بخش کشاورزی و توزیع عادلانه درآمد، به شکست انجامیده و موجب بحران اقتصادی دیگری گردد. باتوجه به مساحت زمین قابل استفاده در امر توسعه کشاورزی و مالداری، اگر جمعیت کشور را ۲۸ میلیون نفر در نظر بگیریم، ۱۲ میلیون هکتار زمین مستعد و قابل کشت و استفاده می‌تواند به طور متوسط به ازاء هر نفر دو جریب زمین اختصاص داده شود که در صورت استفاده کارا و بهینه از آن می‌توان به رفع مشکلات موجود و مشهود امیدوار بود. این در حالی است که بخش قابل توجهی از مردم، در کارها و حرفه‌های غیر از کشاورزی و دامداری از قبیل تجارت در سطح ملی و منطقه‌ای، در ادارات دولتی، مؤسسات و واحدهای صنعتی مشغول به کار هستند.

۲-۳. استفاده از رودخانه‌ها و آب‌ها

برنامه‌های میان مدت و بلند مدت جهت مهار آب‌های سطحی و فصلی در قالب سدهای بزرگ و کوچک و حفر چاه با امکانات و تکنولوژی روز و استفاده از روش آبیاری قطره‌ای جهت توسعه بخش کشاورزی و

دامپروری و تولید برق باید در سرلوحه کار مسئولان ذی‌ربط قرار گیرد. این بخش نیز می‌تواند با حمایت و پشتیبانی دولت، از طریق مطالعات و سروی بخش‌های مربوطه و اعطای وام و قرضه‌های بلند مدت در راستای عملیاتی شدن طرح‌ها و برنامه‌ها؛ توسط بخش خصوصی اجرا گردد. همان‌گونه که قبلاً تذکر داده شد، ۷۵ درصد آبهای جاری و رودخانه‌های مهم کشور بدون استفاده از مرزهای کشور خارج می‌گردد. امید است که طرح‌ها و پلان‌های که برخی از مقامات در این زمینه وعده داده اند، جنبه عملیاتی و اجرایی به خود بگیرند و بخش کشاورزی از حمایت لازم برخوردار گردد. چنان‌که وزیر انرژی و آب در کنفرانس ملی دهقانان افغانستان در اوائل سال ۱۳۸۷ اظهار داشته است، این وزارتخانه پلان ۱۰۰ سد بزرگ و کوچک (۸۷ سد کوچک و ۱۳ سد بزرگ) را که از هفت سال تا پانزده سال به زمان نیاز دارند، در برنامه کاری خویش دارد.^۱ که در صورت عملیاتی و اجرایی شدن برنامه‌های فوق، و اختصاص اعتبار ۵/۲ میلیارد دلاری که رئیس جمهور جمهوری اسلامی افغانستان حامد کرزی در دیدار نمایندگان کشاورزان و دهقانان سراسر کشور در همان سال وعده داده بود که طی سال آینده (۱۳۸۸) در بخش کشاورزی و مالداري، هزینه می‌گردد^۲ اجرایی شود؛ بخش کشاورزی و دامداری کشور رونق خاص خود را پیدا خواهد کرد.

۲-۴. تأسیس بنگاه‌های کوچک و زود بازده

تأسیس بنگاه‌ها و واحدهای کوچک و متوسط اقتصادی و زود بازده و کاربر در روستاها و حمایت از آن، می‌تواند در راستای فقر زدایی و

۱. روزنامه راه نجات؛ چاپ کابل، پنج شنبه ۲۶ ثور/اردیبهشت ۱۳۸۷.

۲. همان

تحقق عدالت اجتماعی - اقتصادی مفید واقع شود. دولت ضمن حمایت از این سیاست و تأمین قرضه‌های کوچک و بلند مدت، می‌تواند در راستای توزیع عادلانه درآمد و ایجاد شغل برای روستائیان، رشد اقتصادی کشور را به میزان قابل توجهی بالا ببرد. حمایت از صنایع دستی و ایجاد صنایع تبدیلی در کنار مزارع و کشتزارها و واحدهای بسته‌بندی با استفاده از تازه‌ترین روش‌های روز می‌تواند در نگهداری کیفیت و ارائه مطلوب و مرغوب آن به بازارهای جهانی، درآمد ملی کشور را افزایش دهد. امروز محصولات باغی کشور بدون استفاده از بسته‌بندی مناسب و بدون کنترل کیفی به چند کشور محدود همسایه صادر می‌شود که در بلند مدت به ضرر صادرات کشور می‌باشد.^۱ برای افزایش بازدهی و موفقیت در این بخش تأسیس و حمایت از واحدهای کوچک و متوسط اقتصادی زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱. ایجاد واحدهای بسته‌بندی و نگهداری استاندارد انواع میوه‌جات و محصولات باغی و کنترل کیفی آن از طرف ادارات مربوطه.
- ۲. تأسیس ارگان حمایت کننده از صنایع دستی از جمله پروژه قالی بافی و گلیم بافی و ترویج آن در میان روستائیان. با توجه به موجود بودن عوامل دخیل در تولید قالی و گلیم در نقاط روستایی، ترویج و حمایت از این بخش می‌تواند درآمد روستائیان را افزایش داده و سهم آن‌ها را در تولید ناخالص ملی و سرانه خانوار بالا ببرد. بازاریابی مناسب و صدور آن به خارج با توجه به ایجاد اشتغال مستقیم و غیر مستقیم پیشین و پسین، از لحاظ اقتصادی مهم تلقی می‌گردد.

۱. برای مطالعه موردی حمایت از بنگاه‌های زود بازده و کوچک، سیاست حمایتی کشور مالزی پیشنهاد می‌گردد. (<http://www.tpo.ir/Tpo2/smes.asp>)

■. ایجاد واحدهای نجاری و واحدهای تولیدی محصولات چوبی (میز، صندلی، مبل، در و پنجره) یکی از فاکتورهای مهم در توسعه روستاها می‌باشد. با توجه به وجود درختان غیر مثمر در مناطق روستایی، صدور چوب یکی از فرآورده‌های مهم این مناطق می‌باشد. متأسفانه اکثر این چوب‌ها به صورت خام یا چهار تراش و بدون ارزش افزوده به بازارهای داخلی و به خارج کشور به‌خصوص پاکستان صادر می‌شود. توجه در امر ساماندهی فرآورده‌های چوبی و ایجاد واحدهای نجاری کوچک و سپس صدور آن به خارج از روستا، نقش مهم در ایجاد اشتغال خواهد داشت.

۲-۵. پرورش ماهی و آبزیان

با استفاده از آب‌ها و رودخانه‌های جاری می‌توان به پیمان‌ه وسیع صنعت پرورش ماهی و آبزیان را تأسیس نمود. آب‌های شیرین، سرد و زلال در فرایند تولید انواع آبزیان می‌تواند بسیار مفید واقع شود. توجه به این صنعت می‌تواند در اشتغال مستقیم و غیر مستقیم مردم نقش بارزی داشته باشد. این کار علاوه بر ایجاد اشتغال و درآمدزایی برای روستائیان؛ در تأمین فرآورده‌های گوشتی و پروتئینی کشور و رفع سوء تغذیه و تأمین کالری مورد نیاز بدن انسان مفید خواهد بود. در حالی که بر اساس گزارش اهداف انکشافی پانزده ساله جمهوری اسلامی افغانستان، «از هر ۵ نفر ۲ نفر در اوقات مختلف سال با کمبود مواد غذایی روبرو می‌باشد»^۱ اگر این صنعت در میان روستائیان رایج شود،

۱. جمهوری اسلامی افغانستان؛ اهداف انکشافی در پانزده سال آینده یا میلیونوم (ام. دی. جی)، گزارش سال ۱۳۸۴، خلاصه گزارش، ص ۲۰.

قطعا بخشی از مشکلات کمبود مواد غذایی و آثار سوء آن مرتفع خواهد شد. در حال حاضر علی‌رغم زمینه‌های موجود برای گسترش این صنعت، ماهیگیری عمدتا از طریق رودخانه‌ها به صورت فصلی صورت می‌گیرد و طبق تخمین FAO میزان تولید گوشت ماهی در فاصله سال‌های ۱۹۶۴ تا ۱۹۸۴ حدود ۱۵۰۰ تن بوده است.

جدول ۴-۱: میزان تولید گوشت ماهی (به هزار تن)

نوع فرآورده	۱۹۹۷	۱۹۹۸	۲۰۰۰	۲۰۰۲
گوشت ماهی	۱/۲۵۰	۱/۲۰۰	۱/۲۰۰	۹۰۰

Source: FAO, Yearbook of Fishery Statistics.

در حال حاضر جهت ترویج و گسترش پرورش و صید ماهی بهترین کار و روش، مطالعات تطبیقی و اتخاذ راهبرد کشورهای موفق و اعمال آن در کشور می‌باشد. دولت می‌بایست برای توسعه این صنعت اعتبارات و وام‌های لازم را به خاطر تأمین مالی طرح‌ها و پروژه‌ها و ایجاد کارگاه‌های آموزشی با همکاری سازمان‌های بین‌المللی و کمک‌کننده به افغانستان در اختیار متقاضیان قرار دهد.

۲-۶. ترویج و توسعه کشت زعفران

وضعیت آب و هوای مناسب کشور برای تولید هر نوع محصول باغی و زراعی، ایجاب می‌نماید که تمرکز بیشتر روی محصولاتی صورت گیرد که علاوه بر بازدهی بالا و عدم فاسد شدن سریع، قابلیت حمل و نقل آسان و صدور به سایر کشورها را داشته باشند. از جمله محصولاتی که می‌تواند با این هدف بیش از سایر محصولات زراعی سازگاری و سازواری داشته باشد، ترویج و توسعه کشت زعفران است. این محصول می‌تواند بهترین جایگزین برای کشت تریاک باشد و می‌بایست متولیان

امر هرچه بیشتر روی آن برنامه‌ریزی، سرمایه‌گذاری و آموزش‌های لازم را به کشاورزان و متقاضیان ارایه نمایند.

باتوجه به وجود عوامل آب و هوا و خاک مناسب، نیروی کار ارزان و سخت‌کوش و رودخانه‌های شیرین و زلال؛ در شرایط فعلی بهترین کشت و محصول از نظر ارزش آوری و سهولت در حمل و نقل و صدور به بازارهای جهانی، محصول زعفران است.

هرچند در حال حاضر در دنیا انحصار صادرات این محصول ارزشمند در دست کشور اسپانیا است و کشور ایران نیز تولید کننده انحصاری آن تلقی می‌شود؛ اما افغانستان با توجه به ظرفیت‌ها و پتانسیلی که ذکر شد می‌تواند به عنوان یک رقیب بالقوه در امر تولید و صدور آن به سایر کشورها تلقی گردد. بر اساس برخی گزارش‌ها میزان برداشت کشاورزان از محصول زعفران در ایران در هر هکتار ۳ کیلو گرم است در حالی که این میزان در افغانستان در قبال هر هکتار در حدود ۱۰ تا ۱۲ کیلو گرم می‌باشد.^۱ که این امر مزیت نسبی و مهمی برای کشور افغانستان تلقی می‌گردد. اگر برای توسعه و ترویج این محصول مهم برنامه‌ی ضربتی و سریع و حمایت همه‌جانبه در نظر گرفته شود؛ می‌توان معضل کشت مواد مخدر را نیز از کشور ریشه کن کرد.

البته ترویج و توسعه کشت این محصول مهم با چالش و مشکلات عدیده روبرو است که حل آنها نیازمند عزم جدی بوده و توجه ویژه مسئولان را می‌طلبد. عمده‌ترین مشکل برای توسعه و ترویج این محصول، تهیه پياز مورد نیاز کشاورزان می‌باشد. تنها کشوری که در

۱. میری؛ (رییس اتحادیه صادر کنندگان زعفران خراسان رضوی)، سایت عصر ایران

همسایگی ما از این مزیت برخوردار است، جمهوری اسلامی ایران است که با توجه به سیاست این کشور، صدور پیاز زعفران به افغانستان ممنوع می‌باشد و لذا برای فایق آمدن بر این مشکل از راه‌های دیگر اقدام شود و پیاز مورد نیاز در داخل کشور به صورت فنی و تکنیکی با کمک کشورهای دیگر تهیه و توزیع گردد. هر چند که گفته می‌شود شورای مهاجران دانمارک با همکاری سازمان ملل متحد و کشورهای هلند، فرانسه و آلمان برنامه‌هایی در خصوص حمایت فنی، مالی و تکنولوژی از این طرح دارند اما تاکنون به صورت جدی وارد این عرصه نشده‌اند. امید است که دولت افغانستان از این ظرفیت و توانایی کشور استفاده نموده و از هر طریق ممکن نیازمندی‌های کشاورزان را همراه با آموزش روش علمی کاشت، نگهداری و برداشت آن تأمین نموده و بازاریابی مناسب و ویژه این محصول را فراهم ساخته و وظیفه و مسئولیت خطیر خویش را بخوبی ایفا نماید.

۷-۲. برگزاری نمایشگاه محصولات کشاورزی و دامی

یکی از راه‌های توسعه روستاها معرفی و اطلاع رسانی درست و کامل از توانمندی‌ها و ظرفیت‌هایی بالفعل و بالقوه مناطق روستایی در تولید محصولات مورد نیاز و راهبردی با هدف بازاریابی و دسترسی آسان و سریع به بازارهای داخلی و خارجی می‌باشد. اگر کشاورزان و پیشه‌وران بتوانند محصولات تولیدی خود را با سهولت و بدون واسطه در معرض فروش مستقیم از طریق دایر شدن نمایشگاه‌های بزرگ و کوچک قرار دهند؛ توانمندی‌های بالقوه آنان نیز شکوفا گردیده و می‌توانند چالش‌های پیش‌روی تولیدات خود را تبدیل به فرصت نمایند. اهمیت بازاریابی محصولات کشاورزی کمتر از هیچ یک از اقداماتی لازم برای

توسعه کشاورزی نیست. هرگاه محصولات مختلف در موقع معین و بخوبی جمع‌آوری و نگهداری نشوند و یا عملیات لازم برای تبدیل و بسته‌بندی آن‌ها به بازارهای فروش صورت نگیرد و با ضوابط آماری و معیارهای علمی و با اطلاعات قبلی از بازارهای داخلی و خارجی انجام نشود، از تأثیر فعالیت‌های دیگر در زمینه توسعه تولیدات کشاورزی خواهد کاست. البته موفقیت چنین طرحی وابسته به اطلاع رسانی شفاف و کامل مسئولان ذی‌ربط و حمایت مالی و لوژیستیکی از آن می‌باشد.

۸-۲. حمایت از صنعت توریسم

در دهه‌های گذشته یکی از اقلام درآمدی افغانستان را صنعت توریسم و جهانگردی تشکیل می‌داد. آثار باستانی فراوانی در شهرهای قدیمی مانند بلخ، غزنی، هرات، قندهار، بامیان، غور و... وجود دارند به گونه‌ی که برخی از این شهرها و آثار را یونسکو به عنوان یکی از آثار باستانی تحت پوشش خود انتخاب کرده است.

مناطق روستایی افغانستان نیز دارای مناظر زیبای طبیعی، کوههای بلند، آبشارها، رودخانه‌ها و آثار باستانی فراوانی است که در صورت توجه به این صنعت و تأمین امنیت و ایجاد پارک‌های ملی در نقاط مختلف کشور، هر ساله هزاران گردشگر داخلی و خارجی به مناطق سیاحتی و دیدنی جلب خواهند گردید. در حال حاضر که برخی نقاط کشور از ناامنی رنج می‌برند؛ مناطق مرکزی افغانستان (هزاره‌جات) به خصوص ولایت باستانی بامیان و سدهای طبیعی بند امیر سالانه شاهد ده‌ها گردشگر داخلی و خارجی می‌باشند. ورود گردشگران خارجی در افزایش درآمد و توسعه اقتصادی این مناطق بسیار حایز اهمیت می‌باشد. آثار باستانی موجود در این ولایت از قبیل مجسمه تخریب شده بودا، شهر غلغله، شهر ضحاک و دریاچه‌ی نیلگون بند امیر میراث ماندگار

جهانی اند که هر ساله زائران و سیاحان فراوانی از داخل و خارج کشور به ویژه پیروان آیین بودا را به سوی خود جلب و جذب می‌نماید.

یکی از محققان خارجی که وظیفه مطالعات مناطق هزاره‌جات را چند دهه قبل با هدف توسعه‌ی به عهده داشته است، در این زمینه چنین اظهار نظر می‌کند:

«ولایات مرکزی حایز امکانات فوق العاده بالقوه طبیعی توریستی است. ساحه بسیار معروف آن دریاچه بند امیر است لیکن عجایب دیگری نیز وجود دارد به صورت عموم زیبایی و کیفیت «کوه‌های بلند» یک مزیت درجه اول و فوق العاده برای انکشاف توریستی منطقه محسوب می‌شود.»^۱ وی در جای دیگر می‌گوید: «قدرت بالقوه توریستی منطقه مرکزی باید برایش این مجال را فراهم سازد تا این فعالیت را بطور معتنا بهی انکشاف دهد و از عایدات مهم آن سود ببرد حوزه بامیان مخصوصا آن حالتی را دارد که بحیث حوزه توریستی به سویه بین المللی درآید.»^۲

جدول ۴-۲: میزان درآمد افغانستان از محل جهانگردی (به میلیون دلار)

۱۹۷۳	۱۹۷۴	۱۹۷۵	۱۹۷۸	۱۹۷۹	۱۹۸۰
۱۱	۱۲	۱۲	۲۸	۷	۱

۱. وواله؛ انکشاف ولایات مرکزی؛ ترجمه محمد علم رشنو؛ قم: صحافی عبدالخالق «هزاره»، زمستان ۱۳۷۱، ص ۸۷.
۲. همان، ص ۱۵۹.

جدول ۴-۳: شمار توریست‌ها و درآمدهای حاصل از آن برای سال‌های ۱۹۹۵-۱۹۹۸

۱۹۹۸	۱۹۹۷	۱۹۹۶	۱۹۹۵	
۴	۴	۴	۴	تعداد توریست‌ها (به هزار نفر)
۱	۱	۱	۱	درآمد حاصله (به میلیون دلار)

جدول ۴-۴: شمار جهانگردان و توریست‌های خارجی

نام کشور	۱۹۷۵	۱۹۷۶	۱۹۷۷	۱۹۷۸	۱۹۷۹	۱۹۸۰
آلمان غربی	۸۶۴۹	۸۹۰۷	۹۰۸۵	۷۴۹۶	۱۸۱۷	۲۵۸
فرانسه	۹۴۳۱	۷۷۹۴	۶۷۷۹	۴۷۸۱	۱۱۵۳	۲۳۴
استرالیا	۱۰۹۴	۱۰۵۵	۴۳۹۷	۳۰۷۰	۹۶۷	۲۸
ایالات متحده آمریکا	۹۴۰۱	۸۹۵۰	۹۰۱۱	۶۳۸۹	۱۰۳۹	۷۹
هند	۸۷۱۷	۸۵۲۱	۱۱۱۸۵	۹۷۴۴	۴۳۵۰	۹۹۲
انگلستان	۹۷۷۷	۱۰۱۰۸	۱۱۵۲۶	۹۱۰۲	۱۸۵۰	۱۲۸
پاکستان	۱۳۶۴۸	۲۰۱۳	۳۵۱۰۵	۲۳۶۶۳	۱۰۱۲۶	۲۴۶۶
سایر کشورها	۳۰۰۷۷	۲۴۴۷۸	۳۱۷۲۰	۲۷۷۴۴	۸۹۰۲	۲۴۳۸
جمع کل	۹۰۸۹۴	۹۳۰۲۶	۱۱۸۳۶۰	۹۱۹۸۹	۳۰۲۰۴	۶۶۲۳

Source: The Far East and Australia, 1988. Europe publications Limited.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

با توجه به شرایط موجود در افغانستان که بیشتر افراد در بخش کشاورزی و دامداری مشغول به کار هستند و بیشتر تولید ناخالص داخلی (GDP) از طریق تولید محصولات کشاورزی و دامی تأمین می‌شود؛ و با توجه به سهم عمده بخش کشاورزی در ساختار اقتصاد ملی افغانستان، توسعه روستاها از طریق بخش کشاورزی و دامداری و

ایجاد صنایع وابسته به آن، با هدف توزیع عادلانه درآمد؛ نقش عمده و مهمی در توسعه و رشد اقتصاد ملی این کشور دارد.

اصولاً در اکثر کشورهای جهان حمایت ویژه از بخش کشاورزی و صنایع وابسته انجام می‌شود و در بسیاری از کشورها تا ۴۰ درصد سوبسید حمایتی به این بخش اختصاص داده شده است دولت افغانستان نیز می‌بایست حمایت ویژه‌ی به این بخش اختصاص داده و کمک‌های لازم و کافی را در اختیار آن قرار دهد؛ در غیر این صورت توسعه و بهبود اقتصاد ملی که بیش از ۶۰ درصد آن وابسته به بخش کشاورزی و مالداري است ممکن و میسر نخواهد شد.

اسلام و آموزه‌های دینی نیز برای توسعه درآمد و ایجاد اشتغال و فرصت‌های برابر اقتصادی- اجتماعی با هدف فقر زدایی و تحقق عدالت اجتماعی- اقتصادی اهتمام فوق العاده‌ی قایل است. همان‌گونه که در بخش دوم تبیین گردید؛ این مهم از طریق شاخص‌ها و معیارهایی توسعه‌ای زیر به مسلمانان اکیداً سفارش شده است. این شاخص‌ها عبارت اند از:

- لزوم آموزش دانش و فن، و اهمیت گسترش و جایگاه آن در فرهنگ اسلامی و از نظر پیشوایان دینی؛
- جایگاه و اهمیت نظم و انضباط و برنامه‌ریزی در مقوله فرهنگ دینی به خصوص از نظر پیامبر بزرگوار اسلام؛
- جایگاه کار و کارگر و نقش آن در فرایند توسعه اقتصادی؛
- اهمیت و جایگاه توسعه‌ی کشاورزی و دامداری در فرهنگ اسلامی؛
- تحقق عدالت اجتماعی - اقتصادی و تلاش همه جانبه در این مسیر از طریق مکانیسم فقرزدایی و توزیع عادلانه درآمد.

شاخص‌های فوق بیانگر معیار توسعه اقتصادی - اجتماعی و رفاه عمومی از منظر آموزه‌های دینی می‌باشند که در صورت تلفیق با فرصت‌ها و توانمندی‌های موجود در روستاها، توسعه‌ی روستاها را به دنبال خواهند داشت.

از سوی دیگر ظرفیت‌ها و توانمندی‌های بالفعل و بالقوه روستاها آمادگی هرگونه توسعه و رشد اقتصادی را دارا می‌باشند. مهمترین شاخص و ظرفیت روستاها با هدف ارایه راهکار توسعه‌ای و فقر زدایی و تحقق عدالت اجتماعی را می‌توان در فاکتورهای ذیل نشان داد:

■ آموزش کارا و راهبردی منابع انسانی با رویکرد مهارت آموزی و بهبود وضعیت تغذیه و بهداشت آنان در راستای تحقق عادلانه توزیع درآمد و افزایش راندمان آن؛

■ استفاده بهینه و کارا از منابع آبی و خاکی کشور از طریق افزایش سطح زیر کشت محصولات کشاورزی، توسعه دامداری، تولید برق آبی و تأمین آب شرب سالم و تأمین مواد غذایی کشور از طریق افزایش سطح تولید محصولات استراتژیک و راهبردی؛

■ تأسیس بنگاه‌های کوچک و زود بازده با هدف بهینه پروسس محصولات کشاورزی که عوامل تولید آن در روستاها به وفور یافت می‌شوند و دسته‌بندی مرغوب آن با هدف بازاریابی و صدور آن به خارج؛

■ شناسایی و استخراج معادن و منابع زیر زمینی و احداث بنگاه‌های کوچک وابسته به آن در مناطق روستایی با هدف ایجاد اشتغال و افزایش سطح تولید ناخالص ملی؛

■ وجود جاذبه‌های طبیعی و توریستی و حمایت از صنعت توریسم و گردشگری و فراهم کردن امکانات رفاهی گردشگران باهدف گسترش آن به اقصی نقاط کشور؛

■ ترویج و حمایت از کاشت، داشت و برداشت محصول زعفران و جلب کمک‌های فنی و آموزشی از کشورهای دیگر و تسهیل صدور آن به بازارهای جهانی؛

■ تدویر نمایشگاه محصولات کشاورزی و صنایع دستی در شهرهای بزرگ کشور با هدف بازاریابی داخلی و خارجی برای فرآورده‌های روستایی و تأمین تعادل عرضه و تقاضای بازار داخلی.

البته علاوه بر برنامه‌ها و پلان‌های دقیق و کارآمد و مدیریت شفاف و به روز، وجود سرمایه و سرمایه‌گذاری در بخش‌هایی فوق شرط لازم در موفقیت راهکارها و راهبردهای توسعه اقتصادی از جمله توسعه روستاها می‌باشد. سوق دهی و جهت دهی برخی از سرمایه‌گذاری‌های خارجی به این سمت و اختصاص یک چهارم از کمک‌های خارجی به این امر و تأسیس بانکی با هدف تأمین سرمایه لازم و اعطای قرضه و وام با اقساط بلند مدت به بخش کشاورزی و مالداري، موفقیت شاخص‌های فوق را تقویت و چند برابر خواهد کرد.

بنابراین توسعه و رشد اقتصادی روستاها نقش بارز و مستقیمی بر رشد اقتصاد ملی و تولید ناخالص داخلی خواهد داشت. مهار و استفاده درست از ۷۵ میلیارد مکعب آب‌های موجود و به زیر کشت بردن هزاران هکتار زمین قابل کشت و استفاده از روش‌های نوین آبیاری و تکنولوژی روز و سرمایه‌گذاری در این بخش می‌تواند اقتصاد ملی کشور را متحول سازد. به علاوه می‌توان از طریق انعقاد قرارداد صدور آب با کشورهای همسایه بخشی از آب مازاد کشور را به صورت قانونی و

حقوقی صادر نمود و از این طریق برخی از نیازمندی‌های کشور را مرتفع کرد.

در حالی که در سال ۲۰۰۵ م سهم کشاورزی در ساختار اقتصاد ملی براساس برخی آمارها ۳۶/۱ درصد بوده است، یقیناً با توسعه روستاها و جذب سرمایه‌گذاری در این بخش، می‌توان آن را در ساختار اقتصاد ملی به بیش از ۵۰ درصد ارتقا داد. فرصت‌های موجود در روستاها از جهات مختلف قابل استفاده و سرمایه‌گذاری است. حمایت از بخش خصوصی و تقنین قوانین مفید و قابل اجرا در این زمینه و عفو مالیاتی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در بخش کشاورزی و مالداري، صنایع دستی و صنایع کوچک و زود بازده و تلاش در راه برداشتن تعرفه گمرکی محصولات کشاورزی صادراتی و حمایت از صادر کنندگان آن، می‌تواند به رشد و توسعه روستاها و توزیع عادلانه درآمد (تحقق عدالت اقتصادی- اجتماعی) از طریق مکانیسم ایجاد اشتغال و فقر زدایی و در نتیجه به توسعه اقتصاد ملی منجر گردد.

کتابنامه

۱. آسایش، حسین؛ جغرافیای اقتصادی ایران؛ دانشگاه پیام نور، چاپ پنجم ۱۳۸۳.
۲. آمدی، عبدالواحد؛ غرر الحکم و درر الکلم؛ قم: دارالکتاب، [بی تا].
۳. ابن اثیر الجزری؛ اسد الغایة فی معرفة الصحابة؛ لبنان: بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق.
۴. الاحسانی، محمد بن علی؛ (ابن ابی جمهور)، عوالی اللثالی؛ قم: چاپخانه سید الشهدا، ۱۴۰۳ ق.
۵. احمدی میانجی، علی؛ مکاتیب الرسول؛ تهران: دار الحديث، ۱۴۱۹ ق.
۶. افغانستان؛ دفتر مطالعات سیاسی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، چاپ دوم، ۱۳۸۸ ش.
۷. امجد، محمد؛ بررسی مقایسه‌ای توسعه‌ی اقتصادی در ایران و کره جنوبی؛ تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۸. تفضلی، فریدون، تاریخ عقاید اقتصادی؛ تهران: نشر نی، چاپ ششم، ۱۳۸۶.
۹. توانائیان فرد، حسن؛ فرهنگ تشریحی اقتصاد؛ تهران: جهان رایانه، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
۱۰. توسلی غرجستانی، محمد؛ سیمای ارزگان؛ قم: نشر آراسته، ۱۳۸۷.
۱۱. تی. اس. الیوت، درباره فرهنگ، مترجم: حمید شاهرخ، تهران: نشر مرکز، ۱۳۶۹، چاپ اول.
۱۲. جزائری، سید عبد الله؛ التحفة السنیه (مخطوط)، میکروفیلم (کتابخانه آستان قدس رضوی).
۱۳. جمهوری اسلامی افغانستان؛ اهداف انکشافی در پانزده سال آینده یا ملبینوم (ام. دی. جی)، گزارش سال ۱۳۸۴، خلاصه گزارش.
۱۴. چپرا، محمد عمر؛ اسلام و چالش اقتصادی؛ مترجمین: سید حسین میر معزی، علی اصغر هادوی نیا، احمد علی یوسفی و ناصر جهانیان، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
۱۵. چنگیز پهلوان؛ فرهنگ شناسی؛ تهران: پیام امروز، ۱۳۷۸.
۱۶. حر عاملی، محمد بن حسن؛ وسائل الشیعة؛ (آل البيت)؛ قم: مؤسسه آل البيت، ۱۳۷۲ هـ. ش.
۱۷. حسام الدین الهندی؛ کنز العمال؛ بیروت: مؤسسه الرسالة، ۱۴۰۹ ق.
۱۸. الحسنی، سید ابن طاووس؛ جمال الاسبوع، چاپ اختر شمال، ۱۳۷۱ ش.
۱۹. حصاری، سلطان حسین؛ پیشنویس طرح توسعه مناطق مرکزی افغانستان - هزاره جات؛ بامیان: کمیته بازسازی و نوسازی (بنا)، ۱۳۷۱ ش.
۲۰. حکیمی، محمد رضا، محمد و علی؛ الحیاة؛ دفتر نشر و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۸ ش.
۲۱. خلیلان اشکذری، محمد جمال؛ فرهنگ اسلامی و توسعه اقتصادی؛ قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۱.
۲۲. دولت آبادی، بصیر احمد؛ شناسنامه افغانستان؛ قم: چاپخانه شهید، چاپ اول ۱۳۷۱.
۲۳. دیکسون، کریس؛ توسعه روستایی در جهان سوم، ترجمه شاه بخت رستمی؛ دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۶.
۲۴. رضی، سید محمد؛ نهج البلاغه، تحقیق: شیخ محمد عبده؛ بیروت: دار المعرفه، [بی تا].
۲۵. _____؛ نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی؛ قم: مؤسسه فرهنگی - انتشاراتی حضور، چاپ سوم، ۱۳۷۹.
۲۶. سایمون کوزنتس؛ رشد نوین اقتصادی؛ ترجمه: مرتضی قره باغیان، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۲.
۲۷. السیوطی، جلال الدین عبد الرحمان؛ الجامع الصغیر؛ بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۱ ق.

۲۸. صدر، سید محمد باقر؛ اقتصادنا؛ تحقیق دفتر تبلیغات اسلامی، شعبه خراسان، ناشر، قم: مؤسسه بوستان کتاب، چاپ دوم ۱۳۸۲.
۲۹. صدوق، محمد بن علی؛ الخصال؛ تحقیق: علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۲.
۳۰. _____؛ عیون اخبار الرضا؛ بیروت: مؤسسه علمی، ۱۴۰۴ ق.
۳۱. _____؛ من لایحضره الفقیه؛ قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ق.
۳۲. طاهری، شهنام؛ توسعه اقتصادی و برنامه ریزی؛ تهران: نشر هوای تازه، چاپ سوم، ۱۳۸۰ ش.
۳۳. عبد الله ابن ابی شیبۀ الکوفی؛ المصنف؛ بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۹ ق.
۳۴. فراهانی فرد، سعید؛ نقش دولت در اقتصاد، (مجموعه مقالات)؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۱.
۳۵. فرهنگ، میر محمد صدیق، افغانستان در پنج قرن اخیر؛ قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۷۱.
۳۶. (فهم) تشریه قیمت‌های محصولات زراعتی؛ وزارت زراعت و مالداری؛ سال چهارم، شماره ۲، ۱۳۸۶.
۳۷. فهم، نجیب؛ فصلنامه میهن، شماره ۳۴ ص ۶۹ چاپ مشهد.
۳۸. فیض کاشانی، محسن؛ محجة البیضاء؛ [بی جا]: دفتر انتشارات اسلامی، [بی تا].
۳۹. قربانی، زین العابدین؛ تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی؛ دفتر نشر فرهنگ اسلامی، [بی تا].
۴۰. قمی، شیخ عباس؛ مفاتیح الجنان؛ قم، افق فردا، چاپ دوازدهم، ۱۳۷۹ ش.
۴۱. کشتمند، سلطانعلی؛ خاطرات سیاسی و رویدادهای تاریخی؛ کابل، نجیب کبیر، چاپ اول، ۲۰۰۲ م.
۴۲. کلینی، محمد بن یعقوب؛ اصول کافی؛ تهران: دار الکتب الاسلامیة، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۸ هـ.ق.
۴۳. کوئن، بروس؛ درآمدی به جامعه شناسی؛ ترجمه محسن ثلاثی، تهران: توتیا، چاپ پانزدهم، ۱۳۸۶ ش.
۴۴. _____؛ مبانی جامعه شناسی؛ ترجمه و اقتباس غلامعباس توسلی و رضا فاضل؛ تهران: سمت، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۴.
۴۵. گلی زواره، غلامرضا؛ سر زمین اسلام، شناخت اجمالی کشورها؛ قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۷۲.
۴۶. گلیس و دیگران؛ توسعه اقتصادی؛ ترجمه: غلامرضا آزاد (ارمکی)، تهران: نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
۴۷. مجلسی، محمد باقر؛ بحار الأنوار؛ بیروت: مؤسسة الوفاء، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.
۴۸. مجله اقتصاد اسلامی، فصلنامه تخصصی، شماره ۱، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۴۹. مجمع انکشافی افغانستان؛ (سایت) توافقنامه افغانستان، کنفرانس لندن درباره افغانستان. ۱۱-۱۲ دلو (بهمن) ۱۳۸۴ مطابق ۳۱ جنوری- فبروری ۲۰۰۶.
۵۰. مجموعه مقالات دومین سمینار افغانستان؛ دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، وابسته به وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران؛ تهران، ۱۳۷۰.
۵۱. محمد اکرم؛ افغانستان؛ کابل: بخش جغرافیا، سال ۱۳۳۴.
۵۲. محمدی ری شهری، محمد؛ میزان الحکمه؛ قم: دار الحدیث، ۱۳۷۵ ش.
۵۳. مرزوقی، حسن و حسینی، میر عبدالله؛ بسط مبادلات تجاری در اکو از طریق کاهش تعرفه‌ها؛ تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، ۱۳۸۲.
۵۴. مصاحب، غلام حسین، (سرپرست)، دایرة المعارف فارسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۰.
۵۵. مطهری، مرتضی؛ داستان راستان؛ تهران: انتشارات صدرا، چاپ شانزدهم، ۱۳۷۱.
۵۶. _____؛ ده گفتار؛ سلسله کتاب‌های صدرا، [بی جا و بی تا].

۵۷. ———: نظری به نظام اقتصادی اسلام؛ تهران: انتشارات صدرا، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۵ش.
۵۸. معین، محمد؛ فرهنگ فارسی معین؛ ۶ جلدی، تهران.
۵۹. موسی نژاد، محمد قلی؛ (مسؤول اجرای طرح تحقیق)، تخصیص بهینه منابع برای خود کفایی در محصولات کشاورزی؛ تهران: معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۷۳.
۶۰. نایل، حسین؛ ساختار طبیعی هزاره‌جات؛ قم: سلسال، ۱۳۸۱.
۶۱. نخعی آغمیونی، منیژه و نجار زاده، رضا؛ واژه‌های کلیدی اقتصاد خرد و کلان؛ تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۲.
۶۲. نیلی، مسعود و همکاران؛ اقتصاد و عدالت اجتماعی؛ تهران: نشر نی، ۱۳۸۶ش.
۶۳. نوری، میرزا حسین؛ مستدرک الوسائل؛ بیروت: مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۸ ق.
۶۴. وواله؛ انکشاف ولایات مرکزی؛ ترجمه محمد علم رشنو؛ قم: صحافی عبدالخالق «هزاره»، ۱۳۷۱.
۶۵. نهازی، غلامحسین؛ بحران آب در خاورمیانه؛ تهران: مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، ۱۳۷۱.
۶۶. الهیثمی، نورالدین علی بن ابی بکر، بغیة الباحث عن زوائد مسند الحارث، دار الطلائع، [بی تا].
۶۷. یوسفی، احمد علی با همکاری سعید فراهانی و علیرضا لشکری؛ نظام مالی اسلام؛ (مجموعه مقالات)، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تابستان ۱۳۷۹.
- نبرگزاریه‌ها و روزنامه‌ها**
۶۸. خبرگزاری ایرنا.
۶۹. خبرگزاری باختر.
۷۰. خبرگزاری صدای افغان.
۷۱. روزنامه افغانستان؛ سال سوم، (۱۳۸۷) شماره‌های ۵۷۷، ۴۸۸.
۷۲. روزنامه جمهوری اسلامی؛ چاپ تهران؛ ش ۳۸۲۲.
۷۳. روزنامه راه نجات؛ چاپ کابل، پنج شنبه ۱۱ دلو (بهمن) ۱۳۸۶، دوشنبه ۶/۵/۱۳۸۶، پنجشنبه ۲/۲۶/۱۳۸۷، دوشنبه ۲/۱۷/۱۳۸۷.

وب سایت‌ها

74. IMF. Direction of Trade Statistics Yearbook. 1998
75. <http://www.asriran.com/>
76. www.agriculture.gov.af/.htm
77. www.adf.gov.af/index.asp?page=home
78. www.adb.org/Afghanistan/default.asp
79. www.afghanpaper.com/
80. www.baztab.ir/
81. www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/
82. www.taliansnews.com
83. www.tpo.ir/Tpo2/smes.asp
84. www.moe.gov.af/di/index.htm
85. www.worldbank.org
86. www.sultanhesari.com/hazdevplan1-fars.htm
87. www.wahdat.net/index.php
88. www.gma.com.af/index.html
89. www.unama.afg.org
90. www.cso-af.net/cso/index.php